

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Suomen Museo.
Finskt Museum.

XIX

1912

HELSINKI
K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.
1912

SUOMEN MUSEO
FINSKT MUSEUM

XIX

1912

SUOMEN MUSEO
FINSKT MUSEUM
REFERATE

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XIX

1912

HELSINKI 1912

HELSINKI 1912

K. F. PÜROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

Sisällys.

<i>A. Hackman:</i>	Suomen vanhimmat rautakauden löydöt	49
<i>J. L(ukkarinen):</i>	Kivikauden reikäseiden varttamisesta	1
<i>K. K. Meinander:</i>	Suomalaisista sotalipuista	17
<i>S. P(aulaharju):</i>	Hevaan inkeroispuku	39
<i>(J. Rinne):</i>	Nilsin kirkko	11
” ”	Kinansaaren kylän hautausmaa Valkealassa (Toivo Pekurisen tiedonantoja)	14
” ”	J. R. Aspelin-juhla 14 p:nä jouluk. 1912	70
<i>U. T. S(irelius):</i>	„Kivikautta“ meidän päivinäme	66
” ”	Wach-joen ostjakkien naima- ja häätavoista	86
<i>A. M. T(allgren):</i>	Pronssisirpit Itä-Venäjäällä	32
” ”	Varsinais-suomalaisen osakunnan kotiseutuarkisto	83
<i>Yrjö Wichmann:</i>	Rita	43

Kirjallisuutta.

<i>J. Rinne:</i>	Sigurd Curman och Jonny Roosvaal, Sveriges kyrkor	16
” ”	Gunnar Suolahti, Suomen pappilat 1700 luvulla	91
” ”	Väinö Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia	92
” ”	Salomo Pulkkinen, Ristijärven muistoja ja kuvauksia	92

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomuksesta ⁷ / ₅ 1911— ⁷ / ₅ 1912	
Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1911	

Uutisia.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokouksista	46
---	----

Kivikauden reikäseiden varttamisesta.

Seuraavassa esityksessä tarkoitetaan vasarakirveen tyypillä A n. s. *työkirvestä*, jonka yläosa on muodostunut vahvaksi hamaraksi ja sivut suorasti suipenevat terää kohden, joten teränlasku tulee olemaan hyvin loiva. Varsireikä on asean yläosassa, lähellä hamaraa. (Vrt. kuva 33 Ailion teoksessa *Die Steinzeitl. Wohnplatzfunde I*).

Tyyppi B on veneenmuotoinen vasarakirves, joka typologisesti katsoen on lähinnä kuparista prototyyppiä (Ailion m. t. kuvat 30 ja 31). Se on köyryselkäinen ja yläosaltaan teräväsiivuinen ase, jossa on selvä hamaranuppi, sekä hulpio varsireijän ympärillä asean etupuolella; ainakin selkäpuolella näkyy „valosauma“.

Tyyppi C on edellistä lähin kehityksessä. Tässä ovat jo sivusyrjät pyöristäyneet, joten poikkileikkaus tulee olemaan kutakuinkin pyöreähkö.

D-tyyppi on veneenmuotoisen vasarakirveen viimeinen muoto sen typologisessa kehityssarjassa. Näköjään liittyy se edelliseen tyyppiin, mutta on jo ilman hamaranuppia ja reikähulpiota. „Valosauma“ puuttuu myöskin. (Ailion m. t. kuva 32).

Tyypillä E tarkoitetaan n. s. suippokantaista kirvesmuotoa. Se on pitkänpuikea muodoltaan; sen hamara päättyy usein pieneen nuppiin, ja sen poikkileikkaus on pyöristänyttä rombia muistuttava. Teräpuoli levenee melkolailla sisäpuolelle muodostetun hiomalisäkkeen kautta (Vorgesch Alt. T. XX. 1—7).

Muut reikäseet esiintyvät tekstissä helposti ymmärrettävillä nimillään. Käännymme ensiksi veneenmuotoisiin vasarakirveisiin.

Melkein poikkeukseton on se havainto, jonka saamme silmäillessämme näiden asemuotojen varsireikiä, että ne ovat kirveen selkäpuolelta aina läpimitalleen jonkun verran isompia kuin mahapuolelta. Eri tyypeissä näyttävät nuo mittasuhteet vähin vaihtelevan. Niin voi olla eroa B-tyypin halkaisijalla asean maha- ja selkäpuolella 0—6 mm. Keskimäärin näyttää selkäpuolen halkaisija olevan 3 mm. pitempi kuin mahapuolen. C-tyypissä on tuo eroitus jo pienempi, vaihdellen 0—3 mm. välillä. Keskimääräinen reiän läpimitta osoittaa tässä tyypissä eroa vain n. 1½ mm. Vielä pienempi on tämä eroitus tyypin D varsireijissä. Siinä rajoittuu se 0—2 mm. rajoihin, ollen usein 0, joten eroitus keskimäärin jää alle 1 mm:n. N. s.

suippokantaisessa kirvesmuodossa vaihtelee eroitus 0—4 mm. välillä, ollen enimmiten 0 tai 1 mm.

Vasarakirveen, joka usein esiintyy Pohjois-Venäjällä ja joka typologisesti katsoen on lähinnä tyyppiä D, (Aspelin, Muinaisjäännöksiä kuv. 99—109) olemme erikseen mitanneet ja havainneet siinä reiän läpimitan vaihtelevan 0—5 mm. välillä. Keskimäärin on eroa vähän päälle 2 mm., siis huomattava eroitus tyyppisukulaisen D:n vastaaviin mittoihin nähden.

Edelleen on huomattavaa, että tyyppissä B on varsireiän läpimitta selkäpuolella vain harvoin yhtä suuri mahapuolisen läpimitan kanssa, eikä koskaan ole reikä mahapuolella suurempi kuin selkäpuolella. Tyyppissä C on jo mittojen ero kovin usein 0, jopa joskus reikä mahapuolella isompikin kuin selkäpuolella. Ja D-tyypissä kuten sanottu, lähentelee ero useimmassa tapauksessa 0:aa. Tyyppissä E on vaihtelu tavaton. Usein on se 0, toisinaan taas on selkäpuolen läpimitta 4 mm. isompi mahapuolista ja toisinaan päinvastoin 2 mm. sitä pienempi. N. s. pohjoisvenäläisessä muodossa tavataan eroituksena 0 vain parilla aseella, muilla on se suurempi. Yhdellä, joka näkyy olevan kovin barbaarinen muodostelma, on reikä mahapuolelta 1 mm. isompi kuin selkäpuolelta, vaikka ase onkin tyyppinsä suurimpia (se painaa 760 gr.). Viimein mainittakoon, että Kemijärveltä saadun lie-reänuppisen vasarakirveen, joka on meillä harvinaista muotoa (H. M. 2565), reikä on poikkeuksellinen mittasuhteisiinsa nähden. Se on mahapuolelta 20 mm., mutta selkäpuolelta vain 15 mm. läpimitaten. (Muoto muistuttaa Montelius, Kulturgeschichte kuv. 65).

Tyyppissä A taas voi varsireikä olla selkäpuolelta 1—5 mm. isompi kuin mahapuolelta. Keskimäärin on halkaisijoilla eroa n. 2 1/2 mm. Esim. Virroilta löydetyssä isossa aseessa, joka painaa 1020 gr. (H. M. 182), on reikä selkäpuolelta 4 mm. isompi läpimitalleen kuin mahapuolelta.

Tyyppissä, jota osoittaa H. M. 2746 (Keuruulta) on reiän läpimitta mahapuolelta 17 mm., selkäpuolelta 19 mm. Eräällä toisella samanmuotoisella esineellä ovat samat mittasuhteet 24 ja 26 m.

Olemme näin esittäneet osan eri vasarakirvestyyppien varsireikäin mittasuhteista ja huomanneet siinä, että joka kirveslajilla on varsireikä yleensä läpimitalleen isompi aseeseen selkä- kuin mahapuolelta. Tämä jo viittaa siihen, että reiän kairaajilla ja hiojilla on varsireiälle tuollaista muotoa antaessaan varmaan mahtanut olla määrääjänä joko joku tottumus taikka käytännöllinen tarkoitus. Ilmiötä tarkemmin selitettäessä täytyy kumpakaan noita oletettavia lähemmin katsastaa.

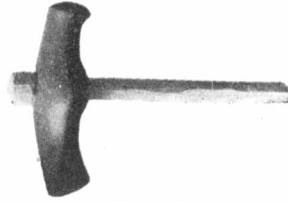
Käydäksemme ensiksi tarkastamaan tuollaisen reikämuodon käytännöllistä etuisuutta, niin on heti myönnettävä, ettei sitä ole aivan vähäiseksi arvattava. Meidän tarvitsee huomata vain, miten työläs olisi mahtanut sen ajan suuteiden lyömisvälineillä olla saada vartta niin tiukalle tilkinneeksi moiseen sileään reikään jos se vielä olisi ollut molemmilta puoliltaan yhtä laaja. Mutta toista on siinä tapauksessa kuin reikä on selkäpuolelta laa-

jempi. Silloin raottuu varren pää paremmin suuteen edessä ja siten muodostuu helposti sellaiseksi haitaksi, joka ei hevillä läpi aseensuuta luiskahda. Tätä käsittääkseen tarvitsee muistaa vaan, ettei tuon ajan suuteen lyöjillä ollut käytettävänä sellaisia teräspuukkoja suuteelle raon iskemiseksi, eikä varmaan niin kiilavia tervassuuteitakaan kuin meidän päiviemme aseiden varttajilla on.

Mutta tuollainen varsireiän muoto voi antaa aihetta ajattelemaan toisenlaisenkin varttamistavan tuntemista, tavan, jota käytetään yhäkin isoja kivimoukareja ja pajapaljoja vartettaessa. Siinä pujoitetaan nuppupäinen

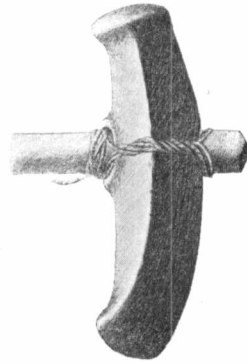
Kuva 1.

Kuva 2.

Kuva 3.

Kuva 4. ¹/₄

varsi läpi aseensuuta, sen selkäpuolelta pistäen, kunnes nappu ottaa reiän reunoihin kiinni (kuva 1. Karjala). Varsi tällöin on kuivaa puuta ja niin käypäinen paksuudeltaan, että se töintuskin toisella aseella lyöden soljuu reiän läpi. Tällaista vartta sanotaan kaikissa raskaimmissa lyömäaseissa käytettävän sen takia, ettei mikään suuteilla kiinnitetty varsi niissä kunnolla kestä. Reiän muoto vasarakirveissä näyttäisi hyvin houkuttelevan oletamaan niissäkin käytetyn samantapaista varttamista (kuva 2). Nupin tehtävää on silloin voinut mainiosti hoitaa joko paksumpi solmupaikka varsipuussa, taikkapa vain hiukan pitemmälle jätetty oksantynkä; vartena oli tällöin arvatavasti sopivan paksuinen luontainen puu (kuva 3).

Tuollaisella oksantynällä, varsinkin jos se oli vähän tukevampi ja pitempi, on saattanut hyvin olla eräs toinenkin käytännöllinen merkitys kivi-asetta varttaessa.

Varsireikä kyseenä olevissa kirvesmuodoissa on yleensä pyöreä, vain muutamissa kappaleissa kussakin tyypissä hiukan soikeahko. Tulee näin ollen kysyneeksi, kuinka on mahdollista ollut saada sen ajan neuvoilla ase pyörähtelemättä varressa pysymään jos kerran näitä aseita on kovempaan iskentään käytetty. Ei vielä meidän päivinämmeäkään, jolloin on jo paljo paremmat suuteenlyömiskeinot kuin tuolloin, moni mielellään suvaitse pyöreäreikäisiä vasaroita y. m. s., koska niitä on vaikea saada kunnolleen varressa kestäväksi. Yhtenä keinona, jonka piti estää asetta pyörähtelemästä, saattaisi ajatella sitä, että varsi on ollut ympäri aseensa jollakin siteellä kiinni sidottu. Koska näissä aseissa on yleensä varren reikä verrattain iso, niin voisi tuon sitomisen ajatella tapahtuneen esim. siten, että varsireikään työnnettiin siihen sopiva koivukapula, jonka tyvipäässä oli kohdakkoin kaksi nuotreaa oksaa, toinen toisella puolen runkoa, toinen toisella ja nämä oksat sitten väännettiin aseensa ympäri, sekä kiinnitettiin varteeseen sen mahapuolella. Täten kiinnitetty varsi olisi sen näköinen kuin kuva 4 osoittaa. Kukapa tietää vielä, jos juuri tällaisen varsisiteen jäännökseksi saattaisi katsoa sitä poikkirantua, joka muutamissa veneenmuotoisissa vasarakirveissä juuri varsireiän kohdalla näkyy. Tällaisia esineitä on meillä esim. H. M. nro 5630.9

Mutta taipumatonta muutamain cm. pituista oksantynkää on saatettu käyttää toisellakin tavoin aseensa pyörähtämistä estämään. Se on saatettu tehdä siten, että oksantynkä satutettiin pitkin aseensa selkäpintaa ja siihen kiinni sidottiin jollakin siteellä, esim. nahkahihnalla tai tuohella (kuva 3). Tämä kiinnitystapa tuntuu kovin luonteelta ajatella varsinkin A-tyypissä, n. s. työkirveissä, käytetyksi. „Työkirveet“ ovat arvattavasti olleet koviin iskutöihin käytettyjä aseita ja juuri sellaisiin sopii tuollainen luja varttamistapa. On kuitenkin muistettava, että A-tyyppi esiintyy meidän löydöissämme verrattain vähälukuisena, joten sen tyyppin merkitys vasarakirveiden aikakauden työvälineenä ei liene kovin suureksi eikä määrääväksi arvattava.

Tässä sopii huomauttaa eräästä hypoteesista, jonka mukaan on arveltu työkirveitä käytetyn kiilan tavoin puuta halkastessa; tällöin olisi hamarapäähän iskien ase rakoon ajettu. Mahdotonta ei ole, että noinkin olisi joskus tehty, mutta tuskinpa lienee se tapa ollut yleisempi. Tähän päin näyttäisi viittaavan jo se seikka, että varsireikä on monesti niin lähellä hamaraa, että se iskua antaessa varmaankin olisi vaarassa aiheuttaa lohkeamisen. Sitäpaitsi en tiedä riittikö kivikauden ihmisillä aikaa niin paljon, että he voivat kiiloihinsakin käydä varsireikiä poraamaan koska se kuitenkin on ollut vallan tarpeeton vaiva, jopa saattanut olla epäedullinenkin aseelle. Lisäksi osoittaa monen työkirveen terän lasku, että ase on ollut vallan käymätön kiilaustöihin.

Jos vielä tarkastamme varren vahvuutta eri vasarakirvestyypeissä, niin näemme, että tyyppin B varsi näyttää olleen keskimäärin n. 22—25 mm. paksu. Tyypeissä C ja D tuntuu se olleen molemmissa jotenkin samaa vahvuutta, n. 20—22 mm. läpimitaten, sekä tyyppissä E suunnilleen

22—25 mm. A-tyypin varsi on ollut n. 22 mm. paksu. Tämä vertailu osoittaa, että tyyppissä B on varsi ollut suhteellisesti vahvempi kuin veneenmuotoisen vasarakirveen myöhemmissä kehitysmuodoissa C ja D. Melkein samaa vahvuutta kuin B:n on ollut myöskin tyyppien A:n ja E:n varret. Näyttää siis melkein siltä kuin toisien tyyppien käytäntö olisi vaatinut vahvempia varsia kuin toisien.

Vahvimmat varret näyttävät kuitenkin aseiden kokoon ja painoon katsoen olleen n.s. pohjoisvenäläisissä kirvesmuodoissa. Niissä on ollut n. 21—22 mm. paksut varret, vaikka itse aseiden paino vaihtelee vain 500—600 gr. tienoilla. Tyyppiin B kuuluvat kirveet painavat n. 600—900 gr., tyyppiin C ja D n. 500—700 gr. N. s. suippokantaisten kirveiden paino vaihtelee 400—800 gr:aan ja työkirveiden paino kohoo 600—800 jopa 1000 gr:aankin. Suurin työkirveistä on Virroilta löydetty (H. M. 182), joka, kuten mainittiin, painaa kokonaista 1020 gr.

Olemme näin käsitelleet vasarakirveen tyytit A—E ja huomanneet, että niissä kaikissa on varsireikä samaan tapaan muodostettu ja että se edellyttää samantapaisia varttamistapoja noudatetun kutakin tyyppiä työkuuntoon pantaessa. Jällellä on vielä suuri joukko varsireiällä varustettuja kiviaseita, nimit. erilaiset nuijat (pyöreät, pitkulaiset, korvakenuijat), sekä eläinpää-aseet y. m. Jo ensi silmäys tämän jällellä olevan ryhmän esineisiin osoittaa, että varsireikä niissä on muodostukseltaan aivan toista laatua kuin käsittelemisämme veneenmuotoisissa vasarakirveissä, ja että ne muodostavat eri ryhmänsä reiäntekotekniikkaankin katsoen.

Katsastamme asiaa vähän lähemmin.

Mitä ensiksisikin pyöreisiin ja vähän soikeisiin reikänuijiin tulee, jotka muuten ovat kaiketi katsottavat primitiivisimmiksi reiällisistä kivikauden aseista, on niissä huomattava käytetyn kahta erilaista reiän tekotapaa hakkaamista ja täysiporalla poraamista. Edellinen tapa on nähtävästi paljoo yleisempi jälkimäistä ja esiintyy etenkin ohuemmissa laakanuijissa. Täysikairaa on taas usein käytetty paksumpiin, palleromaisiin kiviin reikää saadessa ja, niinkuin näkyy, on silloin reikä monesti tehty pääasiassa yhdeltä puolelta poraten; hakatessa on reikä työn helpouden vuoksi molemmin puolin aloitettu. Reikä on yleensä molemmissa tapauksissa pyöreä, harvoin hiukan soihkeahko.

Tekotavalleen on varsireikä näissä aseissa monta kertaa kummasteltavan yksinkertainen ja kömpelösti muovattu, aivanpa epäkäytännöllinenkin. Useasti on se molemmin puolin laajahkon suppilon tavoin syvennetty ja keskus puhkaistu niin, että reiän sisäreunat tulevat olemaan kovin terävät (kuva 5). Reiän suppilomainen laajennus saattaa välistä olla varsin laaja. Niin on se eräässä hämeenkyröläisessä nuijassa (H. M. 2048. 10) läpimitaten 42 mm., vaikka itse reikä on vain 15 mm. läpimitaltaan. Itse ase on 7 cm. paksu. Tuontapaiset reikämuodot viittaavat varmaankin alhaisiin teknillisiin oloihin, jolloin ei vielä älytty reiän sisustaa hiukan hiomalla muodostaa isompaa ja sa-

malla varren kiinnitykseen käypäisempää reikää, sellaista kun jo monesti tapaa esim. pitkulaisissa nuijissa. Tuollainen teräväsärvinen varsireikä oli käytännössä huono jo senkin vuoksi, että se iskua antaessa syntyneessä tärähdyksessä saattoi helposti leikata varsi puun poikki, paljon helpommin kuin jos varsi olisi laajemmalla alalta sen seinämiin voinut nojata (vrt. esim. vasarakirveiden hyväksi hiottuja, reikiä, sekä vielä meidän rautakirveitämme, joissa varsisilmää on melkoiilla jatkettu juuri sen vuoksi, ettei varsi niin helposti poikki riuskahtaisi). Vielä on tuollaisella varsireiällä se paha puoli, että sillä varustettu ase kaatuilee helposti varressa sivuilleen päin ja on sen vuoksi arvattavasti tarvinnut erikoiset tukemislaitteet ja siteet, joista enemmän tuonnempana.

Se mahdollisuus on kuitenkin kaikkea tätä käsitellessä huomioon otettava, että osa noista pyöreistä ja soihkeahkoista reiällä varustetuista kivistä, semminkin niistä, jotka ovat ulkopuoliltaan muovaamattomia luonnonkiviä, saattaa olla paino- ja riipuskiviä; jossakussa saattaa sen lisäksi olla varsireikä keskentekoinenkin. Mutta tämä huomautus ei kuitenkaan kumoa yleensä katsoen sitä, mitä olemme yllä esittäneet.

Yksi seikka, jossa ainakin ne nuijalajit, joissa on kairaten tehty varsireikä, sekä myöskin korvakenuijat eroavat edellä esitetyistä vasarakirvelajeista, on se, että näillä on varsireikä isompi, asean mahapuolella kuin selkäpuolella; vasarakirveissä oli, kuten muistamme, suhde päinvastainen. Että tämä seikka viittaa toiseen „muotiin“ kuin vasarakirveiden reiän muodostuksessa on noudatettu, näyttää olevan hyvinkin oletettavissa.

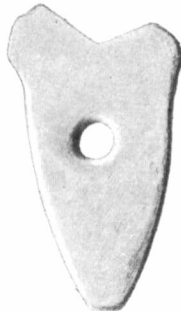
Mitä reikänuijien varttamiseen tulee, niin voidaan siihen hyvällä syyllä ajatella käytetyn samantapaisia varren kiinnitystapoja kuin edellä on ajateltu vasarakirveillekin käypäiseksi. Jonkunlainen nuppi, solmupaikka rungossa, oksantygät, ovat saattaneet olla oivia tukikohtia vartta kiinnitettäessä. Itse sitominen lienee lopullisesti tapahtunut joidenkin hihnojen avulla. Etenkin useat laakanuijamme, joilla on edelläesitetynlainen huononpuoleinen varsireikä ovat varmaan tarvinneet lujan nitomisen siteillä, että olisivat pysyneet vakavasti varressa. Sellaiset nuijat taas, joissa on varsireikä huolellisemmin tehty suoraseinäiseksi eivät kaipaa niin kovaa tukemista, mutta jonkunlainen kiinnitysside on niillekin ollut tarpeen. Kokoelmissamme on muutamia nuijia, joissa näyttää olevan erikoisia merkkejä varren sitomisesta. Sellainen on H. M. n. 2452. 52 (Porvoon pit.) laakanuija, jossa näkyy ainakin kolmella sivulla pieni syvennys, joita saattaisi hyvin ajatella hihnan kiinnityspaikoiksi. Hyvä on ollut niinkään varteen sitoa utajärveläistä nuijaa (H. M. 3147. 25), joka ase muuten lienee katsottava barbaarisiksi eläimen pääksi, raaksi jäljennökseksi sirommista samantapaisista esineistä (kuva 6). Varsireikä tässä aseessa on verraten iso, 17 mm. läpimitaten, painoon katsoen, joka tekee vain 340 gr. Kaiken todennäköisyyden mukaan lieneekin tämä, samoin kuin muutkin tämäntapaiset kivikauden esineet, katsottava joksikin arvomeriksi taikka pyhäksi esineeksi, eikä miksi-

kään varsinaiseksi iskuvälineeksi. Sinnepäin saattaisi tässä tapauksessa viitata aseeseen ohuuskin sekä sen tylsäreunaisuus.

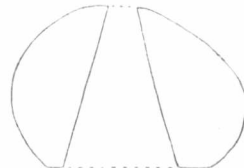
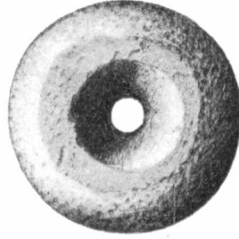
Erikoisesti on syytä tässä huomauttaa eräästä seikasta joka silmään-pistää muutamia reikänujia tarkastellessa. Tarkoitamme tällä paksusta kivistä tehtyjä kovasti litistetyn pallon muotoisia reikäkiviä, (kuva 7) joihin on varsi-reikä tehty täysiporalla kairaten ja tehty se vaan yhdeltä puolen poraten.

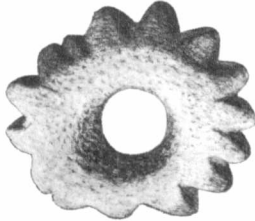
Kuva 5. H. M. L.
2780.1. $\frac{1}{4}$

Kuva 6. H. M. L.
3147.25. $\frac{1}{4}$

Kuva 7. H. M. L.
5798.3. $\frac{1}{4}$

Kuva 8. H. M. L. 2266.13. $\frac{1}{4}$

Reikä on tullut tässä tapauksessa verraten laajaksi siltä puolen, josta se on aloitettu, mutta mennyt taas tavattoman suppeaksi toiselta puolen, jopa niin ahtaaksi, että on vaikea käsittää millainen varsi näissä saattoi isketäessä koko kestääkään. Aseen muoto muuten osoittaa, että näissäkin aseissa on reikä säännöllisesti laajempi juuri aseeseen mahapuolelta. Reiän laajuus saattaa olla aseeseen mahapuolelta 44 mm., selkäpuolelta 15 mm. jne.

Koska näissä ja muutamissa muissakin pyörönujissa, sikäli kun niitä lie kaikkia iskuaseina käytetty, reiän pienuus on tehnyt mahdottomaksi jäykän puuvarren käyttämisen, on varmaan ajateltava jotakin muuta tapaa, jolla ne olisi voitu käyttökuntoon varustaa. Ja sellaisena ennenkaikkea johtuu mieleen taipuisan varren käyttäminen, tapa että iskuase kiinnitettiin jonkun hihnan taikka vaikkapa vain nuotteen vitsaksen päähän ja siinä

heilutellen iskuja annettiin. Ja käytännöllinen kokemus osoittaa, että tuollainen „retvakalla“ varrella varustettu kivi, jos varsi on vain tarpeeksi joustava, antaa sellaisen iskun, ettei sitä jäykkään varteen pantu saman kokoinen kivi teekään. Tätä olettamaa saattaisi hiukan tukea sekin, että soikeamuotoisissa nuijissa joita ei näin voisi käyttääkään on varsireikä ylimalkaan hiukan isompi kuin pyöreissä, ja muutenkin paremmin tehty.

Tätä esitystäni vastaan „retvakan“ varren käytöstä on tehty huomautuksia ja sanottu, ettei tuollainen varsilaitte vastaisi tarkoitustaan käytännössä ja että, mikäli nykyisten luonnonkansain esimerkki osoittaa, kivi-nuijia on käytetty vain siten, että suora keppivarsi on niiden varsireikään kohtisuorasti pistetty. Mitä ensiksikin luonnonkansain aseisiin tulee, niin en tällä kertaa voi sanoa tuntevatko he vai ei olettamani tapaisia varsilaitteita, mutta oudolta tuntuu ajatella, ettei heillä sellaisia olisi, varsinkin kun tuollainen ase antaa kovin navakan iskun ja on sitäpaitsi helppo sattuuta maaliinsa kun vaan hiukankin on kädellä tottumusta. Mahdollista on myöskin, että osaa pyöreistä reikäkivistämme, arvattavasti vaan pienoisempia, on käytetty, kuten prof. Aspelin on lausunut kansankin Pohjanmaalla kertovan, heittokivinä, Varmaa on ainakin se, ettei melkoista osaa pyöreistä reikäkivistämme ole reiän pienuuden takia ikinä voitu jäykkään varteen panna. Se seikka, että samaa aselajia olisi eri tavoin vartettu, ei tarvinne kovin asiaa muuttaa, sillä onhan nykyäänkin kansantieteellisiä esineitä, joita käytetään usealla eri tavalla käytännöllisessä elämässä (esim. kuulat ja sen muotoiset heittovälineet, samoin mukulaiset luonnonkivet jne.).

Mitä erittäin varren suhteelliseen vahvuuteen nuijissa tulee, niin on siitä edellä esitetyistä syistä tietenkin vaikea sanoa mitään päättävämpää. Mainittakoon kuitenkin muutamia n:roita, joista näemme että on osattu aseeneen käytännölliseen puoleen panna hyvääkin huomiota. Sellaisia on jämsäläinen pyöreä nuija (H. M. n. 2634. 474), joka painaa 1800 gr. ja on siinä varsireikä läpimitaltaan 26 mm.; hämeenkyröläinen (H. M. 2192. 638), jonka varsireiän halkaisija on 27 mm. ja paino 2510 gr. Kokoelmamme mahdavin nuija on Halsuasta löydetty pyöreä nuija (H. M. 2067. 9), joka painaa 4200 gr. Sen varsireikä on 28 mm., läpimitta leveyspuolille 17,5 cm. paksuus 8,5 cm. Reikä on sisäpuolelta huolellisesti hiottu, ilman sisäsärmää, joka kaikki osoittaa että on todella ollut halu saada oikein erinomainen iskuase. Hyvin vartettu on myöskin ollut pykäläreunainen nuija (H. M. 2266. 13 — kuva 8.) Kuusamosta. Reikä on siinä miltei liiankin iso, ollen 35 mm. läpimitaten, vaikei koko nuijan läpimitta ole kuin 12 cm. Ase painaa 900 gr. Soikeista nuijista mainittakoon vielä tavaton Mouhijärven nuija (H. M. 714), joka painaa 2240 gr. ja on ollut vartettu 3—4 cm. paksulla varrella.

Käsittelemättä ovat vielä korvakenuijat. Edellä on jo huomautettu, että nämä varsireiän laatuun katsoen kuuluvat samaan lajiin kuin eräät muutkin reiälliset nuijakivemme, nim. siten, että näilläkin näkyy olevan varsireikä

isompi asean maha- kuin selkäpuolelta. Sen lisäksi eroavat korvakenuijat muista kivikauden reikäseista meillä siinä, että näillä on yleensä soikea varsireikä; pyöreä reikä tavataan vain parilla kolmella esineellä. Varsireikä saattaa olla tehty joko siten, että on kairattu hyvin ohuella kairalla kaksi reikää rinnakkain ja sitten väliseinä poistettu, taikka siten, että on hakattu ja viilattu. Hakkaamistavan käyttämiseen viittaa yksi keskeneräinen reikä (H. M. 1905. 17. Kankaanpää) sekä se seikka, että varsireikä on niin pieni monessakin aseessa, että on vaikeanpuoleinen ajatella sitä sen ajan porausneuvoilla tehdyksi. Selvästi täysiporalla porattu reikä on vain yhdessä korvakenuijassa, joka on saatu Impilahdelta (H. M. 2916. 12 Vorgesch. Alt. T. XXV. 6).

Mitä muuten korvakenuijain varsireikään tulee, niin näyttää se olevan oikean muodin, ylellisysharrastuksen tuotetta, muuten ei voi juuri ajatella, että on ruvettu niin vaikeasti tehtäviä ahtaita reikiä poraamaan. Sen lisäksi näyttää selvältä, ettei noita aseita, moisella ohuella varrella varustettuina ole voitu käyttää mihinkään asialliseen iskutyöhön, vaan lie niitä kannettu yksistään koruaseina, pyhinä merkkeinä t. m. s. Samaan suuntaan saattaisi viitata sekin seikka, että tämänmuotoisia, aseita, muodolleen tätä muistuttavia, tavataan varsireiättömiäkin sekä Venäjällä, että ainapa Etelämeren luonnonkansoilla, joilla ase on saanut tarunomaisia nimityksiä. Venäläisistä reiättömistä korvakenuijista mainittakoon esim. T. 45, löytö 2058 Uvarovin teoksessa *Археология России II*; esine on löydetty Erivanin kuvernemennistä. Sekä niinkään saman teoksen T. 41, löytö 5079 reiätön korvakenuija, joka muodoltaan oikeastaan muistuttaa paljon meidän D-tyyppin vasarakirveitämme. Rjäsanin läänistä on vihdoin kuvattu samaan teoksen T. 14, löytö 197 varsireiällä varustettu pienikorvakkeinen nuija¹.

Korvakenuijain korvakkeita pitävät monet tutkijat ulotteina, joihin arvataan varren sitomalla kiinnitetyn. Koska kuitenkin varsireikä on mitättömän pieni niin tuskin voi ajatella tosiaankaan, että asetta on tahdottukaan kovin lujalle varteen saada. Ja vaikkapa olisikin, niin nousee heti kysymys kun huomaa, että isolla osalla näitä nuijia on vain mitättömän pienet korvakkeet, kuinka sitten on nämä nuijat varteensa kiinnitetty — varsireikä on kaikissa yhtä mitätön. Lisäksi on huomattava, että äskennimitulla Uvarovin löytönumerolla 5079 ovat vain pienet nystermäiset korvakkeet, eikä mitään varsireikää, joten siltä puuttuvat molemmat varteen kiinnitysvarusteet².

Olemme näin käsitelleet eräitä piirteitä kivikauden reikäseiden vart-

¹ On sanottu, että nuo venäläiset reiättömät korvakenuijat olisivat keskentekoisia aseita. On sekin mahdollista, mutta ehdottomasti ei kuitenkaan tarvitse asia niin olla.

² Keskusteltuani tästä kysymyksestä muutamien toisten tutkijain kanssa olen saanut kuulla toiveita, että tämä esitykseni korvakenuijista olisi laveammin otettava puheeksi. Kun en nyt kuitenkaan siihen ole tilaisuudessa, niin teen sen myöhemmin eri esityksenä.

tamiskysymyksestä, sekä reikien muodostuksesta. Emme lähde tässä enää saamiemme tuloksia kertaamaan. Korkeintaan voimme huomauttaa siitä seikasta, että meillä, näkemämme mukaan näyttää esiintyvän varsireikien tekotapaan nähden kaksi erilaista teknillistä kantaa — ryhmitys tässä tapauksessa on tietysti mahdollisimman ylimalkaisesti käsiteltävä.

• Koska näin rinnatusten esiintyy kaksi erillistä teknillistä kantaa, niin voi tuskin olla tuumiskelematta, eikö myöskin liene tässä eri kulttuurivai-
kutusten jälkiä vainuttava. Toht. Ailio on lausunut oletaman, että reiän hakkaustekniikka olisi idästäpäin tänne tiensä juontanut. Olettama saattaa olla hyvinkin todenmukainen, vaikk'emme voi sitä tässä yhteydessä ottaa tarkemmin käsiteltäväksi ja siitäkkin syystä koska sikäläinen materiaali on täällä tässä suhteessa miltei tuntematonta. Viittaamme kuitenkin esim. siihen seikkaan, että tšekäläisessä Zausailovin kokoelmassa olevissa nuijissa on varsireikä yleensä saman säännön mukaan muodostettu kuin meidän nuijissamme, nim. etupuolelta isommaksi. Saman kokoelman kivikirveissä näyttää taas varsireikä monesti vastaavan meikäläisten vasarakirveiden varsireikää, ollen isompi ase sen selkäpuolelta. Kun lisäksi huomaamme, että koko kokoelman reikäkirveet edustavat yleensä typologisesti vasarakirveiden myöhäisimpiä muotoja, niin näyttää kaikesta päättäen senkin puolen reikätekniikkakäsymys olevan ainakin kahdessa ryhmässä käsiteltävä.

Asiasta emme kuitenkaan tässä lähde, emmekä ole tilaisuudessakaan laveammin puhumaan. Huomauttamatta tuskin saattanemme kuitenkaan olla siitä, että „reikänuija-kulttuuri“ meillä näyttäisi näin ollen edustavan eri sivistyskautta ja -ryhmääkin kuin vasarakirveskulttuuri, joka on tietenkin täällä läntistä saalista. Sen mukaan kuin reikänuijiemme reiän muodosta voi päätellä, ei siihen ole läntisissä vasarakirveissä tavattava reiän muodostus-tapa lainkaan vaikuttanut. Samaa on sanottava korvakenuijista. Toinen, päinvastainen, tuntuisi olevan vasarakirveittemme laita. Siellä varsireikä, oltuaan varhemmassa tyypissä huomattavasti isompi ase sen selkä-, kuin mahapuolelta, vähitellen näkyy menettävän tuon hyvän käytännöllisen ominai-suutensa, muuttuen molemmilta puoliltaan yhtä laajaksi. Lieneekö tuo muutos sitten tulosta asemuodon taantumisesta vai lieneekö se vaikutusta jostakin muusta vaikuttimesta, emme ota tässä yhteydessä ratkaistak-semme.

J. L.

Nilsin kirkko.

In memoriam.

Nilsin pitäjän uusi kirkko valmistui v. 1906 ja vihittiin tarkoitukseensa mainitun vuoden joulukuun 30 p:nä. Vanha kirkko, joka olikin jo ränsistynyt, on siitä asti ollut käytännöstä ja kokouksessaan 23 p:nä heinäkuuta 1911 päätti seurakunta myödä koko kirkon enimmäns tarjoovalle erottaen kaupasta kuitenkin kirkosta erillään olevan kellotapulim, joka samalla päätettiin korjata ja vastaisuutta varten säilyttää. Tälle päätökselleen on seurakunta sittemmin hakenut Senaatin vahvistusta ja Muinaistieteellinen Toi-

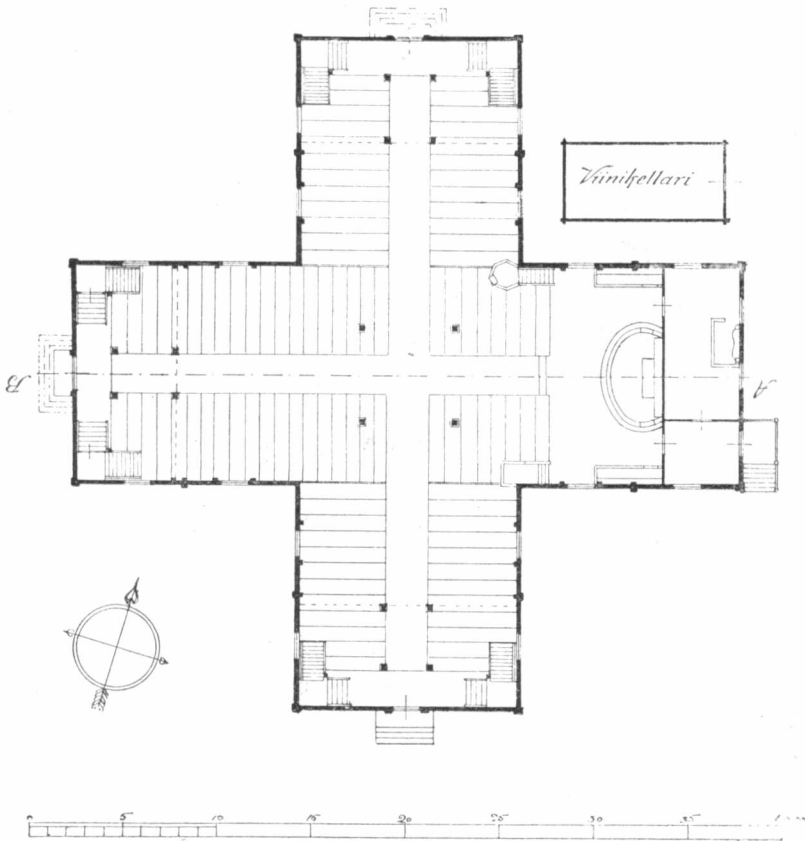
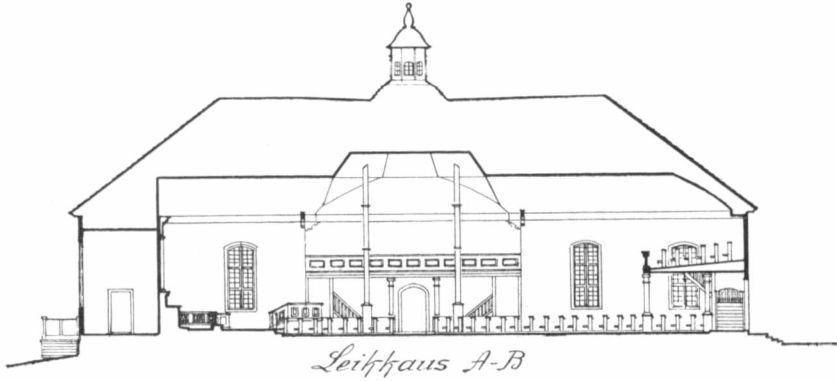

Nilsin kirkko ja kellotapuli.

mikunta on asian johdosta vaaditussa lausunnossa puoltanut päätöksen vahvistamista, vaikka olisikin mieluummin suonut seurakunnan saavan, vanhalle kirkolleen jotakin sopivaa käytäntöä, joka tekisi sen säilyttämisen mahdolliseksi.

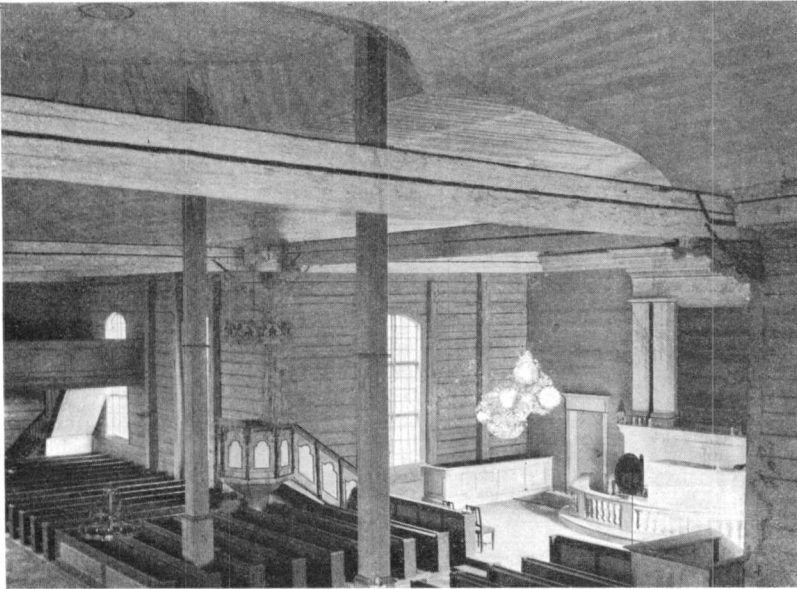
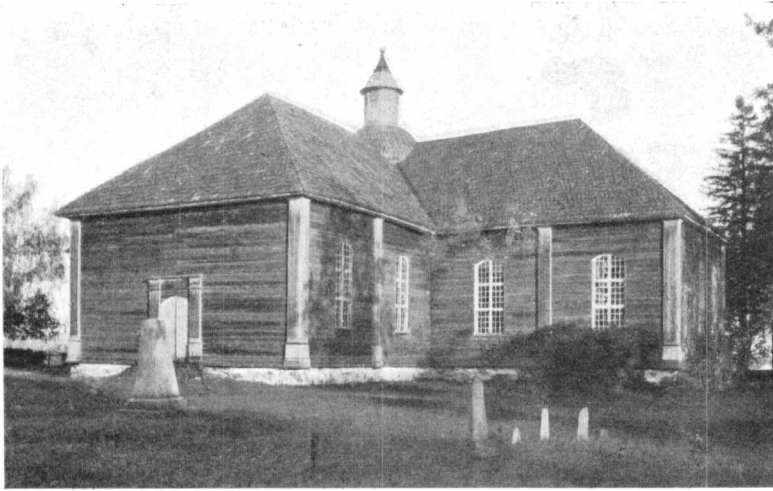
Kysymyksen noustua kirkon hävittämisestä sai arkkitehti A. Tavaststjerna määräyksen käydä kirkkoa tutkimassa ja hänen tekemiään piirroksia ja ottamiaan valokuvia julaistaan tässä muutamia. Niiden täydennykseksi otettakoon tähän seuraava hra T:n Muinaistieteelliselle Toimikunnalle jättämä kertomus kirkosta.

Kirkko, joka on v. 1796 rakennettu hirsistä, on asemaltaan tasaharaisen ristin muotoinen. Kivijalka on luonnonkivistä, laastilla kiinnitetty sekä rapattu. Ulkoa on kirkko laudoitettu ja varustettu paanukatolla, jonka paanut ovat kiinnitettyt kuosikkaasti tuohialukselle. Nyt on katto sammaltunut ja monesta kohdin kokonaan pilaantunut. Katon risteyksen kohdalla on pieni ikkunoilla varustettu kupooli, jota ei kuitenkaan näy kirkon sisältä. Paitsi

Asema ja halkileikkaus Nilsiän kirkosta.

vesikattoa ovat ulkoportaat pohjoisen ja läntisen ristinhaaran päissä pahoin ränstyneet. Kirkko on ollut ulkoa maalattu keltaseksi valkoisin liistoin ja ikkunalaudoin, mutta nyt on väri melkein kokonaan hävinnyt.

Ulko- (SE suunnasta) ja sisäkuvat Nilsin kirkosta.

Sisäseinät ja katto samoinkuin lattia ja muu sisustus ovat sen sijaan hyvässä kunnossa. Vuoraamattomat hirsiseinät ovat lattiasta katonkaarteeseen asti maalatut öljyvärillä harmaiksi valkoisilla ja mustilla täplillä pirskotellen (kiven väriä jälitteleväksi). Sisäkatto, joka on valkoiseksi maalattu, on kaikissa ristihaaroissa matalan tynnyriholvin muotoinen, mutta keskusta on 8-kulmainen ja tasapohjainen sekä ilman ikkunaa. Tämän keskustan

kohdalla on neljä n. 30×30 cm. paksuista pilaria kannattamassa kattorakennetta, joka siitä huolimatta osottaa arveluttavaa laskeutumista, minkä selvästi huomaa ulkoakin esim. pohjoispuolelta. Muissa paitsi itäisessä ristinhaarassa ovat lehterit, joista läntiseen vievässä portaassa on veräjä. Altaritaulua on ympäröinyt antiikkiseen muotoon tehty patsaskehys, joka on marmoriväriseksi maalattu. Saarnatuoli on harmaa, lukuunottamatta vihreiksi marmoreerattujen pilarien toisistaan erottamia koristepintoja, jotka ovat valkoiset pronssivärisin reunusliistein.

Altaritaulu on siirretty uuteen kivikirkkoon. Se esittää „Kristuksen alas ottamista ristiltä“, on n. 2×2,5 m. kokoa ja C. F. Blomin maalaama v. 1844, kuten osottaa siinä oleva merkintä. Taidearvoa sillä ei ole. Vanhan kirkon sakaristossa löytyy sitä paitsi toinenkin öljyväriällä maalattu taulu „Kristus ristillä“ (1×1,10 m.), jossa ristin juurella näkyy kolme ihmishahmoa, yksi punaisella, toinen sinisellä ja kolmas valkoisella maalattu, sekä taustalla pyöreä temppele ja vasemmalla vuorenrinne. Alaosassa on koko taulun leveydelle maalattu kirjoitus „Olås Lunasteta. Peter Gren-nild Numrä 79 wåna 1769“. Tämän lisäksi on sakaristossa öljymaalaukset (66×80 cm) esittävä apost. Paavalia kirjoittamassa roomalaiskirjettänsä. P. jolla on musta kokoparta, on puettu siniseen mantteliin, katse on hänellä tähdätty ylöspäin ja iho on kalpea. Taulun selkäpuolella on kirjoitus: „Lahjoitettu tähän pyhän huoneeseen Häradsduomarilda Petter Wånäselldä (?) Sinä 10:nä päivänä Huhtikuussa 1825,“ sekä alempana kehyksessä „maalattu Ad. Hårdilda“.

Muista inventarioista kirkossa mainittakoon kolme puusta leikattua kattokruunua, niistä yksi erittäin huomattava sen kautta että siinä on lähinnä kruunun runkoa leikkauksia, joilla itse kullakin näyttää olevan jokin symbolinen merkitys. Kruunut ovat hyvässä kunnossa, vaikka eivät nekään ole säästyneet siltä häväistyksestä, joka kirkolle tehtiin syyskuussa 1911, jolloin m. m. n. 500 ikkunanruutua siinä rikottiin.

Kellotapuli, joka on eteläpuolella kirkkoa, on ulkoa rappeutunut, mutta sen yksinkertaiset äärimuodot ja vaihteleva koristelu ansaitsevat huomiota.

Kellotapulिन säilyttämiseksi on arkkitt. Tavaststjerna tehnyt korjaus ehdotuksen, jonka Muinaistiet. Toimikunta on hyväksynyt ja lähettänyt seurakunnalle toteutettavaksi.

Kinansaaren kylän hautausmaa Valkealassa.

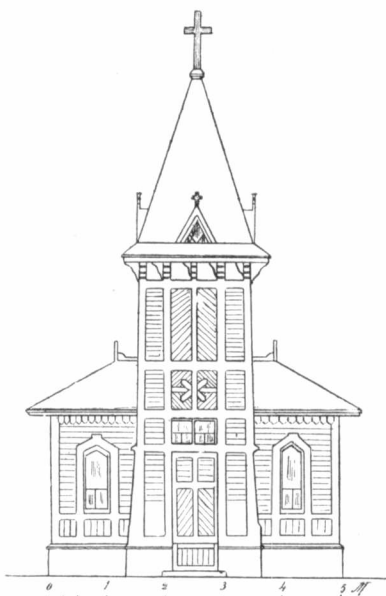
Toivo Pekurisen tiedonantoja.

Valkealan pitäjään kuuluvassa Kinansaaren kylässä, joka on pitäjän pohjoisimmassa, syvälle Mäntyharjun pitäjään pistävässä osassa ja kaukana sekä Valkealan että naapuripitäjien kirkoilta, on oma hautausmaa Mänty-

saaren pienessä Hillosen selällä olevassa luodossa. Tämän hautausmaan sanotaan olevan hyvin vanhan ja arvellaan että se jo ennen Iitin pitäjän syntyä 1500-luvun alulla oli olemassa. Jos näin oli laita, lienee se alkuaan ollut tänne siirtyneiden Hollolalaisten ja Nastolalaisten uutiasukkaiden perustama.

Niinkauvan kun nykyään elävät voivat muistaa taaksepäin, on hautausmaa ollut Kinansaaren kyläläisten käyttämä, mutta huononlaisesti sitä on hoidettu ja vähemmässä arvossa pidetty, sillä etupäässä köyhiä ja lapsia on siihen haudattu, kun taas kuolleet talolliset on tavallisesti viety joko oman pitäjän tai Mäntyharjun hautausmaahan. Vuosina 1833—34 toimitetussa ja 1838 vahvistetussa isossa jaossa määrättiin tämä hautausmaa 39 kapanalan suuruiseksi.

Hiljattain on hautausmaata laajennettu ja sen hoitoon muutoinkin suurempaa huomiota kiinnitetty. Kun yksityisellä keräyksellä oli saatu jonkun verran varoja koolle ja Valkealan kunta lisäksi oli myöntänyt tarkoitukseen 2000 mk. tehtiin v. 1910 hautausmaan ympärille uusi aita, joka nyt rajoittaa 115×83 metrin laajuisen nelikulmaisen alueen, sekä rakennettiin siihen kellotapuli, joka keväällä 1911 jo oli valmiina. Kellotapulin yleismuodon osottaa tähän jäljennetty hahmokuva. Vielä on siihen Franz Schillingin kellovalimosta Apoldassa Saksassa tilattu 120 kilon painoinen kirkonkello, jonka rahtineen ja tullineen pitäisi maksaa 668 mk. 40 p. Kellon laitaan tulee kirjoitus: „Kunnia olkoon Jumalalle korkeudessa ja maassa rauha“ sekä „Kinansaaren kulmakuntalaisten toimesta Luojan ylistykseksi Mäntysaaren hautausmaahan v. 1911“. Epäilemättä tulee hautausmaa näiden toimenpiteiden kautta saamaan paikkakuntalaisten kunnioitusta osakseen ja saamaan edelleenkin sitä hoitoa, jota vainajain leposijoille on elävien velvollisuus antaa.

Kellotapuli Kinansaaren kylän hautausmaalla Valkealassa.

Kirjallisuutta.

Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium, utg. af *Sigurd Curman* och *Johnny Roosval*. Upland Band IV häfte I. Erlinghundra härad, sivuja 202 8:o. Hinta kr. 4: 50.

Juuri kun ensimmäisiä kappaleita Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vasta ilmes-
tynyttä ensimmäistä vihkoa sarjasta Suomen kirkot lasketaan kirjakauppoihin saapuu
meille Ruotsissa alotetun samanlaisen julkaisusarjan, *Sveriges kyrkor*, ensimmäinen nidos,
käsittävä selonteot Erlinghundran kihlakunnan kirkoista Upplannissa. Sarjan toimitta-
jiksi ovat ryhtyneet tunnetut kyvyt, tohtorit Sigurd Curman, jolla Yli-intendenttinviraston
virkamiehenä on kirkkojen korjaus- ja uudistusasiat hoidettavanaan, ja Johnny Roosval,
dosentti Upsalassa, joka m. m. viime vuonna julkaisi laajan ja ansiokkaan tutkimuksen
Die Kirchen Gotlands. Julkaisun suunnitelmasta mainittakoon, että toimittajain kanssa
siinä on yhteistyössä joukko nuoria taiteen tutkijoita ja arkkitehteja, jotka edeltäpäin
määrätyn ohjelman mukaan toimittavat varsinaisen tutkimus- ja kuvaamistyön kirkoissa
kiinnittämällä tarpeellista huomiota niiden arkistoihinkin. Sekä kertomukset että piir-
rustukset valmistetaan mikäli mahdollista ja tarkastetaan julkaisijain toimesta säännöl-
lisesti itse paikalla. Julkaisemisessa noudatetaan vanhaa maakuntajakoa, joiden piirissä
kirkot julkaistaan kihlakunnittain, lukuunottamatta kaupunkikirkkoja, jotka käsitellään
erikseen. Sekä valmistustöitä että julkaisemista voidaan kuitenkin toimittaa useamman
maakunnan alalla samalla kertaa. Sitten kun maakunnan kirkot ovat kaikki tällä tavoin
käsitelty annetaan yleiskatsaus koko maakunnan kirkkoihin ja selvitetään maakunnan
taidemuistojen suhde koko maan ja yleis-eurooppalaiseen taidehistoriaan.

Tätä suunnitelmaa silmällä pitäen on tämä inventeeraustyö nykyään käynnissä
etupäässä Uplannissa, jonka kirkot on katsottu voitavan julkaista 12 nidoksessa. Ensi-
mäinen näistä on nyt ilmestynyt ja käsittää Erlinghundran kihlakunnan 7 kirkkoa:
Husbyn, (kertonut Henrik Cornell), Norrsundan (fil. kand. vapaah. Magnus Bonde ja
arkkit. Anders Roland), Odensalan (kand. Sigurd Wallin), Knifstan (Gustaf Bolinder),
Alsiken (Karl Asplund ja toht. S. Curman), Wassundan (Ragnar Josephson) ja Hagan
(Anders Billow). Kustakin kirkosta kerrotaan ensin kirkkomaa aitauksineen, kellotapuli
y. m., sitten kirkon rakennus, jonka rakennusaineesta, asemasta, rakennuksen eri osista,
kirkkotyyppin historiallisista johteista y. m. annetaan tietoja, sen jälkeen maalaukset, si-
sustus ja kalusto. Lopuksi annetaan yleiskatsaus kirkon taidehistoriaan, sekä lyhyt se-
lostus esityksestä saksankielisenä. Sitäpaitsi esitetään kunkin kertomuksen alussa viit-
taus niihin sekä painettuihin että painamattomiin lähteisiin, joissa kirkoista puhutaan,
vieläpä lyhyitä kultturihistoriallisesti huomattavia otteita kirkon arkistostakin. Kuvitus
on runsas, sekä arkkitehturia että maalauksia y. m. taidemuistoja valaiseva. Asemapiir-
rokset ovat mittakaavassa $\frac{1}{300}$, detaljit isommassa.

Kertomukset ovat yleensä tehdyt suurella huolella ja tarkkuudella ja se yhte-
näinen ohjelma, jota ne yksityiskohtia myöten seuraavat, helpottaa suuresti niiden verta-
taamista toisiinsa ja koko aineiston käyttämistä vertailevan tutkimuksen hyväksi. Teos
on siis ylempänä mainitun laajaperäisen suunnitelman toteuttamisesta mitä lupaavin
näyte ja saattaa mielenkiinnolla odottamaan jatkoa. Koska Ruotsin kirkoilla yleensä,
mutta erittäin Uplannin kirkoilla on meidänkin kirkollisten muistojemme tutkimiselle
aivan perustava arvo, on meilläkin syytä lausua ilomme siitä että tämä tärkeä aineisto
nyt tulee käytettäväksemme ja onnitella julkaisijoita nyt valmistuneen onnistuneen ensi-
vihon johdosta. Toivomme tälle teokselle ja sen seuraajille suurta menekkiä meidän-
kin maassamme, sillä siten avustamme tavallaan tuon tärkeän, mutta varoja kysyvän
suunnitelman toteuttamista.

J. Re.

Suomalaisista sotalipuista.

Se määrä suomalaisia sotalippuja, joka nykyaikaan saakka on eri kokoelmissa säilynyt muistuttaen meitä menneistä maineen ja surun päivistä historiassamme sekä esi-isäin taisteluista maansa puolesta, ei ole niinkään vähäinen. Sikäli kun nykyään voidaan päättää, on niitä kotimaassa 22, Ruotsissa 35, Tanskassa 12 ja Pietarissa 108. Vastainen tutkimus saattaa kuitenkin melkoisesti muuttaa näitä lukuja, sillä eri kerroin, erittäin kolmenkymmenenvuotisessa sodassa, on niitä menetetty keski-Europassakin,¹ vaikka Berlinin, Wienin, Dresdenin ja Münchenin suurten asemuseoiden lueteloissa ei niitä mainita yhtä vähän kuin ruotsalaisiakaan sotalippuja. Sen ajan liput ovat kuitenkin varsin vaikeat tuntea senvuoksi, että niistä puuttuvat kaikki kansallisuutta ilmaisevat piirteet. Melkein sama on asianlaita suurien lippusarjojen Pietarissa, jotka ilman epäilystä ovat ruotsalaisia, kuten sinikeltanen väri ja Kaarle XII nimikirjaimet osottavat. Todennäköisesti on osa niistä suomalaisten rykmenttien, vaikka niistä puuttuu vaakunat tai kirjoitukset, joiden avulla ne voitaisiin tuntea. Ne tiedot, jotka venäläiset lähteet niistä antavat, ovat siksi ristiriitaiset ja usein ilmeisesti väävät, ettei niihin voi paljoakaan perustaa. — Niinikään voitaneen kenties ranskalaisista, hollantilaisista y. m. kokoelmista löytää joku suomalainenkin sotalippu.

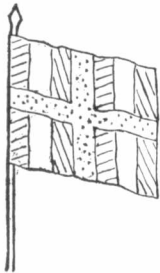
Lukuunottamatta säilyneitä originaalilippuja on niistä olemassa vanhoja mallipiirroksia ynnä muita kuvia ja onpa asiakirjoissakin säilynyt tietoja lippujen muodosta. Ainekset tähän osaan sotahistoriastamme ovat siis varsin laajaperäiset ja niiden keräämiseen on useammalta kuin yhdeltä näkökannalta syytä.

Suomalaisten sotalippujen historia on sama kuin ruotsalaisten, sillä meidän rykmenteillähän oli sama kokoonpano, samat varusteet ja aseet kuin ruotsalaisilla. Ruotsalaiset sotaliput taas voidaan jotakuinkin ryhmittää hallitsijasukujen mukaan.

Vanhemman Vaasatyypin liput 1500 luvulla olivat suuret ja varustetut ajan tavan mukaan verrattain lyhyillä tangoilla. Ne olivat moniväriset ja

¹ V. 1637 täytyi kapteeni Jacob Vanicken Erik Slangin rykmentistä suomalaisineen antautua Moritzburgin luona. Björnin: Johan Banér III, s. 77.

kokoonpannut pitkistä kaistoista tai ruuduista. V. 1554 lähetettiin Suomeen silkkiä, josta m. m. piti tehtämän 2 lippua, kumpikin 14:stä 7 kynnärän pituisesta kaistasta. Mitään systeemiä ei lippujen muodossa noudatettu ennen kun Erik XIV antoi määrättyt värit neljän „suurrykmentin“ lipuille. Ensimmäisellä rykmentillä oli todennäköisesti kahdenvärisistä kaistoista kokoonpannut liput, toisella kaksiväriset ja neljään yhtä suureen nelikulmaiseen osaan jaetut ja neljännellä ruudukkaat sekä kaksiväriset, kuten edellisilläkin. Kolmannella rykmentillä oli yksiväriset liput. Ensimmäisen, toisen ja neljännen rykmentin eri kompaniain lipuissa vaihtelivat värit säännöllisesti siten että ensikompanian lipuissa vuorotteli vihreä ja valkonen, toisen kompanian keltanen ja punanen j. n. e. Eräällä toisen rykmentin suomalaiskomppaniolla oli liput punasen ja vihreän väriset, neljännessä rykmentissä oli eräällä kompanialla suomalaisia punaset ja keltaset, eräällä toisella vihreät ja keltaset, pohjalaisilla siniset ja valkeat, „Suomen saksalaisilla“ punaset ja vihreät j. n. e. Mutta näissäkään lipuissa ei ollut mitään kansallista; tällainen piirre tuli niissä tavalliseksi vasta Juhana III aikana. Hän näet kumosi suurrykmenttijaon ja otti uudestaan käytäntöön vanhat lipputyypit monilukuisine väreineen ilman systeemiä, mutta jakoi liput säännöllisesti keltaisella ristillä. Eräässä kirjelmässä Herman Flemingille v. 1577, koskeva Venäjälle lähetettävän sotajoukon lippuja, annetaan nimenomainen määräys tästä, ja Anders Keitzin tileissä menoista sotaväkeä varten v:lta 1580 on seikkaperäisiä kertomuksia lipuista, joissa säännöllisesti on monivärisiä kaistoja ja „keltainen risti keskellä“. Joskus näkyy tämä risti kuitenkin puuttuvan. Tavallisimmin käytetyt värit olivat musta ja vihreä, merkkillistä kyllä, vaikka tällaisten lippujen olisi pitänyt olla vaikeat erottaa pitempien matkojen päästä. Vielä v. 1615 sai Hans Rootin vänrikki Tuomas Larsson läh-
tiessään rauhanneuvotteluihin Venäjälle mukaansa lipun valkoisesta, sini-

Lippu
Tavast-suvun
vaakunassa.

sestä ja vihreästä silkistä, nähtävästi kaistoissa.¹ Mitään originaalilippuja ei näiltä ajoilta ole säilynyt, mutta kyllä muistoja niistä kuvinakin. Niin on esim. Tavast-suvun vaakunassa kypärin yläpuolella tällaisia lippuja, joissa nähdään pystysuoria sinisen, valkosen ja punasen värisiä kaistoja ja keltanen risti.²

Myöhempi Vaasa-tyyppi, joka tuli käytäntöön Kustaa II Adolfin aikana, oli ensinnäkin pienempi ja kevyempi. Lippujen muodossa pyrittiin myöskin yhtenäisyyteen ja järjestelmällisyyteen. Kompanialipuilla samassa rykmentissä oli sama väri, mutta ne erottuivat toisistaan kuvien ja kirjoitusten kautta. Sellaiset nimitykset kuin sininen brigaadi, keltanen brigaadi j. n. e. aiheutuivat juuri lippujen väristä. Muutamia tälle tyyppille luonteen-

¹ Suom. Valtionarkisto 5994: 70. Valtioneuvoksetar July Ramsayn ilmoitus.

² Toht. G. Granfelt on ystävällisesti kiinnittänyt tähän huomioni.

omaisia, vaikka verrattain myöhäisiä, Viipurin läänin ratsuväen standaareja on meidän aikaan saakka säilynyt ja löytyy nyt Tukholman tykistö- ja Köpenhaminan ase-museoissa. Ne ovat kaikki väriltään vihreät. Tukholman standaareista on yhdessä toisella puolella harvalehtisen laakeriseppeleen sisässä kirjaimet C. R. S., pystysuorassa oleva avain ja vuosiluku 1665; lähinnä tankoa on kaksi tulikuulaa ja tulpaani sekä alhaalla lause *Fortuna virtuti C(omes)*; toisella puolella on niinikään laakeriseppeleen sisässä kuvattuna alaston nainen (Fortuna), joka käärii valkoista purjetta päänsä yläpuolella, vuosiluku j. n. e. Eräässä toisessa Tukholman standaarissa on vuosiluku 1666 ja lipun kummallakin sivulla ratsumiehen kuva sekä saksankielisiä lauseita. Köpenhaminan standaareista (menetettiin Lundin tappelussa) on toisessa kummallakin puolella laakeriseppeleen sisässä pilvestä esiinpistävä käsi, joka pitää kruunua, lause *Deus protector meus*, C. R. S. ja vuosiluku 1665; toisessa taas toisella puolella valtakunnan omena, toisella ratsumies taistelussa lohikäärmettä vastaan, saksankieliset tunnuslauseet, C. R. S. ja vuosiluku 1665. Nämä standaarit (Kaarle XI ajalta) ovat kaikki eskadronastandaareja, joita mainittuna vuonna jaettiin rykmentille 7 vihreätä, kun sen sijaan henki-eskadrona (ensimmäinen) nyt valtaan pääsevän tavan mukaan sai valkosen standaarin. Lippuja teetettäessä antoi sotakollegio rykmenteille sitävarten tarpeellisen mitan määrätynväristä kangasta ja everstit saivat pitää huolta kuvien ja lausekkeiden maalaamisesta. Rykmentit olivat nim. usein enemmän everstien kuin valtakunnan.

V. 1656 maalasi „konterfeijari“ Valentin Betge lipun sotamarski Gustaf Adolf Lewenhauptin komppanialle Viipurissa. Ylimalkaan vallitsi Viipurissa mainittuna vuonna tällä alalla vilkas toiminta. Linnan tilien mukaan antoi nim. linnanpäällikkö Aron Klöfversköld $\frac{4}{6}$ 1656 käskyn valmistaa 7 lippua ja 5 standaarua.¹

Viipurin läänin ratsuväen standaari.
Tukholman Tykistömuseossa.

¹ Valtioneuvoksetar Jully Ramsayn ilmoitus. — Lippumaalajana mainitaan m. m. Pietari Brahen „konterfeijari“ Johan Werner.

Kaarle X Kustaan aikaisissa lipuissa oli säännöllisesti kuninkaan nimi-kirjaimet C. G. R. S. seppeleen sisässä.

Suomen rykmenttien lipuista ja standaaareista on mitä niiden väreihin tulee jonkunverran ristiriitaisia tietoja 1650-luvun keskivaiheilta. Turun läänin ratsuväellä oli punaset, Uudenmaan ja Hämeenläänin ratsuväellä valkoset (toisen tiedon mukaan keltaset), Viipurin ratsuväellä 6 vihreätä ja 6 oransin väristä standaaria. Värvätyistä rykmenteistä oli Berndesin karjalaisilla rakuunoilla siniset, von Schwengelnin rakuunoilla (Itä-Suomessa) vihreät ja von Pahlenin suomalaisilla rakuunoilla mustat ja keltaset rakuunaliput. V. 1663 mainitaan Pohjanmaan rykmentin saaneen 4 vihreätä lippua ja v. 1665 sai Uudenmaan ja Hämeenläänin ratsuväki yhden valkosen ja 7 mustaa standaaria, jotka kuitenkin pian sen jälkeen vaihdettiin Turun läänin ratsuväen standaaareihin. Samana vuonna perustettu Burghausenin (2:n viipurilainen) rakuunarykmentti sai jonkun aikaa myöhemmin valkosen henkilipun ja kolme punasta komppanialippua, mutta Lundin tappelussa v. 1676 oli sillä jo mustat komppanialiput. Mainituissa tappelussa kaatui, kuten tunnettua, suurin osa rykmenttiä, ja sen melkein kaikki upseerit, jotka enimmäkseen kuuluivat Burghausenin loistavaan sukuun. Liput joutuivat silloin viholliselle, ja Köpenhaminan asehuoneessa on niitä vielä yksi henkilölippu ja viisi komppanialippua, jotka ovat mustat ja varustetut Savon vaakunamerkillä, kultaisella jännitetyllä jousella. Kaikki nämä liput kuuluivat silloin uuteen faltsilaistyyppiin. Värvätyillä rykmenteillä ei kuitenkaan ollut tähän aikaan eikä myöhemminkään lipuissaan maakunnan vaakunata, vaan kuninkaan nimikirjaimia. Näin oli laita Knorringin ja Baranoffin suomalaisten rakuunain, joista edellisillä oli punaset, jälkimmäisillä siniset liput, ja niissä kruunattu kaksois C kehän sisässä.

Faltsilaistyyppin liput ovat jo saaneet täysin kansallisen asun ja ovat esteettisessä suhteessakin erittäin miellyttäviä, ehkäpä kauniimpia mitä millään armeijalla koskaan on ollut. Aatteena oli niissä valtakunnan ja maakuntain vaakunain sekä kuninkaan nimimerkin käyttäminen koristeena, jota paitsi itse lippu oli vaakunakilpien väriäinen (henkiliput olivat kumminkin valkoset). Aluksi vallitsi niissä kuitenkin jonkunmoinen epävarmuus. V. 1673 annettujen määräysten mukaan piti suomalaisten indeltarykmenttien uudet liput olla seuraavanlaiset:

Turun ja Porin läänin ratsuväellä: valkosen Suomen leijonalla varustettu henkistandaari, komppaniastandaarit keltaruskeat („feuillemort“) ja kuvana 2 sapelia sekä valkosia ruusuja (Suomen vaakunasta).

Hämeen ja Uudenmaan ratsuväellä: valkosen henkistandaari, varustettu etelä-Suomen vaakunalla (kypäri ja kaksi lippua); komppaniastandaarit punaset ja samalla vaakunalla varustetut.

Karjalan ja Viipurin läänin ratsuväellä: henkistandaari valkosen, komppaniastandaarit keltaset, ja kaikissa Karjalan kaksi asestettua käsi-vartta.

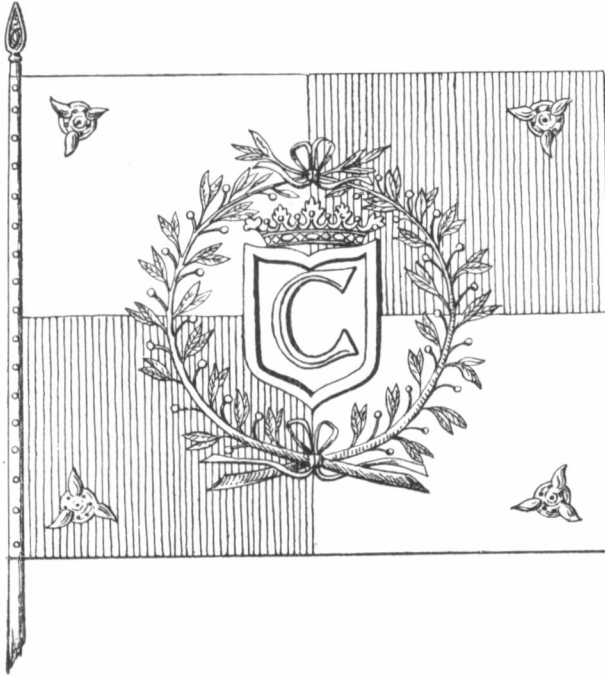
Karjalan rakuunoilla: ratsuväen standaarien kaltaiset rakuunaliput.

Burghausenin rakuunoilla: valkoinen henkilippu ja komppanialiput mustat sekä varustetut Savon jousella.

Pohjanmaan jalkaväkirykmentillä: valkoinen henkilippu, jossa oli Pohjanmaan vaakuna, sekä neljään ruutuun (joista 2 sinistä ja 2 valkoista) jaetut ja samalla vaakunalla varustetut komppanialiput.

Turun läänin rykmentillä: valkoinen henkilippu, jossa oli Suomen leijona ja keltaruskean väriset komppanialiput, joissa oli kaksi sapelia ja valkosia ruusuja.

Porin rykmentillä: henkilippu valkoinen ja komppanialiput keltaiset, kuvana pystyssä seisova karhu sapelineen.

Hämeen jalkaväkirykmentin lippu 1673. Pietarin Tykistömuseossa.

Hämeen rykmentillä (eversti Sassin): Etelä-Suomen kypärillä varustettu valkoinen henkilippu ja komppanialiput juovikkaat keltasin ja punasin kaistoin, vaakuna sama kuin henkilöluissa.

Hämeen rykmentillä (eversti Pillar von Pilchoun): henkilippu valkoinen, kuvana Uudenmaan vene ja virrat, komppanialiput neliruutuiset (kaksi sinistä ja kaksi valkosta), vaakuna sama.

Hämeen rykmentillä (eversti Mellinin, sittemmin Didrich von Essenin): valkoinen henkilippu ja siinä Porvoon vaakuna, tulirauta („C“); komppanialiput neliruutuiset (kaksi sinistä ja kaksi punasta) ja varustetut samalla vaakunalla.

(l.) Viipurin läänin rykmentillä (eversti Tauben): valkoinen henkilippu ja punaset komppanialiput, joissa Karjalan asetetut käsivarret.

(i.) Viipurin läänin rykmentillä (eversti Munckin): valkoinen henkilippu, komppanialiput mustan ja vihreän väriset, kuvana Savon jousi.

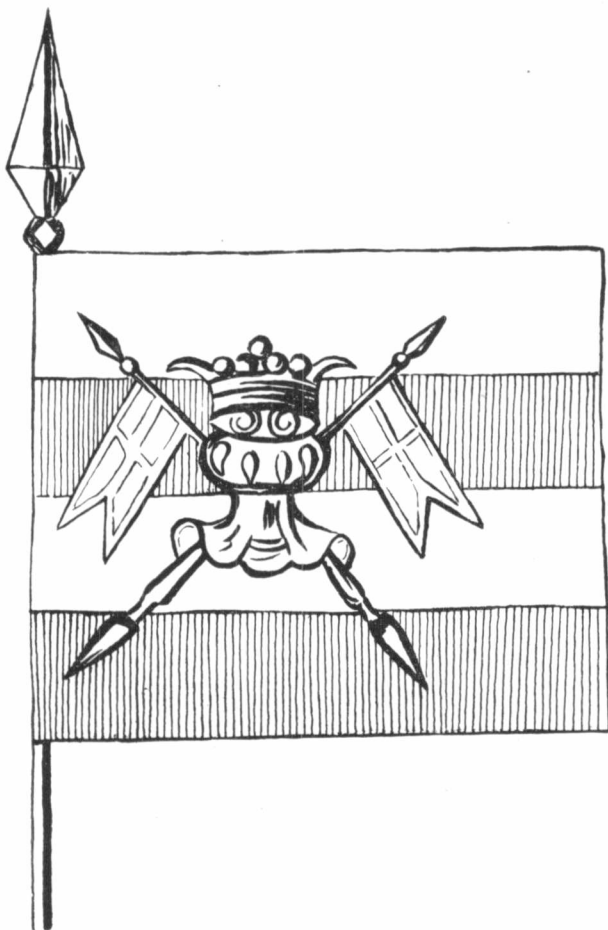
Useat näistä lipuista ovat vielä jäljellä ja osottavat että lippujen valmistus ei ole aina tapahtunut tarkkaan annettujen määräysten mukaan. Niinpä on Turun läänin rykmentin komppanialipuissa Suomen leijona ko-

Hämeen jalkaväkirykmentin komppanialippu 1670-luvulla.

konaisuudessaan eikä ainoastaan sen sapelit ja ruusut. Omituinen oli n. k. Hämeen rykmenttien suhde. Ne olivat todellakin jaetut Hämeeseen, mutta kaksi niistä oli sitäpaitsi tarkoitettu Uuttamaata varten. Kaikkien lipuissa oli Uudenmaan („Etelä-Suomen“) vaakuna, eikä kenenkään Hämeen ilves. Näistä kolmesta rykmentistä oli ensimmäinen oikeastaan Länsi-Uudenmaan, sitten Uudenmaan rykmentti, toinen itäisen Uudenmaan, sitten Savon rykmentti ja kolmas Hämeen rykmentti. Että tähän aikaan kuitenkin tahdottiin antaa tällekin viimeksimainitulle sen oikea maakuntavaakuna, näkyy

käyvän selville eräästä päiväamättömästä mallipiirroksesta, joka löytyy Tukholman sota-arkistossa. Lipunkantajalla on siinä 1670-luvun puku, ja vaakunakuvaa ei ympäröi sepele, kuten v. 1686 määrättiin. Toinenkin näiden rykmenttien lippuja koskeva omituisuus ansaitsee mainitsemista. Didrich von Essenin († 1678) vaakunakilvessä, joka on säilynyt Hollolan kirkossa, on maalattu 8 lippua, mutta ne eivät ole Hämeen rykmentin, vaan

(Läntisen) Uudenmaan jalkaväkirykmentin komppanialippu 1670-luvulla.
Kuva Hollolan kirkossa.

läntisen Uudenmaan. Se mahtaa olla ilmeinen erehdys. Kaikessa tapauksessa on kuva 1673 vuoden määräyksen mukainen ja näyttää minkänäköisiä nämä kaksiväriset liput olivat, elleivät ne olleet, kuten oli laita toisen Uudenmaan rykmentin lipun, neljään ruutuun jaetut.

V. 1686 annettu lippujen muotoa koskeva määräys teki lopun siitä epävarmuudesta, joka tähän asti oli niissä vallinnut. Se sisälsi Suomen

lipuista pääasiassa seuraavan: Ratsuväkirykmenteillä oli oleva yksi henki- ja seitsemän komppaniastandaaria (nämä olivat jalkaväen lippuja pienemmät ja kooltaan n. $1\frac{1}{2}$ m. korkeat ja leveät). Ensimmäinen oli oleva valkoinen ja sen kummallakin puolella oli keskellä kahden leijonan pitämä valtakunnan vaakuna, liepeillä vahva kultanen pääme¹, jonka tangon puoliosassa yläkulmassa katkasi asianomaisen maakunnan vaakuna, sekä reunossa ripsut. Viimeksimainituilla taas oli sama väri kuin asianomaisten maakuntain vaakunakilvillä, siis Suomen kolmella ratsuväkirykmentillä punanen. Toisella puolella oli niissä maakunnan vaakunakuva, toisella kuninkaan nimimerkki kahden palmunlehden välissä ja yläpuolella kruunu, kaikki silkki-, kulta- ja hopealankaisin korko-ompeluksin tehty. Näillä standaaareilla on ripsut, mutta ei päämeä. Suomen rykmenttien vaakunakuvat olivat: Turun ja Porin läänin ratsuväen Suomen leijona, Hämeen ja Uudenmaan ratsuväen Etelä-Suomen kypäri, Karjalan ja Viipurin läänin ratsuväen Karjalan kaksi varukissa olevaa käsivartta.

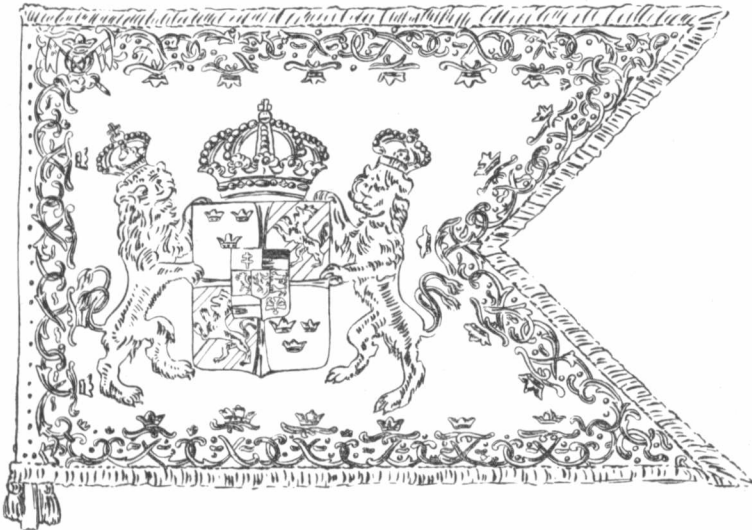
Rakuunain liput (näitä kutsuttiin lipuiksi, koska rakuunat oikeastaan olivat ratsastavaa jalkaväkeä) olivat niinkään pienet, mutta suuremmat ratsuväen standaaareja, joista ne lisäksi erosivat sen kautta, että ne olivat kaksi jakoiset melkein suorakulmaisina lovilleikkauksina. Koristelu oli pääasiassa sama kuin standaaareissa, ja v. 1686 määrättiin Suomen vaakuna pantavaksi kaikkiin suomalaisiin rakuunalippuihin. Kaarle XII:sta aikana oli kuitenkin esim. Viipurin läänin rakuunoilla, kuten säilyneet liput osoittavat, komppanialipuissaan kummallakin puolella koruommellut Karjalan asetetut käsivarret ja yläpuolisessa sisäkulmassa muita vaakunoita, eräässä Etelä-Suomen kypäri, eräässä toisessa Hämeen ilves. Tämä lienee merkinnyt sitä että vastaavat eskadroonat olivat jaetut Uudenmaan ja Hämeen lääneihin. Samoin kuin oli laita ratsuväen standaaarien oli rakuunain lipussa nappina metalliin leikattu kuninkaan nimikilpi; jalkaväen lipuissa sensijaan oli yksinkertaiset eheät nupit.

Jalkaväen liput olivat isot, n. $1\frac{1}{2}$ à 2 m. korkeat ja leveät sekä maalatut eivätkä koruommellut. Kaikki henkilöliput olivat valkoset, ja niissä oli keskellä valtakunnan ja sisäpuolisessa ylänurkassa maakunnan vaakuna kummallakin puolella. Komppanialipuissa oli kangas maakunnan vaakunakilven väriä ja niissä oli maalattuna maakunnan vaakunakuva tavallisesti vihreän, mutta joskus vastakohtaan vuoksi muun värisen (esim. hopean) laakerisepeleen sisässä. Muutamien rykmenttien lipuista puuttui kuitenkin sepele ja sen sijaan oli niissä 8 tulen liekkiä, jotka läksivät lipun kulumista ja keskisivuilta. Näissä lipuissa oli maakunnan vaakuna pyöreässä kilvessä ja nuo mainitut liekit olivat vaakunakilven väriset. Näin oli laita Savon rykmentin lipun, joka oli keltanen, kilven ja liekkien ollessa mustat. Muista

¹ Usein on se kuninkaan nimikilvestä, kaksois C:stä (1720 jälkeen F) ja kruunuista sommiteltu.

rykmenteistä oli Turun läänin rykmentillä punaset liput ja niissä Suomen leijona yhdeksine ruusuineen, Porin rykmentillä liput, joissa yläosa oli sininen, alaosa keltainen ja joissa kuvana oli karhu ja kaksi tähteä, Hämeen rykmentillä punaset liput, joissa oli ilves, kolme tähteä ja kolme ruusua, Viipurin läänin rykmentillä punaset liput, joissa oli kaksi varuksissa olevaa käsivartta ja kruunu, Uudenmaan rykmentillä punaset liput, joissa oli Etelä-Suomen kypäri ja kaksi lippua, tangot ristissä, sekä Pohjanmaan rykmentillä siniset liput, joissa oli kuusi näätä.

Faltsilaistyyppisiä lippuja käytettiin kauvan vielä 1700-luvullakin, ja niissä uusissa lipuissa, jotka Fredrik I teetti, muuttui pääasiassa vaan kuninkaan nimimerkki ja keskikilpi valtakunnan vaakunassa. Monet rykmenteistä eivät näytä saaneenkaan uusia lippuja, vaikka ehdotuksia näiksi kyllä oli

Uudenmaan rakuunarykmentin henkilippu 1720-luvulla.

tekeillä. Näin oli laita erittäin suomalaisten rykmenttien, joiden liput suurimmaksi osaksi ovat faltsilaisajalta tai tehdyt tämän ajan tyyppin mukaan. Mutta Kaarle XII hallituksen aikaisten suurien sotien aikana muodostettiin uusia joukkokuntia, jotka saivat uudet liput, ja täten lisääntyi lipustomme melkoisesti. Kolmikasrykmenttien piti erään asetuksen mukaan 2 p:ltä elok. 1700 saada maakuntavaakunain väriset liput, joihin vaakunakuva ilman kilpeä oli sijoitettava sisäpuoliseen ylänurkkaan. Näitä lippuja on säilynyt useimmilta jalkaväkemme kolmikasjoukoilta etupäässä Pietarissa, jossa ne kuitenkin vasta hiljan ovat esiin otetut eivätkä vielä järjestetyt tutkijain käytettäviksi. Savon rykmentillä olivat nämä liput keltaiset, Hämeen rykmentillä punaset ja muilla luultavasti myös punaset, vaikka ne nyt ovat vaalenneet. Myöskin kaksinnusjoukot saivat lippunsa; tällaisia on

säilynyt ainakin Porin rykmentin varajoukolta, jonka lipussa, mikä väriltään oli sininen ja keltanen, oli joukon ja sen päällikön nimi. Mahdollisesti kuuluvat näihin nekin siniset standaarit ja liput tavanmukaisine vaakunakuvineen, jotka ovat säilyneet Turun läänin ratsuväeltä ja Hämeen rykmentiltä.

Korppoon nostoväen lippu v. 1712.

Mielenkiintoisimmat näistä uutisjoukkojen lipuista ovat kuitenkin nostoväen verrattain komeat ja maalatuilla kuvilla varustetut liput, joita v. 1711 ja 1712 tehtiin ainakin Turun ja Hämeen lääneissä. Ne menetettiin melkein heti venäläisille, lukuunottamatta kahta, Korppoon ja Nauvon pitäjien, jotka vielä ovat maassamme. Näissä lipuissa on kummallakin puolella Kaarle XII:sta nimikilpi, jota kaksi leijonaa kannattaa, ja sen alapuolella pitäjän nimi, kuva, usein jonkinlainen „puhuva merkki“, joka todennäköi-

sesti on ollut pitäjän vaakuna, sekä vuosiluku, kaikki harvalehtisen laakeri-seppeleen sisässä. Nämä ovat:

Nauvon:	keltanen	lippu, pitäjänvaakunana	kala
Lemun:	punanen	”	lintu
Mynämäen	”	”	karhu (2 kappal.)
Uudenkirk. (T.1.)	keltanen	”	kirkko
Laitilan	”	”	kolme kalaa
Kiskon	”	”	karhu ja valk. risti
Taivassalon	”	”	kala
Korppoon	”	”	korppi
?	”	”	?
?	”	”	uros hirvi (vuosiluku 1711)
Raision	sininen	”	enkeli
?	”	”	pappi
Paraisten	”	”	portti
?	”	”	avojalkain. mies
?	”	”	aarnikotka ja joutsen (1711)
Vesilahden	vihreä	”	avain
Messukylän	”	”	messuva pappi
?	”	”	pilvestä pistävä aseell. käsivarsi
Maarian	”	”	polvistuva nainen

Paitsi näitä löytyy eräs siniseen, keltaseen ja vihreään osaan jaettu ja samalla tavalla kuin edellämainitut koristettu lippu, jossa kuninkaan nimikilpeä kannattamassa ei kuitenkaan ole leijonia ja jossa vaakunana on kolme kalaa, kukin virrassaan, sekä vuosiluku 1711. Venäläisissä luetteiloissa sanotaan sen kuuluneen Ångermanlannin rykmentille ja tulleen valloitetuksi Turun tai Napuen taisteluissa samoin kuin muutkin ylempänä mainitut. Vaakunakuva osottaa sen todellakin olevan jonkun Ångermanlannin nostojoukon, joka nähtävästi on ollut samaa laatua kuin Suomen pitäjäjoukot.

Se historiallinen aines, jonka sotaliput tarjoavat, osottaa sangen kuvaavalla tavalla sitä muutosta historiassamme, jonka isoviha toi mukanaan. Kuusitoistasataluku oli voittojen aika, jolloin satoja ruotsalaisten ja suomalaisten valloittamia sotalippuja vietiin Tukholmaan, seitsemäntoistasataluku tuli tappioiden ja nöyryytyksen ajaksi, jolloin ruotsalaiset sotaliput menettiin vihollisille ei edes aina kunnialla, kuten Lundin luona, vaan usein häpeälläkin, kuten 1741 v. sodassa. Numerotiedot, jotka osottavat venäläisten ja ruotsalaisten toisiltaan valloittamia lippuja, valaisevat edelleen sanottua.

Vanhempien ruotsalaisten luetteloiden mukaan oli v. 1685 Tukholmassa 231 venäläistä lippua. Näihin tuli lisäksi Narvan luona 261. Parhaillaan toimitettavassa luettelemistyössä on kuitenkin ainoastaan osa näistä voitu identifioida, ja eri aikoina saatujen lippujen luku ilmoitetaan nyt olevan seuraava:

Vanhempia sotalippuja, niistä 5 saatu Narvan luona	128
Moskovassa palvelleiden ulkomaisten rykmenttien lippuja	12
Narvan luona valloitettuja lippuja	184
Myöhemmin pohjan sodan aikana valloitettuja lippuja	15
Lippuja, joita on valloitettu 1741—1809	13
	<hr/>
	352

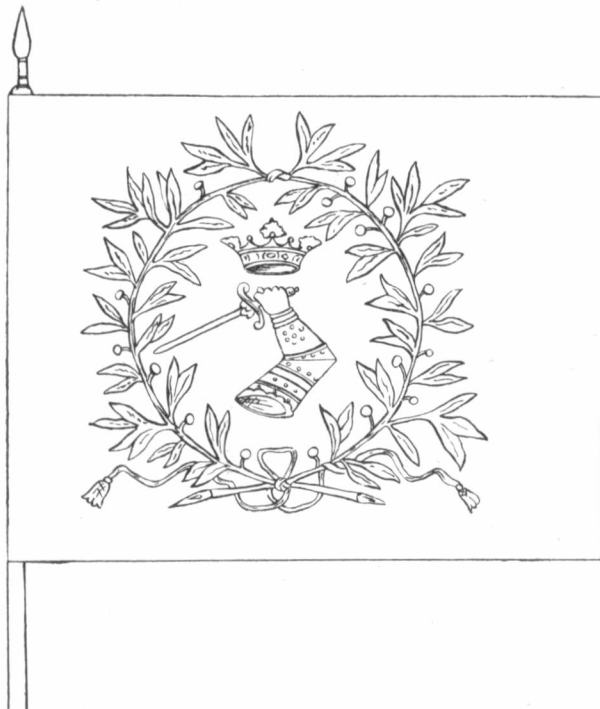
Ruotsalaisia sotalippuja on Venäjän eri kokoelmissa seuraavat määrät:

Pietari Paavalin kirkossa (nykyään muutetut pois sieltä)	192
Tykistömuseossa	153
Moskovan aarrekammiossa	5
Prebrasenskin rykmentillä	2
	<hr/>
	352

Tämä viimeksimainittu luku tulee varmaan muuttumaan (todennäköisesti vähenemään) sen luettelemistyön päätyttyä, jota paraikaa toimitetaan. Miten nämä liput jakautuvat eri taistelujen kesken on vaikea sanoa ja niistä nyt löytyvien ristiriitaisten sekä usein ilmeisesti väärin tietojen perusteella venäläisissä lähteissä on turha koettaakaan esittää numeroita. Mutta yleiskatsaus, jonka niistä saapi, on varmaankin pääasiassa oikea. Ennen Pohjansotaa oli ainoastaan muutamia, tuskin kymmentäkään, ruotsalaista sotalippua vallattu Tarton luona 1656. Suurimmat saaliit saatiin Ljesnassa ja Pultavassa sekä Suomessa Lübeckerin retkellä Pietaria vastaan, Turussa ja Napuella sekä myöhemmin 1741 Lappeenrannassa. Merkillistä kyllä ei ole mitään tietoja Helsingin antautumisessa vallatuista lipuista. Vuosien 1788—90 sodassa valloitettiin joku kymmenkunta lippua, jos saa uskoa venäläisiä lähteitä; vuosien 1808—9 vuosien sodasta taas ovat nämä lähteet niin kohtuulliset että ilmoittavat vaan 3 lippua vallatun Länsipohjan rykmentiltä Vaasan luona.

Mitenkä lippujen hankkiminen Suomen joukoille tapahtui sodan jälkeen, ei ole tätä nykyä tiedossa. Kaikessa tapauksessa on lippujen luku seuraavalta ajalta verrattain vähäinen. Monet joukot käyttivät jällellä olleita falsilaislippuja edelleen, ja ne harvat uudet liput, jotka hankittiin, valmistettiin aikaisempien periaatteiden mukaan, kuitenkin muuttamalla kuninkaan nimikilpi ja valtakunnan vaakunan sydänkilpi. Ainoastaan Savon rykmentin komppanialipuksi löytyy uusi mallipiirros, joka on keltanen väriltään ja jossa keskellä on kuninkaan kruunattu nimikilpi hopeasta sekä sisäpuo-

lisessa yläkulmassa pyöreä musta kilpi Savon jousineen. Henkilippu on tavallinen. Onko tällaisia lippuja todella valmistettu, siitä ei ole varmaa tietoa, ainakaan ei niitä enää ole säilynyt. — Ne kolme punasta lippua Pietarissa, joiden toisella sivulla on varuksissa oleva käsivarsi kehän sisässä ja toisella Kaarle XII:sta nimikilpi, samoin kehän sisässä, tuntuvat jonkunverran arvoituksen tapaisilta. Jälkeen 1721 vuoden rauhan tehtiin tosin mallipiirros Kyminkartanon läänin pataljoonan lipuksi, johon tuli ainoastaan toinen eli „länsimainen“ Karjalan käsivarsista, mutta uskomattomalta tuntuu, että tämä tyyppi olisi jo aikaisemmin tullut toteutetuksi.

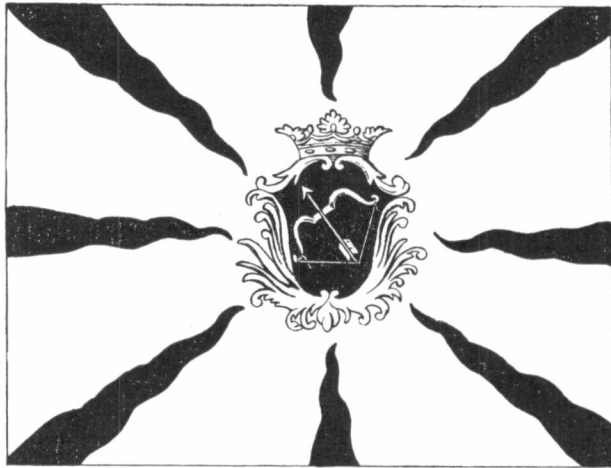

Kyminkartanon läänin pataljoonan komppanialippu
1720-luvulta.

Tärkeä muutos tapahtui kuitenkin jalkaväen lipuissa siinä, että sikäli kun niitä uusia hankittiin, tahdottiin niitäkin ruveta tekemään korko-ompe-luksella eikä maalaamalla. Aikaisemmin valmistettiin ne aplikatsioni-neu-louksella siten että lippukankaasta leikattiin pois kuvioiden sijat ja niihin neulottiin toisesta kankaasta leikatut kuviot. Seuraus tästä valmistustavasta oli m. m. että sepeleet tehtiin entisiä pienemmät, jotta lippu ei tulisi painavaksi. Tällaisia lippuja on säilynyt muutamia Hämeen ja yksi Porin rykmentiltä.

Holstein-Gottorpilaistyyppisissä jalkaväen lipuissa on koruompe-luskoristelu täydellisemmin toteutettu. Ensin ympäröitiin maakunnan vaakuna,

kuten ennenkin, sepeleellä. V. 1761 määrättiin sitten uusi malli, jossa maakunnan vaakunan ympäröi näkinkenkäornamentti, ja 1766 muutettiin tätä edelleen siten, että sepele muodostettiin tyylitellyistä palmunoksista ja päälle pantiin kruunu. Periaate niissä on sama kuin Kaarlojen aikaisissa lipuissa ja ainoastaan vaakunakilven ympärys erotti esim. Savon rykmentin lipun edellisistä. Uusia rakuunalippuja saivat Adolf Fredrikin aikaan Turun läänin rakuunat, eli henkirakuunat, kuten heitä jälkeen 1721 kutsuttiin. Henkilipussa oli kummallakin puolella koruommeltu Ruotsin kruunattu vaakuna, jota kaksi leijonaa kannatti ja jonka yläpuolella oli A. F. R. S. sekä Suomen leijona sisäpuolisessa yläkulmassa. Paksu kultapäärme kiersi reunoja. Komppanialiputkin olivat valkoset, koska kysymyksessä oli henkirykmentti, ja niissä oli kummallakin puolella Adolf Fredrikin kruunattu nimikilpi kullasta

Savon rykmentin komppanialippu v. 1766.

kahden palmunoksan sisässä, sekä sisäpuolisessa yläkulmassa eteläisellä pataljoonalla (1791 jälkeen Turun läänin rusthollipataljoona) Suomen leijona ja pohjoisella pataljoonalla (1791 jälkeen Porin rusthollipataljoona) Satakunnan karhu. Komppanialipuissakin oli paksu kultalankapäärme.

Viimeinen muisto suomalaisista sotalipuista on muuan v. 1796 vahvistettu mallipiirros Porin rykmentin lipuksi. Kangas siinä on sininen ja keltanen ja kuvana Satakunnan karhu kruunupäällisessä kilvessä, jonka pinta on sininen ja keltanen. Porvarien liput, kuten esim. tuo Kustaa III:n ajalta säilynyt ja hänen nimikilvellään sekä Porvoon vaakunalla varustettu kaunis lippu, ei kuulu meidän kenttämerkkeihimme.

Miten Suomen sotalippujen on käynyt 1809 jälkeen on tuntematonta. Ainoastaan muutamia harvoja on Tukholmassa tai kotimaassa eikä näytä niitä joutuneen Pietariinkaan. Useimmat ovat arvatenkin vuosien kuluessa hävinneet romuloukoissaan. Miten helppo tuo häviö on ollut sen osottavat

vielä säilyneet liput selvästi. Noin 25 vuotta sitten tapasi eräs tutkijois-
tamme Taivassalon kirkossa pari vanhaa sotalippua, mutta talletti ne kirkkoon,
koska ei talvipakkasessa uskaltanut kehittää niitä auki. Viisitoista vuotta
myöhemmin etsittiin niitä sieltä, mutta silloin ei enää kukaan tiennyt mitään
yhtävähän lipuista kuin niiden säilytyspaikasta. Parissa rykmentissä näkyy
annetun käsky ripustaa liput komppaniain kotipitäjäin kirkkoihin ja tämä
toimenpide on pelastanut meille ainakin 8 Hämeen rykmentin ja 4 henki-
rakuunain lippua. Myöhemmin aikoina ovat useimmat Suomessa säilyneet
liput joutuneet Kansallismuseoon Helsinkiin, missä niille voidaan antaa
asianmukainen hoito.

Ne joukkokunnat, joiden lippuja on säilynyt, ovat seuraavat:

	Koti- massa	Tukhol- massa	Köpen- hami- nassa	Pieta- rissa	Yhteensä
Suomen aatellislipullinen?	—	1	1	—	2
Turun ja Porin I. kolmikashevösväki	—	3	—	—	3
Saman läänin kaksinnushevösväki (?)	—	1	—	—	1
Viipurin läänin hevösväki	—	3	2	—	5
Saman läänin kolmikashevösväki	—	2	—	—	2
Baranoffin värvätty ratsuväki	—	—	1	1	2
Tuntematon, luult. suomal. ratsuväki	—	1	—	—	1
Knorringin rakuunarykmentti	—	3	—	—	3
Uudenmaan rakuunarykmentti	2	—	—	1	3
Viipurin läänin rakuunarykmentti	—	1	—	6	7
Saman I. 2:n (Burghausenin) rakuunar.	—	—	6	—	6
Turun läänin henkirakuunat	4	—	—	—	4
Saman „ jalkaväki	1	2	—	16	19
Saman „ kolmikasjalkav.	—	—	—	4	4
Nostoväki	2	—	—	18	20
Porin rykmentti	—	—	—	9	9
Saman kolmikasr.	—	—	—	5	5
Saman kaksinnusr.	—	—	—	5	5
Hämeen rykm.	9	—	—	11	20
„ kolmikasr.	—	—	—	1	4
„ kaksinnusr. (?).	—	—	—	1	1
Viipurin läänin rykm.	—	—	—	12	12
Viipurin läänin kolmikasr.	—	—	—	1 ¹	1
Kyminkartanon pat.	—	—	—	3	3
Uudenmaan rykm.	1	1	2	3	7
„ kolmikasr.	—	—	—	1 ¹	1

¹ Mahdollisesti useampia.

	Koti- maassa	Tukhol- massa	Köpen- hami- massa	Pietarissa	Yhteensä
Pohjanmaan rykm.	—	8	—	4	12
„ rakuun.	—	1	—	—	1
Adlerceutzin rykm. (?)	—	6	—	—	6
Jägerhornin (n. s. nuorempi vuori-)rykm.	—	2	—	—	2
Savon kolmikasr.	—	—	—	1 ¹	1
Tuntemattomia	3	—	—	2	5
	22	35	12	108	177

F. A. Spak: Några historiska upplysningar om fanor och krigsmusik med särskild hänsyn till de svenska regementsstrofeerna. Stockholm 1890. — *T. J. Petrelli*: Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. Stockholm 1892. — Underdånigt betänkande af kommitterade för utarbetande af förslag till bestämmelser rörande arméens fanor och standar. Stockholm 1897. — *Rudolf Cederström*: Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken vid i Sverige, Finland och öfriga svenska provinser stående trupper. Stockholm 1900 (Meddelanden från Lifruskammaren N:o 2). — Н. Е. Бранденбургъ: Петорическii Каталогъ С.-Петербургскаго Артиллерiискаго Музея. III. С.-Петербургъ 1889. — П. И. Бѣлавенецъ: Краткая записка о старыхъ русскихихъ знаменахъ (На правахъ рукописи). С.-Петербургъ 1911.

Suomessa: Valtion Hist. Museo; Turun kaupungin Hist. Museo; Hämeen Museo; Halikon kirkko; Jämsän kirkko. — *Ruotsissa*: Henkivarushuone (Lifruskammaren), Tykistömuseo; Kunink. Sota-arkisto Tukholmassa. — *Tanskassa*: Asemuseo Köpenhaminassa. — *Venäjällä*: Tykistömuseo Pietarissa; Keis. Trofé-kommissionin asiakirjat.

Venäläisten lähteitten käyttämisessä on minua hyvänthahtoisesti avustanut maist. *K. Soikkeli*.

K. K. Meinander.

Pronssisirpit Itä-Venäjällä.

Sirpit ovat kulttuurihistorialliseen todistusvoimaansa nähden hyvin tärkeätä ainehistoa, ne kun todistavat maanviljelyskannan voitolle pääsöä. Niin on esim. Tanskassa kivisiäkin sirppejä, ja siis todisteita tämänkin kautta kivikauden maanviljelystä, ja pronssista tunnetaan sirppejä monesta Europan maasta. Myöskin Itä- ja Etelä-Venäjällä ovat ne suhteellisen yleiset, ja ovat lueteltuina idästä länteen löydöittäin seuraavat:

1—5. Ufan läänin Menselinin piiristä on 5 sirppiä lähemmittä löytötiedoita. 4 niistä on keskentekoista. — Kuvatut Stuckenbergin pronssikausijulkaisussa² Kasanin Muinaistieteellisen seuran Izwestijassa v. 1901. Taulut II: 1 ja IV: 7 sekä teksti sivu 171.

6. Saman läänin Milowkan kylästä on löytö, johon kuuluu myös ku-

¹ Mahdollisesti useampia.

² Tuonnempana siterattu aina vaan *Stuckenberg*.

parinen (99,83 % kup.) sirppi, jonka kanta muodostaa hakakoukun, kuvattu Bulitschow,¹ taulu I: 4 ja Jaroslavin Arkeologisen kongressin kertomus, osa II, taulu IX. vrt. myös Moskovan museon luettelo v. 1893, siv. 46 (Kuv. 1).

7—11. Ufan Menselinin piirin Derbedjenin kylästä on 1/2 arsch. syvältä metsästä löytty 5 hakakanta sirppiä. Esineet ovat Ufan museossa. 4 niistä kuvaa Bulitschow m. t. taulu VII: 1—4. (vrt. Труды Арх. Съѣзда въ Москвѣ 1891, taulu IX, X).

12—18. 7 sirppiä „tschuudilaiskaivoksista“ Ufan luota kerrotaan löydetyt teoksessa Мат. по арх. вост. губ. Россіи III: 2.

Elleivät jotkut näistä tiedonannoista tarkoita samoja esineitä, olisi meillä siis *Ufan läänistä 18 pronssisirppiä.*

19—20. *Vjatkan läänin* Jelabugan piirissä on Kasanin Muinaistieteellisen Seuran museossa 2 hakakanta sirppiä, jotka lienevät löytyneet läheltä Jelabugan kaupunkia. Toisen on kuvannut Stuckenberg I: 26.

Kasanin läänistä on sirpejä 11 kappaletta: 21. Hakakantasirppi Mamadyschin piirin Omarysta läheltä Kaman rantaa. Se on löydetty yhdessä keltin ja taltan y. m. kanssa. Stuckenberg II: 2 ja tekstisivu 172. Keltti lienee l. c. I: 12, joka on selvää Pielavesi-tyyppiä. — Löytöön kenties vielä kuuluivat kelttitaltta l. c. III: 19 ja lattea tikari l. c. I: 27.

22. Hakakanta sirppi on Laischewin piirin Sorotschi-Gorysta Kasanin 1:n kinnasin museossa. 23. Lyhyt veitsisirppi Tschistopoliin piirin Biljarskista on Lichatschewin museossa, vitr. 11: 88. 24—30. 7 sirppiä Spasskin piiristä. Niistä kuuluu 5 (haka) yhteen löytöön Volostnikovin kylän luota „Valdai“lta. Kuvatut Jaroslavin Kongressi (VII), osa II kertomuksessa s. 121. Sirpit, jotka ovat Lichatschewin museossa, ovat vahvasti kuluneet. — 6:s sirppi on tarkemmista löytötiedoista (Zauss. 4310) ja 7:s lienee samasta piiristä, kuten esineeseen musteella on kirjoitettu, vaikka katalogi löytöpaikkaa ei mainitse (Zauss. 4315). Viimemainittu on hakakantainen.

31. Tsviljskin piiristä lienee hakakantasirppi, Zauss. 3374.

Lännempää Keski-Venäjäältä en pronssisirpejä tunne, mutta etelämpää sen sijaan koko joukon. Uralilaisen pronssikulttuurin alueeseen voi niistä laskea Samaran, Simbirskin ja Saratowin läänit.

32—33. Kaksi suora- ja reijätönkantaista pronssisirppiä Samaran läänistä on Kasanin Yliopiston Geologisessa Kabinetissa. Molemmat kuvaa Stuckenberg l. c. IV: 8 ja 9, teksti s. 173.

34—35. Samasta läänistä Rozestvenon kylästä on kaksi hakasirppiä Zaussailowin kokoelmissa (4309 ja 4314). Molemmat lienevät samassa vaalimessa tehdyt.

36—84. Suuremmoinen pronssilöytö tehtiin v. 1901 Saratowin läänin Chwalynin piirin Sosnovaja Masassa lähellä Jeljchowsckan kylää.² Löytöön

¹ N. de Boulitchow: Antiquités de la Russie orientale. Moscou 1902

² Отчетъ Арх. Комм. 1901, sivu 140, 170 ja Извѣстія Арх. Комм. вып. 29, 1909, siv. 65 ss.

kuului 61 esinettä, jotka melkein kaikki ovat uusia, käytännössä vielä olemattomia. Löytö on ilmeisesti varasto ja todistaa tavaraa suuresti kaupitellun näihin aikoihin. — Lukuisimmat löydön esineistä ovat sirpit, joita on 42 ehyttä ja 7 rikkonaista. Ne on valettu yksipuolisessa muotissa ja terä on niissä muissa paitsi yhdessä suora, ja kannalla on jokaisessa reikä. Monet ovat lähteneet samasta valimesta; eri muotoja ja siis muotteja on ollut 8. Suurin pituus on 235, pienin 205 cm.¹ (Kuv. 2).

Muut tämän varaston esineet ovat tikareja, kelttejä, meisseli ja yksi vaskikimpale. *Tikareja* on 5 kappaletta kahta mallia, joista toista on 4, (kuv. 3) toista yksi. Viimemainittu on 35 cm. pitkä ja sen terän keskiruodon molemmin puolin käy kohoviiva. Kädensija on tässä samoin kuin noissa neljässä muussakin yhdessä terän kanssa valettu, päättyen terälle päin matalan kaarevasti. Noissa neljässä tikarissa se muodostaa sivuille levenevät yhteen puristetut umpisilmät. Ylempää kädensija haarautuu kahtia, jättäen väliinsä aukon, ja yhtyen ylinnä lattean pyöreäksi nupiksi. — *Kelttejä* on 3, kaikissa korva toisella lappeella ja sivulla; toinen lape on suora, toinen mykevä. Ornamentit ovat reunalla, kolmikertainen pysty sik-sak viiva. — *Meisseli* on pyöreä, ontto, lopullista viimeistelyä vailla, *vaskipala* muodoton, ja kuten analyysi näyttää 91,10 % kuparia ja 8,30 % rautaa. Tämä merkillinen rautapaljous näkyy sirpeissäkin. Yksi niistä on analysoitu. Siinä on 96,60 % kuparia ja 3,50 % rautaa.

Saratowin löydön esineissä on paljon outoja muotoja, mutta jonkunlaisen daterauksen tarjoavat onkiketit. Löydön merkitys on hyvin suuri näyttämässä kauppateitä ja todistamassa vilkasta vuorovaikutusta etelään, samoin kuin jotenkin kehittyneitä oloja näihin aikoihin, kiinteine asutuksineen, maanviljelyksineen (sirpit!) y. m.

Etelä-Venäjällä ovat pronssisirppi-löydöt hyvin yleiset. Samassa Isestijassa, missä on ylläoleva löytö kerrottuna, on kuvattuna sirppi Voroneschin läänistä Konstantinowkan kauppalan luota (l. c. s. 67 kuv. 1). *Khersonin* läänistä tavattiin jo v. 1852 12 sirppiä muutamasta kurganista²; sellaisten valinmuotteja on tavattu sekä *Odessan* luota³ että *Kaukasiasta*⁴ ja *Bobrinskin* y. m. kaivauksissa on niitä läntisestäkkin *Etelä-Venäjältä*. *Jekaterinoslawin* läänistä on 2 sirppiä Mosk. Hist. Mus. (42351).

Kirjoituksessaan v. 1896 *Zeitschrift für Ethnologische*⁵ *Hampel* ensi

¹ Stuckenbergin tuntemat lyhyimmät pronssisirpit ovat 180 mm. pitkät ja 30 mm. leveät.

² Записки одесскаго общ. 1852 (III) ja Wocel, Die Bedeutung 31, not. 1. Vrt. Aspelin Antiquités, kuv. 360 ja 369. Lienevät joutuneet Mosk. Antrop. Mus., jossa sellaisia on.

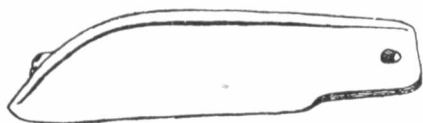
³ Martin, Berl. Verhandl. 1898 s. (144) ja Городцовъ, Бытовая археология s. 280: Khersonin luota, Tschuta-joelta, Tschornyj Ljesin läheltä (Kuv. 4).

⁴ Chantre, Recherches Anthropologiques dans le Caucase I Pl. V. 2.

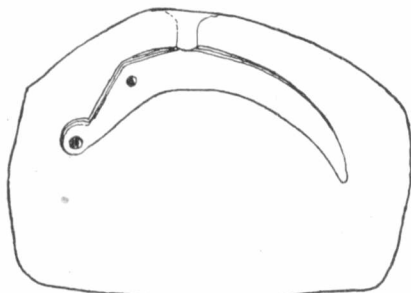
⁵ Hampel, Neue Studien über die Kupferzeit.

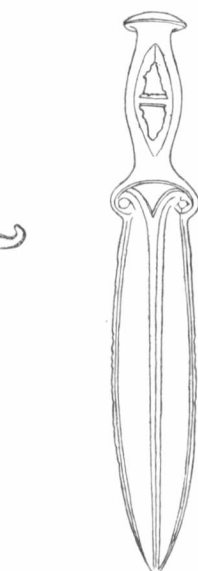
Kuva 1.

Kuva 2.

Kuva 4.

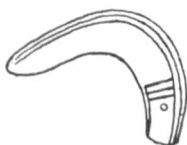
Kuva 3.

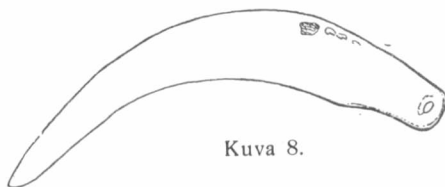
Kuva 5.

Kuva 6.

Kuva 7.

Kuva 8.

Kuvat 1—8. Ponsisirppejä ja tikari Itä- ja Etelä Venäjältä.

kerran huomautti näistä Venäjän sirppilöydöistä länsi-eurooppalaisessa kirjallisuudessa. Hän tekee sen kuitenkin aivan pintapäällisin tyytyen vaan erään Venäjällä esiintyvän ryhmän vertaamiseen unkarilaiseen (s. 62).

Paljota tarkempi ja tärkeämpi on toinen Z. f. E:ssä ilmestynyt kirjoitus *Hubert Schmidt*'in tutkielma eurooppalaisista pronssisirpeistä suuren depoolöydön nojalla Merseburgin piirissä¹. Tekijä erottaa Europan pronssisirpeissä 4 eri ryhmää, joiden pääasiallisena erottajana on kanta- ja kiinnitysseikat. Näistä on neljäs etupäässä brittiläinen (Italiassa ja Sveitsissä se joskus tavataan) putkellinen tyyppi, kun taas n:o 1 — kanta pitkä, pysty (kuv. 5, 7) — ja n:o II — Knopfsicheln (kuv. 6) — ovat levinneet hyvin laajalle, n:o II kumminkin ainoana skandinavilaisena pronssisirppimuotona. Kumpikin on ollut yht'aikaa käytännössä, ja lienevät ne keksitty jo varhain. Yhden aikuinen on myös tyyppi III jota ei tavata Keski-Europassa Unkarin ulkopuolella, ja kuuluu etupäässä kuitenkin Hallstatt-aikaan; se yksin näistä eurooppalaisista muodoista on edustettuna uralilaisella alueella. Sen karakteristinen omituisuus on se, että sen kanta on „hakenförmig umgebogen“. Schmidt sanoo sen olevan kaakkois-eurooppalaisen, koska sen levenemisalueena on Unkari, Siebenbürgi, Etelä-Venäjä ja Kaukasia. Unkarissa on se monasti tavattu suurissa depoissa yhdessä erilaisten pronssien kanssa: Bodrog — Keresztür, Kom. Zemplén ja Ispánlaka, Siebenbürgi (s. 439), molemmat Hallstattia. Sen sijaan tyyppi „fehlt in der älteren Perioden gänzlich“ (s. 447).

Venäjällä kuuluvat tähän tyyppiin (Schmidt III) moniaat eteläiset löydöt, niin myös Kaukasian ja Odessan valinmuotit. Pohjoisimmista ovat tyyppiä lähellä Milowkan (n:o 6), n:ot. 7—11, Lichatschewin 5 Spaskilaista (24—28) ja myös Spasskilainen Zauss. n:o 4315 (30). Sen variantti on myös yllä n:o 21 esitetty Mamadyschilainen, 22 Laischewilainen ja 19—20 Jelabugalaiset, ynnä n:o 31 Tsviljksistä ja 34—5 Samarasta. Useimmat ovat yksityislöytöjä, mutta n:ojen 21 ja 24—8 yhteyteen pitäisi kuuluneen myös m. m. onselkeltejä y. m., jotka hyvin voivat olla Hallstatt-aikaa. Myös viittaavat samaan aikaan molemmat suuret eteläiset valinlöydöt. Kaukasian valimen toisella puolella oleva varsikeltin kaavio viittaisi sen melko varhaiseen osaan.

Todellisia hakasirpejä ei ole muualta kuin Europasta. *Siperiasta* tyyppiä ei tavata. Sen esiintyminen Itä-Venäjällä on näin ollen mitä tärkeimpiä todisteita vuorovaikutuksista näihin aikoihin Kimmeriläisen (Siebenbürg — Etelä-Venäjä — Kaukasia) ja Uralilaisen kulttuurin välillä. Kun toistaiseksi *valinmuotteja* tavataan vain etelässä, kun suurimmat löydöt ovat siellä tai uralilais-alueen eteläisemmissä osissa, olisin Itä-Venäjän hakakan-tasirpeissä (19 kpl.) taipuva näkemään eteläisen kulttuurivaikutuksen, jossa Ural-alue on ollut passivisena. Tätä tukee sekin seikka, että tyyppi on puhtaasti unkarilaisten esineiden kera Siebenbürgin ja Unkarin monissa depoolöydöissä tavattu; samaa ei voi uralilaisista löydöistä sanoa.

¹ Der Bronzesichelfund von Oberthau, Kr. Merseburg, Z. f. E. 1904 s. 416 ss.

Mutta Ural-alueella on kaksi muuta sirppi-ryhmää (tyypit B ja C), jotka ovat vieraat kaikille Schmidtin europalaisille ryhmille. Niitä ovat luettelostamme 5 Ufalaista (1—5), 1 Spasskilainen (Zaus 4310) (n:o 29), 32—3 Samarasta ja Saratowin löytö 36—84. Niille molemmille karakteristista on kannan suorainen jatkuminen terästä ilman minkäänlaisia ulkonaisia merkkejä. Kaikki muut (tyyppi B) paitsi Saratovilaiset (tyyppi C) ovat reijättömiä ja terä muodostaa polven keskellä. Saratovilaiset (C) ovat tasakantaisia ja teräisiä, käyräselkäisiä ja reijällisiä.

Toistaiseksi jättääksemme Saratovilaiset syrjään, tulevat muut (9) nyt puheena olevan ryhmän sirpit lähimmäksi Schmidtin II tyyppiä. [Es. Hampel Die Bronzezeit CXX: 10—19.] Viimemainittujen kantaosa on kumminkin tavallisesti melkein pystysuora ja melkein poikkeuksetta on niissä nystyrä. Tähän voinee kumminkin huomauttaa, että unkarilaisten hakakantasirppienkin kanta on pysty, päinvastoin kuin venäläisten, jotka tässä eroavat unkarilaisesta Schmidtin tyyplistä. Mutta paitsi tässä, niin Schmidtin tyyppi II ja kyseessä olevat uralilaiset eroavat vielä tuohon nystyrään nähden, ja siinä, että edellisissä aina „die Klinge der Sichel wird durch Längsrippen verstärkt; der Rücken selbst hat eine dachförmige Verdickung; parallel zu ihr laufen ein oder zwei Rippen“ (s. 420 l. c.). Tätä ei uralilaisissa koskaan huomaa.¹

Lähemmäksi nyt kyseessä olevaa uralilaista tyyppiä tulevat kieltämättä siperialaiset² (Kuv. 8). Usein on niissä kuitenkin kanta suora ja poikkeuksetta on kaikissa näkemissäni eksemplareissa reikä naulaa varten kannalla. Mutta muuten on muoto identtinen, ja vaikeata on olla yhdistämättä näitä ryhmiä. Sikäli kuin näistä kulttuurisuhteita nyt tunnemme, ehkä voi otaksua siperialaisenkin muodon levinneen lännestäpäin ja ehkä juuri uralilaisista edelleen kehittyen.

Saratowin merkillinen löytö tarjoaa paljon uutuuksia. Outoa on jo huomata sirpeissä niin monta samasta valimesta lähteneitä. Keski-Europassa ei ainoatakaan sellaista tapausta tunneta: ei sieltä ole kahta sirppiä, jotka olisivat aivan identtiset.³ Toinen omituisuus on, että reijät kannalla ilmeisesti

¹ Vrt. Kumminkin sirppi Unkarissa, Tolnaer Komit., Sárbogárd, joka on kuvattu Hampelin A Bronzekor III, tabla CCXIII: 5. Se kuuluu depoolöytöön, jonka muut esineet ovat vanhoja: vanha pronssimiekka, varsikeltti kohoreunoin, eräs neula y. m. — Kuvassa ei ole läpileikkausta, ja sirpin selkä näyttää kohonevalta; sitä se kumminkaan tuskin on, koska juuri se on tyyppi I:lle karakteristista, ja Schmidt (s. 448) mainitsee tämän esineen eroavan kaikista hänen tuntemistaan sirpeistä. Vrt. myös Sichelmesseireitä Trojan VI kaupungista (mykeneläisestä, joka on aivan sellainen kuin Zaus. 4310). Nimitys Sichelmesser panee kumminkin arvelemaan, että se on tehty kaksipuolisessa muotissa, ei kuten aina sirpit, myös uralilaiset yksipuolisessa muotissa. Vrt Dörpfeld — Götze: Troja s. 396 ja Schmidt, l. c. 424.

² Martin, L'âge du bronze, taulu 10. Aspelin, Antiquités, 216, 294.

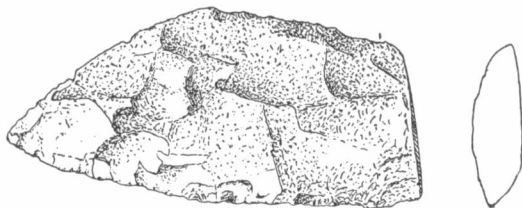
³ Schmidt, l. c. s. 428 „Es ist bisher meines Wissens überhaupt noch nicht der Nachweis gelungen, dass zwei oder mehr Sichel sich so gleichen, dass man zur Annahme gezwungen wäre, sie seien aus derselben Gussform hervorgegangen“.

ovat jo valaessa tehdyt ja siis eivät niittaussnaulalla myöhemmin varttaessa muodostuneet, kuten Schmidt (s. 420) ylipäänsä otaksuu europalaisein muotoihin nähden tapahtuneen.

Kolmas omituisuus on metallin vahva raudanpitoisuus, neljäs vielä itse muoto, lyhyt, suorateräinen, jolle toistaiseksi en tunne mitään analogioja. Arvattavasti on kuitenkin niitäkin etsittävä *etelästä*, päättäen tähän löytöön kuuluneista muista esineistä, ennenkaikkea tikareista. Löydämme niille näet analogioja Kijewin luota (Collection Chanenko I.).

Ural-alueelta on siis kolme eri sirppityyppiä — hakakanta- (A), Saratowin (C) ja muut sirpit (B), — joista emme toistaiseksi uskalla katsoa ainoatakaan varmasti kotoperäiseksi, senkin vuoksi, että ne tuntuvat alkavan esiintyä myöhään. En kuitenkaan pitäisi lainkaan mahdottomana, että omaperäisiä tyyppiä keksittäisi. Siinä tapauksessa olisi sellainen mieluiten B-tyyppi. Analogioja löytyy näet kivikaudella: on kivisiä sirpin tapaisia teräaseita.

Jo Lihatschew selostaessaan Valdain sirppilöytöä, huomauttaa kivisistä

Kuva 9. Kivisirppi (?) Kasanin piiristä Venäjältä.

vertauskohdista. Kasanin läänistä tuntee hän vain kiviveitsiä.¹ Sittenmin on löydetty piisirpppejä² esim. Volhyniasta, ja on niitä Venäjän Puolassakin. Suorastaan uralilainenkaan alue ei ole täntapaisista kiviesineistä tyhjä. Zaussailovin kokoelmassa on monia piisiä veitsisirpppejä (es. 2889), ja eräs merkillinen kvartsiase, yksiteräinen, tasakantainen, kaarevaselkäinen (Kuv. 9). Tämä esine, jonka kokoelmanumero on 420, on löydetty Kasanin piirin Novaja Turan kylästä ja on kuvattu Zaussailovin kivikauden kuvateoksessa kuv. 39. Tarkotusta on vaikea selittää, mutta mahdotonta ei ole että se on sirppi. Kun sirppi on sellainen kapine, että metallien tunnetuksi tultua sitä ei enää kivistä tehty, olisi sirppi ja maanviljelys Kasanin seuduilla ollut jo kivikaudella tunnettu. Vaikka epäröiden voisi ehkä otaksua B-tyyppimme mahdollisesti polveutuvan kivisestä prototyypistä. Se ehkä tyyppinä näin ollen olisi vietävä metallikauden alkuun, mihin ehkä tukea antaisi mainitsemamme mahd. tämän tyyppisen sirpin löytyminen Unkarista depoossa yhdessä varhaisten pronssien kanssa. Voisiko ajatella Schmidtin II tyyppin johtuneen tästä Itä-Eurolalaisesta? Kuten länsieurooppalaisetkin sirppityypit, olisi tietysti tämäkin tyyppi voinut elää kauan. Kaikki tämä on kuitenkin vielä hypoteettista.

A. M. T.

¹ Труды VII-го Арх. Съезда, Jaroslav 1887 s. 122.

² Труды IX-го Арх. Съезда, Vilna 1893. Том. II, taulu I.

Hevaan inkeroispuku.

Siellä täällä Inkerissä tavataan vielä vanhojen eukkojen kätköissä — ja osaksi käytännössäkkin — vanhoja naispukuja taikka ainakin niiden osia. Niinpä esim. Lempaalassa, Vuoleella, Toksovalla, Liissilässä löydämme kappaleita entisestä äyrämöispuvusta, Laukaanjoen varsilla vanhasta vatjalaisvaatetuksesta. Mutta hauskimman, mieltäkiinnittävimmän, vanhimman aikaisen naispuvun tapaamme vielä käytännössä Hevaan inkerikkoseuduilla. Siellä, Hevaanjoen varren Lentisiin kylässä vielä seitsemän ikäloppua eukkoa elelee käyskellen seutunsa muinaisessa inkerikkopuvussa. Kumman näköisissä aannuahameissa, kirjorätsinöissä.¹

Viimekesäisellä keräilyretkelläni osuin Hevaan Lentisiin, tapasin siellä ja haastattelin noita aannuan kantajia, sain muistiinpanoja ja piirroksia heidän puvuistaan.

Puvun omituisin kappale on sivulta halkinainen musta hame, ylhäältä alas asti avonainen *aannua*. Halkinainen puoli on asetettu vasemmalle sivulle, „kurapuolelle“ ja aannuata kannattaa halkeaman yläreunaan kiinnitetty, vasemman olan yli käyvä *olkamus*. Aannua on n. metrin pituinen ja, kuten kuvasta nähdään, se ulottuu yläällä hartioihin kainaloiden alle, alaalla se tapaa nilkkoihin. Vyötäisiltä sitä kiinnittää ruumiin ympäri sidottu, eteensolmittu vyö, *vyy*. Värttinällä itse keträtyistä villalangoista on aannua 4:llä niidellä kudottu ja itse ommeltu. Leveyttä on siinä kaksi *palttinaa* (kankaan koko leveyttä) ja reunoissa viistot *lajjat*, niin että helman pituus on 140—150 cm. sekä yläreunan 75—80 cm. Itse on myöskin vyö valmistettu, värjätyistä villalangoista kudottu *viiploilla* — neliskolkkaisilla n. 10—12 cm. läpimittaisilla lautapalasilta, joita vyötä kudottaessa tarvitaan 4 tai 6 kappaletta. Lautapalasten joka kolkassa on reikä.²

Kurapuolella olevan halkeaman peitteenä aannuan alla käytetään *hurstut*-nimistä vaatetta.³ Se on neliskulmainen kappale, vyötäisten kohdalta aannuan alareunaan ulottuva. Samoin kuin aannuassa, on siinäkin ylänurkissa *olkamus*.

¹ Ne seitsemän eukkoa ovat: Kati Jepiska, 75-vuotias, Anna Jigorovna, 75-v., Laari Kat'i 80-v., Kat'i Kavrilovna 80-v., Nemila Ivanovna 84-v., Vera Kliimova 86-v., Oleena Mihailovna 98-v. Lähikylässä, Tönttölässä, tiedettiin vielä yhden inkerikkopukuisen vanhan eukon elävän.

² Vienan Karjalassa, Vuonnisessa käyte ään samanlaisia neliskulmalautoja „hiirtyisen vyön“ kudonnassa ja nimitetään *hiirtyisen vyön kuontalauvoiksi*. Käytetään kuutta kappaletta. Vert. Th. Schvindt: Suomal. koristeita II: 1, 2 sivu 7.

³ Valokuvassa ei eukoilla ole hurstutta. Vasta iälkeenpäin löydettiin vanha riisainen kappale. Se kuvattuna alkupiirustuksen eukolla.

joka asetetaan oikean olan yli samoin kuin aannuan olkamus vasemmalle olalle. Hurstut on kudottu värjätyistä villalangoista rihmaloimiin. Esillä olevassa hurstuessa oli ruskeanharmaalla pohjalla ruskeankeltaisia ristiraitoja. Alareunassa on n. 25 cm:n levyinen *helma*, kokoonommeltu erivärisistä kolmikulmaisista verkkapalasisista, *loskuloist* l. *loskusist*. Siinä punaisia, sinisiä, keltaisia, mustia, ruohonpäisiä loskusia.

Aannuan, hurstuen alla on vain *rätsinä*, pitkä valkea, kaksiniitisestä kotipalttinasta valmistettu paita. Siinä silmään sattuvat ensinnä aannuan

Vera Kliimova. Kat'i Kavrilovna.

Kat'i Kavrilovna. Vera Kliimova.

ylitse näkyvät, olkain päällitse käyvät kauniisti kirjaillut *hartiukset*, n. 23 cm. leveät ja eteen sekä taakse alas n. 20—25 cm. ulottuvat. Ne ovat sinisestä liinarihmassa kudotut keltasine kirjoineen. Rätsinän *miijus* on neljästä kangaskappaleesta. Edessä ja takana on leveämpi suora kappale sivuilla kapeammat alapäähän päin levenevät kaistaleet. *Hijat* ulottuvat kalvosimiin. Kainalon alla on nelikulma-tilkut, *kainalolinkot* l. *kainalinkot*. Hartiuksien välissä on *päänsija* l. *rekko*, jonka reunaan eteen on ommeltu tavallista kangasta „vaik millaist vaatetta“ *poimut*. Takaa hartiuksen väli on täytetty vaatekappaleella, jota sanotaan *nisantakkaiseks*. Se on n. 14 à 15 cm. leveä, ja voi olla „vaatetta kons milläin“. Rätsinän rekko kiinnitetään rinnan eteen *solella*, isolla vatimaisella vaski- tai hopea-pyörylällä, jonka *palkeeseen* rekon reunat asetetaan.

Hyvin hauskat ja monenlaiset ovat rätsinän hartiusten kirjat. Kuu-lemme puhuttavan *suurista* ja *pienistä sääkirjoista*, *suurista* ja *pienistä rist'*

Lätkä

Taitaa

Ejettä

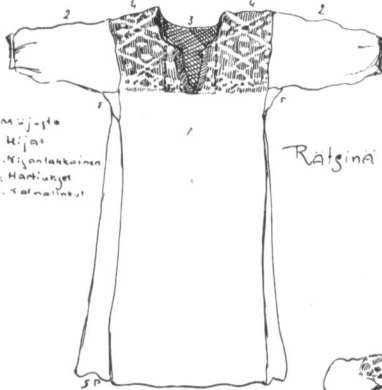
Sappano

Eukko lunkkipäällä

Rannua.

- 1. Mäj-ge
- 2. Kijot
- 3. Niyanlankainen
- 4. Hartiunjet
- 5. Salmaillat

Ratgina

SP

Niuglaitteita.

Eukko sappano päijssä

Ripa säären ympäri kiennettyä.

päistä, vääräpäistä, sotkoinaisen kuvista. Kangaspuissa vaatetta kudottaessa kirjat rihmalla *puutellaan* ja n. 30 cm pitkällä pari sormea leveällä ohuella puulastalla painellaan paikoilleen ja „pirral pamautetaan päälle“.

Somia ovat myös pukuun kuuluvat päähineet. Niitä on kaksi eri muotoa: *lakki* ja *sappano*. Lakki on lyhyempi. Kuten kuvista näemme ulottuu sen takana oleva *perä* — n. 60 cm. pitkä — vyötärön kohdalle. Perä on kotikutoista palttinaa ja sen alareunassa on *dessonkkaa*, n. 4 cm. leveää nauhaa sekä vielä *kiussavaa*, pitsiä. Lakin otsaa peittävä osa on nimeltä *otsimus*. Se on kudottu ja kirjailtu „mokoma samoin kuin rätsinän hartiuskappaleet“ pellavaisesta rihmasta. Otsimuksen alla, perän etureunassa puoliväliin perää alaskäsin on kapeat vaatekaistaleet, *korvuukset*. Lakki ja sappano sidotaan korvuuksien kohdalta etureunaan kiinnitetyistä *nauhoista* taakse niskaan perän *päällispuolelta*. Lakin perän leveys korvuuksien kohdalta on n. 40 cm., alapäästä hiukan kapeampi.

Sappano on lakin kaltainen päähine, mutta pitempi peräinen, alapuolelle vyötäröä ulottuva, n. 130 cm:n pituinen. Samoin kuin lakkikin, on se kotitekopalttinaa, voi myös olla „kalinkoori“ vaatetta. Siinä samoin kirjailtu *otsimus* sekä *korvuukset* kuin lakissa. Kokoonpano nähdään kuvasta. Perän alaosan reunat on ommeltu etupuolelle yhteen, joten muodostuu kapeapohjainen n. 15 cm. leveä pussintapainen, jonka suu on kantajan hartioita vasten. Pussin pohjasta alaspäin riippuu vielä n. 13 cm. leveä 50 cm. pitkä lisäke, ommeltu kapeasta nauhasta, *dessonkasta* sekä leveämmästä nauhasta, *prossifkasta*. Lopuksi on reunassa „krussavaa“. Käytettäessä sappanon perä nostetaan yleemmäksi ja pannaan vyön alle.

Ulkona oltaessa käytetään sekä lakin että sappanon päällä huivia, *riepua*.

Hiukset on *pletiköity* kolmelle *kossalle*. Kaksi kossaa on sivuilla takaa eteen ja sidottu ohimoille *sykäreille* ja takana on kolmas kossa kierretty *tupulle*. Sykäreitä yhdistää pään yli käyvä nauha. On myös kierretty hiukset sykäreille ja tupulle ilman kossille pletiköimättä ja silloin vain rihmalla yhdistetään sykäreet yli pään ja taakse tuppuun.

Jaloissa on eukoilla matalapäällyksiset kengät, mutta ennen oli ollut „*pasmakit* nauhoi kanssa“. Säariin on kierretty polviin asti ulottuvat *rivat*, jotka ovat punaista villavaatetta ja kiinnitetty mustilla *rivapagloilla*. Kylmillä ilmoilla vedetään sukat ripojen päälle.

Näin puettuina käyvät eukot kesäisillä ilmoilla. Talvella ja kylmillä säillä käytetään — taikka paremmin ennen käytettiin — valkeaa villaista *viittaa* taikka *turkkia*. Turkissa — samoin viitassa — oli takana *nyryyt*, laskokset, sivuilla oli *kormanot* — vain oikeassa karmanossa oli „*sisys*“, vasemmalla puolella vaan oli karmanon „*sija*“, Hijain suussa reunassa oli mustat *kagluset*. Vyöllä pidettiin *nyryyjen* päällä noin „*vaakkaa* leveää“ *selkävytyä* ja vyön päällä vielä oli *tinaremit*.

Ennen sitä oli pidetty *helmiaannuota*. Aannua oli kaikki päällystetty helmillä, valkeilla *paškahelmillä*, jotta koko aannua oli aivan valkea niin-

kuin lumi. Käytettiin myös erivärisiä helmiä: heinäkarvasii, keltasii, sinisii, punasii, kaikenlaisii“. Toisinaan vain aannuan reunat helmillä koristeltiin.

Lakin ja sappanon otsimus myös kirjoitettiin värillisillä lasihelmillä *tenkelikoilla*. Sappanossa oli ensin pitsi otsalla, sitten punainen nauha ja sitten helmillä koristettu otsimus.

Ja „kaglassa oli ennen kyippävet helmet“.

Ja *avvain* oli emännillä „vyyllä“ oikealla puolella.

Rätsinöitä pidettiin päällä kaksittain „vaik oli kuin vari“.

Pollea, esiliinaa pidettiin ennen myös. Se oli sinirihmaisesta palttinasta valkeine kirjoineen.

Langat värjättiin itse. Keltaista esim. painettiin *maakellalla*. Märästä ojasta etsittiin keltaista maata, sitä keitettiin kattilassa, ja siihen sitten painettavat rihmat upotettiin.

Ylläkuvaattua vaatteusta pitivät naimattomat naisetkin ennen. Mutta lakkia eikä sappanoa eivät vain käyttäneet, riepua pitivät päänsä peitteenä. Vasta kun vihiltä oli tultu, „kun morsian rakennettiin“, pantiin sappano päähän ja hiukset laitettiin kossille ja sykäreille. Sitä ennen laittoivat tytöt hiuksensa taakse yhdelle letille. Pienten tyttösten hiukset leuhottivat hajallaan.

Nuoret käyttivät enemmän sappanoa kuin lakkia.

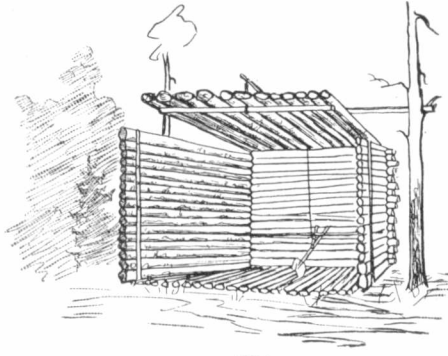
Silloin kun tässä kuvatun puvun kantajat, nuo ikäloput eukot, kuolevat, häviää tämä kummannäköinen vaateuskin Hevaan tienoilta.

S. P.

Rita.

Renvallin sanakirjan mukaan suomen *rita* sana merkitsee ‚decipula lignea e. c. vulpium, apparatus quisvis capiendis feris, decipula, fovea‘, Lönnrotin mukaan ‚giller, fälla, snara; varggrop‘. Sana tavataan myös Venäjän karjalassa: *rida* ‚rita‘ (Genetz) ja vepsässä: *rida* ‚fälla‘ (Ahlqvist). Setälä NyK XXVI 383 huomauttaa, että Norjan lapin *ritta* (gen. *rida*) ‚machina lignea, qua vulpes etc. capiuntur; fælde el. faldlem for bjørn, jærv og ræv‘ (Friis) on suomesta lainattu, ja yhdistää samalla suomen *rita* sanan Norjan lapin *radas* (gen. *radåasa*) ‚apparatio nivis, musci etc., ubi pedica vulpina collocatur; tilstælling af sne, mose etc. hvori rævesaksen udlægges‘ (Friis) sanaan, viitaten samalla kuitenkin myös Kuollan lapin *ra:tte* ‚rita; thierfalle‘ (Genetz) sanaan. Näistä kahdesta lapin sanasta jälkimäinen hyvin sopii *ridan* vastineeksi sekä muodon että merkityksen puolesta. Jotavastoin edellinen merkityksen puolesta eroaa suomalaisesta sanasta (Wiklund Uralppische lautlehre 247 yhdistääkin tämän suomen *ryde* sanaan). *Rita* sanan tsheremissiläinen vastine on, niinkuin Paasonen NyK XXXVIII

192 on huomauttanut, *rüðö, lüðä, löðä*; se merkitsee loukkuja, jolla pyydystetään varsinkin jäniksiä, metsoja ja hiiriä. Tavataanpa sanan vastine eräässä vieläkin kaukaisemmassa sukukielessä, nimittäin syrjänin kielessä: syrj. *ri* „eräänlainen loukku, jolla pyydystetään metsälintuja, loukun vipu” (alkuperäinen sanansisäinen dentalikonsonantti on syrjänistä kadonnut samoin kuin

1. Suomalainen rita.

esim. sanoissa syrj. *ko* = suom. *kota*, syrj. *ki* = suom. *käsi*, vart. *käte-*, syrj. *va* = suom. *vesi*, vart. *vete-*).

Rita sanan juuret ulottuvat siis varsin kaukaiseen muinaisuuteen, ainakin n. s. suomalais-permalaiseen aikaan asti. Tärkeätä olisi tietysti nyt saada tarkemmin selville, minkälainen tällä sanalla nimitetty pyydys oli rakenteeltaan.

Suomalaisesta ridasta saamme Th. Schvindtin julkaisemasta

„Suomalaisesta kansatieteellisestä kuvastosta I” (siv. 11, n:o 75 a ja b) seuraavat tiedot: „*Elo-rita*, suden, ilveksen, ja ketun pyydys. Kuvattu on 2 metriä korkea sudenrita (Kuru); ketulle kelpasi paljon matalampi (Heinola). Eloridalla oli suorakaiteen muotoinen permanto, kolme seinää ja virityksessä kattona oleva kansi. Kansi jonka toinen pää nojasi ridan takaseinään ja jonka hirsien etupäät yhdisti alle naulattu poikkitanko, oli lähes yhtä leveä kuin permanto ja pitempi kuin tämä. Viritys oli samantapainen kuin satimissa (vrt. m. p. siv. 10—11, n:ot 72, 73, 74), joita paikoittain kutsuttiinkin *tapporidoiksi*, etenkin jos niillä oli puupermanto allaan. *Vipukanki*¹ nojasi poikittain ridan yli (kahden kasvavan puun oksan nojaan) asetettuun vahvaan kankeeseen. Vipukangen toinen pää oli vitsarak-sella yhdistetty kannen poikkipuuhun; toiseen päähän oli kiinnitetty pitempi, kannen läpi pujotettu vitsa, jonka alapäässä oli kapula. Tämän kapulan toinen pää pantiin ridan takaosan läpi asetetun poikkipuun taakse ja toinen pää sen kepin pykälään, jonka etupäässä oli syötti ja jonka takapää oli pistetty ridan takaseinän hirsien väliin. Kun susi astuttuaan ritaan vetäsi itselleen syötin, irtautui kapula pykälästä, ridan kansi putosi alas ja salpasi suden ritaan.” — Toht. U. T. Sirelius ilmoittaa minul- le samantapaisilla pyydyksillä Anjalassa pyydetyn karhuja (*karhurita*) ja

2. Suomalainen rita.

¹ Minun harventamani.

Hollolassa kettuja (*rilat*); lisäksi, että Vienan Karjalassa Ruvajärven kylässä *ridaksi* sanotaan metsälinnun sadinta ja ahman loukkua, joissa ei kuitenkaan kummassakaan enää vipukanki ole säilynyt.

Kuollan lappalais-
ten ridasta (*ra,tte*) ei
toistaiseksi ole tarkem-
paa selitystä.

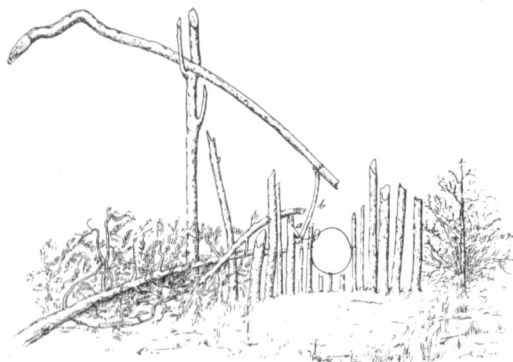
Tsheremissien
ridasta (*riüdö, lüddö, löddö*),
nimittäin Kasaanin ku-
vernementin Tsarevo-
kokshajskin piirissä ta-
vattavasta, saamme tie-
toja niistä metsänkäyntiä
koskevista kansatieelli-
sistä kertomuksista, jotka

Suomalais-ugrilaiselle

seuralle on lähettänyt tämän seuran stipendiaatti, kansakoulunopettaja T. Jevsevjev (syntyperäinen tsheremissi). Oheen liitetty kuva esittää ritaa, jolla syksyllä lokakuusta alkaen pyydetään jäniksi näiden kulkemilta poluilta. Kahden maahan isketyn paalun (*a* ja *b*) haarallisen yläpään vaaraan asetetaan poikkipuu (*v*), jonka nojassa on vipukanki (*o*); tämän etupää kannattaa, lehmuksen kuoresta tekaistun kannattimen (*d*) avulla, päällyspuun (*e*) etupäätä, tämän takapäen nojatessa sen alla olevan, maassa makaavan aluspuun (*g*) takapäähän. Vipukangen takapäähän on kiinnitetty ohkanen kuorellinen haavanoksa (*l*), jonka koukullinen alapää virityskohdassa

3. Tsheremissiläinen rita.

4. Syrjäniläinen rita.

seuralle on lähettänyt tämän seuran stipendiaatti, kansakoulunopettaja T. Jevsevjev (syntyperäinen tsheremissi). Oheen liitetty kuva esittää ritaa, jolla syksyllä lokakuusta alkaen pyydetään jäniksi näiden kulkemilta poluilta. Kahden maahan isketyn paalun (*a* ja *b*) haarallisen yläpään vaaraan asetetaan poikkipuu (*v*), jonka nojassa on vipukanki (*o*); tämän etupää kannattaa, lehmuksen kuoresta tekaistun kannattimen (*d*) avulla, päällyspuun (*e*) etupäätä, tämän takapäen nojatessa sen alla olevan, maassa makaavan aluspuun (*g*) takapäähän. Vipukangen takapäähän on kiinnitetty ohkanen kuorellinen haavanoksa (*l*), jonka koukullinen alapää virityskohdassa

(*m*) herkästi kiinnitetään maahan pistetyn ohkasen haavanoksan (*k*) koukulliseen yläpäähän. Kun jänis ridalle sattuaan rupeaa jyrsimään haapaisia virityksia, laukeaa viritys ja otus likistyy päällyspuun väliin. Kuvassa pitäisi luultavasti olla pystyistä tehty syöttipesä pyydysten takapuolella estämässä jänistä pääsemästä haapavitsan kimppuun olematta loukkuhirsien välissä. — Pääkohdiltaan samanlainen on myös Jevsevjevin kuvaama metsonpyynti-rita.

Syrjänien teiri-ridasta toht. U. T. Sirelius on hyväntahtoisesti antanut käytettäväkseni allaolevan muistiinpanonsa ynnä siihen liittyvän kuvan:

Ansan alusta puhdistetaan niin, että hiekka on näkyvässä, mikä houkuttelee lintuja. Alustan kummallakin puolen on useita pielipuita; vasemmanpuoliseen varsinaiseen pielipuuhun jätetään oksantynkä (*a*) ja sitä vastaan tuetaan puukoukku (*b*), jossa jousista tehty kaksi-säinen ansa on kiinni. Ansan toinen pää on kiinni vipupuussa; ansasilmutka on ruohoilla kiinnitetty pieli-puihin. Kun lintu (teiri) pistää päänsä ansaan, taittavat sen pyrkiessä eteen-päin ruohot, koukku kirpoaa irti, ja vipupuu nostaa linnun ylös.

Yhteistä kaikissa yllä kuvatuissa pyydyksissä on se, että niissä — olivatpa ne sitten loukkuja tai ansoja — on vipupuu l. vipukanki ikäänkuin *nervus rerum*'ina; koneiston toiminta perustuu vipuun. Huomat-tava onkin, että muistiinpanojeni mukaan sekä Udorassa että Letkassa nimi-tetään *ri*'ksi ei ainoastaan pyydystä kokonaisuudessaan, vaan myöskin eri-koisesti juuri itse vipua; vieläpä Udorassa kaivonkin vipua sanotaan *ri*'ksi. Tästä syystä näyttää olevan mahdollista, että *rita* sanan alkuperäinen vanhin merkitys onkin ollut 'vipu'. Siitä huolimatta tuskin tarvinnee epäillä sitä, että tätä sanaa jo n. s. suomalais-permalaiseen aikaan myöskin käytettiin merkitsemään vivullista pyydystä.

Yrjö Wichmann.

Uutisia.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokouksissa on alkupuolella vuotta 1912 pidetty seuraavat esitelmät:

Helmikuun kokouksessa esitti maist. J. Rinne tutkimuksiaan Mustasaaren-Vaasan kirkosta, joka sitten kaupungin palon v. 1852 on ollut rauniona. Puhuja antoi yleis-katsauksen kirkon rakennushistoriaan, osottaen miten alkuaan vähäisestä suorakaiteen muotoisesta kirkosta etupäässä parin myöhemmän laajennuksen kautta on kehittynyt raunion nykyään osottama laaja ristikirkko. Alkuperäiseen kirkkoon kuului sakaristo, joka revittiin 1600-luvulla uuden ja isomman tieltä, asehuone, joka revittiin vasta laajennuksissa 1700-luvun keskivaiheilla, sekä torni, jonka alaosa vieläkin on jäljellä. Kir-kon sisus on keskiajan lopulla varustettu kuviomaalauksilla, joista vielä tavattiin jään-nöksiä. Tämä taas oli tapahtunut erinäisten muidenkin uudistusten jälkeen kirkossa, muiden muassa oli tornin alaosan vanha goottinen ristiholvi tällöin korvattu korkeam-malla tynnyriholvilla, seikka, josta jo voi päättää kirkon rakennusajan lykkäytyvän keski-ajan lopusta melkoisesti taaksepäin. Lähempi vertailu muihin kirkkoihimme, joista val-lankin muut Etelä-Pohjanmaan kirkot, erittäin Pietarsaaren ja Närpiön, tarjoovat läheisiä vertauskohtia, osottaakin kirkon tulleen rakennetuksi 1300-luvun jälkipuoliskolla, siis jotenkin samoihin aikoihin, jolloin Korsholman linna kirkon lähelle syntyi. Kaikesta päättäen on Mustasaaren kirkko ollut valmiina jo Närpiön kirkkoa 1390-luvulla raken-нетаessa. Kirkossa säilynyt katolisin-aikainen puhujalava ansaitsee erittäin mainitse-mista. 1650-luvulla tehtiin kirkkoon uusi kuoriossa ja 1749—58 uudet ristihäärat.

Maist. J. Lukkarisen esitelmä samassa kokouksessa „Kivikauden reikäseiden varttamisesta“ on painettu edellä s. 1—10.

Maaliskuun kokouksessa teki maist. Sakari Pälä selkoa Kaukolan kivikautisia asuinpaikkoja koskevista tutkimuksistaan, valaisten esitystään kartoin ja varjokuvin.

Puhuja käsitteli kahta etupäässä Kaukolan kivikauden asuinpaikoille luonteenomaista esinemuotoa, reijällisiä nuijakiviä ja liuskeesta hiottuja ongenpainoja. Edellisten osotettiin olleen osaksi taistelu- ja metsästysaseita, osaksi työkaluja, jälkimäisten alkupe-
räistä käytäntöä esitelmänpitäjä niinkään selitti. Vertaillen erä asuinpaikkain löytö-
kalustoa toisiinsa oli esitelmöitsijä tehnyt muutamia kivikautisen asutuksen elinehdollisia
seikkoja valaisevia havaintoja. Niinpä oli käynyt selville, että toisilla asuinpaikoilla
tavataan erittäin runsaasti reikänuijia, mutta ongenpainoja aivan vähäisen, toisilla asuin-
paikoilla taas reikänuijien ja ongenpainojen välinen suhde esiintyi päinvastaisena, seikka,
mikä todistaa kivikauden ihmisten vaihtaneen asuinpaikkaa vuoden aikain mukaan.

Esittäessään kaivauksissa paljastettuja kiinteitä asutusjätteitä, mitkä Kaukolassa
ovat kivistä koottuja liesiä ja kodanpohjia, huomautti esitelmöitsijä siitä suuresta erosta,
mikä on kaivamalla talteen saadun ja keräilijöiltä ostetun tutkimusaineiston välillä.
Jälkimäistä voi käyttää ainoastaan tilastollisiin vertailuihin, jos nim. se on kylliksi run-
sasta, edellinen sitä vastoin tarjoo tilaisuuden yksityiskohtaisten havaintojen tekoon.
Mainittiin esimerkkejä: 1) eräitä pieniä piistä iskettyjä teräkaluja, n. s. sukia, oli Kau-
kolan kivikauden asuinpaikoilta kerätty satamäärä, kunnes eräässä viime kesänä tehdyssä
pienessä kaivauksessa oli näitä esineitä tavattu yksinomaan tulisijojen ääreltä, joten
niitä voi päättää käytetyn ateriain valmistukseen, kuten kalanperkaukseen ja otusten
nylkemiseen; 2) eräässä toisessa kaivauksessa tavattiin kaikki liuskenuolenkärjet kodan
pohjan edustalta; 3) saman kaivauksen paljastamalla asuinpaikalla oli aseiden teko suo-
ritettu erityisessä paikassa j. n. e.

Lopuksi huomautti esitelmöitsijä siitä vaarasta, mikä Kaukolan peltomailla olevia
kivikauden asuinjätteitä uhkaa yhä voimaperäisemmäksi kehittyvän maanviljelyksen
kautta. Niin pian kuin kynnöstä vähänkin syvennetään, hävittää aura kivikautisen asu-
tuksen jättämän kulttuurikerroksen tärkeimmän osan. Paikalla keräämiensä havainto-
jen nojalla esitelmöitsijä osotti pahimmin uhatut asuinpaikat, joiden asutusjätteistä saa-
daan täysiarvoista tieteellistä tutkimusaineistoa vain pikapuoliin toimitettavien kaivaus-
ten kautta.

Huhtikuun kokouksessa piti Tohtori Hj. Appelgren-Kivalo esitelmän eräästä hän-
nen viime kesänä tutkimastaan merkillisestä haudasta hra W. Lönnholtzin omistaman
Niemen kartanon maalla Kalvoilassa. Hauta oli matala, erikokoisia kiviä sisältävä töyräs,
jossa oli jätteitä ruumiinpoltosta ja hajallaan olevia muinaiskaluja 1000-luvulla Länsi-
Suomessa ja Hämeessä tavallisia muotoja. Mutta samassa rauniossa tavattiin myöskin
jäännöksiä polttamattomasta ruumiista, joka sen ohella olevista muinaiskaluista päättäen
todistaa, että tähän oli haudattu karjalainen nainen — ensimmäinen sellainen hautalöytö
niin läntisellä alueella. Ruumiin kaulanauhassa oli Saksan keisarin Otto III:n (kuollut
1002) ja hänen puolisonsa Adelheidin lyöttämä hyvin kulunut hopearaha, josta voipi ar-
vata haudan olevan mainitun vuosisadan lopulta, eli vuoden 1100 tienoilta. Samanne-
päin viittaa eräs karjalainen miekka, joka ehkä vainajan kunniaksi oli pantu haudan
jalkopäähän, josta sen puolipystystä asennosta työmiehet ensimmäisenä löytönä olivat ta-
vanneet. Miekan pronssisessa kahvassa oli näet kolmenlaista kuvioitusta, joista käden-
sijassa näkyvä on sukua Upplannin 1000-luvun hautakivien kuvioitukselle. Ponteen
ja väistimeen sitä vastoin on kaiverrettu osaksi n. s. roomalaisen tyylin akantuslehtiä,
joka tyyli 1000-luvulla Itä-Suomessa pääsi vauhtiin, osaksi outoja silmien ja kyn-
sien tapaisia kuvioita, joiden puhuja osotti olevan ihan samallaisia kuin ne koristeet,
jotka nähdään eräässä Karjalassa ja Mikkelin tienoilla mainittuun aikaan ylen tavalli-
sissa soikeissa kupurasoljissa (n. s. rapusoljissa), mutta jommoisia muissa esineissä
(paitsi soljissa) vastaiseksi ei ole tavattu muuta kuin kahdessa miekan kahvassa. Toi-
nen niistä on Kaukolan pitäjän Kekomäen kalmistosta (Helsingin museossa), toinen
säilytetään Pietarin Eremitagen kokoelmissa ja on luultavasti Inkeristä löydetty. Keko-
mäen miekka, jonka kuvioitus on kovasti rappeutunut, lienee kuitenkin Kalvolan miek-

kaa nuorempi. Mainittujen solkien ja miekkojen kuvioituksella täytyy, arveli esitelmän pitäjä lopuksi, olla yhteinen alkuperä, nim. se hajasäärinen, päätäpäin kuvattu nelijalkainen eläinkuvio, joka osaksi ruotsalaisesta, osaksi permalaisesta vaikutuksesta 600- tai 700-luvulla mahtoi tulla Karjalassa tunnetuksi ja josta mainitut kupurasoljet ovat saaneet koriste-aiheensa, vaikka, löytöjen puutteesta siltä ajalta Karjalasta ylimalkaan, emme vielä ole saaneet talteen yhtään sentapaista esinettä.

Tri U. T. Sirelius teki selkoa sellaisista alkeellisista aluksista, joitten valmistamisessa käytetään paahtamista. Vene, joka kokonaan tai ainakin pohjaosaltaan on yhdestä puusta tehty, tulee vajavammaksi, kun se levennetään. Tähän käytetään tulta ja vettä (s. o. paahtamista). Jotta vene säilyttäisi sille näin annetun muodon, se varustetaan kaarilla, jotka sidotaan kiinni aluksen pohjaan veistäessä säästettyihin reijällisiin pahkoihin eli ulkonemiin. Samallaisia pahkoja tavataan myös muinais-skandinaviilaisissa rautakautisissa aluksissa, kuten esim. Nydamin, Tunen ja Gokstadin aluslöydöt osottavat. Ne olivat esitelmän pitäjän mielestä perintö aikaisemmalta ajalta, jolloin Skandinaaviassakin yksipuisia ruuhia paahtaan levennettiin.

Vuosikokouksessa kosketteli esimies prof. J. R. Aspelin avajaispuheessaan vertailevan muinaistutkimuksen suhdetta Suomen sukutieteeseen ja Toht. A. Hackman piti esitelmän Suomen vanhimmista rautakautisista löydöistä. Edellinen tulee tässä lehdessä kokonaan painettavaksi ja jälkimmäisestä on esitelmän pitäjä itse luvannut myöhemmin antaa selonteon.

Maist. *Sakari Pälsi* esitti havaintojaan v. 1909 Pohjois-Mongoliaan tekemältään tutkimusmatkalta. Esitelmänpitäjä selosti aluksi muutamia huomattavampia maan- ja kansantieteellisiä ilmiöitä ja siirtyi sitte käsittelemään tutkimusmatkan kahta tärkeintä muinaistieteellistä löytöä: *Shineus'in muinaisturkkilaista kuningashautaa* ja *Etelä-Tamirin kaupunginraunioita*. Edellisessä muinaisjäännöksessä (minkä tärkein osa, vainajan elämäkerran sisältävä kirjoituskivi, tulee julkaistavaksi tri Ramstedtin tulkitsemana) on mieltäkiinnittävimpinä osina verrattain vähän kehittyneet asemasuunnittelu ja niinkään aivan alkuperäinen, kivistä kasattu hautakumpu. Kirjoituspatsaan, mikä on verrattain hyvää työtä, jalustassa oli tavattu muuan kuusikulmainen koristeaihe, minkä levenemistä Pohjois-Mongolian hautarakennuksissa esitelmänpitäjä esitti osaksi omien matkamustiinpanojensa, osaksi Heikelin ja Granö'n sekä venäläisen Radloffin julkaisujen mukaan. Mainitun kuusikulmiokoristeen lähtökohtana piti esitelmänpitäjä maakilpikonnan kilven kuvioita, mikä eläin joskus tavataan realistisena kiviveistoksena Pohjois-Mongolian muinaishaudoilla, mutta useimmiten monella eri tavalla tyyliteltyinä. Kilpikonna esiintyy hauta- ja muiden muistopatsasten jalustana myöskin Kiinassa, missä sitä on pidetty ijankaikkisuuden vertauskuvana; samoin nykyiset khalkha-mongolit pitävät tätä eläintä maanjumalan edustajana. Ratkaisematta jää, onko tämä kilpikonnan palvelus alkuperäisesti kiinalainen tapa, vaiko ikivanha pohjoisaasialainen uskontomuoto.

Etelä-Tamirin kaupunginraunioissa oli esitelmänpitäjä havainnut muutamia asemasuunnittelun omituisuuksia, jotka vielä nykyään esiintyvät khalkhalaisten virastorakennuksissa ja ruhtinaiden asunnoissa. Useista seikoista päättäen johtuvat nämä retkikunnan löytämät kaupunginrauniot n. v:lta 1500 j. Kr. ja ovat siis mongolien ajan verrattain harvinaisia muinaisjäännöksiä. — Esitelmää valaistiin lukuisilla skioptikonkuvilla.

Suomen vanhimmat rautakauden löydöt.

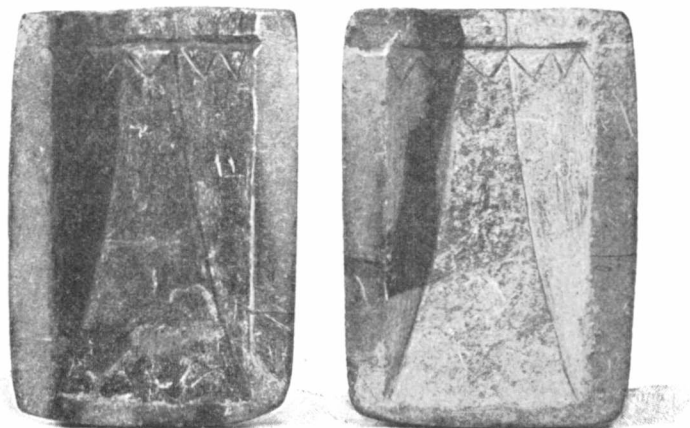
Esitelmä, pidetty 1:ssä balttilaisessa arkeologi-kongressissa Tukholmassa elokuussa 1912.

Ei mikään esihistoriallisista ajanjaksoistamme ole niin hämärään verhottuna kuin viimeisen vuosituhannen jälkipuolisko ennen ajanlaskumme alkua, eli n. k. esiroomalainen rautakausi. Sen sijaan että länsi- ja keski-balttisissa maissa tätä aikaa valaisevat yhä lisääntyvät löydöt, ovat vastaavat muinaiskalut Suomessa ja Itämerenmaakunnissa erittäin harvinaisia. Suomessa ne rajoittuvat pariin onskeltin valinmuottiin ja muutamiin pronssi-esineihin, joista oikeastaan vaan kolme, Kiukaisten pitäjän Panelian kylästä eräästä suosta löydettyä kaularengasta, on tarkemmin ajalleen määrättävissä ja voidaan varmuudella lukea kuuluviksi esiroomalaisen rautakauden ensimmäiseen jaksoon (Monteliuksen mukaan n. 550—300 e. Kr.).¹ Muut esineet — valinmuotit ja itä- sekä pohjoissuomalaiset onskeltit, jotka ovat uralilaisten tyyppien (Ananjino, Sujewskoje) sukua, — eivät ole tarkkaan ajalleen määrättävissä ja voivat vielä kuulua varsinaisen pronssikauden viimeiseen jaksoon. Kun sekä toht. Tallgren että allekirjoittanut on useammasti näitä käsitellyt, voin tässä tyytyä julkaisemaan ainoastaan kuvat niistä (kuv. 1—5). Rautaesineitä puuttuu Suomesta esiroomalaiselta ajalta toistaiseksi vielä kokonaan; niitä esiintyy vasta, kuten kohta tulemme näkemään, toisen vuosisadan löydöissä j. Kr. s.

Tuo merkillinen La- Tène-ajan löytöjen puute saattaa riippua sattumuksesta. Tämän ajan vähäpätöisiä ja vähän silmiinpistäviä esineitä on maalaisväestömme useinkin voinut löytää, mutta niihin huomiota kiinnittä-mättä heittää ne tiehensä, kohtalo, joka todistettavasti meillä on varsin usein tullut myöhemmänaikaistenkin löytöjen osaksi. Toiselta puolen tulee tässä kohdin ottaa huomioon, että osa Skandinavian La- Tène-ajan löydöistä on suuria esineitä, joihin huomio varmaan helposti kiinnittyy ja joiden arvottomina hävittämistä ei ole yhtä suurella syyllä edellytettävissä. Tarkoiton

¹ Hyvin samanlaisia renkaita on löydetty Tenstassa Upplannissa (Upplands Forn-minnesförenings tidskrift XVII, s. 226, kuv. 5) ja Itä-Preussissa Schlakalkenin luona (Bezenberger, *Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens, Königsberg 1904*, s. 55).

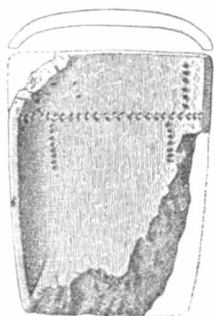
tässä m. m. kaularenkaita, joissa on suuret pyöreät nupit, kuten Suomea läheisimmissäkin maakunnissa Uplannissa ja Södermanlannissa löydettyissä.¹ Tällaisiakin esineitä puuttuu toistaiseksi Suomesta. Kuuluvatko näihin kivi-
rauniohaudoista yksitellen tavatut rautaveitset, muodoltaan epävarmat keihään-

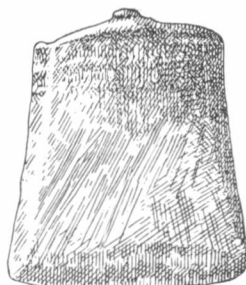
2. Krunninniva, Alkkula. $\frac{2}{3}$.

1. Panelia, Kiukainen. $\frac{1}{4}$.

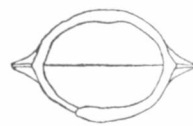
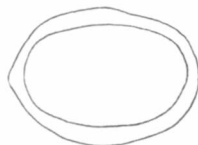
3. Tahvola, Muhos. $\frac{2}{5}$.

4. Bergstad, Porvoo. $\frac{3}{4}$.

5. Bergstad, Porvoo. $\frac{5}{8}$.

terän katkelmat ja muut esineet, ei ole milloinkaan varmuudella päätettävissä, koska nämä esineet itsessään ovat ajalleen määräämättömiä ja kivi-
rauniohaudat ovat olleet täällä käytännössä pronssikaudelta myöhempään rauta-
aikaan saakka.

Melkein yhtä niukat olivat vielä vähän aikaa sitten tietomme lähinnä

¹ O. Montelius, Den nordiska jernaldernas kronologi, Svenska fornminnesföreningens tidskrift IX, s. 177—180.

seuraavasta ajanjaksosta, jolta meidän vanhimmat tähän asti tunnetut rautaesineemme ovat, nim. roomalaisen rautakauden vanhemmasta jaksosta. Vielä pari vuotta sitten oli tältä ajalta ainoastaan 6 löytöä ja niissä yhteensä 13 esinettä — joista vaan yksi raudasta — tunnettuna, ja vasta viime vuosina ovat pari pienempää löytöä sekä tavattu kokonainen hautakenttä ilahuttavalla tavalla rikastuttaneet aineistoamme tältä ajalta. Tosin sekään, mikä nyt on tunnettua, ei riitä antamaan täydellistä kuvaa sivistysoloista Suomessa kahdella ensimmäisellä vuosisadalla j. Kr., mutta sen perusteella saamme kumminkin muutamia viittauksia sekä silloiseen vuorovaikutukseen meidän maamme ja naapurimaiden välillä että kulttuuritilaan Pohjanlahden ranta-kaistaleella. Seuraavassa tahdon koettaa antaa lyhyen yhteenvedon niistä. Rajoitun tässä tahallani vanhempaan roomalaiseen rautakauteen, koska juuri tästä ajanjaksosta viimevuotiset löydöt ovat tietoaamme laajentaneet, kun sen sijaan nuoremman roomalais-ajan aineisto ei ole sen jälkeen kun teokseni vanhemmasta rautakaudestamme¹ ilmestyi, samassa määrässä karttunut.

Löytöjen vähäinen lukumäärä tekee minulle mahdolliseksi esittää tässä lyhyen luettelon niistä ijän ja löytöpaikkojen mukaan järjestettyinä.

Ensimmäiseltä vuosisadalta j. Kr. on yksi ainoa löytö, 1) roomalainen kuppi eli kastrulli (kuv. 6), varustettu kädensijalla, joka päättyy ympyränmuotoiseen päätelevyyn (Histor. Museo 1453). Astia lienee P. Cipius Polybiuksen tai Ansius Epaphrodituksen tehtaista — leima on kulunut tulkitsemattomaksi — ja on löydetty Pääkköönmäestä Perkiössä Vähänkyrön pitäjässä Pohjanmaalla, pari penikulmaa Vaasasta itään. Löytöpaikan lähellä on kivirauniohautoja.²

Kaikki muut löydöt kuuluvat toiseen vuosisataan. Varsinais-Suomesta ovat seuraavat löydöt:

2) Kaksi juomasarven päätehelaa (kuv. 10), löydetty nuoremman rautakauden polttokalmistoa tutkittaessa Saramäen kylän Marttilan talon maalla Maariassa (H. M. 4429: 9). Helat olivat n. 8 m. päässä nuoremmista esineistä. Läheisyydestä tavattiin muutamia koristamattomia saviastian palasia ja vähän poltettuja luita.³

3) Pronssinen kaularengas, jonka päät ovat ontot ja torven muotoiset (kuv. 11; H. M. 1972: 1). Esine, joka on itäbalttilaista tyyppiä on löydetty Mäeksmäen kummulta Nousiaisissa. Tälläkin kummulla oli myöhemmän rautakauden polttokalmisto.⁴

4) N. k. silmäsolki (Augenfibel; kuv. 12), muotoa, jota Almgren pi-

¹ A. Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finnland, Helsingfors 1905.

² A. Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finnland, 1905, siv. 79.

³ J. Rinne, Polttokalmistosta Saramäen kylän Marttilan talon maalla Rantämäellä. Suomen Museo—Finskt Museum XII, 1905, siv. 1—12. — A. Hackman, Die ältere Eisenzeit, s. 365/6.

⁴ Die ältere Eisenzeit, s. 40.

tää tämän solkilajin preussiläiseen haarasarjaan kuuluvana (H. M. 5269: 6). Solki on löydetty myöhemmän rautakauden polttokalmistosta Tursunperän kylän Franttilan talon maalta Mynämäellä.

5) Pieni rikkinäinen yksijäseninen pronssisolki, joka muistuttaa erästä virolaista silmäsolkea Kuckersin hautakentältä¹ (H. M. 3574: 357; kuv. 7). Löydetty Uudenkirkon pitäjän (T. L.) Varhelan kylästä myöhemmän rautakauden polttokalmistosta.²

6) Pronssisen kaularenkaan puolikas, jonka päät ovat torvenmuotoiset, mutta umpinaiset (kuv. 15). Esine on itäbalttilaista tyyppiä ja löydetty Uudenkirkon pitäjän Papu nimisen talon maalta (H. M. 5875).

7) S:n muotoinen yksijäseninen kampapäinen pronssisolki (kuv. 14), löydetty pienen rautaisen veitsenterän (kuv. 13), hienon pronssiketjun katkelman, koristamattomien saviastian sirujen, muutamien pienten hartsipalasten ja poltettujen luiden keralla, n. k. Kansakoulunmäeltä Laitilan kirkon lähellä (H. M. 2496: 1—4).³

8) Pronssinen silmäsolki, kuvan 18 osottamaa tyyppiä; soljen paljin on pyöreästä langasta, joka on kierretty kaikkiaan 17 spiraaliin, niistä 8 toisella, 9 toisella puolella janteen koukkua. Löyd. rautaesineen (veitsen?) katkelman sekä polttamattoman luupalasen yhteydessä pienestä ja matalasta hautakummusta Vuorenpäänharju nimiseltä kunnaalta Untamalan kylässä Laitilassa (H. M. 6109: 42—44). Kunnaalla on suurempi joukko samantaisia hautakumpuja, joista 2 on tutkittu ja sisälsivät vähäpätöisempiä löytöjä sekä poltettuja luupalasia.

Pohjanmaalta on ainoastaan yksi löytö 2:selta vuosisadalta.

9) Vähänkyrön Tervajoen kylästä, n. 6—7 km ennen mainitun roomalaisen kastrullin löytöpaikasta, on matalasta silmäkivellä varustetusta kivirauniohaudasta löydetty kapea S:n muotoon taivutettu solki, jonka jänne on kiinnitetty varteen sen pään ympäri kiertämällä ja jonka varsi on hopeoitu (kuv. 8). Solki on eräiden Almgrenin V-ryhmän solkien kaltainen. Paitsi solkea, löydettiin hautarauniosta pronssilanka erään isomman soljen spiraalirullasta, pronssinen rannerengas (kuv. 9), erään luisen varttinän katkelma ja poltettuja luita (H. M. 4264: 25—28).⁴

Satakunnasta ei ollut ainoatakaan vanhemman roomalaisen rautakauden löytöä tunnettu, kunnes sieltä 2 vuotta sitten tavattiin tältä ajalta kokonainen hautakenttä, jonka parina viime- ja tänä kesänä olen tutkinut.

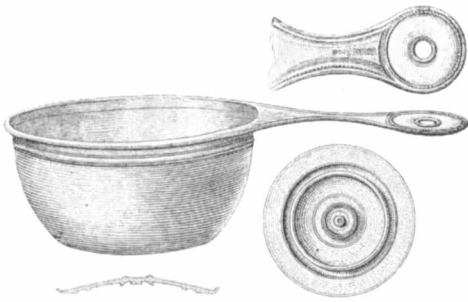
10) Tämä hautakenttä sijaitsee Nakkilan pitäjän Soinilan kylässä, n. 18 km Porin kaupungista kaakkoon, Kokemäenjoen vasemmalla rannalla matalalla kummulla, jonka pohjois- ja itäliepeillä ovat Penttalan talon rakennukset. Kum-

¹ R. Hausmann, Grabfunde aus Estland, Reval 1896, taulu II 1,2.

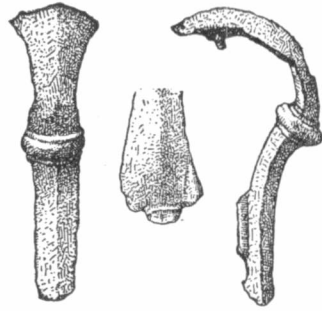
² Die ältere Eisenzeit, siv. 44/5 ja 136 seur.

³ Die ältere Eisenzeit, siv. 49/50 ja 138 seur.

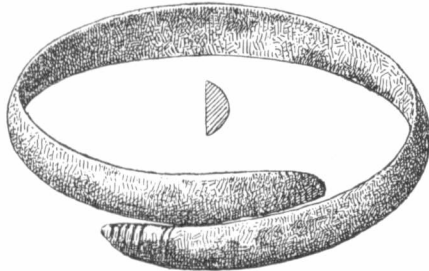
⁴ Die ältere Eisenzeit, siv. 92 ja 139/140.

6. Perkiö, Vähäkyrö. $\frac{1}{5}$.

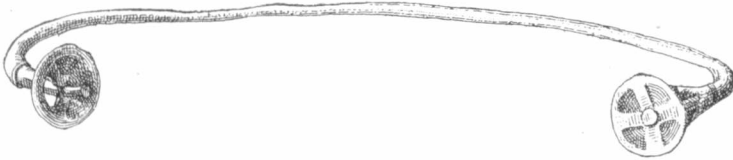
7. Warhela, Uusikirkko. $\frac{1}{1}$.

8. 9. Tervajoki, Vähäkyrö. $\frac{7}{8}$.

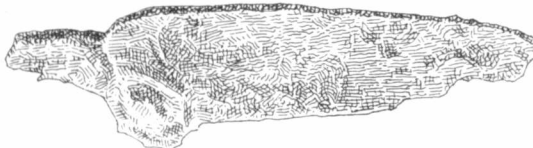
10. Marttila, Maaria. $\frac{4}{5}$.

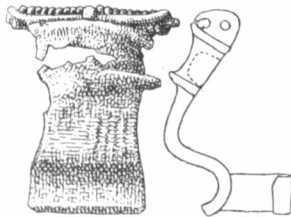
11. Mäeksmäki, Nousiainen. $\frac{2}{7}$.

12. Franttila, Mynämäki. $\frac{1}{1}$.

13. Laitila. $\frac{7}{8}$.

14. Laitila. $\frac{4}{5}$.

15. Papu, Uusikirkko. $\frac{1}{2}$.

mun etelävierteellä paljastin osaksi heti nurmen alta, osaksi ohuen ruokamultakerroksen alta esiintyvän, enemmän tai vähemmän epätasaisen kivikon, joka 8—10 m. levyisenä ja n. 32 m pitkänä, paikoin katkeavana jonona kävi luoteesta kaakkoon ja joka alkuaan varmaan on ollut pitempi, sillä osa kummun rinteestä oli ennen minun tuloani paikalle kaivettu pois. Kivikossa oli osaksi hiekkakiven lohkeita ja laakoja, osaksi suurempia ja pienempiä harmaita kiviä, jotka paikatellen olivat yhdessä, enimmäkseen kumminkin 2:ssa tai 3:ssa kerroksessa päällekkäin. Muutamain paikoin olivat isommat kivet rydöissä eli ryhmissä ja kaakon puolella voi kivikossa erottaa pitkulaisia nelikulmaita kiviladelmia, jotka osaksi olivat vierekkäin. Eräässä kohdassa löytyi tällaisen kiviladelman sisässä kaksi pientä epätäydellistä kiviarkkua, joista toisessa oli alempana vielä mainittava pitkävirtainen rautakihveli (kuva 39). Muutoin oli hautakalusto, muutamia poikkeuksia lukuunottamatta, kivien välisessä tai alaisessa kultturimaassa 10—40 cm syvyydellä maanpinnasta ja esineet olivat joko ryhmissä tai yksittäin pitempien välimatkojen päässä toisistaan. Esineiden ohella oli usein poltettuita luita, mutta usein olivat muinaiskalut paikkaansa pannut myös ilman poltettuita luunpalasia, samoin kuin hautakentän muutamissa osissa oli kivikon alla poltettuja luita kasoissa ilman esineitä niiden ohella. Jos kohta muutamain paikoin tavattiin saviastianpalasia luukasojen ohella, saattoi kuitenkin varmuudella todeta, että luut eivät olleet astioissa hautaanpannut, vaan sirotetut maahan, osaksi peittäen ne kivillä. Luiden määrä oli ylimalkaan vähäinen. Monissa paikoin oli niitä vain muutamia siruja. Polttamattomia ihmisluita tavattiin vaan yhdestä paikasta, nim. kuvassa 19 näkyvän kaularenkaan ohelta. Tästä tavattiin nim. vasemman ja oikeanpuolinen alaleuan puolikas hampainen, pääkuoren ja oikean olkaluun sekä ensimmäisen kylkiluun palasia ynnä pari kaula- ja selkänikamaa. Välittömästi näiden alla oli poltettuita luita. Polttamattomat luut eivät olleet siinä järjestyksessä, että ne olisivat voineet olla polttamatta haudatusta ruumiista, jonka muut luurangon osat olisivat kokonaan hävinneet. Myöskään en luule, että luuranko olisi myöhemmin tullut hävitetyksi. Pikemmin näyttää minusta tässä olevan tapaus ruumiin osittaisesta polttamisesta; polttamatta jääneet luut ovat vaan pannut maahan poltettujen keralla.

Käyn sitten tekemään selkoa itse löydettyistä esineistä. Suurimmalla osalla tavattuita muinaiskaluja on kronologisessa katsannossa yhtenäinen luonne, ja ne voidaan jotenkin suurella varmuudella lukea 2:seen vuosisataan ja korkeintaan 3:n alkuun kuuluviksi. Poikkeuksia ovat ainoastaan eräs viikinkiaikainen kirves, eräät keskiaikaisten esineiden katkelmat (m. m. kiviruukun ja nuolenholkin palaset y. m.), muutamat ruotsalaiset kuparirahat ja erilaiset esineet 18:lta ja 19:lta vuosisadalta. Nämä nuoremmat esineet olivat kuitenkin enimmäkseen heti nurmen alla ja osaksi ulkopuolella kiviladelmia.

16. $\frac{3}{4}$.

19. $\frac{3}{8}$.

17. $\frac{3}{4}$.

21. $\frac{2}{1}$.

18. $\frac{3}{4}$.

20. $\frac{1}{2}$.

22. $\frac{3}{8}$.

23. $\frac{3}{8}$.

16—45. Penttala, Nakkila.

Varsinaiseen hautakalustoon kuuluu 8 silmäsolkea, itäpreussiläistä tyyppiä (kuv. 16—18), ei vähemmän kuin 3 kaularengasta, joiden päät ovat ontot ja torvenmuotoiset (kuv. 19, 21), kolme kaularengasta, joiden päät ovat melkein samaa muotoa kuin edellisissä, mutta kapeammat ja umpinaiset (kuv. 20, 22), kolmesta pronssivartaasta punnottu kaularengas (kuv. 23), pari spiraalikierteistä rannerengasta (kuv. 24, 25), joukko yksinkertaisia rannerenkaita raudasta ja pronssista (kuv. 26—31), pari pientä pronssirengasta, joita kenties voidaan pitää sormuksina, rautainen spiraalipäinen neula (kuv. 32), kaksi rautaista rengasneulaa (kuv. 33, 34) ja kielenmuotoinen hihnan päätesolki raudasta. Työkaluista mainittakoon muutamat käyräselkäiset rautaveitset (kuv. 42), pari rautaista onselkelttiä (kuv. 38), pieni rautainen lapio, jossa on pitkä rautavarsi (kuv. 39), sirpinterä (kuv. 43), saviastianpalasia, joista toiset ovat karkeasta saviaineesta ja koristamattomia, toisissa taas on kynsi- ja pistekoristeita (kuv. 40, 41), edelleen tuluskivi (kuv. 36), pieni pistinrauta (kuv. 37) ja luinen värttinänpyörä (kuv. 35). Aseita tavattiin vaan 2 keihäänterää ja harjalehtinen tikarinterä (kuv. 44, 45).

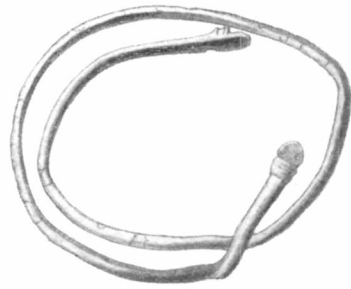
Erityisesti huomattavia olivat löydössä varsinkin kaivausalueen eteläosassa tavatut poltetun saven palaset, joissa oli ilmeisiä juurien ja pyöreiden puiden tekemiä painanteita. Useat niistä olivat kolmikolkkasia, enimmäkseen ilman määrättyä muotoa. Tämä savi on kenties seinätiivistettä rakennuksista, missä seinät ovat olleet pystyjuuria, joiden välit ovat täytetyt oksa- ja juurikudoksella, sekä savella tiivistetyt. Koska nämä savipalaset löydettiin enimmäkseen kiviladoksen alta ja useissa kohdin syvemmältä kuin metalliesineet ja poltetut luut, joihin ne olivat säännöttömästi sekotetut, näyttää siltä kun olisivat haudat osittain tehdyt poltetun risumajan jäännösten päälle. Varmoja tulensijan jätteitä ei täällä sen sijaan tavattu.

Tässä annetussa yleiskatsauksessa ovat otetut huomioon kaikki kesään 1912 tunnetut löydöt vanhemmalta roomalaiselta rautakaudelta. Tähän löytömaterialiin on todennäköisesti vielä luettava osa soikeista tuluskivistä, joita on etupäässä Lounais-Suomesta löydetty yli 260. Kaikessa tapauksessa kuitenkin vaan osa, sillä koska lukuisien näitä kiviä sisältäneiden Skandinaaviassa tavattujen suljettujen löytöjen todistuksen mukaan nämä kivet ovat pääasiallisesti olleet käytännössä 200—600 j. Kr., on suurin osa niistä varmaan Suomessakin luettava nuorempaan roomalaiseen rautakauteen ja kansainvaellusajan alkuun kuuluvaksi. Varmuudella voidaan ainakin ylempänä mainittu Penttalasta löydetty kivi (kuva 36) tähän lukea.

Vanhemman roomalaisen rautakauden löydöt Suomessa rajoittuvat siis toistaiseksi maamme Ruotsia vastassa olevaan rantakaistaleeseen, Varsinais-Suomeen, Länsi-Satakuntaan ja Vaasan seutuun, eli samoihin alueihin, jotka jo pronssikaudella ovat tärkeimpiä kulttuuriseutujamme. Että ensiksimitun maakunnan eteläosasta ei vielä ole yhtään löytöä nyt käsiteltävänämelevalta ajanjaksolta, saattaa olla sattuma, sillä mainittu maakunnan osa on

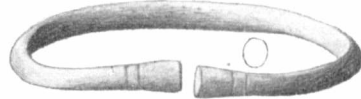
24. $\frac{3}{5}$.

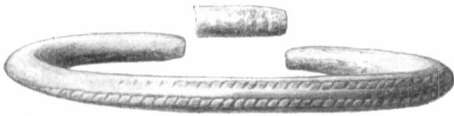
25. $\frac{3}{4}$.

26. $\frac{3}{4}$.

28. $\frac{3}{4}$.

27. $\frac{3}{4}$.

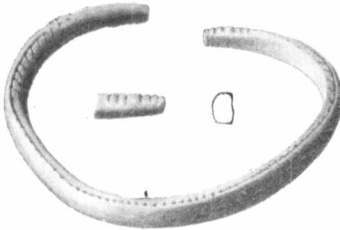
29. $\frac{3}{4}$.

31. $\frac{1}{1}$.

32. $\frac{3}{10}$.

30. $\frac{5}{8}$.

33. $\frac{3}{10}$.

34. $\frac{3}{4}$.

verrattain rikas kivi- ja pronssikauden löydöistä, samoin kuin nuoremman roomalaisen ja rautakauden kaikkien myöhempien jaksojen löydöt ovat siellä verrattain runsaasti edustettuja. Suomen etelä-rannikolta, Uudeltamaalta, etsi sen sijaan turhaan tämän ajan löytöjä. Pronssikaudella Uusimaa, varsinkin sen läntinen osa, ei ole, kivirauniohaudoista ja yksityisistä löydöistä päättäen, ollut harvaksen asuttu. Rautakaudella sitävastoin on Uusimaa köyhä löydöistä, joten tekisi mieli otaksua että väestö täältä pronssikauden jälkeen on vaeltanut pois. (Poikkeuksen tekevät ainoastaan läntisellä Uudellamaalla verrattain runsaasti tavatut soikeat tuluskivet. Myöhemmän rautakauden löydöt ovat täälläkin huomattavan harvinaiset).

Se kultturi, joka esiroomalaisen rautakauden pitkäaikaisen hämärän jälkeen astuu esiin vanhemman roomalaisen jakson löytöjen valaisemana, on verrattain pitkälle kehittynyt, ja on tuskin naapurimaiden, Ruotsin ja Itämeren-maakuntain samanaikaisesta kulttuurista jälessä. Toisessa paikassa olen jo huomauttanut sellaisen löydön kuin Perkiöstä tavatun roomalaisen kastrullin merkityksestä.¹ Italialainen ylellisyysesine osottaa tämän kaukaisen seudun väestössä jonkunmoista hyvinvointia, samoin kuin se on todistus liikekyyteydestä Pohjois-Europan eteläisten osien kanssa, jotka puolestaan olivat joutuneet roomalaisen maailmankaupan piiriin. On sängen todennäköistä, että puheenalainen kastrulli on meille tullut Ruotsin kautta, jossa samantyyppisiä astioita on löydetty useampia. Toisena todisteena siitä että pohjoismaissa laajalle levinnyt tapa antaa vainajille juoma-astioita matkaan, oli tännekin ulottunut, ovat Maariasta löydetty juomasarven päätehelat (kuv. 10).

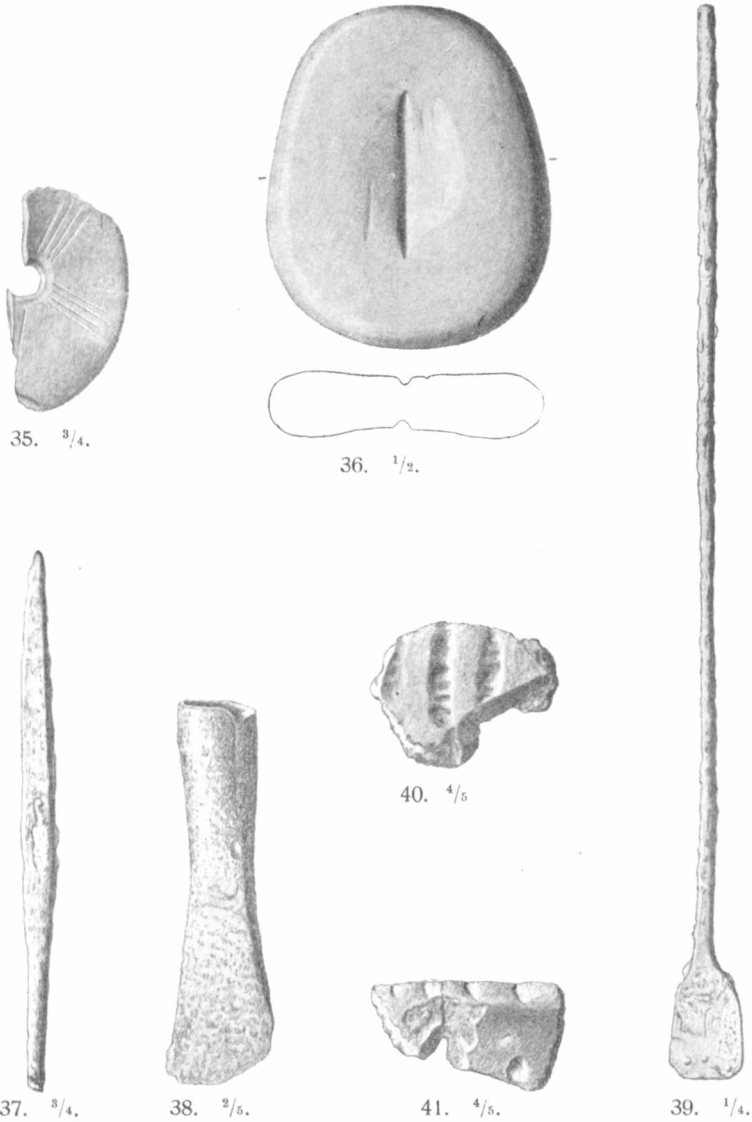
Penttalan hautakentän löytö Nakkilassa tekee epäilemättömäksi, että Suomen länsirannikko on ollut tähän aikaan jo täysin kehittyneessä rautakaudessa. Rautaesineet, niin hyvin koristeet kuin työkalut ja aseet, ovat täällä siksi lukuisat että rauta ei enää ole silloin voinut olla harvinainen ylellisyystavara, vaan yleisessä käytännössä. Tällaisen löydön jälkeen, joka, kuten mainittiin, tavattiin vasta 2 vuotta sitten, voimme jonkinmoisella luotamuksella odottaa vieläkin vanhempia rautaesinelöytöjä, elleimme tahdo otaksua, että väestö pronssikauden jälkeen olisi täältä pois vaeltanut, oletta-
mus, jonka tekemiseen emme vielä ole oikeutettuja.

Että täällä asunut väestö on ollut maanviljelystä harjoittava, sen voimme jo ilman Penttalasta tavattua sirppilöytöä (kuv. 43) olettaa todennäköiseksi, koska vanhimmat jäljet maanviljelyksestä Suomessa ulottuvat kivikaudelle saakka.

Mieltä kiinnittävä on Penttalasta löydetty pitkävartinen tulenkohennuslapio (kuv. 39), koska se on todisteena kotimaisesta raudantakomistaidosta. Hyvin samanlaisia lapioita on tavattu muutamista tunnetuista La-Tène- ja roomalaisen keisariajan löytöpaikoista, kuten Stradonicin linnavuorelta ja

¹ Ältere Eisenzeit, siv. 343

Langugestin luota Böhmissä, Kleiner-Gleichbergiltä Römhildin lähellä Thüringissä, eräästä varastolöydöstä Mühlhausenin luona, Saalburgista, Mont Beuvraysta y. m. paikoista.¹

16-45. Penttala, Nakkila.

¹ J. L. Pič, Hradiště u Stradonic, Prag 1903, taulu XXXVI; R. v. Weinzierl, Das La Tène-Grabfeld von Langugest bei Bilin in Böhmen, Braunschweig 1899, taulu X, 17; A. Goetze, Depotfund von Eisengeräthen aus frühromischer Zeit von Körner (Sachsen-Coburg-Gotha), Zeitschrift f. Ethnol. 1900, siv. 211/2; L. Jacobi, Das Römerkastell Saalburg bei Homburg vor der Höhe, Homburg v. d. H. 1897, siv. 244 ja kuva 36,4.

Kuvan 36 osottamaa tuluskiveä, joka on täydelleen muovaamaton luonnonkivi, pidän tämän esinelajin vanhimpana muotona. Hyvin samanlaisia tuleniskuun käytettyjä luonnonkiviä on useasti tavattu Koillis-Saksan löydöissä La-Tène ajan ja vanhemman roomalaisen periodin välitysjaksolta. Todennäköisesti on tällaisen kalun käytäntö ensin alkanut Pohjois-Saksassa ja sieltä levinnyt pohjoiseen, missä se sitten on tullut yleisemmäksi kuin itse alkumaassa. Muovailtuja tuluskiviä esiintyy kyllä jo Saksassa, mutta ei läheskään samassa määrässä eikä niitä ole yhtä siroiksi muodostettu kuin Pohjoismaissa. John Evansin ja G. Sarauw'in mukaan, joista jälkimäinen on eräässä oivallisessa kongressiesitelmässä käsitellyt vanhimpia tulenottovehkeitä,¹ ei näitä kiviä ole tulenottoon käytetty niin, että kipinä olisi synnytetty iskemällä niihin piipalaselalla vaan terävällä rauta-aseella, sentapaisella kuin kuvan 37 osottama piikkirauta on, tai, kuten Sarauw pitää todennäköisempänä, n. k. veitsenhioimen tapaisella aseella, joita pohjois-Saksassa on tavattu roomalaisen rautakauden löydöistä.

Penttalasta tavatut onsikeltit (vert. kuv. 38) ovat laatuaan ensimmäiset varmasti ajalleen määrättävissä olevat kappaleet tätä lajia kirvestä varhemaalta rautakaudeltamme. Yhtä vanhoja onsikelttejä en tätä nykyä tunne Skandinavian löydöistä. Vanhimmat ajalleen määrättävissä olevien esineiden keralla sieltä tavatut tämän tyyppiset kirveet ovat vasta myöhemmältä roomalaisen rautakauden jaksolta.

Keraaminen aines Tervajoen, Laitilan ja Penttalan löydöistä on sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti köyhää. Muutamien Penttalasta löydettyjen suurempien astiapalasten perusteella voidaan rekonstruoida paksuseinäinen ja tasapohjainen astia, jonka reunan alapuolella on matala kouru. Eräästä toisesta paikasta löytyi täältä pari saviastian palasta, joissa on kampa- ja kuoppaornamentteja, hyvin samanlaisia kuin vastaavissa kivikauden astiakoristeissa, mutta jotka siitä huolimatta lienevät muiden Penttalan löytöjen aikaiset.

Selvemmin kuin ylempänä kosketellut työ- ja talouskalut osottavat löytöjemme koriste-esineet Länsi-Suomen silloisten asukkaiden suhdetta naapurikansoihin. Katsoen löytöpaikkojen asemaan Ruotsia läheisellä rannikolla odottaisi säilyneissä kansanpuvustoon kuuluvissa esineissä tapaavansa skandinavisia muotoja, ja itäbalttisia sitä vastoin vähemmässä määrässä. Mutta todellisuudessa on asianlaita päin vastoin. Penttalan hautakentän kalustolla on yksinomaan itäbalttinen luonne. Samoin on laita myöskin Mäeksmäen, Franttilan, Warhelan, Untamalan ja Pavun löydöissä, osaksi ehkä Tervajoenkin löydössä. Perkiön, Marttilan ja Laitilan löydöt eivät sen sijaan ole suoranaisesti itäbalttisia. Ensiksi mainituille löydöille antavat niin huomattavan itäbalttisen

¹ G. Sarauw, Le feu et son emploi dans le nord de l'Europe aux temps préhistoriques et protohistoriques, extrait des Annales du XX:e Congrès archéologique et historique de Belgique (Gand, 1907), siv. 18 seur.

värikyksen ensi sijassa nuo ontoilla ja täysinäisillä torvenmuotoisilla päillä varustetut kaularenkaat (kuv, 11, 15, 19—22) Mäeksmäeltä, Pavusta ja Penttalasta, joita kumpaakin lajia on näistä kaikkiaan 4 kappaletta. Näiden renkaiden varsinainen leviämisa-alue on, suurin piirtein määriteltynä, nykyinen

43. $\frac{3}{8}$.

44. $\frac{3}{8}$.

42. $\frac{3}{8}$.

45. $\frac{1}{8}$.

16—45. Penttala, Nakkila.

liettualais-lättiläinen ja virolainen alue, nim. Itä-Preussi, Pregelin pohjoispuolella, Kownon, Kuurin-, Liivin- ja Vironmaan kuvernementit.

Mitä muotoon ja ornamentteihin tulee, eroavat nämä renkaat monissa kohdin toisistaan, samoin kuin meidänkin suomalaiset renkaamme kuuluvat useampaan erikoistyyppiin. Kun minulla ei ole ollut käytettävänäni kuvia

kaikista tähän asti tunnetuista renkaista, en nyt ole tilaisuudessa ilmoittamaan mistä seuduista ylempänä mainittua aluetta tavatut renkaat tarjoavat lähimpiä analogeja meidän kaularenkaillemme.¹

Löytöjemme yksinkertaisista rannerenkaista taas ovat muutamat asetettavat yhteyteen itäbalttisten tyyppien kanssa; niin esim. kuvan 28 osottama erään itäpreussiläisen muodon kanssa (Lobittenistä, Labiauin piiristä), jota Blume pitää n. k. käärmeenpäänmuotoisen renkaan degeneroituna jälki-muotona.² Kuvissa 27 ja 30 näkyvät renkaat vyöhykkeittäin järjestettyine ornamentteineen (nauhanjäljittelyjä ja pitkulais-uruja) ovat itäbalttisten keisari-aikaisten rannerenkaiden sukua. Jos ottaa huomioon että Itämerenmaakunnissa varhemman rautakauden löydöt osottavat selvää näiden korujen erikoista runsautta, on silläkin seikalla merkitystä että rannerenkaiden luku muihin esineihin verraten on meidän löydöissämme niin suuri.

Torvipäisiä kaularenkaita on Itä-Preussissa ja Itämerenmaakunnissa useasti löydetty yhdessä silmäsolkien kanssa, jotka ovat erikoista itä-preussiläistä tyyppiä. Sama on asianlaita Penttalan löydössä, jossa kuvan 19 osottama kaularengas tavattiin vierekkäin kuvassa 18 näkyvän soljen kanssa. Me voimme sen vuoksi tässä tapauksessa ja muissakin tapauksissa, missä näitä solkia meillä on löydetty, olettaa että ne ovat itäbalttista tuontitavaraa tai tehtyjä sieltä saatujen mallien mukaan, jos kohta näitä Itä-Preussin solki-tyyppejä on usein Ruotsistakin, kuten Ölannista, Gotlannista, Itägotanmaalta ja Upplannista tavattu. Suomalaisista soljista kuuluu 4, joissa on sivu-ulkonemat ja poikkiharjanne (kuv. 16, 17), tyyppiin, jonka Blume lukee B-periodinsa keskimäiseen jaksoon (n. 50—150 j. Kr.), mutta koska niiden pääpuolessa ei enää ole iskettyjä nopansilmiiä, ovat ne luettavat tämän ryhmän typologisesti nuorempiin solkiin. Kuudessa muussa soljessamme on vielä poikkiharja varren ja jalan välissä säilynyt, kun sen sijaan sivu-ulkonemat jo ovat kadonneet (kuv. 18). Varhelan solki (kuv. 12) näyttää minusta, kuten toisaalla olen esittänyt, olevan lähellä niitä pieniä yksijäsenisiä yläjänteellä ja haoilla varustettuja solkia, joita Almgren pitää silmäsoljen liiviläis-virolaisena haarasarjana.³ Tämäkin todistaisi näin ollen vahvaa itäbalttilaista vaikutusta.

Itäbalttisia muotoja ovat myöskin paimensauvaneulat eli, kuten Hausmann niitä kutsuu, paulapäiset rengasneulat (Ringnadeln mit Schneckenende). Nämä neulat, joita meillä on 2 jotenkin samanlaista Penttalan kal-

¹ Salaneuvos Bezenberger Königsbergistä on minulle myöhemmin ilmoittanut että meidän renkaissamme löytyvät luonteenomaiset nastakoristeet ovat Itä-Preussissa ja Itämerenmaakunnissa tuntemattomia.

² E. Blume, Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, Würzburg 1912, s. 71/2, kuva 89.

³ O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, Stockholm 1897, siv. 28/9.

mistosta (kuv. 33, 34), menevät Itä-Preussissä aina keisariajan alkuun (periodit A—B) ja Itämerenmaakunnissa on niitä usein löydetty varhaisten esineiden (period. B ja C) yhteydessä.¹ Suomeen kerran saavuttuaan ne ovat täällä pysyneet käytännössä vuosisatoja, ja vallankin myöhemmällä kansainvaellusajalla 600- ja 700-luvuilla ne ovat täällä olleet erittäin pidettyjä. Myöhemmissä kalmistoissa on niitä usein tavattu aseiden ohella, joten niitä tästä syystä voisi pitää miesten pukuun kuuluneena. Penttalassakin oli neula (kuv. 33) kuvassa 45 näkyvän tikarin ja kuvan 38 osottaman onsikeltin ohella.

Sen sijaan että löydöissämme on näin odottamattoman lukuisia itäbalttisista maista tuotettuja tai näiden maiden vaikutusta osottavia esine-muotoja, puuttuu niistä kokonaan muinaiskaluja, joita voitaisiin pitää erikoi- sesti skandinavisina. Laitilan kampsolki (kuv. 14) ja S:n muotoon taivu- tettu kammaton solki (kuv. 8) kuuluvat solkiryhmään, joka koillis-Saksasta on levinnyt määrättyihin osiin Pohjoismaita. Meille ne ovat voineet tulla yhtähyvin Ruotsin kuin itäbalttisten maiden kautta tai suoraan Weickselin seuduilta, missä näiden solkien oikea kotimaa on. Tällä tavoin jää löytö- kalustostamme toistaiseksi ainoastaan roomalainen kastrulli jonkunmoisella luotettavuudella todistamaan yhteyttä Suomen ja Ruotsin välillä, jota kui- tenkin epäilemättä sekä silloin että aikaisempina ja myöhempinä aikoina on täytyntä olla olemassa. Että tämä yhteys välittömästi tätä seuraavalla myö- hemmällä roomalaisella jaksolla on ollut verrattain vilkaskin, siitä todistavat suureksi osaksi puhtaasti skandinaviset muinaiskalut sen ajan löydöissämme.

Paitsi muinaiskalujen muotoon on meidän tässä yhteydessä pantava huomiota hautaamistapaan ja hautalaitteiden rakenteeseen kysymyksessä ole- valla ajalla.

Lukuunottamatta roomalaista kastrullia Perkiöstä (kuv. 6) ja Pavun kaularengasta (kuv. 13) ovat kaikki muut löytöesineemme hautakalustoon kuuluvia. Hautojen ulkonaisessa muodossa voidaan erottaa kaksi pääryhmää, nim. 1) matalat kumpuhaudat, joissa on sekä maata että pari kerrosta kasat- tuja kiviä (Laitilan löydöt) tai ainoastaan kiviä ilman maataytettä (Tervajoen löytö), ja 2) tasahaudat, joissa ei ole ollut mitään maanpinnalle näkyvää kumpua tai ei ainakaan enää ole sellaista jälellä. Tasahautakenttä on Pent- talan, jossa ennen tutkimusta ei mitään kumpua tai kivilatomusta ollut maan- pinnalla näkyvissä ylempänä kerrotun tasaisen kivikon kohdalla. Saman- laisia ovat olleet Marttilan, Franttilan ja Warhelan hautakentät, jotka eivät enää olleet koskemattomia; Mäeksmäen talonpoikain hävittämästä hatau- kentästä ei sen sijaan ole tarkkaa tietoa tässä kohden. Kaikissa näissä hau- doissa tavatut jäännökset todistavat ruumiinpoltosta, lukuunottamatta luon- nollisesti Mäeksmäen, jossa sama hautaamistapa kuitenkin on sangen toden- näköinen. Ainoastaan osittain poltetusta ruumiista on, kuten mainittu,

¹ Ältere Eisenzeit, siv. 187.

jäännöksiä tavattu Penttalan kalmiston kaakkoisosasta. Missään eivät ole poltetut jäännökset uurnassa tai muussa astiassa hautaan pannut, vaan ne ovat sirotetut maan pintaan tai sen yläpuolelle kohoavaan kivikkoon.

Hautaan pannut esineet osottavat osaksi tulen vaikutusta (vert. kuv. 7, 12, 14, 25), onpa tarkoituksella särettyjä esineitäkin tavattu. Useat muinaiskalut ovat kuitenkin hautaan pannut niitä sitä ennen särkemättä.

Samanlaisia hautarakenteita kuin meillä, tavataan sekä Ruotsissa että Itämerenmaakunnissa. Tervajoen ja Laitilan haudoille tavataan vertauskohtia erittäin Norrlannin rauniohaudoissa, joissa on maatyttä tai ovat ilman sitä ja joissa ruumiinpolton jätteet ovat sirotetut joko alempien kivien päälle tai maanpinnalle. Samanlaisia hautaraunioita esiintyy Upplannissa, Smälannissa ja Gotlannissa. Penttalan hautakentälle taas on yhtäläisyyksiä Viron- ja Liivinmaalla, joiden tasaisiin kiviladoshautoihin („Steinreihengräber“) poltetut ruumiin jäännökset, samoin kuin usein ennen hautaanpanemista säretyt esineet, ovat sijoitetut kivien väliin. Viimeksimainitut virolais-liiviläiset kalmistot sisältävät löytöjä paitsi roomalaiselta rautakaudelta myös myöhemmiltä ajoilta. Näihin kuuluvassa virolaisessa Türpsalin kalmistossa on kuitenkin tavattu vaan vähäisiä jälkiä ruumiinpoltoista, kun sen sijaan polttamattomista ruumiista oli enemmän jälkiä.¹ Samoin näyttää polttamatta hautaaminen olleen tavallisempaa Itämerenmaakuntain eteläosissa ja Etelä-Skandinaviassa.

Kysymystä Suomen silloisten asukkaiden kansallisuudesta koskettelen tässä ainoastaan lyhyesti. Tätä kysymystä olisi luonnollisesti käsiteltävä yhteydessä kansallisuusprobleemin kanssa muilla esihistoriallisilla ajanjaksoilla sekä meillä että naapurimaissamme, joten perinpohjaisempi esitys kysymyksen nykyisestä kannasta vaatisi esityksensä yksinään. Kuten tunnettua, ovat uudemmat muinaistieteen- ja kielentutkijat taipuvaisia oletamaan että suomalaisella asutuksella tässä maassa on korkeampi ikä kuin mitä ennen on pidetty mahdollisena. Vanhemman käsityskannan mukaan olisivat suomalaisheimot vasta 700 vaiheilla siirtyneet tänne osaksi suoraan meren yli Viirosta, osaksi Venäjältä karjalan kannasta pitkin. Ennen suomalaisia olisi maan länsiosissa ollut germaaninen asutus. Sen jälkeen kun Montelius² jo oli näyttänyt epätodennukaiseksi, että tähän aikaan olisi tapahtunut suomalaisten heimojen tänne siirtymistä, jotka suomalaiset olisivat pakottaneet aikaisemman ruotsalaisen asutuksen väistymään tieltään, olen minä pitemmässä esityksessä koettanut esiintuoda todistuksia siihen että suomalaisten heimojen siirtymisen tänne on täytyntä tapahtua jo vähintään 4:llä vuosisadalla j. Kr., mutta todennäköisesti jo aikaisemmin. Hiljattain ovat Kossinna³ ja Almgren,⁴

¹ R. Hausmann, Grabfunde aus Estland, siv. 6.

² O. Montelius, När kommo svenskarne till Finland? Finsk Tidskrift 1898.

³ G. Kossinna, Der Ursprung der Urfinnen und der Urindogermanen, Mannus I., 1909 ja 1910.

⁴ O. Almgren, Några svensk-finska stenåldersproblem, Antiquarisk Tidskrift f. Sverige 20, Nr. 1, 1912.

esittäneet sen ajatuksen että alkusuomalaiset ovat Suomessa asuneet kivi-kaudesta saakka ja olleet välittömässä kosketuksessa skandinavian kanssa, jotka Varsinais-Suomesta ovat pakottaneet suomalaiset leviämään idemmäksi. Asutuksen leviämisen perusteella Suomessa rautakaudella ja varhaisemmalla keskiajalla voitaisiin tätä mielipidettä vastaan muutamia vastaväitteitä tehdä. Mutta vaikka hyväksyisikin Kossinnan ja Almgrenin mielipiteet, ei sittenkään voi olla olettamatta että varhemmalla rautakaudella on uutta suomalaista kansanainesta Viroota ja Liivinmaalta siirtynyt Lounais-Suomeen, jonka aiempi ruotsalainen asutus siinä tapauksessa olisi kenties pois siirron kautta heikontunut, kuten Almgren otaksuu. Tällaista olettamusta oikeuttavat 1) prof. Thomsenin suomenkielessä osottamat lukuisat lainasanat balttisista kielistä, jotka edellyttävät aikaista ja pitkällistä kosketusta sekä läheistä naapurussuhdetta suomalaisten ja balttisten heimojen välillä, 2) se silmiinpistävä vahva itä-balttinen luonne, joka osalla roomalaisen rautakauden ja kansainvaellusajan löydöistä on meillä. Tässä yhteydessä katsottuna on juuri Penttalan y. m. balttisia esineitä sisältävillä löydöillä suuri merkitys. Kuitenkin on tällä toisella argumentilla tässä kohden pätevyyttä vaan sikäli kun ei katso itseään velvolliseksi pitämään näitä itä-balttisia esinemuotoja germaanisina. Omasta puolestani liityn minä tässä kysymyksessä niihin tutkijoihin, jotka Itämerenmaakuntain tämän aikaisissa löydöissä näkevät liettualaisten ja suomalaisten heimojen jätteitä, joiden heimojen hallussa tämä alue oli ja joilla sitäpaitsi ehkä oli germanisia kolonioita.

Almgrenin kanssa olen yhtä mieltä siinä, että esitetyillä rotuhypoteeseillä ylimalkaan voi olla vaan todennäköisyysarvo ja että meillä nyt käsiteltävänämme oleva kansallisuusprobleemikaan ei vielä voi tulla lopullisesti ratkaistuksi. Mille kannalle hyvänsä siinä asettuukin, jää aina tilaa arveluille ja vastakkaisuuksien tulkitsemiselle.

Alfred Hackman.

„Kivikautta“ meidän päivinämme.

Varsinaisella kivikaudella tarkoitetaan sitä aikaa, jolloin teräaseet vielä tehtiin kivistä. Mutta kivikauden päättyessä eivät ne aineet — kivi, sarvi, luu, puu —, jotka olivat leimallisia sen kalustolle, suinkaan jääneet kokonaan käytännöstä pois. Valmistavatpa ostjakit ja vogulit vielä nykyäänkin toisarvoiset teräaseensa sarvesta, luusta tai puusta, ja sama on monissa suhteissa laita lappalaistenkin. Luettelemme seuraavassa muutamia esimerkkejä.

Teräkaluihin kuuluvat m. m. neulat. Vielä tuonnoin valmistivat ostjakit niitä Vach ja Agan jokien yläjuoksulla oravan takajalan poheluusta (fibula). Kuvassa 1 nähdään sellainen luonnollisessa koossa. Mutta Aganilla kerrotaan sitäpaitsi neuloista, jotka tehtiin poron takajalan reisiluun vieressä, heti polven yläpuolella sijaitsevasta n. 10 cm. pitkstä ja 2—3 mm. paksusta luusta. Tätä luuta sanottiin neulaluuksi (*jüntöp-lox*)¹.

1.

Neulojen yhteydessä on mainittava naskalit, jotka niinkään tehdään luusta: Kuvista 2, 3 nähtävät ovat hirven etujalan nilkka-alueelta Sosvan yläjuoksulta. Toiseen on nivelnystyrän kohdalle tehty ripustusläpi. Tällaisia naskaleja käytetään ruuhan laitaommalta sekä kiveksiä ja tuohisia tehdessä.

Hirven tai poron etujalan nilkka-alueelta valmistavat ostjakit ja vogulit usein naskalimaiset lutansa, joilla he kuivattuja nokkosrunkoja halkovat, kun rihman valmistamiseen sovelijasta kuorta niistä irroittavat². Muodoltaan tavallisesta ludasta poikkeava on kuvasta 4 nähtävä, jonka kärki on koukkumaiseksi muovaeltu.

Alkeellisiin taljanmuokkaus-välineisiin kuuluu lapiomainen poron-sarvikappale, kuva 5. Sen leveällä terällä pehmittivät ennen ostjakit Vas-juganin yläjuoksulla sellaisia nahkoja, joista jo olivat muilla välineillä verinahkan poistaneet. Aseen leveällä terällä lykättiin nahkan sisäpuolta³.

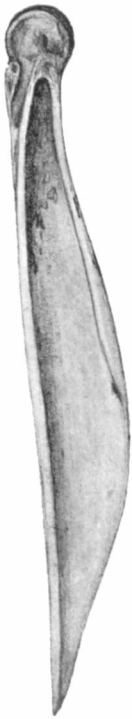
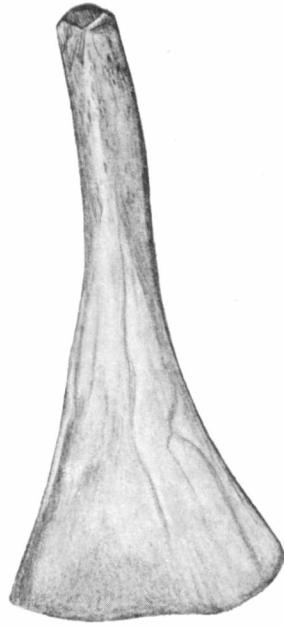
Kalanperkausveitsensä tekevät monet ostjakit ja vogulit vieläkin luusta tai puusta. Veitsi kuva 6 on peuran vasemman takajalan jalkapöydän luun (metatarsus) alaosan ulkopuolisko: nivelnystyrän puoleinen pää on vartena, toinen, leveämpi, vinoksi vuoltu teränä. Peuran oikeanpuolisen kylkiluun alapuoliskosta on tehty kaksiteräinen veitsi kuva 7. Mutta tällaisia veitsiä valmistetaan myös peuran lapaluun (scapula) takareunasta, siitä osasta, jossa on olkaluuhun (humerus) liittyvä nivelkuoppa. Veitsi, kuva 8, on kaksiteräinen, puusta veistetty. Se on otettu talteen Salym-, muut edellämainitut Sosva joelta.

Teräaseitten joukkoon kuuluvat tavallaan myös kiilat, joilla hirsiiä ha-

¹ Ks. lähemmin teostani „Die Handarbeiten der Ostajaken und Wogulen“, s. 27.

² Ks. Die Handarbeiten, s. 22.

³ Ks. Die Handarbeiten, s. 14.

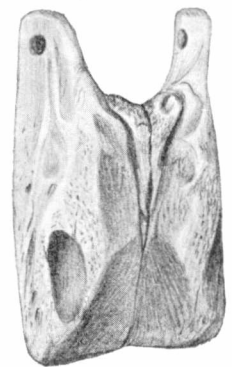
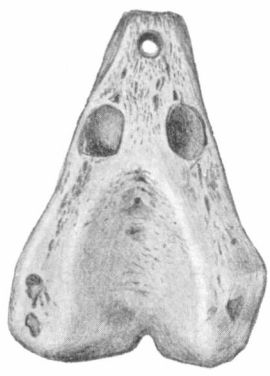
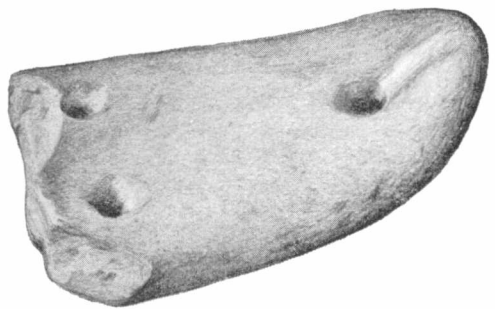
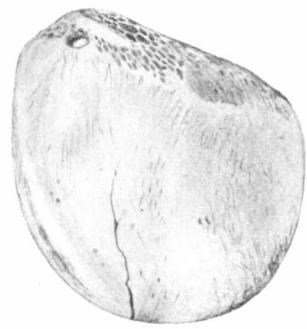
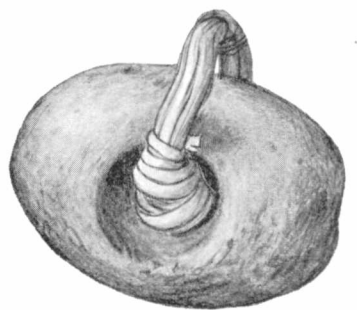
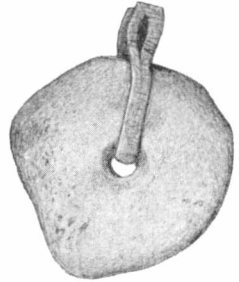
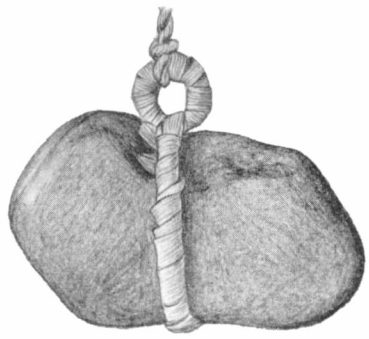

2
6

3
7

Kuvat:
4
8

5
9

10
15

13

Kuvat:
11

14

12
16

lotaan laudoiksi tai sälepuiksi. Ne ovat usein puisia, mutta tavataan sarvisiakin. Jälkimmäisestä aineesta on Sosvajoelta talteen otettu kiila, kuva 9.

Nuotan kiveksiä Obdorskin alapuolelta ostjakkilaisalueelta nähdään kuvista 10—12. Kives, kuva 10, on litteä luonnonkivi, jonka vastakkaisiin syrjiin on hakattu pykälä semrapuun juuresta tehdyn silmullisen siteen kiinnittämistä varten. Silmusta on kives ollut paulaan sidottu. Kivekset, kuva 11, 12, ovat molemmat reijällisiä. Myöhempinä aikoina on reikä tälläisiin samoinkuin uittoverkonkin kiveksiin¹ (kuva 13) kertoman mukaan hakattu kirveen terän kulmalla.

Myöskin mursun (*Trichechus rosmarus* L.) luusta valmistettuja nuotanpainoja käytetään Obin alimmalla juoksulla. Paino, kuva 14, on vasenpuolinen päälaenluu (parietale), jonka takalaidalla on pieni särmä yläniskaluuta (*vecipitale superino*). Painon, kuva 15, muodostavat alaleuanluiden (*dentale*) etupääät haarautumiskohtaan asti. Paino, kuva 16, on tehty yhteenkasvaneista välileuanluista (*intermaxillare*), joista epätasaisuuksia on vuoltu pois.

Vienanmeren rantamailla käytetään vielä m. m. kolkkakalastukseen² ja patovaajojen lyömiseen kivinuijia, joita karjalaisella — osaksi venäläiselläkin — pohjalla sanotaan kiuraksi eli *ki'uriksi*. Kuvasta 17 nähtävän kolkkanuijan pää, jona on keskeä hiukan ohuempi luonnonkivi, on 23 cm. korkea ja varsi 65 cm. pitkä.

Emme tässä yhteydessä ota puheeksi sellaista monin paikoin vielä käytettävää kivi- ja luukalustoa kuin värttinänkehriä, lusikoita, nuolenkärkiä y. m.

U. T. S.

¹ Ks. artikkeliani „Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa“. J. S. Fou. XXIII, 32, s. 28.

² Ks. teostani, über die Sperrfischerei, s. 340, 341.

17.

J. R. Aspelin-juhla 14 p:nä jouluk. 1912.

Se merkitys, joka prof. J. R. Aspelinilla on suomalaisen muinaistutkimuksen ja sen edistämistä uurastavan Suomen Muinaismuistoyhdistyksen historiassa, on kauvan ollut tunnettu ja tunnustettu erittäin niissä piireissä, jotka tämän tutkimuksen ja kotimaan sivistyshistorian aloja ovat harrastaneet, mutta harvoin lienee tämä tunnustuksen anto saanut niin yleistä ja kaunista muotoa kuin 14 p:nä joulukuuta tänä vuonna, jolloin sankat joukot eri tieteiden edustajia ja Aspelinin elämäntyötä kunnioittavia kansalaisia olivat kokoontuneet hänen kunniaksensa juhlimaan. Ulkonaisena aiheena siihen oli 1 p:nä elokuuta 1912 saavutettu 70 vuoden ikä ja tämän johdosta Muinaismuistoyhdistyksen aloitteesta ja sen ystävien avustuksella hankitun pronssiin valetun muotokuvan paljastaminen.

Syksyllä 1910, jolloin J. R. Aspelin oli ollut 25 vuotta Suomen Muinaismuistoyhdistyksen esimiehenä, oltuaan sitä ennen 10 vuotta tämän yhdistyksen sihteerinä, kokoontui joukko yhdistyksen jäseniä hänen virkahuoneeseensa pyytämään hänen suostumustaan siihen että saataisiin teettää hänestä muotokuva pian valmistuvaan kansallismuseoon sijoitettavaksi, ja kun tämä oli

saatu, tilattiin kuva kuvanveistäjä *Alpo Sailolta*, joka pian olikin työssä kuvaa muovailemassa. Kesällä 1912 oli kuva valmiina pronssiin valettavaksi, jonka työn suoritti tšekäläinen G. W. Sohlbergin taidevalimo, ja kun ylempänä mainittu Aspelinin 70-vuotispäivä, jonka yhteyteen kuvan juhlallinen paljastaminen oli alkuaan suunniteltu, sattui kesän aikaan, jolloin juhlan järjestämiseen ilmaantui vaikeuksia, siirrettiin se ylempänä mainittuun päivään joulukuuta.

Kansallismuseon sisustustaan vielä kaipaava luentosali oli tilapäisesti juhlasaliksi järjestetty ja kellon lähetessä 4 i. p. ilmoittivat A. Apostolin torvi-seitsikon säveleet juhlan alkavaksi. Pian saapuivat kunniavieraatkin, prof. Aspelin rouvineen, jotka fanfarin kaikuessa saatettiin kunniasijoilleen salissa. Kun soittokunta vielä oli soittanut ouvertyrin ja sali oli täyttynyt juhlayleisöstä, astui yhdistyksen varaesimies, toht. Hj. Appelgren-Kivalo, puhujalavalle pitäen seuraavan puheen:

Arvoisat Naiset ja Herrat!

Muinaistutkimus Suomessa on kehittynyt verrattain hitaasti ja heräsi virkeämpään elämään vasta kansallisen herätyksen aikana viime vuosisadan keskipaikoilla.

Harrastus entisyytemme valaisemiseksi on kuitenkin paljoa vanhempi. Suuren Kustaa II Adolfin aika oli se, jolloin Ruotsissa muinaismuistoista ruvettiin virallisesti pitämään huolta, vaikka v. 1613 perustettu »Häfdesökiare Embetet» oikeastaan tarkoitti ainoastaan kirjallisten jäännösten talteen ottamista. Mutta v. 1666 valtakunnan historiallisetkin kiinteät muinaisjäännökset, niinkuin linnat, vallitukset, hautakummut, rauniot y. m. julkisella asetuksella rauhoitettiin ja otettiin kuninkaalliseen suojeluksen ja kun samana vuonna perustettiin varsinainen Muinaistieteellinen virasto, »Collegium antiqvitatum», ulottui huolehtiminen muinaisjäännöksistä Suomeenkin. Tästä ajasta alkaen vaaditaan pitkin 1600- ja 1700-lukua useita kertoja maaherrojen ja piispojen kautta papistolta tietoja heidän pitäjänsä muinaismuistoista, joiden toimenpiteiden tuloksina olivat toistasataa pitäjän kertomusta.

Monet yksityisetkin henkilöt kokoilivat tietoja maamme muinaisjäännöksistä. Tosin ne keräykset, joita vanhin muinaistutkijamme, suomalainen *Elias Brenner* matkoillaan 1671 ja 1672 teki ja joista hän laati teoksen *Antiqvitates Finlandicae*, jäivät painattamatta, mutta 1700-luvun loppupuoliskolla julaistiin yliopistollisina väitöskirjoina useita pitäjän kertomuksia sekä sanomalehdissä (*Åbo Tidningarissa*) ja erityisinä kirjoina tietoja muinaisuutta valaisevista aineksista ei ainoastaan puhtaasti arkeologiselta, vaan myös mytologiselta, kielelliseltä ja tarinoiden alalta. Varsinaiset arkeologiset keräykset koskivat siihen aikaan enimmäkseen historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä, mutta myöskin pakanuuden aikuisia mainitaan. Keräystä toimittivat tahi johtivat tunnetut nimet *Lencqvist*, *Indrenius*, *Ganander*, *Porthan* y. m.

1800-luvun keskipaikoilla, kun suomalaisen kansallisuuden aate heräsi ja rupesi lämmittämään sydämiä, ruvettiin entistä suuremmalla innolla kaikilla aloilla keräämään ja talteen ottamaan entisyytemme muistoja. Ahkerimmista kertojista, jotka työssä suorittivat pääasiassa samansuuntaisesti kuin edelliseltäkin, mainittakoon *Varelius*, *Reinholm*, *Gottlund*, *Calamnius* ja *Skogman*, joista kolmen ensinmainitun keräykset koskivat koko Suomea, mutta *Calamniuksen* pohjoista Pohjanmaata ja *Skogmanin* Satakuntaa.

Muutammat tutkijat olivat silloin tällöin ja eri tavoin myöskin koettaneet määrittellä niiden kiinteiden muinaisjäännösten ikää ja niiden rakentajain kansallisuutta, joita luultiin historiallisia aikoja vanhemmiksi. Niinpä esim. laajasuuntainen tutkijamme *M. A. Castrén* ensimmäisenä koetti saada jotakin yleistä järjestelmää Suomen muinais-

tutkimukseen ryhmittelemällä erilaatuisia kiviraunioita ja muita muinaisjätteitä. Lap-palaisten muinaisjännöksinä mainitsee hän lapinrauniot, lapinhaudat ja peuranpyynti-kuopat, joka määrittelyminen kuitenkin ainoastaan osaksi oli oikea. Lapinraunioista hän jyrkästi erotti n. s. jätinroukkiot eli hiittenkiukaat Suomen- ja Pohjanlahden ranta-mailla. Tuosta alasta, millä ne ilmaantuvat, sekä siitä että samanlaiset hautarauniot ovat yleisiä Ruotsissakin päätti Castrén, että ne, kuten n. s. jatulintarhatkin eli sokkelolatomukset, ovat ruotsalaisen asutuksen tekemiä, vaikka hänen myöhemmin, Nils-sonin ja Bährin arveluista viekotettuna, täytyi luopua tuosta tavallansa oikeasta mieli-piteestä. — Tällaiset selitysyriytykset jäivät siis luotettavan tutkimustavan eli metodin puutteessa enemmän tai vähemmän häilyviksi arveluiksi.

Nyt mainitut tutkimukset koskivat, kuten jo mainitsin, etupäässä *kiinteitä muinaisjännöksiä* eli toisin sanoen niitä rakenteellisia jätteitä, jotka muinaiskansoista ovat säilyneet maan pinnalla tahi maan povessa. Verrattain paljoa myöhemmin opittiin käsittämään maasta löydettyjen *muinaiskalujen* ja *muinaisen teollisuuden* suurta mer-kitystä tieteelle.

Se ryhmä muinaiskaluja, joka aikaisimmin tuli huomion esineeksi, oli rahat ja ylimalkaan kulta- ja hopea-aarteet. Niinpä väitöskirjoissa y. m. kirjallisuudessa 1700-luvun keskipaikoilta mainitaan Suomessa löydetyistä roomalaisista, arapialaisista ja anglosaksilaisista rahoista, joista *K. A. Clewberg* ja *J. Bilmark* julkaisivat tietoja. Ja Porthanin toimesta ruvettiin sekä rahoja että muita muinaiskaluja keräämään Turun akatemiaan, mutta ne hävisivät kaikki Turun palossa v. 1827. Sama onnettomuus koh-tasi Vaasan palossa maanmittari Holmin ja tohtori Aejmelén yhdistettyjä muinaiskalu-kokoelmia. Vasta sitten kun yliopisto oli siirretty Helsinkiin, syntyivät vähitellen sen n. s. rahakammio ja historiallis-kansatieteellinen museo. Viimeksi mainitut kokoelmat karttuivat sittemmin ei ainoastaan ostojen ja lahjojen kautta, joita varsinkin Reinholm ja *H. J. Holmberg* sinne hankkivat, vaan myös siten, että useat muinaistutkijat niinkuin *K. A. Bomansson*, *C. A. Gottlund*, *K. E. F. Ignatius* ja *A. O. Freudenthal* eri osissa maata sekä *D. E. D. Europaeus* Pohjois-Venäjäällä suorittivat kaivauksia pakanuuden aikuisilla hautauspaikoilla ja toivat löytämänsä esineet yliopiston museoon. Ne historian takai-set kokoelmat, jotka tällä tavalla syntyivät, sisälsivät muinaiskaluja kivistä, prons-sista, raudasta ja hopeasta y. m. aineista ja muodostivat yhdessä historian aikaisten esineiden kanssa pienen alun muinaisuutemme kaikkien aikakausien valaisemiseksi.

Vanhempina aikoina ei katsottu tuollaisten löytöesineiden ansaitsevan mitään erityistä tutkimista, eikä niiden ikää voitu millään tavoin määritellä. Tavallinen selitys oli, jos samasta paikasta löytyi useita muinaiskaluja, että se oli uhripaikka. Jos löytö-kaupineet olivat miekkoja ja keihäänteriä, selitettiin paikka tappelutantereeksi ja sovi-tettiin siihen, useinkin kokonaan mieliivaltaisesti, jokin historiallisesti tunnettu sota-tapaus. Muinaistiede sai siten kokonaisuudessaan olla jonkunlaisena lisävalaistuksena ennestään tunnetulle historialle. Vasta viime vuosisadan loppupuoliskolla alkoi ulkoa-päin tulleesta vaikutuksesta käsitykset selvenemään siitä, mitä muinaiskalut kykenivät valaisemaan ja miten ne tutkimuksessa olivat käytettävät. Skandinaviassa oli näet keksitty uusi tutkimustapa, joka teki kääntein muinaiskalujen arvostelemisessa ja koko muinaistieteessä.

1830-luvulla ruotsalainen *Sven Nilsson* julkaisemassaan klassillisessa teoksessa »Skandinaviska Nordens urinnevånare» ja tanskalainen *Kristian Jürgensen Thomsen* kirjassaan »Ledetråd til nordisk oldkyndighed» esittivät esihistoriallisten aikakausien jakoa kolmeen suureen kehitysjaksoon, kuvasivat niiden pääpiirteet ja osoittivat mitkä muinaismuistot ovat kuvaavia kullekin aikakaudelle. Samoihin aikoihin noudattivat tätä järjestelmää myöskin *Bror Emil Hildebrand* ja Thomsen järjestäessään, edellinen Tukholman, jälkimäinen Köpenhaminan museota.

Ne kolme aikakautta, joihin Skandinavian pakanuuden sivistyshistoria tämän mukaan on jaettava, ovat:

Kivikausi, jolloin ihmiset eivät tunteneet yhdenkään metallin käytäntöä ja niinmuodoin olivat pakotetut kivistä, puusta, luusta, sarvesta ja senkaltaisista aineista tekemään työkalujaan ja aseitaan.

Pronssikausi, jolloin aseet ja muut teräkalut valmistettiin pronssista (eräs vasken ja jonkun muun metallin, tavallisesti tinan, sekoitus) ja jolloin rauta vielä oli tuntematon metalli.

Rautakausi, jolloin rautaa käytettiin aseihin ja teräkaluihin, mutta pronssia ainoastaan astioihin, koristeihin ja sentapaiseen.

Se tutkimustapa, joka vei näihin tuloksiin, ja jota sittemmin *Hans Hildebrand* ja *Oskar Montelius* kehittivät ja täydensivät, oli muotovertailua. Se perustui siihen muotojen aikojen kuluessa vähittäin muuttumiseen, joka on havaittavissa kaikissa inhimillisen kulttuurin tuotteissa eri ajoilta samoin kuin elimellisen luonnonkin ilmiöissä. Tämä muuttuminen eli muotojen kehittyminen tahi myös rappeutuminen teki tutkijalle mahdolliseksi kunkin esinelajin kehityssarjassa määrätä, mikä yksityismuoto on toista vanhempi tahi nuorempi ja siten seurata kulttuurielämän jälkiä askel askeleelta, vuosisata vuosisadalta taaksepäin aina vanhimpiin aikoihin asti. Ja itsestään on selvää, että ne kiinteät muinaisjäännökset, joista noita muinaiskaluja löydettiin, ja joita esineitä voitiin katsoa maahan tulleiksi muinaisjäännöksen rakennuksen aikana, myöskin saavat niistä ajanmääräyksensä.

Mutta ei siinä kyllä, että tämä muototutkimus antoi luotettavia apukeinoja kronologisille eli aikamääräyksille, se laajensi myöskin näköalan kaikille muinaisuuden elämän sekä aineellisille että henkisille aloille ja näytti myöskin voivan valaista itse kulttuurin leviämistä maasta maahan, vieläpä kansallisuusseikkojakin. Mutta luonnollista oli myös että vertaileva tutkimus, joka näin, ennen aavistamattomalla tavalla, voi luoda valoa kansojen entisiin vaiheisiin, tarvitsee käytettäväkseen runsaita muinaiskalukokoelmia kaikissa maissa ja että se on ulotettava kauvas tutkittavan maan piirin ulkopuolelle.

Ensimmäinen suomalainen, joka johonkin määrin oli tutustunut muinaistieteelliseen aikakausijärjestelmään, oli *Jacob Fellman*, kuten näkyy hänen kirjoituksestaan v. 1846 kivikauden muinaisjäännöksistä Pohjanmaalla. Ja kymmenkunta vuotta myöhemmin *H. J. Holmberg* järjesti yliopiston silloin vielä hyvin pienet kokoelmat tieteellisten aikakausien mukaan sekä julkaisi 1863 kuvallisen teoksen nimeltä »Finska Fornlemningar», joka käsitti kivi- ja pronssikauden muinaiskaluja, ja jossa hän luetteli ja ryhmitteli sekä yliopiston, että vapaaherra Linderin, pormestari Juseliuksen ja lehtori Gottlundin muinaiskalustoja.

Mutta kaikkia tähänastisia tutkimuksia häittäsi pääasiallisesti aineksien vähyys ja vertailujen liian ahdas piiri. Näitä puutteita ryhtyi *Juhana Reinhold Aspelin* poistamaan.

Jo koulupoikana Vaasassa Aspelin ihaili Korsholman valleja ja kuvitteli mielesään linnassa ennenmuinoin eläneitä uljaita ritareita. Yliopistoon tultuaan hän joutui Reinholmin ja Bomanssonin tuttavuuteen, jotka suunnittelivat ja valmistivat laajaa julkaisusarjaa Suomen historiallisista linnoista. Aspelin liittyi heidän työhönsä, ryhtyi kirjallisista lähteistä mainitun linnan historiaa tutkimaan sekä julkaisi kirjansa »*Korsholman linna ja lääni keskiajalla*» ynnä myöhemmin muita historiallisia tutkimuksia. Hänellä oli tarkoitus jatkaa tällä alalla, mutta koettaessaan syventyä kansamme vanhimpiin vaiheisiin, oli hän aina huomannut puutteen kirjoitetuista lähteistä. Hän neuvotteli tästä ystävänsä, toht. Bomanssonin kanssa, jonka seurassa hän ajoittain oli joka päivä, mutta asia ei siitä parantunut. Meidän suomalaisten oli melkein yksinomaan no-

jauduttava ruotsalaisiin lähteisiin, sillä idän puolelta ei tunnettu sanottavasti muuta kuin Nestorin kronikka, joka Akianderin kääntämänä oli painettu Suomi-kirjaan. Tämä kirjallisten lähteiden puute vaikutti sen, että Aspelin rupesi muinaistutkijaksi. Ja onneksi oli hänen luonteessaan eräitä piirteitä, jotka tekivät hänelle mahdolliseksi yrityksessään onnistua, nim. taipumus tekemään laajoja suunnitelmia, ehtymätön keräysinto, luottava usko siihen, ettei ylimalkaan mitään mahdottomuuksia ole, mutta pohjasävelenä kaikessa Suomen tuleva suuruus ja maine.

V. 1868 sai Aspelin Suom. Kirjallisuuden Seuralta pienen matkarahan kerätäkseen tarinoita Etelä-Pohjanmaan asutuksesta ja ottaakseen selkoa siitä, mitä muinaisjäännöksiä siellä löytyisi. Jo tällä ensimmäisellä kesäretkellä keräsi hän m. m. 200 kivi-asetta, joka tulos, verrattuna siihen, että yliopiston museossa ennestään silloin ei ollut enemmän kuin 400 kivi-asetta, oli kerrassaan suuremoinen. Mutta kuvaavaa sen ajan oloille on se, että kerääjä asianomaisilta oli saanut moitetta siitä, että oli kerännyt liian monta samanlaista esinettä. Seuraavaa vuotta varten hän sai samojen töiden jatkamiseen matkarahat hallitukelta ja julkaisi 1871 Suomi-kirjassa laajan kertomuksen, joka käsittää koko Etelä-Pohjanmaan muinaisjäännökset, ei ainoastaan kivi- ja pronssikaudelta, vaan myöskin rautakaudelta.

Aspelin ei kuitenkaan tyytynyt tutkimaan ainoastaan oman maan muinaisjäännöksiä. Castrénin esimerkkiä noudattaen hän päätti laajentaa tutkimuksiaan itäänpäin, nimittäin kaikille niille nykyisen Venäjän aloille, joilla Nestorin kronikan mukaan suomalaisia heimoja asui. Hän sai yliopistolta ja valtiolta matkaraheja 2:den vuoden oleskelua varten Venäjällä ja lähti kesällä 1871 ensin Tukholmaan ja Köpenhaminaan tutustuakseen sikäläisten museoiden tieteelliseen järjestelmään ja tutkijain kokemuksiin.

Jo ensimmäisessä, Tukholmasta lähetetyssä kirjeessään Kirjalliseen Kuukauslehteen¹ hän huomauttaa suomalaisten tutkijain velvollisuuksista alemmallasivistusteella olevia heimokansoja kohtaan, ja sanoo nimenomaan nyt puheenalaisesta tieteestä: »Muinaisuutemme oikea käsittäminen vaatii, että me asetumme Suomen heimon muinaisuuden alalle» ja että muinaistutkijan, »samalla kun oppii tuntemaan kotimaan muinaisjäännökset, myöskin täytyy perehtyä Suomen heimokansojen muinaisuuden tuntemiseen ja vertailemiseen.»

Syksypuolella tapaamme Aspelinin Venäjällä, milloin yhdellä, milloin toisella paikkakunnalla, Moskovassa, Jaroslavin läänissä, Jelabugassa, Kasanissa, Permässä j. n. e., kokoilemassa ja kuvaamassa heimokansojemme asuinaloilla löydettyjä, hajalla olevia muinaismuistoja. Voimme hänen »Kirjeistään kotimaalle» ja sittemmin ilmestyneistä teoksista seurata hänen tutkimuksiensa tuloksia, jotka pääpiirteissään ovat seuraavat:

Kivikautisen viljelyksen jälkiä huomaa hän kolmella niiden kalumuotojen kautta toisistaan erotetulla alalla, nim.: 1) Baltian maakunnissa ja Liettuassa, jonka ryhmän muinaisjätteitä hän pitää haarauksena pohjois-germaanilaisesta kivi-kulttuurista toista tuhatta vuotta ennen Kr. s.; 2) Suomenniemellä ja Venäjän Karjalassa Äänisjärveen saakka, jonka alan läntiset muodot myöskin liittyvät äsken mainittuun germanilaiseen ryhmään ja tekevät luultavaksi, että Länsi-Suomessa siihen aikaan oli skandinaviaista väestöä, mutta jonka itäiset muodot, samoin kuin eräät luukalustot Vjatkan läänissä y. m. ja n. s. arktillinen ryhmä perimmässä Pohjolassa olisivat haarauksia Altai-uralilaisesta pronssikauden kulttuurista ennen tämän päättymistä III vs. e. Kr.; 3) Pohjois-Venäjän lakeilla Inkeristä Kamajokeen asti, jota kultturia hän pitää sinne levinneenä etelästä tahi lännestä päin, luultavasti sekin pohjois-germanilaisilta aloilta.

Pronssikauden jätteitä, jotka muodostavat haarauksen länsi-euroopalaisesta samanaikuisesta kulttuurista, on tavattu Suomesta ja jonkun verran Itämerenmaakun-

¹ Kirjeitä kotimaalle, Kirjallinen kuukauslehti 1871, 1872.

nista, jota vastoin Baikaljärven rannoilta idässä aina Volgan varsille lännessä ulettuu toinen muotoryhmä. Tämän viimeksi mainitun, jonka Aspelin nimittää Altai-uralilaiseksi ryhmäksi, kalumuodot siirtyvät noin kolmannella vuosisadalla e. Kr. s. rautakaluihin, osoittaen että sikäläinen pronssikauden väestö oli oppinut rautaa tuntemaan. Tämän varhemman rautakauden muodot ja aiheet taas vuorostaan elivät Permassa aina arapialaisen kaupan aikoihin, jolloin ne, jos kohta muuttuneinkin, arapialaisten rahojen ohella VIII:lta ja IX:lta vuosisadalta tavataan levinneinä länteenpäin muiden suomalaisten heimojen asumusaloille aina Itämerenmaakuntiin ja Suomeenkin. Viimeksi mainituissa maissa sitäpaitsi tavataan länsimaisia muotoja ja koristeaiheita sekä varhemmalla että osaksi myöskin myöhemmällä rautakaudella, ja arveli Aspelin, että suomalainen väestö noin vuoden 700:n tienoilla j. Kr. oli siirtynyt Suomeen asumaan. Tutkimuksensa tulokset julkaisi Aspelin 1875 väitöskirjana nimellä *Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita* ja sitten seurasi hänen suuri teoksensa, jossa hän kuvasi niitä samoja kiinteitä ja irtonaisia muinaisjäännöksiä, joihin hänen edellä mainitut tutkimuksensa nojautuivat, nimellä *Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta*.

Jatkona näille tutkimuksille voi pitää niitä keräysretkiä, joita Aspelinin aloitteesta ja hänen johdollaan vuosina 1887—1889 tehtiin Jenisein latvoille Siperiaan ja Mongoliaan ja jotka tarkoittivat hautakivissä ja kallioissa löytyvien tuntemattomien kirjoitusten kopioimista, joita kirjoituksia sittemmin professori Wilh. Thomsen tulkitsti.

Mitä oikaisuja yksityiskohdissa myöhempi tarkastus runsaammilla aineksilla ja apuneuvoilla yllämainituissa tutkimuksissa voineekin tehdä, on se suuremmin keräys- ja järjestämistyö, minkä Aspelin yllämainituissa teoksissaan on suorittanut, ja jota varten hän käytti kaikki siihen aikaan Europasta ja Aasiasta tunnetut vertailuaineokset, joista tutkittaville kysymyksille jotain valaistusta oli odotettavissa, aina oleva se laaja perustus monine kulmakivineen, jolle myöhemmät tutkijat voivat rakentaa.

Mutta Aspelinin harrastukset eivät supistuneet ainoastaan puhtaasti tieteellisiin kysymyksiin. Samalla kun hän tutki Suomen suvun entisyyttä, suunnitteli hän myös kotimaan muinaisjäännösten hoitoa. Jo kirjeissään Tukholmasta ja Köpenhaminasta v. 1871 kertoo hän miten tämä hoito muualla Europassa, mutta etupäässä Ruotsissa ja Tanskanmaalla oli järjestetty, ja lausuu mielipiteenään että Suomeenkin olisi perustettava erityinen valtion virasto, joka jonkun asiantuntevan tiedemiehen johdolla hoitaisi maan kaikki kiinteät muinaisjäännökset, sekä pakanuuden että historian aikuiset, ja että sen alle kuuluisi myöskin historiallis-kansatieteellinen museo, johon rahakokoelmakin olisivat yhdistettävät. Myöskin toi hän esille näkökohtia uutta muinaisjäännösten hoitoa koskevan lain säätämistä varten, kaikki ehdotuksia, jotka pääkohdissaan vasta toistakymmentä vuotta myöhemmin toteutuivat, jolloin Aspelin, ensin lyhyemmän aikaa oltuaan professorina pohjoismaisessa muinaistieteessä, itse tuli siihen johtavaan asemaan, johon hänen edelliset toimensa tekivät hänet maassamme ainoaksi kykeneväksi.

Enemmän kuin virallisiin toimenpiteisiin muinaisjäännöstemme suojaamiseksi on Aspelin kuitenkin aina luottanut kansalaisten vapaaseen harrastukseen ja on — etupäässä juuri hänen omasta aloitteestaan — v. 1870 perustetun *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen* kautta sekä, hänen muita teoksiaan mainitsematta, *Suomen asukkaat pakanuuden aikana* nimisen kirjansa kautta vaikuttanut paljon sekä muinaistieteellisen valistuksen että tieteellisen harrastuksen ylläpitämiseksi.

Yksi Aspelinin lempiajatuksia oli erityinen *Kansallismuseo*, joka jonkunlaisena pantheonina muuriensa sisäpuolelle kokoaisi muistomerkkiä kaikkien Suomenheimojen entisyydestä ja siten osottaisi mailmalle, mikä heidän, jospa vaatimatonkin, asemansa ihmiskunnan kehityskulussa on ollut. Jos kohta kokoelmamme lukumääräänsä nähden

eivät vielä täytäkään kaikkia näitä toivomuksia, alkavat ne kumminkin laatunsa puolesta lähettä tuota päämäärää, ja itse se rakennus, jossa tällä hetkellä olemme, on todistuksena siitä että tuo toivomus pääasiassa jo on toteutunut.

Jos vertaamme oloja nyt ja silloin, kun valtionarkeologi Aspelin nuorena v. 1868 aloitti muinaistieteellisiä tutkimuksiansa, voimme todeta hänen harrastuksiansa tavatoman menestyksen. Silloin vanhentuneita lakimääräyksiä, eikä mitään laillista virastoa, joka olisi muinaisjäännöksistämme pitänyt huolen; nyt ajanmukainen säätylaki ja erityinen virkakunta. Silloiset museokokoelmat täyttivät yhden huoneen yliopistorakennuksessa ja luentosalien välisen koridorin toisen pään; nykyiset kokoelmat vaativat tässä uudessa talossa 75 huonetta, työ- ja asuinhuoneita lukuunottamatta. Silloin työskentelijöinä ainoastaan kokoelmain prefekti ja yksi apulainen; nyt paitse valtionarkeologia ja eräitä apulaisia teknillisiä y. m. töitä varten, 10 vakinaista palkalla tai palkkiolla olevaa tieteellisesti valmistunutta virkailijaa, joista useita työskentelee ei ainoastaan esihistoriallisella alalla, vaan myöskin keski- ja uuden ajan kulttuurin sekä kansatieteellisellä alalla, ynnä koko joukko vapaaehtoisia tutkijoita. Ja lopuksi on muinaistieteellinen kirjallisuus, joka ennen käsitti ainoastaan muutamia enimmäkseen deskriptiivisiä kertomuksia tai luetteloita ja jonkun silloin tällöin ilmestyneen kirjasen, kasvanut niin suureksi, että, paitse useita suurempia ja erittäin tärkeitä teoksia muinaistieteen kaikilta eri aloilta, nyt julkaistaan viisi säännöllistä aikakauskirja-sarjaa, muuttamat etupäässä tiedettä varten, toiset suurta yleisöä varten.

Sanalla sanoen: Valtionarkeologi Aspelinin elävät nuoruuden harrastukset voi verrata siemeneen, joka tultuaan sopivaan maahan, on kasvanut suureksi ja tuuheaksi, hedelmiä kantavaksi puuksi, ja me onnitlemme häntä siitä, että hänelle on suotu elämän päiviä nähdäkseen näitä utteran elämänsä työn tuloksia.

Arvoisat läsnäolijat!

1 päivänä elokuuta tänä vuonna oli kulunut 70 vuotta suomalais-ugrilaisen muinaistutkimuksen perustajan Juhana Reinhold Aspelinin syntymästä. Tämän johdosta ovat Suomen Muinaismuistoyhdistyksen jäsenet ja ystävät tahtoneet jälkimailmalle ikuistuttaa hänen kasvojensa piirteet ja on minulla Yhdistyksen puolesta nyt kunnia paljastaa tämä muotokuva.

Peite, joka tähän asti oli verhonnut muotokuvan, oli nyt syrjään vedetty ja katseltavaksi paljastunut tammisella jalustalla seisova rintakuva kukkivien sireenien ympäröimänä, ja Vaasan marssin sävelten soidessa otti yleisö kuvaa lähemmin silmäilläkseen.

Hetkisen kuluttua prof. Aspelin kiitti hänelle osotetusta kunnioituksesta seuraavin sanoin:

Kunnioitettu Seura! Kun kiitän Seuraa siitä suuresta kunniaista, jonka se tänään on minulle valmistanut, en voi olla muistamatta sananlaskua: alku työn kaunistaa, lopussa kiitos seisoo. Tietysti oli meistä vanhin alkamassa, ja kun hän ensi kesänä, 1868, kivimaisterin nimellä Etelä-Pohjanmaalla juoksi koolle pari sataa kiviassetta, niin onko kumma, jos hänelle selveni muinaistieteen merkitys rakkaan isänmaan esihistoriaa miettiessä. Pari hautatutkimusta lisäksi maakunnan jätinroukkioissa, niin oli vertaileva muinaistutkimuksemme vireillä.

Mutta lopussa kiitos seisoo. Olen joskus kuullut tai lukenut, että valokuvaaja voi koota yhteen kuvaan monta henkilöä. Meillä pitäisi olla sellainen kuva seuraamme edustamassa. Sallikaa minun tässä tilaisuudessa ehdottaa, että ryhdyimme keräämään

aineksia sellaiseen kuvaan. Niistä saa aikanaan Sailo tai muu taiteilija muovailta san-kariryhmän, joka paremmin kuin tuo kuva tuossa edustaa niitä voimia, jotka ovat luo-neet seuramme tulokset, Suomen muinaistieteen ja kansallismuseon.

Eläköön Muinaismuistoyhdistys!

Mutta toisellakin tavalla oli yhdistys tahtonut esimiehensä työtä kun-nioittaa. Se oli tähän tilaisuuteen toimittanut juhla-julkaisun, Aikakauskir-jansa XXVI osan J. R. Aspelinin nimelle omistettuna. Tämän ojensi kunnia-vieraalle yhdistyksen sihteeri, maist. J. Rinne lausuen muutamia sanoja teok-sen tarkoituksesta. Julkaisu, joka oli hienolle liitupaperille painettu ja vaa-leisiin nahkakansiin aistikkaasti sidottu, on neljäntäsataa sivua laaja ja sisäl-tää 21 kirjoitusta eri aloilta.

Lyhyt silmäys teoksen sisällykseen antaa parhaan käsityksen sen laa-dusta. *Hj. Appelgren-Kivalo* esittää siinä pääpiirteet skytalais-permalaisesta kuviotustyylistä (Die Grundzüge des skythisch-permischen Ornamentstiles), joka tavataan muinaiskaluuissa Mustanmeren rannoilta aina Baikäljärvelle saakka. Hän osottaa minkä säännön mukaan eri tahoilta tulleet aiheet siellä ovat muuttuneet ja yhdistyneet, erottaa kolme eriaikaista kehitys-jaksoa — vanhin niistä vielä pronssikauden ornamentiikkaa lähellä oleva, toinen pääasiallisesti Permassa vallalla ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhan-nen ensimmäisellä puoliskolla ja kolmas nuoremman rautakauden aikainen — ja osottaa muutamien aiheiden levinneen Etelä- ja Pohjois-Eurooppaan ja Suomeen ja Skandinaviaan. *A. M. Tallgren* esittää kirjoituksessaan (Die kupfernen Flachächte mit seitlichen Zapfen) erään nähtävästi Välimeren mai-den pronssikulturiin kuuluvan pronssikeltityypin, joka näyttää levinneen myöskin Ural-Kama-alueelle ja Keski-Eurooppaan, jopa aina Englantiin asti, ja jonka esiintymisaika näyttää olevan keskinen pronssi-aika ja ulottuvan vielä Hallstatt-ajallekin. *U. T. Sirelius* (Über einige Traggeräte und Um-schlagetücher bei den finnisch-ugrischen Völkern) tekee selkoa suomalais-ugri-laisten kansain käyttämistä selässä pidettävistä kantovälineistä, joita erit-täinkin on käytetty metsästysretkillä, mutta myöskin lapsenkehtoina ja jotka vertailu vastaavien esineiden kanssa useilla eksootisilla luonnonkansoilla oso-ttaa olevan primitiiviselle kultturille ominaisia ja jotka suomalaisillakin kan-soilla siis näyttävät olevan ikivanhaa perua. Tämän yhteydessä käsittelee kirjoittaja alkuaan kantovehkeiden yhteydessä käytettyjä yläruumiin puvun osia ja niiden kehitystä. *Axel O. Heikel* (Die Grabuntersuchungen und Funde bei Taschebá) julkaisee paluumatkallaan Mongoliasta syksyllä 1889 Taschebán virralla, n. 28 virstaa Minusinskista toimittamansa hautatutkimukset, joilla paljastetut löydöt osottavat Siperiassa ja sitä läheisissä sekä Aasian että Eu-ropan osissa tavallisia esinemuotoja, n. ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhan-nen keskipoikoilta, joissa kuitenkin ornamenttiaiheet ovat eurooppalaisia ja

kreikkalaisilta alkuisin. *E. Nervander* (Till J. Reinhold Aspelin) antaa pikaisen silmäyksen kotimaisen taidehistoriallisen tutkimusharrastuksen syntyyn nuorten »poikien ja tyttöjen» piirissä ja mitenkä J. R. Aspelinin työtä järjestävä ja sen edistämiseen keinoja keksivä äly sai sen hedelmiä tuottavaksi. Samalla kuvaa kirjoittaja muutamia taidemuistoja Alavuuden kirkossa, jonka palossa 7 p:nä huhtik. 1912 nämä muistot lienevät hävinneet. Kirjoituksessaan *Finska fälttcken, bevarade i Finland*, kertoo ja kuvaa *K. K. Meinander* kirkoissamme säilyneet vanhat sotaliput. *K. R. Melander* julkaisee tiedot kuparin ja hopean löydöstä Porkkalassa sekä siellä järjestetystä kaivoksesta 1600-luvun alussa. *J. M. Salenius* antaa tietoja Olavinlinnan taloudesta ja varastoista, sen varustuksista, miehistöstä ja virkamiehistä viidennellätoista sataluvulla. *J. Lukkarinen* kertoo inkeriläisten kotijumalista ja niiden palveluksesta, joka usein paikoin näyttää täällä olevan vielä täydessä kukoistuksessaan. *Ad. Neovius* (Spår af en uråldrig finsk bosättning i södra Sverige) esittää paikkainnimien perusteella sen mahdollisuuden, että Elfsborgin ja Kronobergin lääneissä Ruotsissa on vanhempina aikoina ollut suomalainen asutus, joista asiakirjain osotuksen mukaan vielä 1200-luvulla oli jäännöksiä ja muistoja vielä paljoa myöhemminkin. *K. Grotenjelt* (Über die in den alten nordischen Quellen erwähnten Kuren und ihre Wohnsitze) osottaa vanhojen pohjoismaisten lähteiden perusteella että Kuurien nimellä jo aikaisin oli etupäässä maantieteellinen merkitys ja tarkoitti Kuurinmaan asukkaita ja lausuu mieliteenänsä että Kuurit olivat suomalaista heimoa, Virolaisia ja Ljiviläisiä lähellä. *J. Rinne* (Über die Innen- und Aussenkanzeln in den mittelalterlichen Kirchen Finnlands) osottaa muutamissa keskiaikaisissa kirkoissamme jäännöksiä muinaisesta »ambo»-saarnastuolilaitoksesta ja tekee selkoa meikäläisissä tämän ajan kirkoissa tavattavista ulkoisista saarnatuoleista pitkänhuoneen tai kuurin akkunassa, kirkon ulkoseinässä tai asehuoneen päädyssä. *Th. Schwindt* luo katsauksen J. R. Aspelinin osallisuuteen ylioppilaiden v. 1876 alottamaan kotiseutututkimustyöhön, jota Viipurilainen ylioppilasosakunta sittemmin jatkoi etupäässä kansatieteellisen keräyksen alalla. *S. Pälvi* (Über steinzeitliche Hakenfischereigeräte in Finland) tekee selkoa kivikautisilta asuinpaikoiltamme tavatuista koukkukalastukseen kuuluvista esineistä, niiden muodosta ja käytännöstä. *A. Hackman* (Die Emailfibel von Wärlä im Kirchspiel Pälkäne) esittää emaljikoristeilla varustetun hevosenkenkäsoljen historiaa, aiheutuen siihen Pälkäneeltä löydetyistä tällaisesta soljesta 3 tai 4 vuosisadalta j. Kr., joka toistaiseksi on ainoa Suomesta. *G. Topelius* (Ett fiskstängsel från stenåldern) kertoo eräästä kivikautisesta kalapadosta, joka on tavattu Kirkkonummella, ja *H. Donner* (Grevliga och friherrliga vapensköldar i Finlands kyrkor) julkaisee luettelon maamme kirkoissa säilyneistä kreivillisistä ja vapaaherrallisista vaakunoista. *O. Alenius* (Jämförelse mellan Argonautermysagan och Kalevala samt mellan solhjälten Frixos och skandinavernas Fricco-Frej-Frode) tekee vertauksia Argonautainsadun ja Kalevalan välillä ja osottaa että Kale-

vala on syntynyt ensiksimainitun pohjalla, joka Suomeen on kulkeutunut Skandinavian kautta, minkä tarustosta taas ovat Kalevalaan tulleet ne aiheet, joita ei Argonautainsadussa löydy. *J. Ailio* (Zwei Tierskulpturen) julkaisee varsireijällä varustetun ja eläimen päähän päättyvän kiviaseen Iistä sekä Laukaasta löydetyn kivi-kautisen puulusikan, jonka varren pää on eläimen pään muotoinen, ja antaa katsauksen koko kivi-kautisen eläin-koristekulttuurin historiaan Suomessa osottaen sen lähteneen tämän kulttuurin keskustasta Petro-savodskin tienoilta Olonetsissä, jonne suoranaista kulttuuri-vaikutusta näyttää olleen etelästäpäin. *K. Soikkeli* kuvailee erästä ryhmää suippokantaisia ja kohoteräisiä kivi-kirveitämme arvelen niiden tulleen tänne Itämeren maakuntien kautta ja *B. Cederhvarj* (Neolitiska Ierfigurer från Åland) julkaisee erinomaisen mielenkiintoiset kivi-kautiset savikuviot, jotka hän on esiin kaivanut Ahvenan-maalta ja jotka varmaankin ovat sen aikuisia kulttiesineitä eli jumalankuvia.

Teoksen kuvittamiseen on pantu erittäin suurta huolta, joten se kirjava aineisto, jota siinä käsitellään niin sanoakseni välittömästi astuu tutkijain arvosteltavaksi ja vertailevaan tutkimukseen käytettäväksi.

Tästäkin kunnianosotuksesta lausui prof. Aspelin liikutetuin mielin kiitoksensa tahtoen kohdistaa kunnian siitä yhdistykseen itseensä.

Kun soittokunta vielä oli soittanut moniaita kappaleita ja paljastettua muotokuvaa oli tarkastettu, oli juhla museossa päättynyt. Täältä siirryttiin sitten Börsin ravintolan kahvilaan, jossa klo 6:ksi oli valmistettu päivällinen juhlavieraille ja n. 70:lle osanottajalle. Päivällisen aikana otti yhdistyksen sihteeri maist. J. Rinne ensin puheenvuoron ja lausui pääasiassa seuraavaa:

Arv. kunniavieramme, prof. Reinhold Aspelin ja professorska Anna Aspelin!

Tänään on Suomen Muinaismuistoyhdistyksellä ollut onni toteuttaa sen piirissä jo kauvan kytenyt ajatus, saada paljastaa perustajansa ja monikymmenvuotisen esimiehensä, prof. Reinhold Aspelinin muotokuva. Yhdistys on täten tahtonut ainaisiksi ajoiksi keskuuteensa kiinnittää sen miehen muiston, joka ei ainoastaan ole ollut uran uurtajana ja ansiokkaana edustajana niiden tieteiden aloilla, jotka tämä yhdistys on lukenut omikseen, vaan on myöskin ollut tämän yhdistyksen perustamisesta saakka sen varsinaisena sieluna, sinä persoonallisena voimana, joka tätä yhdistystä on koossa pitänyt ja sen toimintaa ohjannut sen yli nelikymmenvuotisen olemassa olon aikana. Aikaisemmin on tänään hahmoiteltu eteemme kotimaisen muinaistutkimuksemme pääpiirteet ja osotettu mikä asema prof. Reinhold Aspelinilla on tämän tutkimuksen alalla.

Sallittakoon minun tässä muutamain sanoin viitata siihen merkitykseen, mikä prof. Aspelinilla on erittäin Suomen Muinaismuistoyhdistykselle.

Se isänmaallinen ja kansamme tulevaisuuteen luottava innostus, joka aikaisemmin oli synnyttänyt kansallemme niin monta merkityksellistä yritystä, sai keväällä 1870 heräämään ajatuksen Suomen Muinaismuistoyhdistyksenkin perustamisesta. Sekä ne yksityiset neuvottelut, jotka prof. Aspelinin toimesta ja hänen lähimpien ystäviensä ja hengenheimolaistensa kesken pidettiin, ensin suljetummassa piirissä Kaisaniemessä ja myöhemmin 22 samanikäisen seurassa Kleinehn tunnetussa nurkkahuoneessa, että näistä aiheutunut, Sakari Topeliuksen johdolla pidetty yhdistyksen perustava kokous

lokak. 1 päivänä samana vuonna, olivat tämän isänmaallisen innostuksen läpituokemat ja sama isänmaallisuus sekä kansallisen herätyksen ajoilta perityt aatteet ovat sittemmin olleet tämän yhdistyksen toiminnan pohjana, kiitos siitä sen miehen, joka lähes 40 vuotta on sen johdossa pysynyt. »Muinaisuudessa on nykypäiväisen elämän alku ja selitys», nykyisyyden ymmärtäminen edellyttää muinaisuuden tuntemista, siinä ne totuudet, joiden pohjalla rakkaus omaan maahan ja kansaan sai uhraamaan työnsä ja voimansa sen muinaisuuden ja isien perinnön selvittämiseen sekä tekemiseen hedelmälliseksi kansan nykyisissä pyynnöissä ja työssä tulevaisuutensa eteen.

Lukuisat ovat ne työalat, jotka tämän päämäärän toteuttamisessa voivat tulla kysymykseen. Haudoissa säilyneet esi-isien työkalut, koristeet y. m. vaatetuksen jäänökset, voivat vertailevan tutkimuksen valossa antaa ennen aavistamatonta tietoa kaukaisempien aikojen kulttuuritilasta, kosketuksista naapurikansojen kanssa ja käsityksistä elämästä sekä tällä että tuolla puolen haudan. Säilyneet kansan puvut, työ ja tarvekalut, kirkoissa ja kartanoissa löytyvät taidemuistot, kansan muistotiedot, paikakainnimet, sukujohteet y. m. ovat omiaan selvittämään olojen kehitystä, kosketuksia ja käsityksiä. Tarvittiin siis työvoimia ja jatkuvaa intoa, mutta tarvittiin ennen kaikkea johtajaa, voimien kokoojaa ja työhön innostuttajaa, joka vaikeuksista ja vastuista huolimatta voi pitää tien päämäärään selvänä. Tällaisena johtajana ja työvoimien kokoojana on Suom. Muinaismuistoyhdistyksen toimialalla ollut sen esimies, prof. Aspelin.

Tässä ei ole mahdollista kosketella yksityiskohtia tämän yhdistyksen työssä, yhtävähän kuin yksityiskohdissa selvittää esimiehen osallisuutta siihen. Yhdistyksen julkaisut: Aikakauskirja, Suomen Museo — Finskt Museum sekä lukuisat yksityisteokset puhukoot siitä lähemmin. En kuitenkaan saata olla huomauttamatta siitä, että se työ, joka on suoritettu, on kysynyt johtajaltaan ei ainoastaan laajanäköistä tiedemiestä, vaan persoonallisuutta, joka on kyennyt innostuttamaan nuoria kokeilemaan voimiaan näillä työaloilla ja toisia uhraamaan koko elämänsäkin niille. Antaakseni viittauksen sen johdon laatuun, jota tässä tarkoitan, mainitsen vaan että se ei ole rajoittunut yksin aloitteiden ottamiseen yhdistyksen kokouksissa, vaan se on jatkunut seurusteluissa kokousten jälkeen, jolloin rohkeammat hypoteesit ja mielikuvituksetkin ovat päässeet oikeuksiinsa, se on jatkunut jokapäiväisessä työssä neuvoina ja tiedonantoina, jolloin m. m. omat tutkimukset ja muistiinpanot ovat harvinaisella auliudella jätetyt käytettäviksi.

Arv. kunniavieraamme!

Se työ, minkä Reinhold Aspelin on suorittanut muinaistieteen palveluksessa on ollut sekä monipuolista että tulosrikasta. Sen on täytynyt edellyttää erittäin edullisia olosuhteita siinä lähimmässä ympäristössä, jossa tärkeä osa tätä työtä on suoritettu, s. o. kodissa, jonka järjestäminen ja jonka hengen luominen on ollut professorska Anna Aspelinin osana. Siirtyneenä tänne vieraalta maalta on professorska Aspelin kotiutunut täällä, kiintynyt siihen kansaan, jonka keskuudessa paras osa hänen elämästään on kulunut. Seuraten miestänsä matkoilla maassamme on hän tähän kansaan perinpohjin tutustunut, oppinut ymmärtämään sitä, oppinut tuntemaan sen tunteet sekä valoisampina että synkempinä päivinä, ja uskallanpa sanoa, rakastamaan sitä. Siksi hän on ymmärtänyt ja osannut edistää miehensä työtä tämän maan ja kansan hyväksi. Se kiitollisuus ja kunnioitus, jota yhdistys tuntee prof. Reinhold Aspelinia kohtaan, on aina kohdistuva hänen uskolliseen elämänsuurajattareensa, professorska Anna Aspeliniinkin.

Hyvät naiset ja herrat!

Minä pyydän esittää kunniavieraittemme, Muinaismuistoyhdistyksen perustajan ja sen monikymmenvuotisen esimiehen, prof. Reinhold Aspelinin ja hänen rouvansa, professorska Anna Aspelinin maljan.

Tämän jälkeen puhui toht. K. K. Meinander ruotsiksi seuraavaan tapaan:

H. N. ja H.!

Suom. Muinaismuistoyhdistyksen sihteeri on juuri huomauttanut siitä suuresta merkityksestä, joka arv. kunniavierasillamme on ollut Muinaismuistoyhdistyksen toiminnassa ja tienraivaajana muinaistieteen alalla maassamme. Suotakoon minun, prof. Reinhold Aspelinin harrastamalla monilla tutkimusaloilla työskentelevien piiristä vielä kehittää toinenkin kuva, muisto prof. Aspelinin persoonallisuudesta, jonka kaikki tahdomme säilyttää. On monta uskollista ja uutteraa työmiestä, jotka tieteen aloilla ovat ansainneet sijan muistojen temppeleissä. Mutta suuren ja pysyvän tuloksen saavuttamiseen ei ole kylliksi velvollisuuden täyttäminen jokapäiväisessä työssä, jota vaaditaan meiltä jokaiselta; siihen tarvitaan myöskin miestä työnsä taakse, joka kykenee viemään asiansa perille vastuksista, epäluuloista ja välinpitämättömyydestä huolimatta. Tarvitaan miestä, joka asettaa päämaalinsa korkealle ja siihen katseensa kiinnittää välittämättä siitä vaivalloisesta tiestä, joka siihen viepi. Mutta ei edes selvä ymmärrys ja lujat hartiat ole riittävät, tarvitaan kolmattakin: lämmintä sydäntä. Se onkin lämmin sydämenne, hra Professori, joka on antanut elämäntyöllenne vauhdin, se on rakkautenne synnyinmaahan ja sen menneisiin vaiheihin. Te astuite elämään aikana, jolloin, kuten me nuoret mielimme uskoa, kaikki nuoret ajattelivat maastaan ja kansastaan ylevästi ja hehkuivat intoa saada niiden eteen työskennellä. Teidän intonne ei sammunut miesijän proosallisen todellisuuden havaitsemiseen, se vaan laajentui. Ehkä erehdyin, kun otaksun, että Teidän nuoruuden suunnitelmiinne oli vaikuttamassa etupäässä tiedemiehen luonnollinen huvi kulkea tuntemattomia aloja, joilla runsaat sadot odottivat. Teidän suurtyönne tulikin suoritetuksi esihistoriallisen arkeologian alalla. Mutta kun Te näitte ensimmäiset unohdetun kansamme joukot vaeltavan ohitsenne, näitte Te myös tuhanten rivi riviltä lähestyvän niiden takana, eikä mikään näistä joukoista ollut niin vähäpätöinen, ett'ette olisi aukaissut lämmintä sydäntänne sille. Ja niinpä kohdistuukin elämäntyönne historiaamme kokonaisuudessaan, pakanuuden hämärästä myöhäisimpiin kultturi-ilmauksiin asti, huomiota kiinnittäen kaikkeen mikä eri aikojen pyrkimyksillä ja vaikutuksilla on tehnyt meistä kansan, eikä ainoastaan omalla työllä monilla aloilla, vaan edistäen ja talteen ottaen mitä toisetkin ovat voineet tehdä. Te olette, hra Professori, ei ainoastaan etevä spesiaalitutkija, vaan myöskin lämminsydäminen koossapitäjä arkeologian, kultturihistorian, genealogian, taidehistorian, etnografian ja kielihistorian aloilla, ja lämmittävällä uskollanne näköjään vähäpätöistenkin tutkimusten arvoon olette Te elähyttänyt ja vahvistanut meitä nuorempia. — Minä sanoin, että jokaisen merkitsevemmän työn takana on mies. Niinpä saatte Te, hra Professori, pian valmistuvassa kansallismuseossamme nähdä niiden aatteiden toteutuvan, jotka ovat johtaneet Teitä elämäntyössänne. Tässä on tietysti paljon ulkomailta opittua, mutta kokonaisuudessaan on kansallismuseomme kuitenkin jotakin erikoista, jolle muualla ei ole täysin vastaavata. Se antaa sen täyteläisen kuvan, jonka Te olette tahtonut saada esille kansamme koko kehityksestä, toisen sukupolven työstä toisen työn taustalla, sen vaelluksesta idästä tänne ja sitten kahden kansallisuutemme raivaamistyöstä vieri vieressä yhä korkeamman kulttuurin voittamiseksi. Meille, jotka kukin alallamme teemme työtä, valaistaksemme yhä selvemmin tätä historiaa, meille on museomme aina säilyttävä muiston isällisestä ystävästämme Johan Reinhold Aspelinista, joka selvemmin kuin kukaan meistä on havainnut sen suuren yhtenäisyyden, ja jota hyvin voidaan kutsua lipunkantajaksemme.

H. N. ja H.!

Eläköön professori Aspelinin elämäntyön muisto.

Näihin puheisiin vastasi prof. Aspelin seuraavin sanoin:

K. S.!

Minä, jolla on onni vielä 70-vuotisena olla mukana S. My:n johdossa, kun se tänään on kokoontunut viettämään yhden valikoimansa nimessä pyrintöjensä menestymistä, näen tuossa menestyksessä kukkia siitä kukoistuksesta, jonka rakkautemme Runebergin ennustuksen mukaan piti saada puhkeamaan.

Olen ennenkin muistutellut Snellmanin sanoja eräälle Viron kansan johtomiehelle, joka teollisuusnäyttelyn aikana 1876 kävi häntä puhuttelemassa ja kysyi mitä hän ajatteli Viron kansan tulevaisuudesta? Snellman sanoi sitä epäilevänsä, mutta — arveli hän — ei saa antaa epätoivon vallata mieltänsä: *Kansan ystävä toimii niin kuin ei menestyksestä mitään epäilystä olisi*. Toisin sanoin: Hän rakastaa, eikä voi muuta kuin luottaa hartaan työnsä menestykseen.

Kun muistamme sitä synkkää epätoivoa, joka huokuu vastaamme Snellmanin kirjeestä Cygnaeukselle 1840 ja hänen puheestaan Castrénin haudalla 1852 — kun Saima oli lakkautettu ja sen sijaan 1850-vuoden asetus suomenkielen rajoitetusta käyttämisestä kirjallisuudessa voimassa — ja kuinka hän Litteraturbladissa 1857 ennusti Pippingin kirjallisuusluettelon johdosta, että mitä eivät lähimmät sukupolvet joudu tekemään kirjallisuutemme jouduttamiseksi on ikipäiviksi — *jör tid och evighet*, sanoi hän — myöhäistä, niin ymmärrämme että hän sanoillaan virolaiselle myöskin kuvaili omaa asemaansa Suomen kansan herätysaikana.

Ja kuitenkin muistan Snellmanin lausuneen pari kolme kertaa ennen kuolemaansa että työ kirjallisuutemme hyväksi oli joutunut nopeammin kuin hän oli uskaltanut toivoa. Sanottiin aikanaan, että hän luki kaikki kirjat, mitkä suomeksi ilmestyivät, enkä suinkaan ole unohtanut että hän kiitti minua siitä, ett'ei kirjoissani ollut painovirheitä. Hän oli ne mahtanut lukea ja saanut niistä sen käsityksen.

Hänen ennustuksensa mukaan, 40 vuotta aikaisemmin, alkoivat kansamme sortovuodet syksyllä 1898. I:stä jaksoa kesti v:een 1905 — siis 7 vuotta, II:nen jakso on vielä käymässä, mutta Snellmanin mielihyvä ennen kuolemaansa on aina ollut rohkaisevana muistossani.

Se rintavarustus, jonka suomenkielinen kirjallisuus oli rakentava uhkaavien sortoaikojen varalle, on Snellmanin kuoltua vuosittain vahvistunut ja nykyisenä sorto-aikana paisuvat kirjallisuutemme ja sanomalehdistömme, joista kansa imee sivistyksensä, yhä karttuvalla vauhdilla ja arvossa sitä paitsi.

Minä puolestani ihailen noita ennen kuulumattomia pitäjännumeroita, joita kansa itse toimittaa sanomalehtiin ikäänkuin vapaaehtoiseen kenraalikatsasteluun.

Turvautukaamme siihen uskoon ja luottamukseen, että se minkä rakkaus on rakentanut, on pyhää perintöä, jota viha ei voi meiltä eikä kansan sydäimestä riistää. Kartuttakaamme sitä perintöä! Tukahuttakaamme rakkauteemme vihan kylvöl!

Toivon että Runebergin ennustama kukoistus edelleen on seuraava yhdistyksemme rientoja.

Sitä mieltä ylentävien puheiden sarjasta, joka tämän jälkeen seurasi, mainittakoon prof. *Kustavi Grotenfeltin*, joka puhui J. R. Aspelinin työstä maamme muinaisjäännösten hoitajana ja esitti sekä Muinaistieteellisen Toimikunnan että omat persoonalliset onnittelunsa, prof. *E. N. Setälän*, joka Suomalais-ugrilaisen seuran puolesta esitti sen tervehdykset sekä erittäin lennokain ja harkituin sanoin puhui siitä yhteistyöstä, jota muinais- ja kielitieteen

puolelta vaaditaan Suomen suvun muinaisuuden selvittämiseksi ja toht. *A. H. Virkkusen*, joka pohjalaisen osakunnan jäsenenä ja Pohjanmaan historian tutkijana huomautti kunniavieraan ansioista ja työstä historiantutkimuksen ja erittäin Pohjanmaan historian alalla. Toht. *A. V. Koskimies* puhui kuvanveistäjä Alpo Sailolle, toht. *Th. Schvindt* kunniavieraille kotiseutututkimuksen edistäjänä ja nuorten tutkijain opastajana, j. n. e., ja senkin jälkeen kunniavieraat jo olivat poistuneet, jatkui tunnelmallista yhdessä oloa puheiden vaihdellessa.

Sähkösanoma- ja kirjetervehdyksiä, jotka juhlassa luettiin julki, oli saapunut seuraavilta henkilöiltä: Maria ja Axel O. Heikeliltä Oitista, Johtaja Kust. Killiseltä Kuopiosta, maist. E. Nervanderilta Harjavallasta, lääninsihteerin Vilho Selinheimolta perheineen Mikkelistä, assessorinrouva Jenny Maria Tallgrenilta Maariasta, museonjohtaja M. Kauppiselta sekä maist. E. Granit-Ilmoniemeltä Porista.

Tämä kaikin puolin onnistunut juhla jätti jälkeensä mitä kauniimman muiston.

Varsinais-Suomalaisen osakunnan kotiseutu- arkisto.

Puolikuudetta vuotta sitten asetti Varsinaissuomalainen ylioppilasosakunta keskuuteensa erikoisen kotiseutututkimusvaliokunnan ohjelmanaan tieteellisen tutkimuksen kaikinpuolinen edistäminen ja kotiseuturakkauden viritäminen sekä ylioppilaissa että varsinaisen paikallisväestön keskuudessa. Valiokunta, joka oli 8-jäseninen, valittiin aluksi lukukausittain, sitte lukuvuosittain, ja se teki itselleen tarkemman työohjelman.

Pääkohdat tässä ohjelmassa,¹ jota nyt lähemmä kuuden vuoden aikana on noudatettu, olivat, että osakunnan tulee kerätä 1) mahdollisimman monipuolinen kuvasto Varsinais-Suomen aluetta kuvaamaan, joko valokuvina tai painotuotteina; 2) kuvia maakunnan kaikista merkkihenkilöistä; 3) kirjasto Lounais-Suomea koskevaa topografista kirjallisuutta; 4) lähdeluettelo kaikesta maakuntaa koskevasta kirjallisuudesta ja painamattomista asiakirjoista; 5) kaikki pitäjäkartat; 6) folklorea stipendiaattien avulla. Vielä tuli koettaa aikaansaada luetteloja ja karttoja maakunnan muinaisjätteistä, nyk. sivistysoloista y. m. Ohjelmaan myös sisältyi laaja työsuunnitelma maakuntapäivien,²

¹ Vrt. *Lännetär*, Uusi jakso I s. 237, ja Päivä 1009: 61.

² Vrt. esim. *Kotiseutu* 1910: 44 ja 1911: 56 y. m.

pienempien kiertävien kuvanäyttelyjen ja esitelmien aikaansaamisesta, mutta tämä puoli ohjelmaa ei kuulu tämän selostavan kirjoituksen piiriin. Riittää mainita, että suureksi osaksi ylioppilaitten vaikutuksesta kotiseutuharrastus on virinnyt Lounais-Suomessa melkoiseen vauhtiin.¹

Niillä kokoelmilla, jotka osakunnan kotiseutuvaliokunta on kerännyt ja kerää, on suuri kulttuurihistoriallinen arvo. Se pitää paikkansa vallankin n:o 1 ja 2 mainittuihin osastoihin nähden, niihin kun on tarkoitus kerätä kaikki saatavilla oleva ja yleensä olemassa oleva kuva-ainehisto, tai ainakin viittaus siihen teokseen tai kokoelmaan, jossa on kuva, mitä näitä kokoelmia varten ei ole jäljennetty. Paikalliset kuvat on järjestetty topografisesti, pitäjittäin, henkilökuvat taas ryhmittäin — piispat, yliopistomiehet, soturit ja valtiopäivämiehet, taiteilijat, papit, opettajat, yhteiskunnalliset merkkihenkilöt j. n. e. — mutta myös topografisesti, niin että kullakin pitäjällä on osasto, jossa on joko kuvat sen huomattavista henkilöistä ja kaikista sen alueella syntyneistä mutta muualla vaikuttaneista merkkimiehistä tai viittaus siihen yleisosastoon missä tuo kuva on. Arkistosta on näin hyötyä sekä topografian että muille tutkijoille, siinä kun samassa muodostuu mahdollisimman täydellinen luettelo esim. maakunnan taiteilijoista y. m., joiden nimet ovat omalla nimellään siinäkin tapauksessa että heistä vielä kuvia ei ole.

Toistaiseksi käsittää osasto 1 noin 4000 kuvaa. Se on etupäässä muodostettu valokuvakopioista, joita on jäljennetty yksityisissä ja julkisissa kokoelmissa olevista levyistä. Kokoelmien laatu on sen vuoksi tilapäinen. Joku paikkakunta voi olla hyvin runsaasti edustettuna, joku toinen melkein aivan edustamatta. Mutta toiselta puolen on näin saatu yhteen kerättyä suuri ainehasto, joka muuten aivan varmaan olisi joutunut häviöön, ja järjestelmällinen valokuvaustyö käynyt paljo helpommaksi kun näkee mitä kuvia puuttuu. Yhdenmukaisesti on nyt jo olemassa Valtion Historiallisen Museon levykokoelmista kopioidut maakunnan kirkkojen ulko- ja lukuisat sisäkuvat, moniaat herraskartanot ja arkeologiset löytöpaikat.

Toisia jonkun verran täydellisiä sarjoja ovat Naantali, Vanha Turku, erinäiset osat Halikkoa, Uskelaa ja Maariaa (viimemainitusta on 267 kuvaa kylittäin ja talottain). Näistä on hauskin Naantalin kuvasto. Se on aikaansaatu 300 mk. suuruisella apurahalla, jonka Naantalın kaupungin valtuusto osakunnalle valokuvaustyötä varten myönsi. Niiden kautta on kuvissa säilynyt Naantali, sikäli kun siitä vielä on jälkiä kaupungin tultua kylpypaikaksi, siinä muodossa, jollaisena se mahtoi olla parin—kolmen vuosisadan kuluessa luostarin häviöstä 1860-luvulle asti.

Naantalilla on oma asemansa romanttisten pikkukaupunkien joukossa. Se ei ollut meri- ja tapulikaupunki, jossa merenkulun keskelle kaikki elämä

¹ Kotiseutu 1912: 30.

ryhmittyy, kuten Oulu, Raabe, Rauma ja monet muut Pohjanlahden kaupungit, se ei myös ollut koulu- ja kimnaasikaupunki, kuten Porvoo, Vaasa tai Kuopio, se oli hiljaisen käsiteollisuuden työssijana. Täällä, maan pienimmässä kaupungissa, valmistettiin vuosittain yli 20,000 paria villa- ja pumpulisukkia, joiden valmistamisessa kaikki asukkaat, miehet, naiset ja lapset työskentelivät. Tuo kaikki painoi leimansa kaupunkiin, ja „oudot“, joita joskus Naantalissa kävi, kuvaavat sitä hyvänsuopealla huumorilla. „Voi Naantali, voi Naantali!“ laulaa vanha runo. „Kadut siellä on kallellans, nurkkakivet vallallans. Voi Naantali, voi kaupunkii!“¹

Sen jälkeen kun Naantalista on tullut kylpypaikka, on sen vanhakin osa alkanut muuttua muotoaan. Entiset lukuisat tuulimyllyt ja rantapuodit ovat hävitetyt, mataloita taloja on korotettu, yllä rakennetut portit on poistettu ja pihamaita muodosteltu. Mutta yhä vielä on Naantalissa paljo mikä tarjoo pikkukaupunkitunnelmaa. Vielä kulkee rummuttaja katuja pitkin kuulutuksia lukien, vielä puhalletaan joulurauha ja, ennen kaikkea, vanhaa Naantalia ei ole hävitetty. Sen kapeat, mutkittavat kadut ovat yhä edelleen romanttisen pikkukaupungin. Toivottavasti Naantalinvanhan kulttuurin henkiset muistot pian saadaan talteen uusiksi „satasiksi muistelmiksi“, ja toivottavasti Varsinaissuomalainen Osakunta saa tilaisuuden julaista kuvateokseen maakuntansa keskiaikuisen pikkukaupungin nykyisen leiman.

Viime kesänä keräsi osakunta erikoisen stipendiaatin, taiteilija Matti Warénin kautta 59 piirrosta ja akvarellia Varsinais-suomalaisia kylä- ja talokuvia Kiskosta, Uskelasta, Maariasta y. m.

Osakunnan muotokuvasto käsittää vasta noin 100 kuvaa. Harvoja oudompia kuvia on joukossa. Tärkeimmät kultturihistoriallisesti ovat V. M.:n kokoelmista kopioidut, Varsinais-Suomen sivistysarkiston alkuna.²

Minnekä nämä kuvat, joihin osakunta lienee kiinnittänyt n. 1100 mk. mainittua Naantalinvaltuuston apurahaa lukuunottamatta, ja jotka ovat asetetut herbarion tapaan viralliselle paperille, vastaisuudessa sijoitetaan, on vaikea sanoa. Toistaiseksi pidetään ne osakunnan hallussa, mutta joskus voinee ajatella niiden tallettamista Turun tai Valtion museoon. Lopulliseen ratkaisuun voi vaikuttaa sekin, kumpi näistä laitoksista ottaa hankkiakseen ja laajentaakseen osakunnan toistaiseksi pienessä muodossa alulle panemaa Varsinais-Suomen topografista kirjastoa. Kansallismuseoon mahdollisesti voisi järjestää maakuntien huoneen.

On luonnollista, että kultturihistorian tutkijallekin on topografisesta lähdekirjallisuusluettelosta aivan arvaamaton hyöty. Osakunnan lippubibliografia käsittää n. 1000 lippua, ja jos sanomalehtihakemisto otetaan mukaan,

¹ Vanhasta Naantalista vrt. Helsingin Kaiku 1909: 587; Naantalista puoli vuosisataa sitte, ks. Otava 1912 N:o 5.

² Muotokuvastosta, ks. Helsingin Kaiku 1912.

nousee se n. 20,000 lippuun. Kullekin lipulle on merkitty teoksen nimi tai viittaus jonkun eri teoksen sivulle, jossa on tietoja kyseessä olevista paikkakunnista. Tarkotus on näin saada bibliografia, josta pääsisi kaikkiin pitäjää koskeviin lähteisiin, mikä esim. pitäjähistoriikkien kirjoittamista suu-
resti helpottaisi. Valitettavasti on tämä työ, jota varten jo m. m. maan aikakauskirjallisuus (n. 1000 nidettä) läpikäytyin, keskeytynyt, kun tuli yksityisteosten jäsentely kysymykseen. Työtä tulisi ehdottomasti jatkaa myöntämällä sitä varten tarpeelliset määrärahat, joita kenties voisi hankkia Suomen muinaismuistoyhdistys.

Varsinaissuomalaisen Osakunnan kotiseutuarkistossa on lisäksi joukko arkkiveisuja, asiapapereja ja folklorea. Viimemainittua ovat näiden vuosien kuluessa osakunnan jäsenet keränneet n. 6000 numeroa, mitkä on toimitettu Suom. Kirj. Seuralle.

Maakunnan kiinteistä muistomerkeistä valmistunee kartta kohdakkoin. Se on parast'aikaa työn alaisena.

Se mikä edellisessä on esitetty, näyttää selvästi, miten tärkeitä työntekijöitä ylioppilaat edelleen ovat kulttuurielämässämme. Suomen historian tutkimus odottaa monipuolisia tuloksia heidän toiminnastaan.

Suomen kotiseutututkimuksen nykyisestä tilasta antaa yleiskäsityksen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunnan vuosikertomus v. 1912 (ilmestyy kohdakkoin), kirjoitus Suomen kotiseutututkimuksesta, Oma Maa VI, ja allekirjoittaneen kirjanen Suomen kotiseutututkimus.

A. M. T.

Wach-joen ostjakkien naima- ja häätavoista.

Kihlaaminen tapahtuu usein vanhempain toimenpiteestä kihlautuvain vielä ollessa lapsia. Kun pojan isä panee merkille tytön, jonka kanssa naimisen katsoo edulliseksi, hän lähettää jonkun henkilön tytön vanhempain puheille esittämään asiaa ja heille viemään saalia. Jos he sen panevat kirstuunsa eivätkä lähetä takaisin, merkitsee se, että he ovat ehdotukseen suostuvaisia.

Kuluu aikaa ja kihlautuneet ovat saavuttaneet naimaijän. Heidän vanhempansa sopivat ajasta, milloinka kihlajaisjuhllallisuus (ūr̄kō'olt'o-āt') toimeenpannaan. Määrättyinä päivinä saapuu morsiamen (ūñi) jurtalle sulhanen (maik'u) puhemiehineen (ūr̄kō'olt'ok'u), ja morsiamen vanhemmat tilaavat tilaisuutta varten asianomaisiin juhlamenoihin tottuneita suulaita miehiä. Jos on kesä, istuvat morsiamen ja sulhasen seurueet jurttakentällä eri ryhmissä, talvella toisiaan likinnä olevissa jurttissa. Juhllallisuus alkaa sillä, että sul-

hasen saattue lähettää puhemiehen morsiamen jurttaan. Sisään astuttuaan hän lausuu: „tuln noutamaan vanhoja käsine- ja jalkinerahoja“ (mainitsee, kenen lähettämänä). „Ei meillä ole muille antaa käsineitä eikä jalkineita“, on morsiamen seurueen vastaus. Tämän vie puhemies sulhaselle joka kerta kerralta lähettää hänet takaisin uusilla ohjeilla, esim. nyt pyytämään „sormuksen paria“, jolloin sukeutuu seuraava keskustelu: „Ei meillä ole sellaista, joka voisi ihmisten luona asua. Kun hän lähetetään puita noutamaan, hän särkee nartan, kun hän lähtee hiihtämään, hän taittaa sukset“.

„Tyttö on siis riuska, jos nartan ja sukset voimalla rikkoo“.

„Mutta kun hän istuu syömään, hän syö koko vasullisen kalaa“.

„Me syömme itsekkin, kun on, jollei ole, tyydymme vähempään“.

„No sitten hyvä, mutta laatikaa sulhaselle hattu vahvasta nahasta, jottei muija voi miestään raapia; muutoin he toisensa tappavat ja siitä on sitten oikeuden käyntiä“.

„Nyt ajavat täällä virkamiehet, jotka kyllä pitävät asiasta huolta eivätkä jätä sitä sikseen“.

Jos molemmilla puolilla on kekselijäitä miehiä, venyttää morsiamen seurue keskustelua kauan, pannen sulhasen puhemiehen juoksemaan satakin kertaa edestakasin jurttain väliä. Jotta puhemiehen käyntien lukumäärä tiedettäisiin, ne merkitään tätä varten tehtyyn sauvaan. Lopulta suostutaan antamaan morsian ja määrätään morsiamen hinta (unimīt). Se riippuu morsiamen isän ja sulhasenkin isän varallisuudesta, mutta suostunnan noudattamiseen ei täällä panna sitä painoa kuin monissa paikoin muualla. Tavallisesti käsittää sopimus vedron viinaa, kaksi poroa ja 100 ruplaa — määrän, jota sulhanen aniharvoin suorittanee. Kun hinta on sovittu, sulhanen pukee vaatteet yltään jättäen vain housut jalkaansa ja lähettää pukimensa puhemiehen kanssa apelle (īk'im), joka ojentaa ne täysikasvuiseksi pojalleen tai sellaisen puutteessa läheiselle miessukulaiselle puettaviksi. Tämä lähettää puolestaan puhemiehen mukana oman pukunsa sulhaselle, joka pukee sen ylleen. Nyt siirtyy sulhanen seurueineen morsiamen jurttaan kulkien morsiamen hintana mukanaan tuomiensa tavarain jälestä. Nämä on ladottu sauvalle, jota kantavat puhemies ja jokin toinen sulhasen seuralainen — ensimmäinen kulkien edellä ja pitäen kiini käsipidäkkeestä. Ne (tavallisesti pukimia, viinaa ja noin 10 ₮ tupakkaa) lasketaan morsiamen seurueen „puhujain“ keskelle, jotka heti rupeavat niitä arvostelemaan. Usein sattuu, ettei niiden arvo nouse 10 ruplaa suuremmaksi. Jos hinta on määrätty 100 ruplaksi, sanotaan: „taaksesi jää 90 rupl“. Mutta sen suorittaminen ei tule juuri koskaan kysymykseen. Nyt tarjotaan viinaa morsiamen isälle, äidille ja „pääpuhujille;“ jos riittää, koko kihlajaisrahvaalle, jota on kokoontunut läheisistä jurttista juhlallisuuteen. Morsiamen puolelta tarjotaan sulhaselle ja hänen saattueelleen teetä ja leipää sekä — jos on — viinaa. Viinatta eiväts morsiamen vanhemmat koskaan suostu kihlajaisten viettoon. Sulhasen täytyy

kankkia sitä mistä tahansa, mikä velvollisuus panee hänet joskus tekemään pitkiä matkoja ja tuhlaamaan paljon aikaa. Kun sulhanen seurueineen on teensä juonut, lähdetään talosta. Pihalle tultua lähetetään sulhasen puhemies takaisin morsiamen jurttaan tiedustelemaan, milloin hänen vanhempansa toivovat sulhasen saapuvan morsianta noutamaan. Tämä — häät (nūlapītāmjak'an) — määrätään tapahtuvaksi milloin kuukauden, milloin vasta puolen vuoden kuluttua.

Sovitun ajan tultua lähtee sulhanen jonkun toverin seurassa matkalle morsiamen kotiin. Rantaan saavuttua tulevat morsiamen vanhemmat sulhasta vastaan, saattavat hänet jurttaan ja pyytävät istumaan, ja kumppani asetetaan viereen. Hänen toiselle puolelleen saattaa puhuja morsiamen asettaen hänet selin sulhaseen: selkä selkää vastaan. Morsian peittää nyt ensi kerran kasvonsa sitä varten valmistetulla liinalla (sūmentah). Näille kolmelle asetetaan ruokaa eteen, ja sulhanen syöttää morsianta merkiksi siitä, että hän nyt on tästä lähin häntä elättävä. Heidän syödessään pystyttää morsiamen puhemies rankisen. Kun ovat syöneet, tarttuu puhemies morsianta harteisiin, pyörittää kolmasti ympäri myötäpäivään ja työntää rankiseen; sama tempu tehdään sulhaselle. Väki poistuu jurttasta ja morsiuspari jätetään nukkumaan aamuun. Aamulla noustessaan on eilinen morsian jo vaimo, ja koska hän ei sellaisena kainostele miestänsä, hän ei enään peitä kasvojaan.¹ Sulhasen matkatoveri varustaise ruuheensa ja lähtee paluumatkalle. Mutta sulhasta ei siinä tuokiassa päästetä kotimatalle. Pidetään appelassa viikon, kuukauden ja, jos on hyvä kalanpyyntiaika, aina siihen saakka kunnes pyynti päättyy. Kun lähtö tapahtuu, puhemies saattaa nuorikon kädestä ruueen, johon on ladottu morsiamen myötäjaiset. Sulhanen asetaikse perään istumaan ja morsian peittää kasvonsa. Nyt lykkää puhemies kokan rannasta, mutta tarttuu koukulla perään ja pidättää ruuha rannassa sanoen: „minne kuljetat meidän ihmistä“. Melan iskulla nuori aviomies nakkaa kokan ruuhen laidasta irti ja alkaa meloa selälle. Nuorikko istuu peitetyn kasvoin ja soutamatta, kunnes kotijurttaan on häipynyt näkyvistä. Ottaa sitten huivin silmiltään ja soutaa hänkin. Mutta sulhasen kotirantaan saapuessa peittää hän taas kasvonsa ja herkeää soutamasta. Sulhasen naissukulaiset kokoontuvat rantaan nuorikkoa vastaan, saattavat jurttaan, jossa taas alkaa kestitys. Kaikkiin näihin tilaisuuksiin kokoontuvat naapurit vieraisiksi, ja heitä kestitään varallisuuden ja viinamäärän mukaan.

U. T. S.

¹ Vaimot peittävät kasvonsa miehensä isältä ja kaikilta niiltä miehen sukulaisilta, jotka ovat miestä vanhempia.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomuksesta 7. 5. 1911—7. 5. 1912.

Keräykset. *Stipendejä* on yhdistys kuluneena vuonna antanut maisteri Sakari Pälsille kivikautisten asuinpaikkain tutkimista varten Kaukolassa, kansak. opettaja Toivo Saloselle 150 markkaa nuorison leikkien ja ajanviettojen keräystä varten kuudessa keski-Hämeen pitäjässä sekä suutari Fabian Lindénille 30 mk. tiedustellakseen muinaisjäännöksiä Kuhmoisissa ja Padasjoella. Hrat Pälsi ja Lindén ovat jättäneet yhdistykselle kertomuksen matkansa tuloksista, hra Saloselta ei sen sijaan ole mitään tietoa saapunut.

Asemapäällikkö A. Bergmanille antoi yhdistys niinkään stipendin kerätäkseen museolle muinaiskaluja y. m. esineitä perä-Pohjassa ja onkin hra Bergman jättänyt paitsi kertomuksen matkastaan erittäin arvokkaan kokoelman erilaisia esineitä.

Uuden keräyksen on yhdistys alkuunpannut hää- ja naimatapojen alalla ja valinnut keräystyötä johtamaan maist. J. Lukkarisen.

Muita keräyksiä ja tiedonantoja on yhdistykselle saapunut: hra D. Lassilalta kertomus Artjärven pitäjästä, Suomalaisen Tiedekatemian keräilytoimistolta joukko muinaistieteellisiä y. m. tiedonantoja, keräyksiä ja tarinoita, ylioppil. Heikki Kokkoselta tietoja otaksutuista kiviaseitten tekopaikoista Juuan pitäjän Vuokon kylässä y. m., pankinjohtaja Hj. Sundqvistilta reht. Nordbergin kautta hautausmaista Ala-Tornion pitäjässä, hra M. L. Törnqvistiltä kiviraunioista Rifinöjen suosaarekkeella Kronobyssä, ja ruustinna Ingeborg Malmströmiltä Cronstedtia koskevia tietoja.

Taiteilijanimikirjan aineksia on jättänyt ruustinna I. Malmström.

Muotokuvia on saatu neiti Charl. Trapp'in kuolinpesältä ja prof. J. R. Aspelinilta sekä valomuotokuvia kreivi Carl Alex. Armfeltilta, eversti V. G. Jürgensiltä, rouva H. Krakaulta ja lehtori F. H. B. Lagukselta, kaikkiaan 422 kappaletta.

Valokuvia kiinteistä muinaisjäännöksistä y. m. ovat lahjoittaneet ylioppil. V. Eloniemi, kartanonomistaja M. Neuscheller, insinööri G. A. Lundelin, prof. Magnus Olsen, kirkkoh. V. Salminen sekä eräs nimensä ilmoittamaton, yhteensä 157 kappaletta.

Piirroksia ja gravyrejä ovat antaneet neiti Charl. Trapp'in kuolinpesä, neiti Elsa Bergroth, maist. A. M. Tallgren ja ruustinna I. Malmström.

Arkisto-aineksia on saatu asemapäällikkö A. Bergmanilta ja ruustinna I. Malmströmiltä.

Nautica-kokoelmiin on kapteeni Th. Hjelt lahjoittanut 54 merikorttia.

Muinaiskalukokoelmiin on karttunut kaikkiaan 105 esinettä, joista kivikaudelta 5, varh. rautakaudelta 2, myöh. rautakaudelta 9, uudelta ajalta 88 ja epätietoiselta 1. Nämä ovat kaikki lahjoituksia yhteensä 21 eri henkilöltä.

Rahakokoelmiin on saatu 2 kupariplooturahaa ja 52 muuta vanhempaa metallirahaa, joita ovat lahjoittaneet kanttori G. A. Lampénin kuolinpesä ja ylioppil. Heikki Kokkonen.

Kirjasto on lisääntynyt 224 nidoksella, joista 209 on vaihtoseuroilta ja 15 yksityislahjoja. Uusia vaihtoseuroja on tullut 1.

Julkaisut. Painosta on julkaistu Aikakauskirja XXV, Suomen Museo — Finsk Museum XVIII, 1911, Finlands kyrkor I ja kysymyslehtisiä kansatieteellisiä kertomuksia varten I, Hää- ja naimatavat.

Esitelmiä on yhdistyksen kokouksissa pidetty 10, lukuunottamatta pienempiä suullisia tiedonantoja.

Muita tapahtumia. Yleististä varoista on yhdistys saanut 862 markan 50 p. suuruisen apurahan erään ryijykokoelman kopioimista varten.

13 p:nä lokak. 1911 täytti toht. Th. Schvindt, yhdistyksen vanhimpia työskenteleviä jäseniä, 60 vuotta, jonka iän 4 p:nä maalisk. 1912 myös saavutti yhdistyksen vanhin vielä toimessa oleva asiamies, asessorin rouva Jenny Maria Tallgren, ja esitettiin heille tämän johdosta yhdistyksen onnittelut.

Yhdistyksen ulkomaiseksi jäseneksi on kutsuttu prof. toht. Alfr. Götze Berlin-Lichterfeldessä ja vakinaiseksi jäseniksi 5 henkilöä.

Kongressikutsuja on saapunut 4.

Kokouksia on pidetty kaikkiaan 15, niistä 7 johtokunnan ja 8 yleistä kokousta. Ensikerran kokoontui yhdistys Kansallismuseon uudessa talossa 7 p:nä maalisk. 1912.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1911.

osottavat tuloja yhteensä 13,654 mk. 67 p. ja menoja 15,580 mk. 74 p., joten omaisuuden vähennys on 1,926 mk. 07 p.

Tiliasema ³¹/₁₂ 1911 osotti varoja olevan:

Sijoituksilla	120,525: 50
Juoksevalla tilillä	1,129: 64
Korkoja	1,885: 73
Rahaa	35: 14
	<hr/>
Yhteensä Smk.	123,576: 01

Eri rahastojen suuruus samana päivänä oli:

A. Ahlgrenin rahasto	22,289: 98
B. Perustajarahasto	3,820: 43
Castrénin rahasto	68,512: 11
Sundmanin rahasto	4,054: 12
	<hr/>
C. Heikelin rahasto	11,185: 63
Paikannimirahasto	3,583: 68
Carlstedtin rahasto	149: 74
Kajaanin rahasto	130: 18
Taidehist. julkaisurahasto	1,363: 15
Eva Ahlströmin rahasto	367: 89
Biesen & Raninin rahasto	2,135: 46
Aleniuksen rahasto	2,660: 66
	<hr/>
Käyttövarat	3,322: 98
	<hr/>
Yhteensä Smk.	123,576: 01

Huhtik. 30 p:nä 1912 oli rahastojen yhteissumma Smk. 125,492: 45. Näistä oli sijoituksilla 123,525: 50, juoksevalla tilillä 782: 58, rahaa 334: 96, kustannuksia 830: 62 ja korkoja 18: 79.

Viimeksimainittuna päivänä olivat sijoitukset seuraavat:

Obligationeja:

Hyp. yhd. 4 ¹ / ₂ % obl. v. 1903 40,000 à 98 ³ / ₄	39,500: —
Hyp. kassan 4 ¹ / ₂ % obl. v. 1903 20,000 à 99 ¹ / ₂	19,900: —
Helsingin Telef. yhd. 6 % obl. v. 1901 4,400: — à 99 ¹ / ₂	4,378: —
Suomen valt. 3 ¹ / ₂ % obl. 23,500 à 78 ¹ / ₂	18,447: 50
Venäjän valt. 5 % obl. v. 1822 £ 48 à 25	3,700: —
Rauman kaup. 4 % obl. v. 1896 40,000 à 74	29,600: —
	115,525: 50

Talletustodistuksia:

Pohjoispankissa	8,000: —
	Smk. 123,525: 50

Tilintarkastajain, herrojen G. Granfeltin ja Jalo Järnefeltin ehdotuksesta myönnettiin tilivapaus rahastonhoitajalle, tireht. V. A. Lavoniukselle sekä johtokunnalle.

Kirjallisuutta.

Gunnar Suolahti: Suomen pappilat 1700-luvulla, Werner Söderström osakeyhtiö Porvoossa 1912. Siv. 243 ynnä kuvaliitteitä, hinta 8: —, sid. 10: —.

Väinö Voionmaa: Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, Werner Söderström osakeyhtiö Porvoossa 1912. S. 373, hinta 6: —, sid. 7: 50.

Siitä arvokkaasta historiallisesta kirjallisuudesta, joka viime joulun edellä täällä ilmestyi, ovat ylempänä mainitut teokset aineellisen kulttuurin tutkijoillekin erittäin tervetulleita.

Gunnar Suolahden Suomen pappilat antaa ajan yleisten olojen taustalla laajasti suunnitellun monipuolisen ja yksityiskohdissa tarkan kuvauksen näiden tavallaan maamme kulttuurikeskuksien ulkonaisesta asusta, niiden lähimmästä ympäristöstä, viljelyksistä, rakennuksista ja puutarhasta sekä niiden taloudesta ja elämästä, pitäen kauttaaltaan silmällä niiden historiallista kehitystä. Tuhansista hajalla olevista erilaisista lähteistä on tekijä siinä tietonsa ammentanut ja kehittänyt ne yleiskuvaksi, joka on mitä mielenkiintoisin. Teoksen yksityiskohtia ei ole tässä aikomus kosketella. Mainitsen vaan, miten suuriarvoisia ovat aineellisten kultturi-ilmiöiden tutkijalle tekijän ilmeisesti suurella työllä ja huolella asiakirjoista poimimat aikailmoitukset erinäisten kehityssaavutusten ensimmäisestä esiintymisestä meillä ja miten arvokasta tukea ne antavat muototutkijain relatiivisille aikamääräyksille. Jos lisäksi mainitsen, että tekijä teoksessaan selvittää pappilain suhdetta kylään ja kirkkoon sekä elämän muodostumista kirkon ympärillä, pappilan viljelysten syntyä, laajuutta ja laatua, taloutta, asuin- ja talousrakennuksia, valaisten kunkin eri rakennuksen syntyä, rakennustapaa, jakamista eri tarkoituksiin ja ryhmittämistä, niiden rakentamisseikkoja ja ylläpitoa sekä antaa vihdoin erittäin mielenkiintoisen kehityshistoriallisen katsauksen pappilain kehittymisestä savupirttikannalta kartanoiksi, voi avistaa teoksen tarjoaman monialaisen aineiston. Samalla kun teos on saatu sellaiseen muotoon, että se on suuren yleisönkin helposti tajuttavissa ja nautinnolla luettavissa, on se tärkeä lähdekirja tieteellisen tutkimuksen käytettäväksi. Sopii sen vuoksi tekijää onnitella uudesta saavutuksesta kultturihistoriallisen tutkimuksen alalla ja samalla olla hänelle kiitollisia arvokkaasta lisästä kotimaiseen suomenkieliseen tietokirjallisuuteen.

Väinö Voionmaa on ylempänä mainitussa uudessa teoksessaan ottanut selvittääkseen keskiajan yhteiskuntaoloja eri puolilta ja eri osissa maatamme ja onnistunut tekemään sen tavalla, joka sangen huomattavassa määrässä laajentaa käsityksiämme näistä oloista. Teoksessa tehdään selkoa siitä, mitkä yhteiskunta- ja veromuodot maassamme palautuvat ruotsalaisen valloituksen takaiseen aikaan, mitenkä ne ovat syntyneet ja sitten mukautuneet valloituksen jälkeen uusien olojen palvelukseen valtion hallintojärjestyksen keskittyessä ensin kruunun kartanoihin ja 1300 vaiheilta alkaen isompiin kruunun linnoihin. Saamme sitten erittäin mielenkiintoisen kuvauksen suomalaisesta turkiskulttuurista ja sen merkityksestä verotuksen pohjana, samoin merikulttuurista Ahvenanmaalla ja Suomen rannikkoseuduilla, skandinaavisten yhteiskunta- ja veroperusteiden vakautumisesta näillä alueilla sekä vihdoin kansallisuuskysymyksestä maassamme keskiajalla. Keskiajan maakysymyksiä, liikenneoloja ja oikeuslaitosta valaistaan esiintyvien ilmiöiden pohjalla ja annetaan seikkaperäinen selonteko verotusmuodoista sekä virkamiehistä. Se laajojen ja hajalla olevien lähteiden perusteella luotu yhtenäinen esitys keskiajan yhteiskuntaolojen perusteista, joka teoksessa annetaan tekijän tunnetulla sujuvalla tyylillä ja tavalla joka tuloksiin nähden tuntuu vakuuttavalta, on erittäin tervetullut ja tärkeä lisä historialliseen kirjallisuuteemme, josta tekijälle sopii olla kiitollinen. Minun tarvitsee tuskin tässä erikseen huomauttaa siitä suuresta merkityksestä, mikä teoksessa kosketeltujen kysymysten tällaisella valaisemisella on keskiajan kultturiolojen tutkimukselle niilläkin aloilla, joita tämä lehti edustaa. Saan sen vuoksi mitä lämpimimmin suosittaa teoksen, jonka käyttämistä suuresti helpottaa siihen liittyvä lähde- ja asialuettelo, ei ainoastaan isänmaan historiaa harrastavien vaan myös aineellisen kulturi-ilmaustemme tutkijain huomioon.

J. Re.

Salomo Pulkkinen: Ristijärven muistoja ja kuvauksia, Helsingissä 1912. Siv. 124, hinta 1: 50.

Teoksessa, joka on kotiseutututkimuskirjallisuuteen luettava, annetaan, kuten nimikin osottaa, sekalaisia muistoja ja kuvauksia Ristijärven pitäjästä, sikäli kun kirjoittaja niitä on havainnut tai kuullut tai osaksi arkistolähteistäkin ammentanut. Jos teoksella sellaisenaan ei olekaan suurempaa historiallista arvoa on sillä epäilemättä merkitystä paikkakunnallisen kotiseutuharrastuksen herättäjänä ja sellaiseksi se etupäässä näyttää aiotunkin. Saattakoon teos muitakin paikkakuntalaisia panemaan muistelmansa ja havaintonsa paperille.

J. Re.

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XIX

1912

HELSINGFORS 1912

Helsingfors 1912
K. F. Puromies Boktryckeri A.-B.

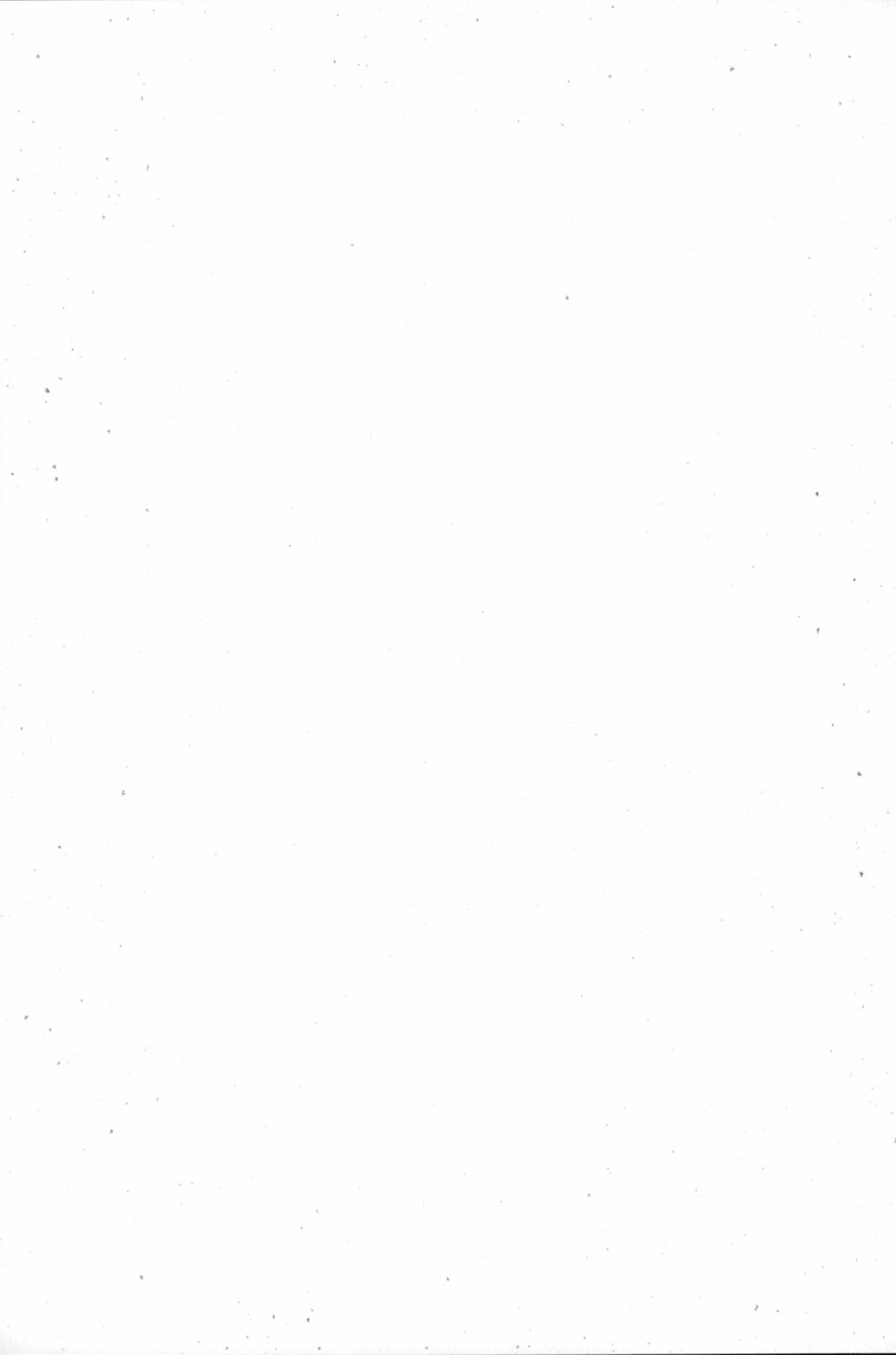
Innehåll:

<i>J. R. Aspelin:</i>	Oskar Nylander	33
”	Porträttmålaren Bernhard Reinhold	76
<i>E. Aspelin-Haapkylä:</i>	Antellska Delegationen och friluftsmuseet på Fölisön	78
<i>G. Granfelt:</i>	Lorentz Creutz d. ä:s porträtt på Nuhjala gård	26
<i>Axel O. Heikel:</i>	Friluftsmuseet på Fölisön	1, 80
<i>Evald Lidén:</i>	Ett berjktigande	84
<i>K. K. Meinander:</i>	Ett alster av linneväveriet i Borgå	28
”	Förvärv till Statens Historiska Museum år 1911	73
<i>J. M. Montin-Tallgren:</i>	Brahestads kyrka	19
<i>Juhani Rinne:</i>	Regeringens vård om Finlands allmänna byggnader före 1809	61
<i>A. M. Tallgren:</i>	Ett förstört fornminne i Lappfjärds socken	77
<i>Alarik Tavaststjerna:</i>	Torneå kyrkas restaurering	71
<i>Carl R. af Ugglas:</i>	Olofsstatyn från Rusko	41

Landsortsmuseerna	82
-----------------------------	----

Litteratur.

<i>Jully Ramsay:</i>	Frälsesläkter, anm. av <i>Harry Donner</i>	85
<i>U. T. Sirelius:</i>	Primitive Wohnungen, anm. av <i>Nils Keyland</i>	29
<i>K. Soikkeli:</i>	Finlands silfverskatt 1571, anm. av <i>K. K. Meinander</i>	87

Friluftsmuseet på Fölisön.

A.

1. Malaks fäbod upptäckes och inköpes.

Under mina arkeologiska forskningsresor i Malaks sommaren 1903 uppmärksamgjorde lantmätar A. Lönnbohm mig på tillvaron av s. k. fäbodan av gammal typ i en del utmarker av socknen. Vål lågo några av dem i närheten av de fasta fornlämningar eller jätterösen, vilka jag å tjänstens vägnar var i färd med att förteckna, men föga hade den intressantaste av dem påträffats, om jag icke en gång genom skogar och över sankar mossor företagit en extra fotvandring till en fäbodkoloni, till vilken ingen landsväg ledde och där nämnde lantmätare för en tid slagit sig ned under sitt arbete med storskiftesregleringen i Stormalaks by. Dessa fäbodan eller österbottniska säterstugor lågo i den s. k. Limossan. En av dem var av särskilt intresse, emedan den var en liten ryggåstuga utan mellantak och hade en ovan farstun befintlig „lave“, till vilken man kunde kliva längs trappsteg, som voro inslagna i stuguväggen. Av alla fäbodan som jag sett i Malaks syntes denna bod vara den enda av detta ålderdomliga slag. I „Finskt Museum“ n:o 1 för år 1904 infördes av mig följande vinter om denna fäbodan en utförlig berättelse, försedd med avbildningar, vilken berättelse slutar med ungefär dessa ord: Om våra etnografers dröm att i Hagasunds park få inrätta ett friluftsmuseum kommer att förverkligas, skulle nämnda fäbodan av fornnordisk typ där säkerligen försvara sin plats.

För att giva åtminstone en liten anledning till förverkligandet av denna dröm, föreslog jag två och ett halft år senare eller d. 4 november 1906 för den dåvarande Delegationen för vården om de Antellska samlingarna att inköpa ifrågavarande fäbodan, som eljes komme att nedrivas. Ingeniör Lönnbohm hade utarbetat kostnadsförslag för byggnadens flyttning och återuppförande i Helsingfors, enligt vilket dessa utgifter skulle stiga till omkring 1,000 mark; häri priset 250 mark för själva byggnaden inberäknat. Delegationen samtyckte till förslaget. Emellertid fick fäboden kvarstå på stället i årtal.

2. Friluftsmuseet och parken Hagasund—Hesperia.

I sammanhang med inköpet av nämnda fäbodan yrkade jag på att man borde skrida till upprättandet av ett friluftsmuseum i parken Hesperia—Hagasund. Även detta förslag vann delegationens bifall — dess medlemmar

voro den tiden hrr E. G. Palmén, ordförande, R. F. v. Willebrand, Armas Lindgrén och Th. Schwindt — och anmodades dr Schwindt, amanuenserna U. T. Sirelius, K. K. Meinander och C. Frankenhaeuser att jämte undertecknad utarbета förslag till plan för anordnandet av ett sådant museum i nämnda park. Det av dessa museitjänstemän utarbetade förslaget upplästes på Antellska Delegationens möte den 1 dec. 1906, varjämte framlades en av arkitekt C. Frankenhaeuser ritad karta över Hesperia—Hagasunds park med indelning av densamma för Finlands olika landskap.

3. **Fölisön föreslås till plats för friluftsmuseet, och direktionen för Helsingfors Utskänkningsaktiebolag bifaller till förslaget.**

Då jag emellertid sedan föregående möte närmare lärt känna sagda park, framhöll jag redan på detta möte dess olämplighet för ett friluftsmuseum, särskilt emedan den h. o. h. saknade finsk barrskog och stranden var en styggelse för varje museianläggning. I stället föreslog jag till plats för friluftsmuseet den vackra Fölisön. Detta förslag motsades av några av delegationens medlemmar, som framhöllö dess avlägsenhet, svårighet att administrera, omöjlighet att avstänga m. m. Men då vägande skäl anförts även till förmån för museets förläggande till nämnda ö, uppdrogs åt arkitekt C. Frankenhaeuser att över Fölisön utarbета ett dylikt utkast till plan, som han gjort för Hesperia—Hagasunds park. Tillika beslöts, att till nästa möte inkalla dåvarande sekreteraren i direktionen för utskänkningsaktiebolaget hr A. Fabritius för att höra, vad han trodde att nämnda bolag, som var arrendator av Fölisön, möjligen skulle säga om avsikten att till denna förlägga ifrågavarande museianläggning.

Till Antellska Delegationens möte den 22 dec. 1906 inlämnade jag en skrivelse, som undertecknats även av hrr C. Frankenhaeuser och K. K. Meinander, och i vilken förslaget om Fölisön, såsom lämpligaste plats för friluftsmuseet, närmare motiverades. Detta förslag understöddes av hr A. Fabritius på det varmaste och trodde han, att utskänkningsbolagets direktion med nöje skulle bifalla till planen. Till följd härav beslöt delegationen att officiellt i detta syfte göra förfrågan hos nämnda direktion innan något vidare företogs i saken.

På Antellska Delegationens möte den 8 februari 1907 framlades Direktionens för Helsingfors Utskänkningsaktiebolag brev av den 19 januari, undertecknat av Viktor Öberg. I detta säges bl. a. — — „Direktionen har beträffande planen om inrättande av ett etnografiskt friluftsmuseum på Fölisön enhälligt beslutit uttala sig därhän, att Direktionen för sin del icke kan finna annat än att realiserandet av denna plan måste anses i allo överensstämmande med det syfte, för vilket Fölisön blivit till bolaget överlåten, på grund varav Direktionen med största tillfredsställelse skulle se planen realiserad; och skall Direktionen så snart som möjligt överlämna ärendet till först sammanträdande bolagsstämma.“

4. Antellska Delegationen vänder sig till Stadsfullmäktige med anhållan om plats för friluftsmuseet på Fölisön.

På samma möte övergav Antellska Delegationen definitivt tanken på Hesperia—Hagasunds park såsom plats för friluftsmuseet och beslöt att hos Helsingfors Stadsfullmäktige anhålla om rätt att få anlägga detsamma på Fölisön. Denna skrivelse, som är undertecknad av E. G. Palmén och daterats den 22 febr. 1907, var uppsatt av sekreteraren B. Estlander på grund av museitjänstemännens tidigare utkast i saken. Den utgör ett program för friluftsmuseet och innehåller de synpunkter, som väsentligen ännu äro bestämmande för dess anordning och utveckling. I några avseenden ha dock svårigheter och avvikelser uppstått, vilka dock icke för öfrigt inverkat på friluftsmuseets gynnsamma utveckling.

Inledningsvis påpekas i sagda skrivelse den nationella riktning, som under de senaste årtiondena även på etnografins område i alla länder gjort sig gällande och vilken vi ha att tacka för åstadkommandet av Finska studentavdelningarnas (numera statens) etnografiska museum. „Sådana samlingar tilltala icke blott den fosterländska känslan, utan giva även impulser på konstens, industrins m. fl. områden.“ Sedan fortsättes det:

„I ett folks liv hava dess bostäder och övriga byggnader den största betydelse. Men först under senare tid har man kommit till insikt om och begynt uppfylla den skyldighet, som den levande generationen har också emot dessa minnen av våra förfäders kultur. I museer inom hus, där folklivet och historien belysande föremål annors insamlas och uppställas i original, kunna emellertid byggnader i regeln ej få plats, utan man har tidigare fått åtnöja sig med avbildningar och miniatyrmodeller. Men huru omsorgsfullt dessa än må vara utförda, kunna de dock endast ofullkomligt tillfredsställa vetenskapens krav och ännu mindre omedelbart tilltala den fosterländska känslan. Därför har man i alla civiliserade länder vidtagit anstalter att från förintelse bevara åtminstone någon del av dessa minnen, och den omfattande vård, som man ägnat dem, har man även sammanställt med museiväsendet i trängre mening, i det dylika äldre byggnader använts som museer. Så har skett i Nürnberg, Frederiksborg, Gripsholm och hos oss i Åbo slott.

Inom den etnografiska forskningen, särskilt i de skandinaviska länderna, har emellertid denna princip vunnit en säregen och storartad tillämpning genom anläggandet av s. k. friluftsmuseer, i vilka byggnader av olika slag, ja hela gårdskomplexer fått plats. Det var Artur Hazelius, som först gav verklighet åt denna idé genom upprättandet av Skansen vid Stockholm, vilken museianläggning f. n. torde omfatta en yta av omkring 30 hektar och under fjolåret skall ha varit besökt av c. 800,000 personer. Friluftsmuseer ha sedermera blivit anlagda i Lund, Jönköping, Kristiania, Lillehammar och Lyngby, invid Köpenhamn. I Finland har man börjat placera originalstugor o. a. allmogebyggnader omkring Åbo slott. Där finnes

Fänrik Ståls stuga, i vilken vi liksom känna en fläkt av Runebergs ande. Vårt land saknar icke andra liknande minnen. Då vi höra att Edelfelt låtit inreda åt sig till atelier en gammal ryggåsstuga, i vilken en skäribo bott, så skulle det helt visst, om vi med egna ögon finge skåda den, sådan den varit under konstnärens vård, giva oss en livligare och klarare uppfattning av den beröring med folket och den kärlek till detsamma, varur denna stormans verk växt upp. Om vi se ett äkta rökpörte placerat i skogsomgivning och med glänsande sot i taket och grytor hängande framför en väldig ugn m. m., så få vi ävenledes ett livligt intryck av den miljö, i vilken Kalevala-sångerna uppstått.

För landets huvudstad, där den vetenskapliga forskningen är koncentrerad, vore ett planmässigt inrättat friluftsmuseum av detta slag av stor betydelse. Museet borde omfatta rökpörten från Karelen, Savolaks och Tavastland, stugor från Åland, Nyland, Egentliga Finland och Österbotten, ett par lappkåtor, sjöbodas från Åland och Satakunta, badstuga, ria, bodar med och utan loft i skilda trakter, en eller två gårdskomplexer, kyrkbåtar, slänggunga m. m., som ej kan inrymmas inom hus. Härtill skulle komma en äldre träkyrka och klockstapel, kanske någon äldre herrgårdsbyggnad o. s. v. Också kunde man tänka sig, att från Värmland i Sverige från de s. k. finnskogarna en finsk stuga kunde överflyttas till museet.

En fullständig och detaljerad plan har Delegationen icke uppgjort och kan väl ock en sådan svårligen på förhand fixeras, i det att inköpen av de ålderdomliga byggnadstyperna måste bero på vad våra etnografiska forskare under resor i landet i den vägen överkomma och till inlösen för museets räkning kunna hembjuda. Dessa inköp skulle bestridas ur de Antellska räntemedel, som stå till Delegationens förfogande, på samma sätt som Delegationen verkställer inköp till övriga museer och samlingar, i vilket avseende allaredan förvärvats en s. k. fåbod av fornskandinavisk typ från Malaks socken i Österbotten.“

Sedan säges, att i fråga om platsen, där i fråga varande museum kunde anläggas, delegationen först tänkt på villaområdet vid Hagasund och Hesperia, men att denna plats icke ansetts lämplig, emedan „en av huvudpunkterna vid valet av plats för ett etnografiskt friluftsmuseum dock är den, att de ålderdomliga byggnadstyper, som för ändamålet kunna i landet förvärfvas, vid uppställandet på museiplatsen må kunna infattas i en natur, som så vitt möjligt ger intryck av deras ursprungliga omgivning.“ Detta vore icke möjligt på det nämnda villaområdet med en för vårt land främmande parknatur med bokar, lönnar och andra ädla träslag, medan den flik av Tölöviken, som därstädes skulle representera vattensystemen i de tusen sjöarnas land, torde vara dömd att snart försvinna.

Delegationen har därför fäst sin uppmärksamhet vid Fölisön, vars egenkap av folkpark och naturliga skönhet gjorde den framförallt lämplig för friluftsmuseum. En bilagd karta visade, huru man tillsvidare tänkt sig an-

läggningarnas placering på holmen. Fölisöns betydande areal (41 hektar emot Skansens 30) garanterade för framtiden tillräckligt utrymme för eventuella utvidgningar av museianläggningen. Något inkräktande på dess egenskap av folkpark behövde av dem icke befaras; tvärtom vore de i hög grad ägnade att utöva dragningskraft på allmänheten och sålunda befordra ändamålet med stadens kostnader för Fölisön, medan Helsingfors stad i ett friluftsmuseum skulle erhålla en inrättning, i hög grad ägnad att väcka och underhålla allmänt fosterländska känslor hos breda lager av dess befolkning.

Därpå åberopas i skrivelsen direktionens för Utskänkningsaktiebolaget förut anförda enhälliga bifall till planen med friluftsmuseet, *„såsom i allo överenstämmande med det syfte, för vilket Fölisön blivit till bolaget överlåten“*. Slutligen beröres med några ord förvaltningen av friluftsmuseet.

I sitt svar av den 9 april 1907 biföllo Stadsfullmäktige till delegationens anhållan, dock med den begränsning, att överenskommelsen med utskänkningsbolaget icke skulle få gälla för längre tid, än till år 1919, då bolagets arrendeavtal beträffande Fölisön utgår. Då även Utskänkningsaktiebolaget på bolagstämma i slutet av samma månad samtyckte till det av direktionen tidigare gifna tillståndet att förlägga friluftsmuseet till Fölisön, var dess existens därstädes betryggad till 1919. Att denna begränsning icke kunde tillfredsställa dem, som arbetade för friluftsmuseets framtida existens, var naturligt. Då denna fråga våren 1911 med anledning av lantdagens petition om statsunderstöd för friluftsmuseet åter var under behandling hos Stadsfullmäktige, förlängdes tiden yttermera med 20 år.

5. Niemelä torp upptäckes och doneras.

Samma vår sammanträffade jag i Helsingfors tillfälligtvis med arkitekt Yrjö Blomstedt från Jyväskylä, vilken gjorde mig uppmärksam på tillvaron av ett i etnografiskt avseende mycket intressant torp i Konginkangas. Ett par månader senare voro vi bägge på ort och ställe, och såg jag då för första gången Niemelä torp, som väckte mitt livliga intresse. Resultatet av resan blev, att jag för Antellska Delegationen på dess möte påföljande 26 september kunde framlägga handlanden Matti Pasanens och hans hustru Marias donationsbrev, daterat den 20 juli 1907 och innehållande, att de till Antellska samlingarna donerade särskilda dem tillhöriga byggnader av nämnda torp, vilka Pasanen för någon tid sedan tillhandlat sig av torpfolket för en obetydlig summa av 150 mark. Detta torp, som på 1780-talet anlades på stranden av en förtjusande vik av Keitele och sedan dess bebotts av samma släkt i sex generationer, bildade med sina från denna tid delvis härstammande byggnader och inventarier en även i avlägsnare trakter av vårt land sällsynt etnografisk helhet. Därför hade det för flere år sedan väckt Axel Gallén-Kallelas uppmärksamhet, då han en tid vistades på orten och jämte Yrjö Blomstedt med egen motorbåt företagit små odysseer i de

vackra omnejderna. Förtjänsten av donationen och dess stipulationer tillhör dock helt och hållet Blomstedt. Det i gåvobrevet inflikade villkoret, att byggnaderna borde bortskaffas inom ett år, har väsentligen bidragit till att friluftsmuseet blivit en verklighet.

6. Frågan om friluftsmuseum för första gången före på lantdagen.

I den berättelse, som Antellska Delegationen avgav till den hösten 1907 sammanträdande lantdagen, relaterades även vad del. gjort för åstadkommande av ett etnografiskt friluftsmuseum, vilket den icke ansåg främmande för sitt uppdrag. Härigenom kom saken till tals på lantdagen, vars statsutskott avgav betänkande i saken. I detta yrkade utskottet på en utförligare utarbetad plan för friluftsmuseet, innan det ansåg sig kunna föreslå något anslag för detsamma. Så berättigat detta yrkande från utskottets sida än var, isynnerhet som den programmässiga, förut nämnda skrivelsen till Stadsfullmäktige endast i korthet relaterats i Antellska Delegationens berättelse till lantdagen, förelåg här emellertid en stor fara med avseende å Pasanens donation av Niemelä torp, som sålunda icke hade någon utsikt att bliva räddat. Därför arbetade jag för att få helst ett mindre anslag, förslagsvis 2,000 mark, beviljat för detta torps räddning.¹ Utskottets yrkande blev av lantdagen godkänt och torpet lämnades sålunda åt sitt öde.

7. Den nya Antellska Delegationens positiva och negativa verksamhet för friluftsmuseet.

Att mina farhågor för Niemelä torp voro fullt berättigade, skulle en snar framtid besanna. Villkoret, att bortflytta byggnaderna under loppet av år 1908 såg den från början av detta år delvis nyvalda delegationen sig icke i stånd att uppfylla, utan utverkade den av Pasanen ett års uppskov med flytningens verkställande. Genast från årets början hade delegationen vidtagit med utarbetande av den av lantdagen äskade planen för friluftsmuseet. Resultatet av detta arbete lämnades till lantdagen i slutet av februari s. å. och innehöll en utförligare framställning av de synpunkter, som redan framhållits i den föregående delegationens skrivelse till Stadsfullmäktige. Tilläggsvis inryckes i programmet även de finsk-ugriska folken i Ryssland samt åskådliggöres avsikten med friluftsmuseet genom avbildningar av byggnader, karaktäristiska föremål och scener från trakterna emellan Bottniska viken och Ural.² I motsats till den föregående anser dock denna delegation, att

¹ Se U. S. n:o 226, H:bladet n:o 267, Työmies n:o 226 och U. T. S:s artikel i H. S. n:o 226 för år 1907.

² I utarbetandet av detta betänkande deltog hrr Eliel Aspelin-Haapkylä såsom ordförande, M. Hallberg, Y. Hirn, J. Ailio och A. Lindgren. Nyvalda voro Hrr Aspelin-Haapkylä, Hirn och Ailio. Sekreterare var numera mag. Fr. J. Lindström. Hr J. Ailio hade dessutom reservationsvis bifogat kostnadsförslag.

varken friluftsmuseets grundläggning eller dess förvaltning tillkommer densamma, utan föreslår, att lantdagen skulle petitionera om att staten övertog detta för att sedan förbinda friluftsmuseet såsom ett annex med det tilltänkta nationalmuseet. Likaså borde styrelsen sörja för de redan till friluftsmuseet köpta eller skänkta byggnadernas flyttande till Helsingfors. Tillika anser denna delegation, att den genom nya inköp icke vidare kan föröka friluftsmuseets samlingar, innan dess förvaltning övertagits av staten. I konsekvens härmed överlät delegationen i november 1909 vården om det emellertid på Fölisön anlagda friluftsmuseet åt Arkeologiska Kommissionen, som fann sig lika litet trakterad därav. Orsaken härtill var den, att icke heller den hade några medel disponibla för dess förvaltning.

8. Lantdagen petitioner om statsanslag för friluftsmuseet.

Anteliska Delegationen hade i förut nämnda utläggning om planen för friluftsmuseet uttalat som sin åsikt, att 15,000 mark om året under de första åren borde hinna till för att få anläggningen utförd. Men denna berättelse kom icke under behandling under någondera av de förtidigt upplösta lantdagarna av år 1908. På 1909 års lantdag däremot upptogs frågan om ett friluftsmuseum, sedan den ytterligare blivit understödd genom en petition av lantdagsgannen E. Erkkö. Till följd härav beslöt lantdagen i november s. å. i underdånighet anhålla, att styrelsen skulle skrida till åtgärd för åstadkommande av ett etnografiskt friluftsmuseum i sammanhang med nationalmuseet, och att åt detsamma under 10 års tid, räknat från år 1910, måtte utverkas en årligt anslag av 10,000 mark. Och så började dessa 100,000 in officiella långdans, som till dato ännu icke medfört något praktiskt resultat.

9. Arkeologiska Kommissionens utlåtande till senaten.

Till följd av lantdagens underdåniga anhållan infortrade senaten i skrivelse av den 17 mars 1910 ett utlåtande av Arkeologiska Kommissionen. Kommissionen överlämnade saken att förberedas åt den s. k. museikommittén, sammansatt av hrr Hj. Appelgren-Kivalo, U. T. Sirelius och C. Frankenhaeuser. Sedan denna kommitté avgivit betänkande, utarbetades Arkeologiska Kommissionens utlåtande, vilket undertecknat av hrr E. G. Palmén, J. R. Aspelin, M. G. Schybergson, J. J. Tikkanen, A. H. Virkkunen, K. Grotenfelt och G. Granfelt, i november s. å. (1910) insändes till senaten. I detta utlåtande yttras bl. a. — — —

„Emedan i friluftsmuseet bevaras byggnader, vilka med sina interiörer och andra till dem hörande föremål giva en levande om ock högst allmän bild av bostadsförhållandena och det ekonomiska livets utveckling hos folket på landsbygden i Finland; emedan ett dylikt friluftsmuseum är enda sättet att bevara åtminstone något exempel på folkelig byggnadstil och av nämnda

förhållanden under äldre tider, och emedan friluftsmuseet således har stor betydelse såsom en lärande och uppfostrande anstalt ej blott för den stora allmänheten, utan även för skol- och universitets ungdomen, erkänner kommissionen, att genom friluftsmuseets anslutning till de allmänna samlingar, vilkas uppgift är att belysa vårt folks forna och nuvarande förhållanden, skulle fås en högst viktig komplettering till förut förefintliga samlingar och skulle räddas otaliga upplysningar, som eljes äro i fara att för alltid gå förlorade.“

Sedan talas om allmänhetens intresse för friluftsmuseet, ådagalagt genom talrika besök i det emellertid till Fölisön överflyttade Niemelä torpet, varefter framhålles det brådskande i att bevara minnesvärda byggnader och saker, som eljes förstöras. För uträttande av något i detta hänseende vore 100,000 enligt kom:s mening en ingalunda betydlig summa. Härpå fortsättes:

„Vad själva platsen för friluftsmuseet, Fölisön, beträffar, är den i anseende till sin natur för ändamålet synnerligen lämplig och det enda i närheten av Helsingfors härtill lämpliga stället, ehuru medges måste, att dess avlägsenhet från staden i någon mån kommer att försvåra dess administration. Härtill kommer en synnerligen stor olägenhet, varpå kommissionen måste fästa uppmärksamhet. *En oavvisligt villkor för utvecklingen av en dylik inrättning är att åt densamma givits stadigvarande plats, ty byggnadernas flyttning kan icke ifrågakomma.*¹ Härpå omtalas det villkor, som Stadsfullmäktige fäst vid avståendet av partier av Fölisön åt friluftsmuseet, nämligen att avtalet med utskänkingsaktiebolaget icke får gälla för längre tid än till år 1919. Detta synes kommissionen så mycket betänkligare, som Stadsfullmäktige på dess anhållan om ett understöd av 3,000 mk för friluftsmuseet senaste vår svarat avböjande. *Enligt kommissionens mening bör därför full visshet fås, att platsen är given för alla tider, innan man enligt folkrepresentationens önskan med allmänna medel kan börja dit förlägga byggnader.*“¹

Den övriga motiveringen framgår av de klämmor, i vilka Arkeologiska kommissionen föreslår:

„att innan avgörande fattas förskaffa av Helsingfors stad bindande beslut vad museiplatsen beträffar ävensom om möjligt löfte om deltagande i bestridandet av löpande utgifter;

att friluftsmuseets vård ställes i samband med förvaltningen av statens historiska och etnografiska samlingar;

att, i händelse denna vård anförtros åt Arkeologiska Kommissionen, i dess budget upptages till att börja med 3,000 mark till avlönande av en ny tjänsteman i museets etnografiska avdelning, 1,800 mark för avlöning av vaktmästare och 2,000 mark till bekostande av vakter, rummens eldning m. m.

¹ Kurs. av A. O. H.

att medel anslås för uppförande av bostad åt friluftsmuseets vaktmästare, samt

att åt friluftsmuseet beviljas fraktfrihet på järnvägarna.“

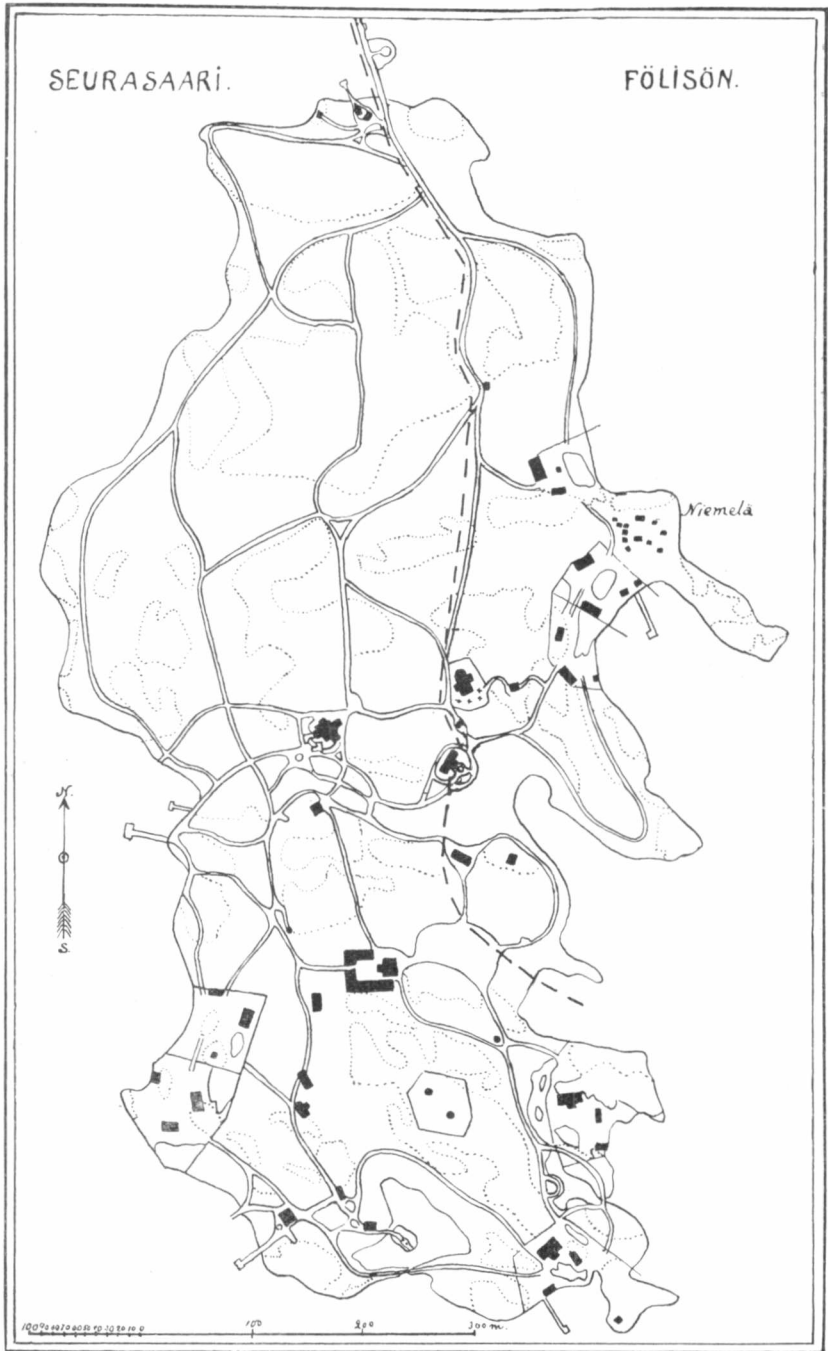
10. Styrelsens för Utskänningsaktiebolaget utlåtande.

Av denna skrivelse framgår, att Arkeologiska Kommissionen ansett, att platsen för friluftsmuseet bör säkerställas för längre tid än till 1919 innan frågan om statsanslaget avgöres, och att övriga därmed i sammanhang stående frågor äro av sekundär art. Därför sände senaten handlingarna efter ett par veckor tillbaka till Arkeologiska Kommissionen med befallning „att av Stadsfullmäktige i Helsingfors stad införskaffa upplysning därom, huruvida staden — i den händelse åtgärd skulle från statens sida vidtagas för åstadkommande av ett friluftsmuseum — vore villig att för detta museum upplåta lämplig plats, helst å Fölisön, samt tillförsäkra staten rätt att disponera platsen sålänge friluftsmuseet å densamma upprätthålles, ävensom därom i vilken mån Helsingfors stad är villig att deltaga i de årliga underhållskostnaderna för friluftsmuseet och i uppförandet av bostad åt vakten för museet.“

Stadsfullmäktige uppdrogo åt Drätselkammaren att avgiva betänkande i saken, och denna infortrade åter utlåtande av Styrelsen för Helsingfors Utskänningsaktiebolag, såsom arrendator af Fölisön. Sedan denna styrelse av Arkeologiska Kommissionen erhållit äskadt meddelande om „huru stor areal eller vilken del av ön Arkeol. Kom. prövar erforderlig för museets åstadkommande“, avgav den i skrivelse av den 8 mars 1911 sitt utlåtande.

Uti detta framhåller styrelsen att, „ehuru väl lämplig plats å Fölisön för ett friluftsmuseum stode att finnas, Styrelsen dock ansåg sig böra ifrågasätta ändamålsenligheten av museets placering och framtida utvidgning å denna ö.¹ Holmen, måhända den naturskönaste över vilken staden förfogade, skulle nämligen enligt Styrelsens förmenande genom nu ifrågasatt styckning och disposition uti icke oväsentlig grad lida beträffande såväl totalintryck som dess uppgift att tjäna stadens befolkning till folkpark. På grund härav finner Styrelsen att ett avböjande av förslaget om museets placering på Fölisön vore av omständigheterna påkallat och önskvärt.¹ Men för den händelse herrar Stadsfullmäktige av någon orsak skulle anse, att museet helst borde förläggas till Fölisön, förklarar sig styrelsen, fullt uppskattande de blivande museets kulturhistoriska betydelse, villig att ställa sig Fullmäktiges önskan till efter rättelse och å Utskänningsaktiebolagets, som arrendator av Fölisön, vägnar avstå från det område Arkeologiska Kommissionen på därom gjord förfrågan

¹ Kurs. av A. O. H.

Karta över Fölisön.

hos Drätselkammaren förklarar sig behöva för ifrågavarande ändamål, nämligen den å bilagda karta i rött begränsade del av holmen, som ligger emellan bron i norr och den stora sportplanen i söder samt öster om den s. k. stora körvägen. (Se den bilagda kartan med prickad gränslinje.)¹

För upplåtelsen av detta område har Styrelsen emellertid ansett sig böra uppställa följande villkor och förbehåll, nämligen:

att gränslinjen emellan områdena icke borde dragas tätt intill utan fem meter öster om ovensagda stora körväg;

att området, ända tills detsamma för museiändamål fullt utnyttjades, icke borde i sin helhet avstängas, och allmänheten avgiftsfritt äga tillträde till icke inhägnad del av området;

att i en framtid möjligen erforderligt stängsel eller gärde borde bekostas och underhållas uteslutande av Arkeologiska Kommissionen eller museiförvaltningen;

att intill dess området vore från den övriga delen av holmen genom stängsel avskilt, båtar och andra farkoster icke finge förvägras att landa å till området hörande strand; samt

att å området förefintlig skog icke borde utom i undantagsfall till någon mindre del nedhuggas, lika litet som äldre genom Utskänningsbolagets försorg planterade träd borde av etnografisk hänsyn undanskaffas.

I anledning därav, att Arkeologiska Kommissionen hos Drätselkammaren uttalat önskvärdheten att den emellan fasta landet och ön ledande bron skulle i undantagsfall få användas för hästtrafik, har Styrelsen uttalat att frågan härom och om trafikerandet av den s. k. stora körvägen borde bero på särskild mellan bolaget och museiförvaltningen träffad överenskommelse.

*Slutligen framhåller Styrelsen, att densamma endast under förutsättning att viss del av holmen ställes till Arkeologiska Kommissionens förfogande, samt därest förberörda önskningsmål, såvitt möjligt är, behörigen beaktas, anser sig kunna förorda anordnandet av ett friluftsmuseum å Fölisön.*²

En avvikande mening har uttalats av en styrelseledamot herr H. Hertzberg, som icke ville tillstyrka avstående av en del av holmen för angivet ändamål, utan fann det vara för bevarandet av öns naturskönhet ändamålsenligare, att Arkeologiska Kommissionen i varje fall, då ökat utrymme för museet erfordrades, skulle vända sig till utskänningsbolagets styrelse och i samråd med denna överlägga om utseende av plats, — ett förfarande, som vid museifrågans uppkomst ansågs böra tillämpas.

¹ Obs! Den här bifogade kartan är en kopia av det utkast till plan, som Antellska Delegationen på möte d. 1 dec. 1906 uppdrog åt arkitekt C. Frankenhaeuser att utarbeta. Den avsåg icke att utgöra ett rättesnöre för kommande tillämpning, utan att giva en allmän idé om planen. På kartan har senare införts Niemelä torp. På samma sätt skulle varje tillbyggnad placeras enligt särskild överenskommelse för varje gång med Styrelsen för Utskänningsaktiebolaget.

² Kurs. av A. O. H.

11. Drätselkammarens betänkande.

Drätselkammaren, ur vars tryckta framställning i saken till Stadsfullmäktige Styrelsens för Helsingfors Utskänningsaktiebolag utlåtande är hemtat, uttalar sin ståndpunkt på följande sätt:

Vid prövningen av Arkeologiska Kommissionens nu föreliggande framställning har inom Drätselkammaren endast en mening varit rådande om den fosterländska och kulturella betydelsen av det projekterade friluftsmuseet, som ej blott kommer att tillgodose vetenskapliga intressen, utan även utgör en för den stora allmänheten avsedd undervisande och uppfostrande anstalt; så ock angående stadens skyldighet att stöda och underlätta företagens genomförande. Endast ifråga om lämpligheten av museets förläggande till Fölisön har meningsskiljaktighet varit rådande i så måtto, att en av Kammarens ledamöter ansett det vara mindre lyckligt att sammanföra folkpark och friluftsmuseum och sålunda undandraga en betydande del av holmen det ändamål, vartill densamma egentligen är avsedd. I motsats till dessa betänkligheter har Kammarens flertal ansett, att Fölisön med avseende å dess läge vid sjön samt terrängens och vegetationens beskaffenhet erbjuder den lämpligaste platsen för ifrågavarande ändamål, samt att museet väl skulle låta sig förena med parkanläggningen. Den planerade anstalten skulle även, enligt flertalets åsikt, utan att störa helhetsintrycket eller holmens naturskönhet, utgöra en väsentlig dragningskraft för folkparken samt bidra till ökandet av frekvensen i densamma.

På grund härav har Drätselkammaren ansett att staden, såvitt å densamma ankommer, bör medverka därtill, att nu ifrågavarande område å Fölisön kostnadsfritt upplåtes till Statsverket för anläggningen av det projekterade friluftsmuseet. I sådant syfte borde först och främst Helsingfors Utskänningsbolag av staden bemyndigas att till Statsverket avträda området i fråga för den tid bolagets arrendekontrakt ännu är gällande eller till den 1 maj 1919. Vid uppgörelsen emellan Statsverket och bolaget synas jämväl de av bolagets styrelse uti dess skrivelse av den 8 mars uppställda förbehåll och önskningsmål böra beaktas.

*Då emellertid en stadigvarande besittningsrätt till jordområdet i fråga torde vara förutsättningen för statsanslagets beviljande, anser Drätselkammaren att garantier i sådant avseende redan nu borde från stadsmyndigheternas sida lämnas.*¹ Drätselkammaren har likväl icke ansett sig kunna föreslå att Statsverket, på sätt i Arkeologiska Kommissionens framställning antydes, skulle av staden tillförsäkras obegränsad dispositionsrätt till området så länge friluftsmuseet å platsen upprätthålles. Enligt Kammarens åsikt vore det mindre välbetänkt att för en obestämd tid binda stadens förfoganderätt till nu ifrågavarande jordstycke, som i en framtid, då Fölisön måhända icke vidare disponeras som folkpark, kan bliva nödvändigt för tillgodoseende av något viktigt

¹ Kurs. av A. O. H.

kommunalt ändamål. Drätselkammaren har fördenskull velat hemställa att Statsverket skulle tillerkännas kostnadsfri dispositionsrätt till området för ifrågavarande ändamål under en tid av förslagsvis tjugu år efter utgången av Utskänkningsbolagets arrendetid, vilket sjävfallet icke utesluter möjligheten av en ytterligare arrendeförlängning, i händelse platsen år 1939 ej skulle vara för staden behövlig.

Beträffande de villkor och stipulationer, som från stadens sida vid områdets upplåtande åt Statsverket i övrigt vore att uppställa, är det enligt Kammarens åsikt för tidigt att uttala sig. Spörsmålet härom synes böra anstå till år 1919, då den definitiva överenskommelsen med Statsverket skulle äga rum.

Vad slutligen angår den i Arkeologiska Kommissionens skrivelse berörda fråga, i vad mån Helsingfors stad vore villig att deltaga i de årliga underhållskostnaderna för friluftsmuseet samt i uppförandet av bostad åt vakten för museet, kan det enligt Drätselkammarens förmenande ifrågasättas huruvida staden skäligen bör betungas med dylika utgifter. Då tillsvidare all utredning om storleken av dessa kostnader saknas, kan Kammaren icke i sakens närvarande skede ingå i bedömande av denna fråga, vilken synes böra lämnas beroende på framtida överenskommelse emellan Statsverket och staden.

Med stöd av vad ovan framhållits får Drätselkammaren värdsamt föreslå att herrar Stadsfullmäktige ville till svar å Arkeologiska Kommissionens nu föreliggande framställning meddela:

att Stadsfullmäktige för sin del samtycka därtill, att ett å här bilagda karta närmare angivet område av Fölisön om c. 10 hektarers vidd av Helsingfors Utskänkningsaktiebolag, såsom holmens nuvarande arrendator, upplåtes åt Statsverket för anläggning av det planerade friluftsmuseet intill utgången av tiden för det emellan staden och bolaget avslutade arrendeavtalets bestånd eller den 1 maj 1919, under förutsättning likväl att överenskommelse härutinnan kan med bolaget träffas; samt

att Stadsfullmäktige därutöver tillförsäkra Statsverket avgiftsfri dispositionsrätt till sagda område under tjugu års tid, räknat från nyssnämnda dag.

Uti svarsskrivelsen till Arkeologiska Kommissionen borde jämväl antydas:

att definitiv överenskommelse med Statsverket angående områdets upplåtelse och de närmare villkoren härför skulle framdeles träffas; samt

att frågan om stadens deltagande i de årliga underhållskostnaderna för friluftsmuseet och i uppförandet av bostad för

museivakten skulle i sinom tid av stadsmyndigheterna prövas, efter det utredning ingått angående beloppet av dessa kostnader.

På Drätselkammarens vägnar:

Alexis Gripenberg.

John Ugglä.

t. f.

12. **Utdrag ur protokollet, fört vid Stadsfullmäktiges i Helsingfors stad sammanträde den 9 maj 1911.¹**

§ 10.

Sedan herr ordföranden anmält, att Beredningsutskottet föreslagit bifall till Drätselkammarens framställning, begärdes ordet av *herr Hertzberg*, vilken framhöll, att det självfallet icke vidare kunde bliva fråga om att återtaga det tillstånd att i spridda grupper å Fölisön anordna förevarande friluftsmuseum, som tidigare beviljats Delegationen för de Antellska samlingarnas vård samt numera å Arkeologiska Kommissionen övergått, men nödgades talaren däremot motsätta sig det nu framställda förslaget om avskiljande av en större sammanhängande del av holmen för omförmälda museum, enär en sådan åtgärd enligt talarens mening icke väl sammanginge med holmens ändamål att utgöra en folkpark. Naturskönheten å holmen komme enligt talarens tanke även att bättre bevaras, därest museet bleve spritt över hela holmen, varjämte stranden då icke i samma grad tages i anspråk. Jämte det talaren förmälte sig icke för egen del kunna bedöma, huruvida museets övervakning vid sistberörda anordning bleve svårare än vid den av Drätselkammaren föreslagna, uppgav talaren sig emellertid hava erfarit, att Arkeologiska Kommissionen eventuellt även komme att vara tillfreds med den nuvarande anordningen. *Vad åter beträffade frågan om disposition av holmen för nuberörda museiändamål efter år 1919, då arrendeavtalet med Utskänkningsaktiebolaget utginge, så förmodade talaren, att denna fråga ännu icke behövde avgöras, enär det syntes sannolikt, att sagda eller något annat liknande bolag även efter utgången av nämnda tid komme att få disponera holmen.²* I anledning av vad talaren sålunda anfört föreslog talaren, att Drätselkammarens förslag i saken måtte avböjas, förutom vad beträffade den sista klämman i förslaget eller frågan om stadens deltagande i de årliga underhållskostnaderna för museet och i uppförande av bostad för museivakten.

Friherre von Alfthan fann ett tillgodoseende av förevarande ändamål väl vara behjärtansvärt, men förmenade talaren emellertid, att förläggandet av omförmälda friluftsmuseum å Fölisön ur synpunkten, att holmen borde bibehållas för sitt egentliga syfte att vara folkpark, icke varit lyckligt samt

¹ Benäget meddelat av sekreteraren hr Hjalmar Ekholm.

² Kurs. av A. O. H.

att det nu väckta förslaget om upplåtande av ett större sammanhängande område för museet under inga omständigheter kunde bifallas. Samtidigt som talaren höll före, att det för närvarande gällande tillståndet till museets upprätthållande i spridda grupper å holmen icke kunde återkallas, hemställde talaren om beslut därhän, att museet sedan antydda tillstånd år 1919 utgått, borde flyttas bort samt att Drätselkammaren kunde erhålla i uppdrag att i samråd med Styrelsen för stadens allmänna arbeten och Arkeologiska Kommissionen överlägga om upplåtande av annat område för ändamålet, jämte det talaren ifrågasatte, huruvida icke staden kunde ställa i utsikt ett anslag såsom bidrag till bekostande av museets förflyttning.

Herr Aschan ansåg, att Stadsfullmäktige nogga borde överväga sitt beslut i förevarande fråga samt påpekade, att Fullmäktige tidigare ställt sig sympatiska till omförmälda museiföretag, vilket enligt talarens mening tillgodosåg ett synnerligen väsentligt civilisatoriskt intresse. Enligt talarens förmenande vore det på grund härav, samt enär ändamålen folkpark och friluftsmuseum mycket väl läte sig förenas, svårt att försvara ett avböjande i saken eller ens en mera väsentlig inskränkning av det område, vilket för friluftsmuseet vore erforderligt. En omständighet, som med avseende å Drätselkammarens förslag emellertid syntes talaren betänkligen vore den, att en rätt anseelig del av holmens strandsträckning i händelse av bifall till detta förslag komme att bli avstängd, och hade talaren i anledning härav vänt sig med förfrågan till den ledamot av Arkeologiska Kommissionen, vilken närmast tagit befattning med saken, samt därvid erhållit upplysningen, att det icke vore oavvisligen nödvändigt att museiområdet afgränsades på sådant sätt, som uti det nu föreliggande förslaget avsetts, utan att någon del av stranden kunde utbytas emot ett område i den mellersta delen av holmen, till vilket en överbygd bro kunde ledas över landsvägen. I anledning härav och jämte det talaren i allt övrigt tillstyrkte bifall till Drätselkammarens framställda förslag, hemställde talaren, att detta förslag skulle godkännas med sådan ändring, att den första klämman erhöi lydelsen, att Stadsfullmäktige för sin del samtyckte därtill, att ett å handlingarna bilagda kartblad angivet eller annat lika stort område av Fölisön måtte för friluftsmuseet under föreslagen tid upplåtas, under förutsättning likväl, att endast en mindre del av holmens östra strand skulle för ändamålet tagas i anspråk.

Herr Schybergson, som icke kände sig tilltalad av Drätselkammarens nu framställda förslag i saken, men samtidigt fann det vanskligt att härvid framställa ett motförslag, hemställde av sådan anledning, att Stadsfullmäktige, med förkastande av förberörda förslag, måtte uppdraga åt Drätselkammaren att efter skedd underhandling med Arkeologiska Kommissionen till Fullmäktige inkomma med nytt förslag till frågans ordnande.

Herr Rosenqvist understödde herr Aschans förslag med sådant av talaren förordat tillägg, att Drätselkammaren efter samrådan med Arkeologiska Kommissionen och Styrelsen för Helsingfors Utskänkningsaktiebolag ägde fatta

beslut om museiområdets närmare avgränsning, vilken detaljfråga på grund härav icke vidare skulle underställas Stadsfullmäktiges prövning.

Sedan *herrar Wallensköld, Mattsson, Salingre* och *Zilliacus* uti avgivna andraganden understött herr Hertzbergs förslag, *herr Ferd. v. Wright* förenat sig om friherre von Althans förslag, *herrar Lundenius, Gustafsson, Tollet, Tallberg* och *Nyberg* yttrat lika mening med herr Aschan, *herrar Holmberg* och *Häggman* anslutit sig till herr Schybergsons förslag samt *herr Aschan* förklarat sig vara ente om det av herr Rosenqvist förordade tillägget till talarens förslag, skreds till omröstning.

13. Stadsfullmäktiges beslut.

I skrivelse av samma dag d. ä. den 9 maj 1911 underrätta Stadsfullmäktige „Magistraten i avseende å kännedom samt Arkeologiska Kommissionens och Drätselkammarens förständigande“ om sina vid nämnda sammanträde fattade beslut, som innehålla:

att Stadsfullmäktige för sin del samtycka därtill, att ett å en uppgjord karta närmare angivet eller lika stort område av Fölisön om c. 10 hektarers vidd av Helsingfors Utskänkningsaktiebolag, såsom holmens nuvarande arrendator, upplåtes åt Statsverket för anläggning av det planerade friluftsmuseet intill utgången av tiden för det emellan staden och bolaget avslutade arrendeavtalets bestånd eller den 1 maj 1919, under förutsättning likväl att endast en mindre del av holmens östra strand skulle för ändamålet tagas i anspråk samt att överenskommelse härutinnan kan med bolaget träffas; samt

att Stadsfullmäktige därutöver tillförsäkra Statsverket afgiftsfri dispositionsrätt till sagda område under tjugu års tid, räknat från nyssnämnda dag.

I sammanhang härmed hava Stadsfullmäktige ytterligare velat antyda:

att definitiv överenskommelse med Statsverket angående områdets upplåtande och de närmare villkoren härför framdeles skall träffas; samt

att frågan om stadens deltagande i de årliga underhållskostnaderna för friluftsmuseet och i uppförandet av bostad för museivakten i sinom tid skall av stadsmyndigheterna prövas, efter det utredning ingått angående beloppet av dessa kostnader; samt

att Stadsfullmäktige tillika beslutit uppdraga åt Drätselkammaren att efter samrådan med Arkeologiska Kommissionen och Styrelsen för Helsingfors Utskänkningsaktiebolag fatta beslut om museiområdets närmare avgränsning, vilken detaljfråga på grund härav icke vidare behöver underställas Fullmäktiges prövning.

Sålunda hade frågan om friluftsmuseet på Fölisön hos Stadsfullmäktige fått en lösning, vilken Arkeologiska Kommissionen i sitt svar till Senaten av den 27 september 1911 anser för museets framtid betryggande, enär tillståndet att använda området även efter år 1939, i fall av behov, tydligen kan fås förlängt och det område, som Stadsfullmäktige för ändamålet afstått, enligt Kommissionens mening var tillräckligt. *Härmed hade det villkor, som Arkeologiska Kommissionen ansett vara en nödvändig förutsättning för dess förordande av statsanslag, ernåtts.* Om Stadsfullmäktige däremot förkastat Drätselkammarens förslag, att låta friluftsmuseet existera ännu 20 år efter 1919, hade detta förord utelämnat och lantdagens underdåniga anhållan om statsunderstöd för friluftsmuseet stött på grund innan den seglat ur egen hamn.

14. Aktiebolaget Fölisöns Friluftsmuseum, Osakeyhtiö bildas.

„Medan gräset växer, dör kon“, säger ordspråket. Men detta kan icke tillämpas på friluftsmuseet, vilket, oaktat den tröga officiella växtligheten ännu icke medfört något praktiskt resultat, likväl kommit till stånd, såsom i andra delen av denna berättelse skall närmare relateras. Icke blott Niemelä torp flyttades höstsommaren 1909 till Fölisön, utan kunde på vårvintern 1911 dit överföras även fäboden från Malaks, tack vare den tidigare Antellska Delegationens beslut att både köpa den och bekosta dess flyttning, såsom i första stycket av denna berättelse omtalats, vilket beslut den nuvarande delegationen måtte ansett varit ett stort misstag, men likväl icke kunde underlåta att anse sig bunden av. Fjölåret var även eljes gynnsamt för museet, i det dess samlingar ökades icke blott genom inköp av ett lapptält jämte inredning från Enare, ett båthus och en mindre båt från Korpilaks och en stor, vacker kyrkbåt från Virdois, utan även genom en postbåt från Eckerö, en präktig tjärbåt från Kajanatrakten, en midsommarstång av å la Åland och ett lusthus från Helsingfors, för vilket allt kommer att närmare redogöras längre fram i denna berättelse.

Hösten 1910 tillfrågades Keuru församling, om den ville avstå till friluftsmuseet sin gamla, i medlet av 1700-talet byggda, vackra träkyrka, emedan dess underhåll vid sidan av den nya kyrkan skulle förorsaka kostnader, vilka församlingen icke troddes vilja åtaga sig. Denna förhoppning visade sig dock icke grundad, i det församlingen enhälligt avslög anhållan, dels emedan nog vaket intresse förefanns för kyrkans värde såsom prydnad för orten, dels för att man var obenägen att avstå något, som ju hellre kunde användas till „ved åt fattiga“. Om för kyrkan kunnat erbjudas några tusen mark, hade saken kanske tagit en annan vändning, men kunde i detta fall icke några Antellska medel påräknas, i betraktande av den nuvarande delegationens ståndpunkt med avseende å friluftsmuseet, vilken i det föregående framhållits. Därför måste Keuru kyrka lämnas åt sitt öde, vilket,

om församlingen icke låter den förfalla, såsom fallet är med kyrkorna i grannsocknarna Petäjavesi och Pihlajavesi, skall lända densamma till heder.

Några månader senare erbjöd sig ett annat och gynnsammare tillfälle att till friluftsmuseet förvärva en gammal träkyrka. Karuna församling hade hösten 1910 fått sin nya stenkyrka färdig och ville därför bli av med sin gamla träkyrka av år 1685, som tillika härbärgerade ett dussin gamla oljetavlor, vilka icke passade för det nya templet. Då en och annan av tavlorna troddes hava stort konsthistoriskt värde, ansågos de motivera ett skäligt pris. På kyrkostämman den 5 mars 1910 beslöt därför församlingen att åt Antellska Delegationen till inlösen för de Antellska samlingarna för ett pris av 8,000 mark hembjuda nämnda tavlor jämte annat av konsthistoriskt värde i den gamla kyrkan. Vid detta köp fäste församlingen likväl bl. a. det villkor, att köparen var skyldig emottaga även kyrkan för att antingen underhållas på stället eller flytta den till annat ställe. Den gamla, fristående klockstapelns ingång finge även följa med.

Antellska Delegationen hade känt sig böjd att inlösa tavlorna, isynnerhet sedan dess expert konsthistorikern dr T. Borenius besett dem och förordat deras inköp, men gjorde det nämnda villkoret om kyrkans emottagande svårigheter, varför den icke ville fatta definitivt beslut i saken, innan den fått visshet om att den icke behövde ansvara för kyrkan. Beslötets fattande tog därför uppskov från våren till hösten. Under sommaren var på under-tecknads uppmaning polyteknikern Veikko Kyander rest till Karuna för att avrita den gamla kyrkan och klockstapeln, och i september utarbetade arkitekt J. Stenbäck (som byggt den nya kyrkan) kostnadsförslag för deras flyttning till Fölisön, vilket förslag slutade med 17,000 mark. Men vem skulle övertaga kyrkan?

På initiativ av jurisdoktor G. Granfelt sammankommo hos honom den 11 november 1911 arkitekt C. Frankenhaeuser, fil. mag. Juhani Rinne, arkitekt Alarik Tavaststjerna, studeranden Harry Donner och undertecknad samt beslöto stifta ett aktiebolag under benämning „Aktiebolaget Fölisöns Friluftsmuseum, Osakeyhtiö“, som har till ändamål att inköpa och till det å Fölisön invid Helsingfors stad inrättade friluftsmuseum överflytta samt överlåta äldre byggnader och andra större föremål av historiskt, kulturhistoriskt eller etnografiskt intresse. Underrättad härom uppsköt Antellska delegationen yttermera sitt beslut angående Karuna anbudet och visade sålunda tillmötesgående mot det startade bolagets planer. Bolagets förslag till stadgar vunno Senatens stadfästelse den 30 november 1911 och innehålla dessa bland annat, att bolagets grundkapital utgör femtontusen (15,000) mark, fördelat på etthundrafemtio (150) å viss person ställda aktier, envar lydande å etthundra (100) mark, men kan höjas ända till tjugufemtusen (25,000) mark. Den 7 februari 1912 utfärdare stiftarene inbjudning till aktieteckning, hvilken med god framgång försiggick i samma månad, tack vare de sympatier friluftsmuseet under sin korta tillvaro lyckats tillvinna

sig i alla kretsar av samhället. Aktionärerna, vilkas antal jämte stiftarene (bland dem 14 damer) är 108 — alla från Helsingfors, förutom två i Kuopio —, sammankallades därpå till konstituerande bolagsstämma, som hölls i Nationalmuseet den 13 mars 1912. På denna valdes till bolagets styrelse dr U. T. Sirelius, arkitekt A. Tavaststjerna och undertecknad.

Denna styrelses första åtgärd var att underrätta Antellska Delegationen om att det nybildade bolaget beslutit övertaga Karuna gamla kyrka och klockstapel, i händelse Delegationen ville till detsamma överlåta dem, samt att i så fall överflytta dem till Fölisön. Delegationen biföll härtill och såg sig slutligen den 18 mars 1912 i stånd att inlösa förut nämnda konsthistoriska minnen i Karuna kyrka för det begärda priset 8,000 mark. Till följd härav anhöll i slutet av samma månad statsarkeologen hos domkapitlet i Åbo om bifall till ifrågakvarande historiska minnens överflyttande till Helsingfors, och medels resolution av den 11 april biföll domkapitlet härtill. Så långt om Karuna kyrka då detta nedskrivs.

Helsingfors den 1 maj 1912.

Axel O. Heikel.

Brahestads kyrka.

Under den första tiden av bebyggelse på stranden, där Brahestad skulle uppstå, se vi endast några kojor, avtecknande sig mot en fond av barrskog. Innebyggarne i dessa stugor, nyss uppförda av stockar, som växt på platsen, voro arbetare och hantverkare, som skulle bli behjälpliga vid planläggandet av den blivande staden.

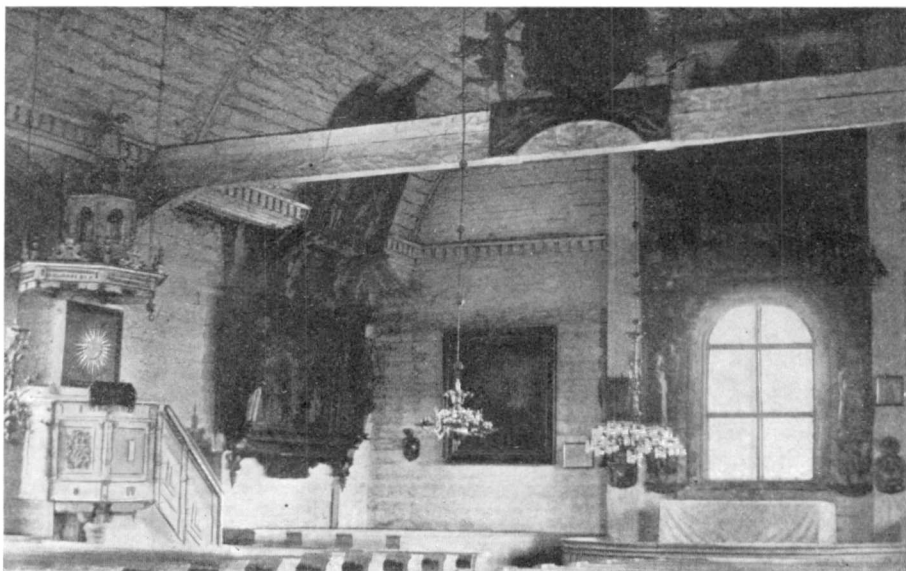
Folk från närgränsande socknar strömmade till och byggde sig stugor av det överallt på platsen lätt åtkomliga timret. Snart nog uppstodo regelbundna kvarter, och stugorna ställdes i linje med de utstakade gatorna, men innanför kvarteren tyckes ett godtycklig förfarande ha varit tillåtet. En var kringgårdade sin gårdsplan hur det föll sig, såsom ses av den intressanta karta från 1659 dr Söderhjelm (Brahestads Historia 1649—1899) påträffat i Sv. Kammarkivet, — en karta, som ger en fullt förstälilig bild av det äldsta Brahestad¹.

Under denna tid av ivrigt rödningsarbete och fortsatt uppförande av bostäder torde det gamla kyrkhuset från Salo marknadsplats ha blivit hit transporterat. Torgplatsen var redan utsedd, och på strandsidan därom

¹ Enligt dr Söderhjelm (Brahestads historia pag. 16) skulle till sagda karta finnas en beskrivning, den hon dock underlåtit att i sagda arbete publicera.

placerades ifrågavarande kyrkohus, vilket under en följd av år tjänstgjorde som den uppväxande stadens kyrka¹.

När uppförandet av den egentliga kyrkan vidtog är okänt.² Å ovan återopade karta av den gamla staden ses kyrkan, redan försedd med spåntak, kors på östra gaveln och i väster en första tillstymmelse till torn, om vilket sistnämnda en not å kartan meddelar „tornet icke ähn förfärdigat.“ Antagligt är, att förste borgmästaren i staden, Hindrich Corte³ (utnämnd till tjänsten 1650), som av landshövdingen Hans Kyle å egna och Pehr Brahes vägnar

Interiör av Brahestads gamla kyrka.

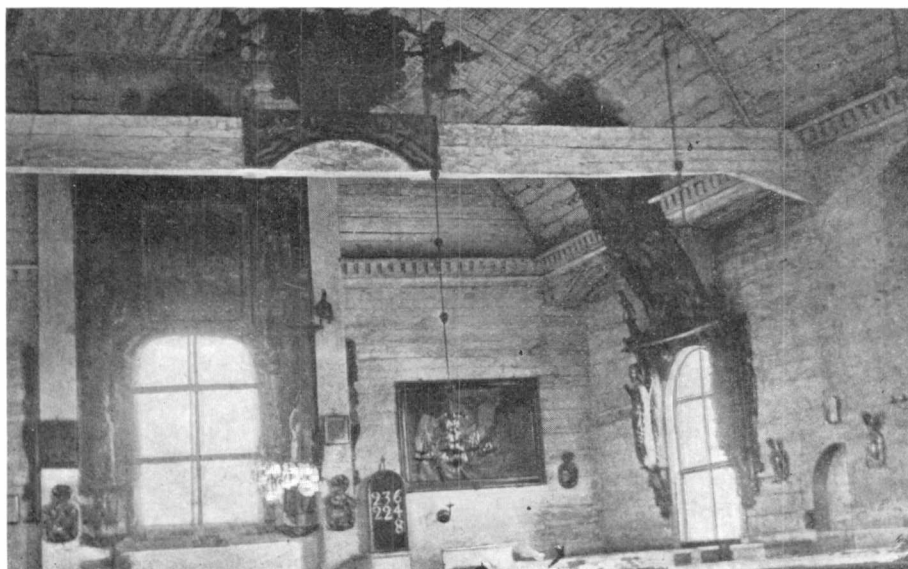
¹ Stenbäck: Historisk beskrivning öfver Brahestad och Salo, och kartan från 1659, å vilken sistnämnda ett hus nedanför torget tvivelsutan framställer kyrkohuset.

² Enligt Biografinen Nimikirja (Henrich Corte. J. R. A.) skulle kyrkan varit färdig redan 1651, men Nordmann (Pehr Brahe, pag. 341), som återopar ett brev från Corte, uppger kyrkan först 1659 varit „nästan färdig.“ Söderhjelm egnar i stadens historia ingen uppmärksamhet åt frågan.

³ Hindrich Corte, f. i Lübeck, † i Brahestad 1680, har sitt lägerställe i familjegraven å stadens äldre kyrkogård. Platsen är belägen några famnar ovanom kyrkokoret. Graven var till 1904 betäckt med en gravsten (1,96 × 1,46 m.) med nedanstående inskription: *Här ligger begrafven den fordom ehreborn och wählachtat Henrich Corte, Borgmästare i Brahestad och Befallningsman öfr Sahlo Sochen Hvilken död-de Åhr 1680 med sin •K• Hustru Christina Forbus död 1660 med Begge deras K• Barn och Barnabarn.* I övre hörnen av gravstenen var inom en cirkel anbragt ett kerubhuvud, och nedanför inskriptionen fanns inom en stor lagerkrans det vackra Cortevapnet. Gravstenen var spröd och sprucken och ersattes 1904 av en ny med samma inskription, bekostad med medel, sammanbragta av staden, dess församling och handelsgille. Medlemmar av släkten Corte ha begravats även i kyrkans nedanför koret belägna gravar.

pålades att med flit vårda sig om stadens bebyggande,¹ gav upphov åt kyrkobyggnadsarbetet, och om så varit, är det säkert att platsen för kyrkan, den högst belägna inom det för den dåvarande staden bestämda området, är vald av honom.

Kyrkobyggnadsarbetet är så gott som höljt i dunkel. Det enda vi därom känna är det av Stenbäck antecknade, att Kemi Heikki, som var en av de första innebyggarne i staden, dragit den första stocken till kyrkan. Föröfrigt veta vi endast, att allmogen i Pyhäjoki och Salo socknar uppma-

Interiör av Brahestads gamla kyrka.

nats att bistå vid byggnadsarbeten i den nya staden,² varav slutsats kan dragas att nämnde landsbor voro med vid kyrkobyggnadsarbetet och kanske huvudsakligast utförde detsamma.

Det ser ut, som om kyrkan redan som icke fullt färdig tagits i begagnande, och var orsaken härtill tvivelsutan den, att det gamla kyrkohuset var bofälligt och icke vidare skulle underhållas. Antecknat finnes, att prästen under dessa kyrkans första tider (före 1655), då icke ens predikstol ännu fanns, predikade från ett avplankat rum i kyrkans sydöstra hörn.³

Den under byggnad varande kyrkan ihåggkoms rikligt med gåvor. Greve Brahe själv lät från Bogesund anskaffa ekvirke till predikstol och altarprydnad. Av samma virke förfärdigades, greven och hans gemål till åminnelse och kyrkan till sirat. grevens och grevinnans vapensköldar samt bänkar för

¹ Söderhjelm: Brahestads Historia pag. 3., Nordmann: Per Brahe pag. 341.

² Brahestads hist. pag. 3.

³ Brahestads historia pag. 17.

det grevliga paret, som dock aldrig besökte Brahestad¹. Anno 1662 förärade greven kyrkan „en skön och härlig“ kyrkklocka och 20 tunnar spannmål².

Stadens ovannämnda första borgmästare var bevisligen kyrkobyggnadsarbetet synnerligen bevågen. Honom tillkommer äran att ha förhjälpit kyrkan till den vackra, i senrenässansstil utförda predikstol, som prydde kyrkan till dess sista tider. Träskulptören Michael Michaelsson Balt anskaffades och utförde, förutom predikstolen, en vacker utsirad ram till ett av Corte förärat epitafium, uppsatt på väggen i närheten av sakristian, samt den rika dekoration, som omslöt altarfönstret — allt bekostat av borgmästare Corte. Även ett positiv, „avsett att förhöja gudstjänstens allvar och högtidlighet“, blev på sagda kyrkomecenats bekostnad anskaffat³.

Även stadens borgare vinnlade sig att få kyrkan rikt beprydd. I enlighet med utsmyckningen av altarfönstret dekorerades under åren 1669—1676 även de andra fönstren, bekostade av Hans och Henrich Forbus, Carl Krank, Henrich Gråå, Michael Bertilsson och Johan Michelsson Tammelander. Koret fick en rik dekoration i klara, granna färger — anvapen, kronor, apostlar och änglabilder med vingar och basuner — allt gåvor av stadens borgare och den om kyrkans utsirande förtjänte förste borgmästaren Corte⁴.

Sådan kyrkan vid nämnda skede var, utgjorde den helt visst stadens innebyggares stolthet, och t. o. m. biskop Gezelius d. ä., som åren 1666, 1670, 1673, 1676 och 1680 i och för visitationer besökte Brahestad, intygade att kyrkan var det skönaste på orten samt att borgerskapet med omsorg skött densamma⁵. „Effter som dhe hafwa tenckt att dheras kroppar dher hwijla skulle.“

Då stadens existens 1680—1681 var hotad, emedan den var till förfång för grannstäderna, väckte detta förbittring hos stadens borgerskap, icke minst av den orsak, att stora omkostnader nedlagts på kyrkan, som borgarne i sin besvärskrift uppgåvo vara den förnämsta i Österbotten⁶. Klagomål insändes, och staden skonades.

¹ Anno 1651 gjorde greven en inspektionsresa till norra Österbotten, varvid även Salo besöktes (Brahestads historia pag. 6). Otänkbart är icke, att han vid sagda tillfälle gjort en avstickare till sin under byggnad varande stad, änskönt ingen uppgift därom finnes bevarad.

² Nordmann: Per Brahe pag. 341.

³ Positivet tjänstgjorde till medlet av 1680-talet, då kyrkan fick sitt första orgelverk. (Brahestads historia, pag. 18.)

⁴ Kyrkans granna bildskrud från dess äldsta tider avlägsnades 1884, då modernisering av kyrkan tillstades försiggå. De gamla bilderna lågo sedan här och där, tills de vintern 1912 änteligen uppsattes i stadens museum. En del av bilderna, som efter nedtagningen förvarades i kyrkotornet, uppbrunno med kyrkan 1908. Om kyrkobildderna se Raahen Sanomat 1912 N:o 13: „Raahen Museo“. H. I.

⁵ Leinberg: Handlingar rörande finska kyrkan och prästerskapet IV 424, 425.

⁶ Brahestads hist. pag. 31, 32.

1684—1685 försågs kyrkan med brädfodring, som utvändigt tjärades. Takvalvet undergick reparation. Men trots dessa åtgärder befanns kyrkan i början av det följande århundradet i behov av grundliga, alltomfattande reparationer, vilka 1707 voro slutförda, men under den ödesdigra period som stod för dörren icke länge gagnade. Stora ofredens mörker bredde sig över staden. General Tschekin med sitt vilda folk trängde på, fyllde staden med skräck och fasa, jagande dess innebyggare på långvarig flykt, och förstörde allt som de överlämnat. Särskilt är det sagt om kyrkan, att densamma skövlades, och enligt vad traditionen förmäler, skulle densamma tjänstgjort som stall åt krigsfolkets hästar. Enligt Stenbäck hade flyktingarne, då de vid tiden 1721—1722 återvände till hemstaden, funnit ej blott större delen av staden avbrunnen, utan också kyrkan och de kvarvarande husen förfallna, „fåglars nästen och ormars bon blivna.“ Det erfordrades jätteanstängningar för att återställa allt, men kärleken till hemtorvan var stor, och gemensamma bemödanden kröntes sist och slutligen med framgång. Några år senare var kyrkan återställd och av de hemkomna borgarne rikligen begävad med prydnadsföremål — kronor, ljusplåtar, ljusarmar etc.¹

Kyrkstapeln tillkom 1746, samma år kyrkan invändigt beströks med vitlimning och „bepryddes med målningar“ av Westzynthius,² som till medhjälpare hade klockaren från Salo, Siureen. Om stapeln meddelas, att det ålägg landsförsamlingen att anskaffa och underhålla stenbro framför stapeldörrarne.³

På en plankarta av staden från 1750, upprättad av lantmätaren Jonas Cajanus,⁴ ses kyrkan med stapeln — första gången den sistnämnda framträder — och kyrkogården omgiven av skog i norr och öster. Norr om kyrkan fanns vid sagda tid ingen bebyggelse, med undantag av den i nordväst belägna s. k. „Sockne-mouderingsbodan“.

Hur pietetsfullt det äldre Brahestad vårdade sin kyrka, framgår av ett kyrkostämmoprotokoll från 1793, fört vid tillfället då beslut fattades om anskaffande av nya fönster i kyrkan, där betonat är, att sagda arbete skall utföras „med bibehållande av de gamla siraterna och bildhuggeverken omkring fönstren och annorstädes om väggarna“, — en princip som icke var rådande hos de stadsbor, som på 1880-talet utverkade kyrkomoderniseringen, då de gamla bilderna nedtogos.

1853 undergick kyrkan en omfattande reparation, varvid även golvet förnyades, ett tillfälle, som gav anledning till viktiga iakttagelser. Den syn, som mötte arbetarne under golvets västra del, var mer än sorglig. Lik sågos

¹ Brahestads kyrkoarkiv.

² Finskt Museum 1908 pag. 55; Brahestads Kyrkostämmoprotokoll. De Westzynthiuska målningarna och andra av Emanuel Granberg överströkos 1848 med vit vattenfärg (Finskt Museum 1898 pag. 40).

³ Kyrkoarkivet.

⁴ Bifogad Brahestads Hist.

här och var, utan kistor och i allehanda ställningar — sittande, nedhukade, framstupade, ja t. o. m. upprättstående, med stöd av någon vägg — alla iförda kläder, som de i det dagliga livet burit. Ett av ovannämnda lik hade påträffats stött mot kyrkans norra vägg, nära intill platsen för predikstolen, klätt i vadmalkläder och pjäksstövlar, försett med kont på ryggen, uti vilken berättas ha funnits rester av medhavd vägkost, och i hans omedelbara närhet hade funnits ett kvinnolik, något som hos arbetarne väckt tanken, att ifrågasvarande personer utgjort ett äkta par. Nedanför koret sågs liket av en man i nedhukad ställning med en knippa bröd och en vattenflaska — eller som andra säga en brännvinsflaska — bredvid sig.

Troligen hade den fredade platsen under kyrkogolvet under forna ofredstider tjänstgjort som gömställe för flyktingar, som av en eller annan anledning tvungits att här kvarbli och invänta en långsam och hemsk död. Enligt de gamlas slutsats skulle vi här ha offer från stora ofreden. Några av liken — de bättre bibehållna — fingo bli där de voro, efter att ha blivit med näver täckta, andra fördes ut på kyrkogården, där de jordades i en stor gemensam grav. Församlingens vid sagda tid tjänstgörande kyrkoväktare har senare meddelat undertecknad, att inemot 300 huvudskålar och en otrolig mängd ben vid detta tillfälle nedgrävts i den ovan omtalade graven.¹

Förutom dessa om hemsk död vittnande lik, som mestadels hittades under västra delen av kyrkogolvet, talrikast på platsen nedanför läktaren, påträffades i trakten av koret och under huvudgången en mängd de vackraste kistor med lik, svepta i dyrbara tyger, många balsamerade och särdeles väl bibehållna. De flesta av dessa befunno sig i familjegravar (om vilka mera längre fram).

Enligt meddelande av äldre personer, vilkas hågkomst sträcker sig till sagda tid, hade bland lik hörande till sistnämnda kategori funnits nedanstående: „En hög officer i full uniform“ (antagligen kommandanten på Kajaneborg Hendrich Gråå, ty känt är, att sagde officer har sitt lägerställe under Brahestads kyrka²), „en kvinna med sitt spenabarn bredvid sig“, „en ung flicka svept i ljusrött siden“, „ett fruntimmer med så lång fläta, att densamma säges ha släpat efter när hon begrovs“, „borgmästar Cortes barn med mjölskorv i huvudet“, „vackra Kröger med långt lockigt hår (peruk?), böjd näsa och Carl XII:s handskar på händerna, hållande i handen sin likpredikan“, „Presten Montin“ (vars kista hade stått på platsen nedanför altaret), Peitzius, „en 15 årig yngling Sovelius med ett skrivet papper i handen“ m. fl.

¹ Det av kyrkoväktaren uppgivna antalet huvudskålar synes väl stort och är kanske ej heller fullt exakt, men säkert är emellertid — enligt de gamlas enstämmiga vittnesbörd — att antalet sådana var mycket stort. Det var innehållet från förmultnade kistor och rester av de här på sorgligt sätt omkomna som vid sagda tillfälle utbuors till den stora graven på kyrkogården.

² Brahestads kyrkoarkiv.

Kyrkogolvet säges ha befunnit sig så högt från marken, att man utan olägenhet kunde stå upprätt under detsamma.

Senare generationer ha om nämnda gravar ej haft sig annat bekant än det mödrar och andra gamla meddelat, tills kyrkoplatsen efter kyrkans brand, vid den nya kyrkans grundläggning, gjorde nya avslöjanden.

Ovannämnda för det gamla Brahestad djupt smärtsamma kyrkobränd inträffade natten mot den 24 juli 1908. Inom förloppet av några timmar var den av generationer Brahestadsbor ömt omhuldade kyrkan med sina minnen och gravar och det ståtliga tornet en rykande grushög blott.

Några på kyrkoplatsen efter branden gjorda iakttagelser må här meddelas.¹

Då aska och kol somligstades avlägsnats, lade man märke till att nedanför kyrkogolvet lågo kvar rester av ett äldre golv, gjort av kluvna, 9 tum breda stockar, grovt tillyxade, på undre sidan oskalade. Omedelbart till detta gamla golv tillstötte gravrummen, vilkas bredd och längd var i det närmaste 2 famnar, sträckande sig drygt 1 m under jorden.

Gravarna voro invändigt helt och hållet beklädda med i jordväggarne inkilade stenar, ungefär av större gatstenars storlek.

I varje av de vid sagda arbete påträffade gravarna, 3 till antalet, låg en mängd kistor, radade på varandra, ställvis i tre rader, de flesta starkt förmultnade och nu illafarna av det vid eldsvåda begagnade vattnet. Rester av svepningsskrudar, ljusrött sidentyg, gullkantade remsor etc. visade sig mellan kistbräderna. Alla kistor voro försedda med vackra ornerade handtag av metall, och voro de sistnämnda i somliga fall beklädda med kläde.

En av gravarna — antagligen kyrkans prästgrav — låg nära predikstolen och dörren till sakristian där invid. De två andra voro belägna, den ena under korbänkarne på kvinnosidan och den andra under motsatta sidans korbänkar. Andra gravar påträffades icke — ej ens den stora graven rakt framför koret, som utgör lägerställe för „vackra Kröger“. Nämnda grav och många fler förblevo dolda under askan.²

På platsen reser sig nu stadens nya kyrka.

Vid kyrkobrändens förstördes följande fornminnen:

Det grevliga *Brahevapnet*, förfärdigat av ekvirke från Brahegodset Bogesund.

¹ Nedan gjorda meddelanden stöda sig på iakttagelser gjorda av stadens mång-åriga kyrkoväktare, som vid sagda tillfälle själv hade uppsikt över arbetet.

² I begravningslängderna meddelas om många i kyrkans „muure grafvar“ begravna församlingsmedlemmar, såsom: „Kongl Majjtz fordom Troo-Tienare och Capitain Heinrich Jönszon Beckman“, f. 1628, begraven 10 mars 1701, Sophia Gråå, enka efter förste orgelnisten i Brahestad Zachris Palm, begrofs 1710 „uthi desz Broder Sahl. Com-mendanten på Cajaneborg Heinrich Gråås graff“. Familjerna Öhrn, Forbus, Biörn m. fl. ägde „arfgrafvar, muure-grafvar“.

Predikstolen från 1655, gjord av ekvirke från Bogesund.

Dessa två föremål utgjorde kyrkans enda till våra dagar bevarade Braheminnen. Det Stenbockska vapnet och det grevliga parets bänkar såsom och den av greven skänkta kyrkklockan hade tidigare gått förlorade, antagligen vid tiden för stora ofreden.¹

En stor *gravsten* från den Blackman-Krögerska graven nedanför korplatsen, från 1692.

Många *kronor*, bland dessa en från 1725, minne av några stadens borgare vid hemkomsten från flykten.

En mängd de vackraste *ljusplåtar*, några från 1600-talet, andra från tiden strax efter stora ofreden, gåvor av från flykten hemkomna borgare.

Taylor, bland dessa Peitzius stora votivtafla, målad 1691 av Didrich Möllerum.

Mässhakar.

Ett tremastat skepp med präktigt taklage, gjort av kapten Fredrik Montin. En mängd av kyrkans 1884 nedtagna *bilder*, förvarade i kyrkotornet. I sakristian brann ett präktigt *skåp* från kyrkans första tider.

J. M. Montin-Tallgren.

Lorentz Creutz d. ä:s porträtt på Nuhjala gård.

Med anledning av uppsatsen angående ovanangivna porträtt i Finskt Museum 1911 anhåller undertecknad att få tillägga några ord. Det synes ju till full evidens vara klargjort, att det verkligen här är fråga om ett porträtt av amiralen Lorentz Creutz d. ä., och det torde därför vara anledning att något närmare utreda de vägar, på vilka detsamma kunnat hamna på den plats, där det nu befinner sig.

Det Koskis, varom här är fråga, ligger liksom Nuhjala i Vehmo socken — egendomarna torde vara rågrannar. Koskis har veterligen aldrig ägts av Flemingar. Det tillhörde under medeltiden och 1500-talet ätterna Garp och Gorieshagen (tre ekeblad) och gick från senare ätt i början av 1600-talet till ätten Taube av Kuddinge. I början av 1700-talet kom godset ifrån sistsagda ätt, som då nedsatte sig utrikes, till en Tiesenhausen, vars fru Anna Apolloff som enka gifte om sig med landshövdingen frih.

¹ Enligt gamla meddelanden skulle under forna ofredstider kyrkklockor ha nedsänkts i ett träsk å Stor-Kraseli holme.

Otto Reinhold Yxkull. Genom dessa släktförbindelser kom Koskis till ätten Yxkull och ägdes av flere av landshövdingens barn, först av sonen Karl Otto; kom sedan till en av mägarna frih. Klas Lybecker. Från honom bördades detsamma av en annan av Yxkulls mågar, professor Jonas Meldercreutz, och såldes slutligen av Meldercreutzska arvingarna 1787 till korneten Berndt Gust. Eneskjöld, vars ätt innehade godset till 1860-talet. Allt detta är utrett redan av Lagus. Ätten Eneskjölds stamfar, assessor Engelbrekt Eneskjöld, hade emellertid även innehaft någon del av Koskis, måhända hela godset, som emellertid av outhärdad anledning sedan åter gick honom ur händer. Traditionen förmäler, att det var på denna grund, som familjen Eneskjöld på 1700-talet gärna återförvärvade egendomen.

När detta ägde rum (1787), funnos de fyra porträtt, varom ifrågavarande uppsats talar, på godset, och en tradition uppgav, att de föreställde medlemmar av ätten Fleming. Sistnämnda uppgift ville jag förklara så, att porträtten kommit till Koskis ifrån det gamla Flemingegodset Lehtis i Mietois socken, på andra sidan Virmoviken. Detta har nämligen lätt kunnat ske, då ovannämnda Klas Lybecker var ägare av Koskis, enär han även en tid ägde eller hade del i Lehtis. Till Lehtis hörde för övrigt en annan gård Kaskis, och det vore ju en möjlighet, att porträtten kommit därifrån, då namnligheten hade kunnat åstadkomma förväxling. Att ett porträtt på Lehtis (eller Kaskis) funnits av Lorentz Cretz d. ä. är högst antagligt, emedan detta gods vid slutet av 1600-talet och in på 1700-talet ägdes av Creutzar. Till denna ätt kommo Lehtisgodsen ifrån Flemingarna genom Lorentz Creutz d. y:s gifte med Ebba Maria Fleming till Lehtis. Samma gods ägdes sedan av en son till dem, Lorentz (den tredje) † 1709, och kom slutligen till hans brorsdotter Ebba Eleonora, gift med frih. Georg Henrik Lybecker, far till den tidigare nämnda Klas Lybecker. Han överlät snart sin andel i Lehtis åt sin yngre bror, och då Koskis vanns ifrån honom av Meldercreutz, synes han hava nedsatt sig i Sverige, ehuru hans ättegren sedan återkom till Finland. Det är mer än antagligt, att han fört porträtten till Koskis och sedermera lämnat dem där vid sin överflyttning till Sverige. Ger man denna tolkning åt den gamla traditionen, så synes även den bekräfta, att här verkligen föreligger ett porträtt av Lorentz Creutz d. ä.

G. Granfelt.

Ett alster av linneväveriet i Borgå.

Åtföljande bild återger en serviett av linnedamast i blått och vitt, utförd år 1777 i Borgå, och sålunda ett alster av det på denna tid i högt anseende stående linneväveriet i staden. Duken mäter 102 × 90 cm. De två lejonerna hålla ett monogramchiffer av G E S. Duken, som tillhör Finska Fornminnesföreningen sedan 1887, härstammar från den Solitan-

En serviett av linnedamast. Borgå 1777.

derska släkten i Borgå; vilken person bokstäverna avse är okänt, enär ingen av släkten 1777 hade de nämnda initialerna. I flere familjer, härstammande från denna släkt, finnas ännu dylika servietter i behåll, rester av ett synbarligen rikt bohag. De äro dels utförda i blått och vitt, dels i vitt och vitt. Borgå linnevävnader synas eljes vara mycket sällsynta i vårt land. I själva staden skall nästan intet finnas kvar. Dessa vävnader undanträngdes tidigt på 1800-talet även i Borgå av „norrländska dräller“.

K. K. M.

Litteratur.

U. T. SIRELIUS, *Über die primitiven wohnungen der finnischen und ob-ugrischen Völker. Mit 255 Figuren. Sonderabdruck aus den Finnisch-ugrischen Forschungen. Helsingfors 1910. 414 sid., 14 × 22 cm.*

Föreliggande arbete av Sirelius utgör på sitt område en motsvarighet till hans för sex år sedan (1906) utgivna stora publikation „Die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern.“

Han framlägger som i detta det beskrivande materialet i nummerade punkter, 135 till antalet, innehållande detaljskildringarna och sinsemellan ordnade i över- och undergrupper efter de beskrivna föremålens släktskap och historiska sammanhang. I stor utsträckning begagnar han sig vid sina undersökningar av språkforskningens resultat.

I första avdelningen behandlas „tält med spetsigt tak“, eller vad vi kunna kalla toppkojor. Ostjakernas liksom vogulernas skilja sig med avseende på grundplanet mer eller mindre runda och kantiga form och efter antalet av de sammanlöpande hörnstänger, som bilda stommen. Särskilt redogöres för de till vinterbostad avsedda jordkojor, som uppföras över grävda gropar. Från den enklaste kända formen av ett halvkägelformigt, åt en sida öppet ostjakiskt-voguliskt sommartält till dessa gropkojor med ingång visas i en konstruktiv efterstudie den sannolika, gradvis skeende utvecklingen under inflytande av alla naturliga betingelser. I nästa kapitel framträder som pendang till det halvkägelformiga ostjaktältet en likaledes åt en sida öppen lappkåta med ärlin framföre. Småningom resas stänger till varierande antal runt om, omslutande en krets, och ärlin drages inom kåtans område, vilket med tiden erhåller olika gestaltning. Materialet illustrerar både den äldre runda eller mer och mindre avlångt runda bottenytan och den yngre fyr- till sex- och åttakantiga. Kåtorna sakna antingen underlag (vanliga transportabla tältkåtor, torvkåtor, jfr. Skansens, och ristäckta kåtor), eller äro de försedda med ett sådant av ett par timrade stockvarv, av sten, eller av lodrätt i marken uppsatta pålar. Ur den transportabla kåtan har utvecklats sig en högre form med detaljrikare och starkare stomme, lämpad för torvbetäckning och för egentlig användning som vinterbostad. Med tiden övergick bottenytans runda form på sina håll över i den mångkantiga, sedan på basis av denna (med förebild från sydliga grannar) i den fyrsidiga. De krokiga hörnträna behållas, men ersättas senare med raka. Därmed uppstår denna pyramidaliska typ, som finnes företrädd huvudsakligen bland svenska skogslappar och ryska fiskarelappar (jfr. Skansens timmerkåta). Längst från urtypen hava emellertid de s. k. gammerna med raktuppstående fyra väggar avlägsnat sig. Dessa, vilka huvudsakligen tillhöra Finnmarken, hava rökledare mitt på det pyramidformiga taket och befunnos redan på 1700-talet kombinerade med särskild ingång.

Hos de åkerbrukande permiska folken (syrjänerna, permjakerna och

votjakerna) hava för mera tillfällig användning bevarats några av de koniska kojformerna. Den enklaste, med näver betäckta representanten liknar till det yttre den ostjakisk-voguliska. En votjakisk rund koja av korgform med rundat tak har en nära förvant i de turkiska och mongoliska herdefolkens kibitka och bildar uppenbarligen ett led i dessas utveckling ur den koniska kojan.

Wolgastammarne mordviner och tscheremisser idka visserligen jordbruk, men uppföra åt sig tillfälliga boningar av kägeltypen. Deras mjärdliknande torkrior bestå av hopbundna, uppåt sammanlöpande stänger, mot vilkas utsida säden reses. Den för torkningen nödiga värmen alstras i en under resningen befintlig grop med eldstad.

Hos östersjöfinnarna spelar toppkojan sin egentliga roll som tillfällig bostad vid avlägset utearbete och som kokhus vid gården (jfr. den norrländska kokskålen på Skansen). I ett estländskt kokhusexemplar finnes träkonen upprest på en cirkelformig grundmur av sten. Övergångsformer visa de sadeltakliknande finländska kolar- och skogsarbetarkojornas utveckling ur toppkojan (jfr. svenska kolkojor av kägel- och sadeltyp).

Under jämförande strövtåg in på nordeuropeiska och nordasiatiska folkstammars kulturområden diskuterar författaren därefter i en överblick på 50 sidor de internationella dragen hos den skildrade byggnadens urform, vilken på sina håll — från att vara en halvt öppen toppkoja ovan jordytan — så småningom erhållit ett tillskott av en allt djupare jordgrop med ty åtföljande anordningar och blivit vad den nu kan vara eller ha varit: vinterbostäder hos ostjaker och voguler, votjakiska *beket*, lappska, aleutiska, giljakiska, samojediska, tatariska, teleutiska etc. gropkojor, ostsibiriska och nordamerikanska stannmars djupa vinterkulator med ingång från taket, germanska kvinnovinterstugor, *dyngjor*, frankiska *screeonae*, o. s. v. Äst av mänskliga bostäder äro säkerligen av naturen bildade hålor, och möjligt är att människan på sitt första utvecklingsstadium sökt förebild hos sådana vid byggandet. Med släktenas utbredning blev hon emellertid tvungen att skaffa sig utkomst på ständiga ströftåg, och därigenom omöjliggjordes fasta boningar. För den kallaste vintern måste hon dock sträva att skaffa sig ett bättre skydd än det, som den transportabla kojan erbjöd. Så kom det sig, att den jord- eller snötäckta resningen förbättrades med den nämnda gropen. Författarens ingående analys i detta stycke söker finna svar på den etnologiskt intressanta frågan, huruvida den grunda gropen i jordkojan är ett rudiment av en tidigare underjordisk bostadskula, eller om det är det första utvecklingsstadiet av en sådan. Hans åsikt i spörsmålet står i opposition mot Charuzins. Överblicken inbegriper därjämte komparativt historiska skildringar såsom av stomme, dörrar, rök- och ljushål, eldstäder, täckningsmaterial, liggplatser, badanordningar, kojans indelning i socialt och religiöst hänseende hos olika folkslag, vilket ej kan refereras här. Av en liten detalj i det rika materialet synes framgå, att i fråga om kägelkojor på

finskobugriskt område täckning med bark (av lärkträd) förekommer först hos jakuterna som en motsvarighet till den norrländska kokskålens granbarksbetäckning.

I den senare och ännu mera omfattande huvudavdelningen avhandlas enligt samma disposition i särskilda kapitel kojor med ryggåstak samt fyrväggiga blockhus hos obugriska folk, hos syrjäner, votjaker, tscheremisser, mordviner, finnar, ester, liver och lappar, och i en jämförande överblick på 159 sidor följer utredningen av samtliga uppdagade byggnadstypers och detaljers genesis och historia. Även här förekomma utflykter på främmande områden och analyser av de yttre inflytanden, som inverkat på finsk-obugriska byggnadsmetoder. Det primitivaste stadiet representeras av sådana mot marken lutade vägglösa vädertak av näver, ris o. d. med eldstaden framför, vilka för provisoriska ändamål uppföras hos ostjakerna, vogulerna och andra. Dessa hava stundom så gott som intet eller åtminstone högst bristfälligt sidoskydd. Till bättre värme och skydd fann man omsider på att vända två dylika takflak med de uppstående framsidorna mot varandra, tillsvidare med en smal gång emellan, vari äriln-placerades. Öppningen mellan de båda taken utgjorde avlopp för röken. Slutligen byggas taken tillsammans, eldstaden ryckes inom området, och en kojform, bestående av ett på marken vilande sadeltak utan väggar, uppkommer. På finskt område spårar man en alldeles motsvarande utvecklingsgång för enkla väderskärmar av trävirke, vilka placerats på samma sätt på marken. Tvänne sidoskyddade sådana, hopförda, lämna en plausibel grundstomme till den sadelformiga kjoan (jfr. en del svenska kolarkojor), vilken likvisst, som nämnt, kan härledas ur kägelkjoan med uppvisande av finländska övergångstyper. Behov av ökat utrymme ledde till att den på marken vilande väderskärmen baksida höjdes upp, varigenom plats bereddes för en bakvägg („sidovägg“); sålunda uppkom ett slags skärmtak-koja med tre väggar och öppen framsida, omväxlande av vekt och fast material efter lokaliteten. Samma utvecklingsgång, som förut nämnts, följer: tvänne sådana kojor vändas mot varandra (exempel från Finland) till bättre skydd och värme och hopbyggas omsider. Resultatet av sammanslagningen blir ett fyrsidigt hus med sadeltak. Den öppna skärmtak-kojan är stundom framtill över eldstaden försedd med en mindre skärm (ett syrjänskt exemplar visar slående likhet med en svensk slobod), vilken å sin sida strävar till likhet med den andra skärmen även i fråga om att underbyggas med väggar. Här leder alltså en annan utvecklingslinje än den nämnda fram till uppkomsten av det fyrsidiga huset. (Vi erinra oss här svenska kolkojor av ovan berörda halvtaktyp med eldstad och dörr å framsidan, likaså kokhuset på den värmländska finngården på Skansen).

Korsvirkestekniken har som bekant sitt första uppslag i den enkla stånggårdskonstruktionen. Författaren lämnar en rekonstruerad bild av en förhistorisk påbyggnad från mellersta Europa, därjämte flere bilder av gär-

dade väggresningar både från finländskt och obugriskt område (jfr. i svenska skogstrakter ännu förekommande kolhus). Till att börja med fyllas öppningarna mellan stängerna med lösa träan, men så småningom kommer man till insikt om knutning, varigenom täthet och stadga uppnås. Stånggårdsbyggnaden är visserligen en på området sedan gammalt känd övergångsform, men till någon självständig uppfinning av det verkliga blockhuset synes den ej ha lett bland finskt-obugriskas stammar. Genom de vid Östersjöns ostkust boende letterna och littauerne leddes kännedomen därom från södra och mellersta Europa över till östersjöfinnarne redan i förhistorisk tid. Samtidigt spred den sig i östlig riktning: på mordvinernas gebit i Ryssland är förekomsten av blockhus omkring 1300 konstaterad, bland de obugriskas stammarna i Sibirien likväl först i senaste århundraden.

Utrymmet förbjuder här att vidare följa författaren på hans intressanta studiefärder bland korsvirkes-, resvirkes- och takkonstruktioner av alla de primitiva slag, bland pörten, badstugor och rior, dessas gluggar och dörrar, rök- och ljusöppningar, ärilar och ugnar, askgropar, ugnspelare, röktutar och skorstenar, rökluckor, lång- och tvärbjälkar, golv- och golvtiljor, mullbänkar, liggbritsar av jord och bräder, sittbänkar, golvkällare etc., vilkas behandling leder till ständigt nya problemställningar i fråga om uppkomst och inflytelse. Det enorma kulturområde, varom det är fråga, inrymmer så mycket och har ju, så att säga, på kronologisk parad uppställda alla kulturnivåer. Samma kulturnivåer med ungefär samma bostadsförhållanden torde desslikes en gång i tiden hava existerat överallt. Detta i förening bidrager till att Sirelii undersökningar om primitiva bostäder bland finsk-obugriskas folk erhålla en avgjort universell läggning och giltighet.

Jag har här ovan, där så befunnits lämpligt, inom parentes antytt motsvariga svenska former. På byggnadsförhållandena inom västra Sveriges finska område har författaren givetvis ej haft anledning att närmare inlåta sig. Det är ju i huvudsak samma teknik som går igen i dess rior, pörten och badstugor, dock torde kunna sägas, att ett och annat ursprungligt drag där bättre motstått tidsinflytandet än i moderlandet. Rökstugian på Skansen avhandlas emellertid. Bland primitiva byggnader, som från svensk-finskt område af mig antecknats, vill jag nämna s. k. näverbodar och kokhus, gärdade av störrar. Jag har även varit i tillfälle att göra en avbildning av en åt ena sidan öppen näverkoja. Jag kan nu ej erinra mig, att författaren talar om förekomsten av sådana inom Finland, men väl inom obugriskas och permjakiska områden.

Det utmärkta arbetet slutar med ett ordregister.

Stockholm i dec. 1911.

Nils Keyland.

Oskar Nylander.

Ett österbottniskt konstnärsminne.

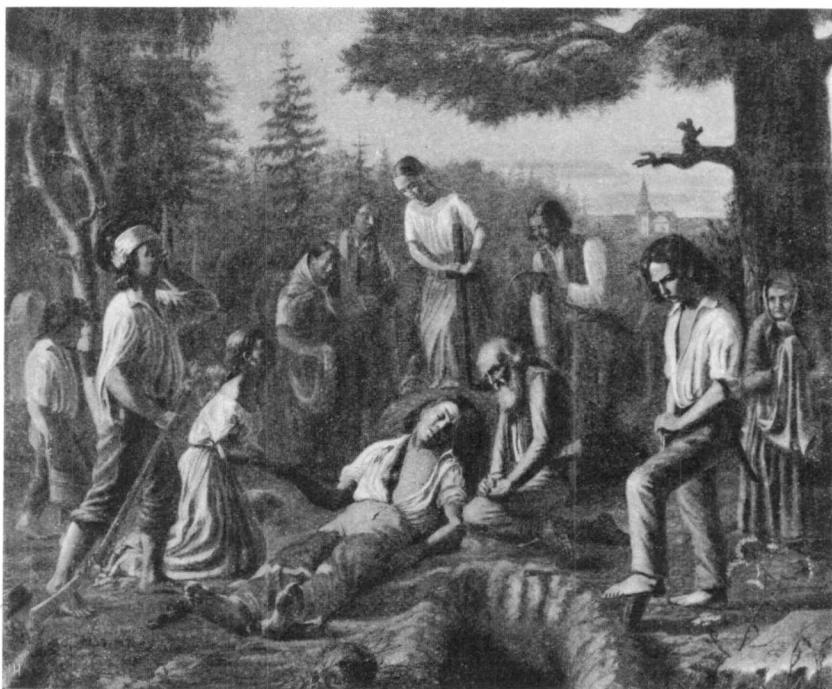
Den oförgätliga våren 1848, då minnessångarens harpa i Fänrik Stål klang mer gripande och fulltonig än någonsin, då tonerna av Vårt Land första gången hänförde en församling och då Fredrik Cygnæus där ute vid Gumtäkt med sin mäktiga stämman, som efter den stunden förblev brusten, — „vad gör det, jag har en gång talat“, sade han själv därom, — tolkade trollmakten av Finlands namn för dess i livets kamp utgående söner, anordnade den unge artisten Oskar Nylander i Uleåborg med sin tablå „Molnets broder“ en första illustration till Runebergs nyss utkomna dikt.

Det erkännande, med vilket tablån vid tillfället — en välgörenhets-soiré — hälsades av stadens allmänhet, föranledde lyckligtvis konstnären att återgiva scenen i olja på den tavla, varav omstående bild är en fotografisk reproduktion. Ett särskilt intresse får scenen därigenom att målaren betjänat sig av flera kända personer såsom modeller för deltagarna i densamma. Sålunda uppbevarar Molnets broder en bild av August Ahlqvist från denna tid, den på knä fallne fosterfadern av artistens äldste broder Fredrik Nylander och dottern av Josefina Kellgren, sedermera professorskan Pipping, den sårade ynglingen med bössan av artistens barndomsvän och skolkamrat Kristian Svanljung, den med spaden av hans yngre broder Bruno Nylander och flickan vid korset av hans yngsta syster Jenny Nylander, vid sin död prostinna Åkerblom. Såsom prov på artistens kompositionstalang bifogas ett senare utkast till Molnets broder, tillkommet i anledning av hans akademiska lärares anmärkningar emot den förra kompositionen. Limingo altartavla hindrade emellertid artisten att ägna mera tid åt detta utkast, som vid tiden för artistens död stod såsom färdig i rödt tecknad tavla på staffli i hans atelier.

Då vi med det vaknande Finland lyssna till Runebergs av Fredrik N. deklamerade sång inför Oskar Nylanders tablå, väckes vårt intresse för den unge målaren, och vi längta med läsaren att få göra hans bekantskap. Är det icke — tyckes det oss — en nyväckt livskraftig konstnärssande, som vuxit upp vid Ekmans sida, redo att bära konstens fana högt i Finlands framtid?

Han, Oskar Nylander, var född uleåborgare den 11 juni 1827 och nu en blåögd, vacker, välväxt och starkbyggd yngling, den sedan så berömde naturforskaren William Nylanders yngre broder. Hans föräldrar voro handlanden i Uleåborg rådman Anders Nylander och Margareta Magdalena Fahlander, dotter av bruksägaren Adolf Fahlander. Jämte sina bröder åtnjöt

han — efter tidigare information i hemmet av bl. a. den för sina utmärkta finska översättningar på vers och prosa berömde unge prästmannen Kl. J. Kemell — undervisning vid högre elementarskolan i sin födelsestad och finnes den 2 febr. 1843 nämnd såsom elev på konrektorsklassen. Då han emellertid røjde artistiska anlag vid tidig ålder, fick han redan som ung gosse — enligt en uppgift ännu 1842-3 — taga lektioner i teckning för mamsell Carolina Stenborg, en svenska inkallad till Finland såsom guvernant av landshövding

Molnets broder. Målning av Oskar Nylander 1848.

S. F. von Born och sedan över Borgå och Heinola kommen till Uleåborg, där hon för tiden underhöll stadens bästa fruntimmerspensionat. Dotter av en kapellmästare vid Gustav III:s hovkapell var hon, ehuru något puckelryggig och låghalt, känd för sina gedigna kunskaper, såsom utmärkt ritlärarinna, skicklig i silkessömnad och mycket kunnig i franska och även italienska språket, varjämte hon gärna inövade teaterstycken. Hon ansåg Oskar Nylanders anlag ovanliga och tillrådde honom att bliva målare. Då han dessutom själv visade föga lust att fortsätta sina litterära studier, men i stället fann sitt nöje i att rita karrikatyrer av lärare och kamrater, så beslöto hans föräldrar, därtill även tillrådda av äldste sonen Fredrik, att låta honom ägna sig helt och hållet åt konsten.

Av denna anledning åtföljde Nylander sin rektor G. E. Fogelholm till Stockholm, där han en sommar målade för någon artist, och senare —

„troligen 1844“, säger traditionen, då exakta anteckningar tyvärr icke finnas att tillgå — sin bror Fredrik till S. Petersburg, där han blev inskriven såsom elev vid konstakademin och såsom sådan bedrev konststudier enligt egen uppgift i fyra år, avbrutna endast av något kort besök i hemmet. Om den flit han därunder ägnade sin konst vittnade hans hemförda ritningar och fyllda portföljer — det mesta därav, enligt uppgift i en kista förvarade utkast och teckningar, förstördes vederligen vid en eldsvåda i nov. 1882 hos professor Fr. Nylander i Uleåborg — förutom några från denna tid uppbevarade tavlor: Kristus i örtagården, Alexander II såsom tronföljare

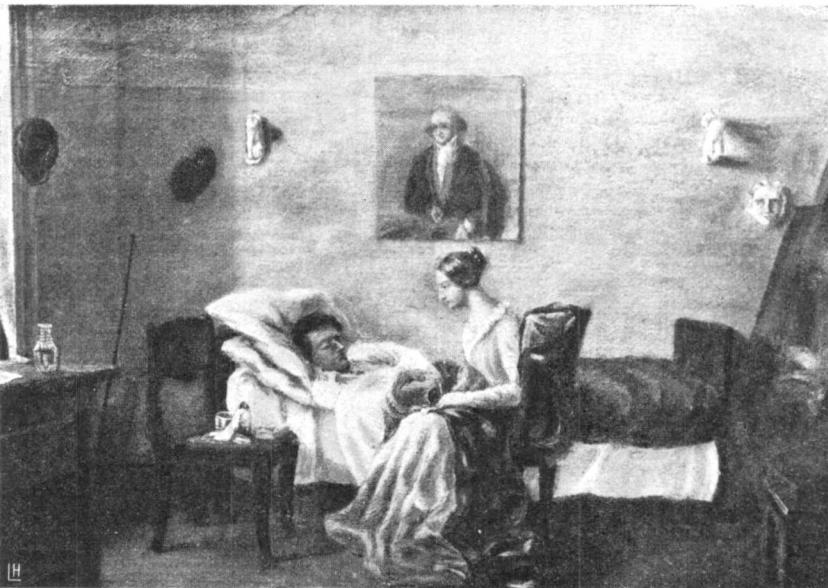

Molnets broder. Teckning av Oskar Nylander 1848.

(ett porträtt, som torde förvaras på rådhuset i Uleåborg), ett renoverat ursprungligen i Stockholm målat porträtt av hans mors morfar och fars farbror hovrådet Nylander, vilket han hade funnit rivet och medfaret på en vind, och ett litet självporträtt, målat, i sällskap med en besökande landsmaninna löjtnanskans Fredrique de Ron (f. Engman 1811 i Uleåborg) och med hovrådets porträtt på väggen ovan sjukbädden, efter hans tillfrisknande från koleran våren 1848 i Nevastaden. Ett av Nylander tecknat porträtt av musikdirektör Schwenke nämnes, men torde härröra från den tid denne enligt muntlig uppgift vistades i Uleåborg. Emellertid hade N. såsom elev vid akademien också vid Finska Konstföreningens exposition våren 1848 utställt en kopia efter Battonis „Botfärdiga Magdalena“, som vid föreningens utlottning tillföll referendariesekreteraren C. E. Stjernvall, vartill kommer att han, enligt egen uppgift, de två senare åren av sin akademiska kurs försörjt sig själv med sin pensel.

Huru naturligt var därför icke den knappast 21-åriga konstnärens livs-

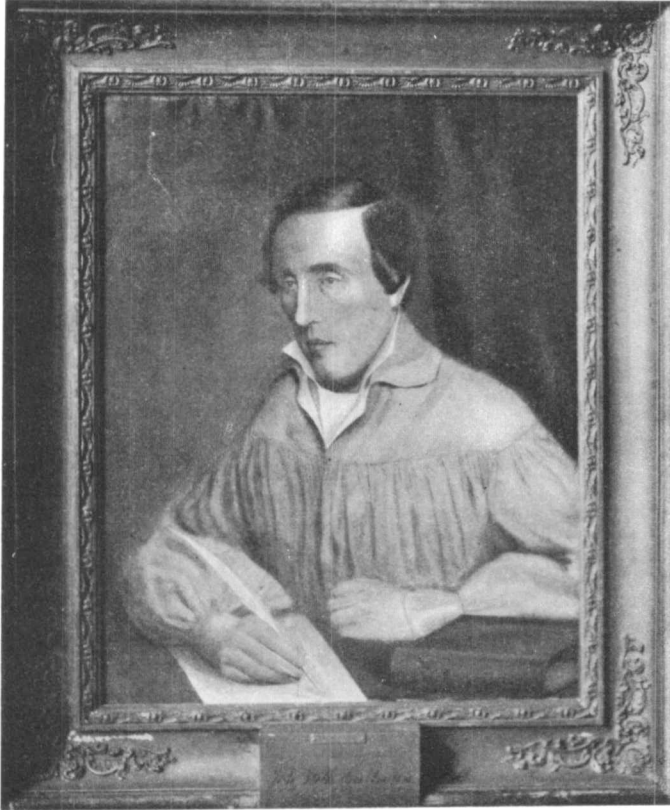
glädje och levnadsmod, då han efter avslutad 4-årig kurs vid konstakademien med diplom såsom historiemålare återvände till hemlandet för att utöva sin konst. Han ville dock ännu se sig om och begav sig, åtföljd av sina yngre bröder, med sin faders segelfartyg 1848 till Köpenhamn, där han studerade träget och avtecknade konstverken i Thorvaldsens museum. De nya konstskatter han på denna resa lärde känna, kunde icke undgå att väcka hos honom en längtan att vid ännu rikare konsthärdar utomlands få vidare utbilda sin konstfärdighet. Han uttalade sin önskan att kunna förtjäna medel därtill.

På sjukbädden (Oskar Nylander och Fredrique de Ron). Målning av Oskar Nylander 1848.

Hemkommen från Köpenhamn målade han väl under hösten och vintern — enligt ett uppbevarat pass och den nämnda uppgiften om Molnets broder tyckes han likväl ännu då besökt Petersburg — Molnets broder m. fl. taflor, vilka utställdes på våren i Helsingfors, och de porträtt, vilka veterligen finnas i Uleåborg inom familjerna Braxén, Candelin, Inberg och Willgren, förutom ett vackert porträtt av sin broder Bruno, nyssbliven student, i vårdslös habit. Även finnas av N. i blyerts tecknade porträtt av handlanden i Uleåborg Abraham Nylander och av Hedman, säkerligen den genom sina altartavlor i österbottniska kyrkor kände ritläraren J. G. Hedman (1800—66). Vi finna honom senare, på våren 1849, i Kuopio — „rysligt glad och tokig“, skriver en väninna, — sysselsatt med att måla, förutom porträtt inom familjerna Kellgren och Frosterus, J. V. Snellmans porträtt för österbottniska avdelningens räkning, varvid han — berättas det — för att bespara Snellmans tid betjänat sig av Ch. E. Frosterus'

hand såsom modell. Porträttet, vilket återger Snellmans tärda drag på en tid, då han säkerligen kände bördan av sin medborgerliga plikt tyngre och tröstlösare än någonsin, var väl redan färdigt, då N. i början av juni anordnade en utställning, event. utlottning av „flera tavlor“ — däribland „Molnets broder efter Runeberg“ och „Finsk flicka på skidor“ — i österbottniska avdelningens lokal, som då inrymdes i det lilla ännu kvarstående röda huset framför porten i Hällströmska gården mittemot anatomisalen vid

J. V. Snellman. Målning av Oskar Nylander 1849.

Fabiansgatan i Helsingfors, något senare enligt annons i Öhmanska bokhandeln. Men tidens knappa dagskrönika inskränker sig tyvärr blott till ett kort omnämnande av denna tilldragelse i vår konsts annaler. Ett närmare meddelande om tillkomsten av Snellmans porträtt, vilket konstnären förärade avdelningen, läses i Joukahainen XI.

Nylanders sinne begynte väl vid denna tid att sysselsätta sig med det betydande verk, som skulle bliva hans sista och förnämsta, en för Limingo kyrka till ett pris av 300 rbl s:r beställd altartavla Kristi förklaring, i vilken artistens broder Bruno N. tjänstgjorde såsom modell för Johannes. Sysselsatt med detta arbete tillbragte N. sommaren 1849 glad och upp-

sluppen i Uleåborg, där han uppslagit sin atelier i framlidne guvernör Lagerborgs våning, som efter hans enkas bortflyttning från orten stod öde under m:ll Plantings vård i „Mattu Nylanders gård“, men nu skulle genljuda av Oskar Nylanders sista steg på sin konstnärsbana. Ty denna, såsom ock hans levnadsdag, som gått upp så ljus, blev ej lång.

Begåvad jämte sin livsgladje med ett så fördelaktigt utseende, att han även därmed ådrog sig uppmärksamhet och det täcka könets sympatier, blev han — hurtig, stark och god skytt som han var — en ivrig och gärna sedd

Kristi förklaring. Altartavla av Oskar Nylander 1849 i Limingo kyrka.

deltagare i utflykter och båtfärder för dans, bärplockning, jakt, fiske och annan förströelse till Varjakka, Hietasaari, Knuuttila m. fl. ställen i stadens omnäjd. Men det dröjde icke länge, innan hans uppmärksamhet riktades på en mycket ung deltagarinna i dessa nöjen och han intogs av en varm böjelse, som blev honom ödesdiger.

Då den unge mannen efter utflykternas upphörande med årstiden, ännu upptagen med att fullborda sin altartavla och att handleda yngre elevers ritlektioner, fann att en fortsatt uppmärksamhet utsatte föremålet för hans böjelse för obehörigt skvaller, under det att en öppen trolovning av såväl hans som hennes anhöriga och följaktligen även av henne själv ogillades, försattes han i ett tröstlöst själstillstånd, vari han på en gång såg sin levnadslycka förspild och sin nyss beträdda konstnärsbana avbruten, ty — inför en hopplös framtid var han och ansåg sig framdeles ur stånd att arbeta.

Denna dubbla olycka kunde den lidelsefulle och hetlevrade österbottningen icke bära med jämnmod. Han föredrog att giva sig dödens frid. Den 25 oktober kl. 3¹/₂ e. m. genljöd ett skott i den toma våningen. Dess alarmerade vårdarinna skyndade in; läkare och präst tillkallades. Kl. 6¹/₄ hade Oskar Nylander, träffad i hjärtat av ett skott ur egen puffert, upphört att leva.

Huru ljusa och rika syntes icke på sin tid de förhoppningar den finska konsten med Oskar Nylander — av vars familjenamn man redan lärt sig att vänta mycket — bäddade i en alltför tidigt öppnad grav? Även vid den kände man ett trängande behov att — om än blott för ett flyktigt ögonblick — söka tröst och ro i den ofta återkallade tanken: Vad det land dock måtte vara bördigt och rikt, som fostrar sådana söner och har råd att mista dem just då de hunnit visa en förstående samtid vilket högt mål de utstakat för sig.

I sin minnesgård „Ett barr på Oskar Nylanders grav“ skref barn-
domsvännen bl. a.:

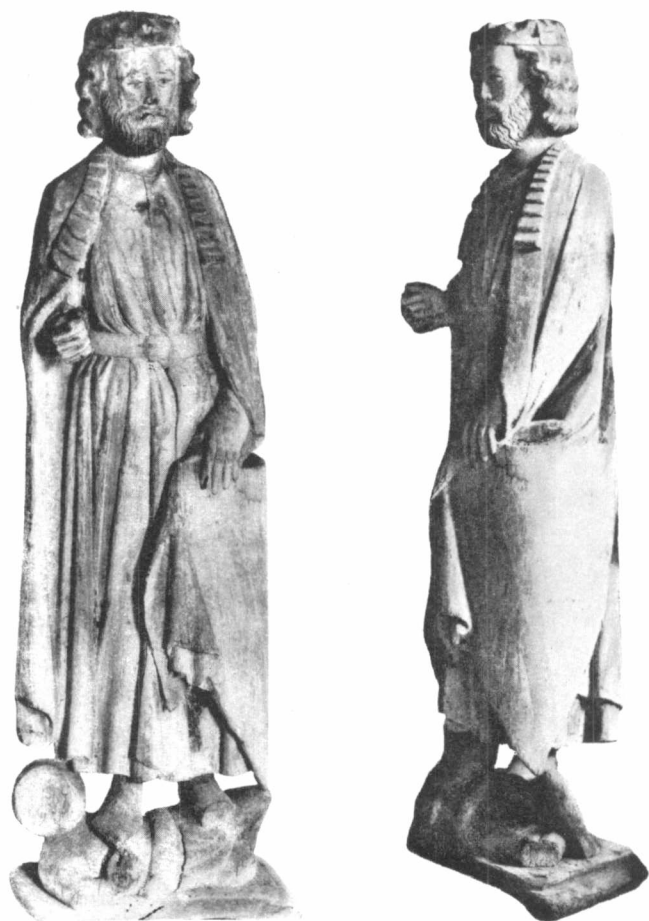
Om man målar uti himlen än,
Måla då en grav och sen på den
Ställ en dunkel gran i snön som blänker
Och vid den en vän, som på dig tänker.

Granen, som vid graven lutad står,
Fäller barr då nordens vind den når;
Varje barr, det är en tår, som rinner,
Många, många på din grav du finner.

J. R. A.

Bruno Nylander. Målning av
Oskar Nylander 1848 l. 1849.

Den helige Olof. Rusko kyrka. Finland.

Olofsstatyn från Rusko.

I.

I sitt icke minst för svensk medeltidskonst så betydelsefulla arbete: »Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor» (Helsingfors 1908) har dr *K. K. Meinander* på s. 31—33 (avb. s. 32¹) behandlat en unggotisk², stående staty av den helige Olof, som från Rusko kyrka i Finland kommit till Åbo museum. Bilden är i flere avseenden märklig. Att börja med i sin egenskap av *stående* figur, då i nordisk konst *sittande* figurer bruka vara de nästan ensamt förekommande ännu under här i fråga varande epok. Men dessutom faller genast i ögonen dess för våra förhållanden — och trots dess rätt blygsamma dimensioner (h. 1 m) — helt ovanliga grad av verklig monumentalitet, av lugn värdighet och natursann behärskning i draperiernas anordning, där man också observerar flere välfunna drag av dekorativ effektfullhet, såsom mantelns samling kring den högra armen och dess fall längs sköldens sida. Ansiktsdragen säga visserligen blott föga, men i sin fria och behagfulla dräktbehandling äger bilden ett företräde, som blott ett fåtal samtida verk från samma konstsfär.

Meinander har också riktigt framhållit dessa fakta och tagit dem till utgångspunkt för konstaterandet av bildens stilistiska proveniens. Visserligen gör han gällande vissa draperingens överensstämmelser med de tidigare (s. 7-22) behandlade helgonskåpsrelieferna från Urdiala och Kumlinge av detta egenomliga slag, varav Sverige³ och Norge⁴ även äga att uppvisa exempel och vars ursprung ännu knappast kan anses fullt fastställt⁵. Men han framhåller också, att »visserligen står den närmare de förebilder, vilka vi, bakom många mellanhänder, få söka för hela denna grupp av konstverk, nämligen den romanska konstens mästerverk i mellersta Tyskland». Av de paralleller han framdrager i fråga om vissa dräktmotiv och andra smärre stilelement, synes också framgå, att han närmast avser de *sachsiska* 1200-tals skolorna.

Så pass försiktigt odeciderat hållen som denna attribution är,

¹ Avb. också av *J. J. Tikkanen* i dennes anmälan av Meinanders arbete i *Finsk Tidskrift* LXV, 1908 s. 166, i *Harry Fett: Billedhuggerkunsten i Norge under Sverreætten* (Kristiania 1908), fig. 119, samt *Meinander: S. Olof och Finland* (Kunst og Kultur II. 1911, s. 22).

² Enligt min mening kan man utan tvekan här använda denna annars ofta så svävande beteckning. Jfr också *Meinander: Medelt. altarsk. s. 33 not 2.*

³ Tre figurer från Ludgo (Södermanland), kat. öfver utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910 n:r 15. Avb. i mina uppsatser: *L' exposition d'art religieux ancien de Strängnäs* (Revue de l' art chrétien LXI, 1910, s. 304) och *Strängnäs stifts medeltida träskulptur* (i *Studier från utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. I. Stockholm 1913, fig. 17.*)

⁴ Antemensale från Komnes i Oldsagsamlingen i Kristiania. *Fett: a. a. fig. 50.*

⁵ Se mina anf. uppsatser resp. s. 304 f. och 38 f. *Meinander's* hypotes (S. Olof och Finland s. 22) om dessa arbetens norska ursprung har jag svårt att utan vidare underskriva.

har den emellertid lämnat fältet öppet för vidare hypoteser. Tikkanen¹ synes icke hålla för alldeles uteslutet, att vi i Rusko-helgonet ha att göra med ett direkt *franskt* inflytande — jag inbillar mig, att han då närmast tagit fasta på dess sätt att balancera på den mot marken stödda skölden, ett motiv välkänt i fransk gotisk skulptur, företrätt t. ex. av den berömde S. Teodor i Chartres-domens sydportal och S. Georg i dess norra — medan Fett² tänker på ett *norskt*, utgående från en av fransk konst påverkad bildhuggarskola i Trondhjem. Till Fetts åsikt har sedan Meinander³ själv slutit sig, samtidigt som han uppdrar en översikt över de allmänna kulturella förbindelser mellan Norge och Finland, som skulle göra denna åsikt förklarlig.

Det är mig emellertid omöjligt att biträda någondera av dessa meningar. Även om jag, som jag nyss framhöll, gärna medger sköldens hållning som ett eventuellt franskt-inspirerat drag och erkänner, att under den epok, här är fråga om, åtskilligt föreligger, som tyder på att det nordiska konstlivet, även träplastiken, mottagit vissa direktare impulser från Frankrike⁴, spelar, som jag nedan skall uppvisa, förekomsten av detta drag ingen som helst bevisande roll. För bestyrkandet av Fetts mening skulle en stilkritisk undersökning vara av nöden, men en sådan saknas; hans hypotes om en trondhjemska Olofsstaty som prototyp för andra nordiska⁵ förefaller mig också fantastisk, då jag icke kan inse, att dessa i väsentliga avseenden något som helst skilja sig från den vanliga typen för konungsliga helgon.

Vad slutligen Meinanders bevisföring angår, har jag också ett och annat att därtill anmärka. Redan i »Medeltida altarskåp och träsniderier»⁶ har han uttalat sig för norska konstsnickare som förebildare för (utförare av ?) vissa finska korstolar. Då jag icke av självsyn känner hela det där citerade norska jämförelsematerialet, vågar jag ej bestämt uttala mig härom; så mycket tror jag mig dock med full säkerhet kunna utsäga som min åsikt om den del av detta material, jag är bekant med, nämligen korstolsfragmenten från Färöarne (nu i Köpenhamns Nationalmuseum⁷) och i Møre⁸, att ingenting som helst synes

¹ A. a. s. 165.

² A. a. s. 79.

³ S. Olof och Finland s. 21 f.

⁴ Se min uppsats: Bidrag till kännedomen om den franska bildhuggarkolonin vid Uppsala domkyrka (Uplands fornminnesförenings tidskrift VI: XVIII, 1912, s. 283—306). *Andreas Lindblom*: Då en kyrka vandaliseras . . . (Ord och bild, XXII, 1913, s. 17—22: om en madonna från Edshult, Småland, i Statens Historiska Museum, Stockholm). Även på Gotland är en direkt fransk influens påvisbar (se min anf upps. i Studier från Strängnäsutställn. s. 51 f.). — Om Frankrikes betydelse för Trondhjems-skulpturerna jfr *Fett*: *Mattheus af Paris og hans stilling i norsk kunsthistorie*, s. 23 f.

⁵ *Fett*: *Billedhuggerk. i Norge*, s. 78—80.

⁶ S. 214 f.

⁷ *Harry Fett*: *Norges kirker i Middelalderen* (Kristiania 1909), fig. 348. Meinander anmärker själv deras stilistiska olikhet.

⁸ *A. Nicolaysen*: *Norske bygninger fra fortiden I*. (Kristiania 1860—66), pl. XIX: 8—12.

mig föreligga, som ger anledning att ställa de i fråga varande arbetena i de båda länderna i något genetiskt förhållande till varandra. De likheter, som där finnas, äro helt och hållet av oväsentlig, blott av de gemensamma grundformerna betingad natur. För övrigt, skulle verkligen de påstådda relationerna hava ägt rum, infalla de så sent, hela 200 år efter den tid, Ruskobilden tillkom, att för dess vidkommande ingenting kan slutas¹. Ungefär detsamma gäller de kyrkliga förbindelser av personlig art, som Meinander² efter Edv. Bull³ citerar. Den första av denne senare anförda notisen — som för övrigt lika väl kan gälla en svensk man! — stammar från 1353. Vad slutligen angår den kontakt mellan Norge och Finland, som skulle kunna tänkas åvägabragt genom birkarlarna och som den finska författaren likaså åberopar⁴, hänför sig det första dessa birkarlar gällande dokument, man känner, till år 1328⁵, och även med godtagande av den av Johannes Bureus angivna traditionen om birkarlafärdernas början redan vid 1200-talets slut på Magnus Ladulås' tid⁶, kan jag ej finna annat än högst problematiskt, om dessas — för övrigt oförnekliga — betydelse för spridningen av västerländsk odling verkligen skulle hava sträckt sig även till den högre konstnärliga kulturen. Helgonstatyer lika så litet som korstolar torde dessa västerbottniska bönder och köpmän knappast varit betänkta på att föra med sig på de långa och svårbefarna leder, de hade att tillryggalägga, åtminstone ej till så sydbelägna, utanför färdeområdet liggande näjder som den, där Rusko församling ligger i Egentliga Finland⁷.

Som synes har undertecknad icke stora sympatier för de antaganden, som framförts av de här i korthet refererade forskarne. Det är enligt min me-

¹ Om de av Meinander som norska förmodade 1200-talsverken i Urdiala och Kumlinge se ovan sid. 41, not 5.

² S. Olof och Finland, s. 21.

³ Norsk-finske kirkelige forbindelser i middelalderen. ([Norsk] Historisk tidsskrift R. IV. B. 6, s. 364—368.)

⁴ Medelt. altarsk. och träsniderier s. 215, S. Olof och Finland s. 23.

⁵ Diplomatarium suecanum IV n:r 2676.

⁶ Se *Johan Nordlander*: Om birkarlarna. ([Svensk] Hist. tidskr., XXVI, 1906 s. 216.)

⁷ Ännu ett antagande vore ju möjligt, nämligen att bilden från sin presumerade härstammingsort kommit över det egentliga Sverige. Jag tänker då ej närmast på en direkt transporterung längs den allmänt begagnade vallfartsvägen från Trondhjem via Jämtland, Ångermanland och Helsingland, utan tack vare förmedling av ett eller annat slag genom de mellersta delarna av landet. Att dessa delar i konstnärligt hänseende på ung- och höggotisk tid verkligen stått i ett efter mycket att döma rätt intimt förhållande till den västra grannen förefaller nu uppenbart (Jfr *Henrik Cornell*: Katalog öfver utställningen af äldre kyrklig konst i Härnösand 1912, Sundsvall 1912, s. 3—5). På denna fråga kan jag dock ej här inlåta mig — hälst som jag, enligt vad i det följande skall framgå, har helt andra åsikter om bildens ursprung — utan hänvisar här blott till *A. Lindblom*: Björsätters stafkyrka och dess målningars ställning inom vår medeltidskonst (Fornvännen VI, 1911, s. 67—101; om norsk skulptur i Sverige särskilt s. 96—97) samt till min anf. uppsats i Studier fr. Strängnäsutst. s. 40 f. (jfr min uppsats: Till frågan om den konstnärliga traditionens fortlevande under medeltiden, *Kunst og Kultur* II. 1911 s. 33).

ning icke till det håll som föreslagits, som man har att gå för att lösa frågan om Ruskostatyns härstamning.

Däremot har Meinander ett uttalande¹, som jag i detta sammanhang önskar taga fasta på. Efter att hava påpekat sin äldre åsikt om den i fråga varande statyns likheter med alster av den sachsiska skulpturen, men att han ej lyckats finna förbindelseleden mellan dem båda, yttrar han: »Den (d. v. s. denna förbindelseled) stode väl att söka på Gottland, som vid denna tid var huvudorten i öster för den nordiska konsten, och det är ju möjligt att vi ännu där skola finna motsvarigheter till vår Olofsbild.» Enligt min åsikt förhåller det sig också i själva verket så, och jag går att söka bevisa detta påståande².

2.

Det konstverk, jag då närmast har i tankarne, är en stor framställning i ek av en sittande Olof från Väte kyrka på Gotland, nu i Statens Historiska Museum i Stockholm³.

¹ S. Olof och Finl. s. 22.

² Ännu ett tänkbart inkast för det norska ursprunget må, förrän jag går vidare, här upptagas, nämligen om ej en norsk stilpåverkan kunde vara tänkbar just via Gotland. Uttryckliga vittnesbörd om denna ös förbindelser med Norge föreligga ju. Att norska köpmän besökt Gotland är känt, om ock få notiser därom föreligga (*Alexander Bugge: Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1300*, [Norsk] Historisk tidsskrift R. III B. 5, 1899, s. 174), men däremot flöda rikligt de uppgifter, som Bugge i sin anf. uppsats samlat om gotländingars kommersiella beröring med Norge, huvudsakligen under 1300-talet, men även under äldre tider. Emellertid visar sig, dels att den gotländska Norgeshandeln huvudsakligen blott berört en plats, Bergen, dit, så vitt man vet, någon livligare konst-, åtminstone skulpturverksamhet, ej synes varit lokaliserad, dels att den gotländska handeln i hög, nästan övervägande grad var en transitohandel mellan England och Norge och alltså icke direkt ledde kulturströmningarne över till Östersjön. Detta till trots är visserligen faktiskt, att även konstnärligt denna beröring åtminstone i någon mån burit frukt. En gotländsk dopfunt finnes i Tanums kyrka i Norge, av *N. Nicolaysen: Norske fornlevninger* (Kristiania 1862—66) s. 203 daterad till före 1250 (jfr funten från Gistad, Östergötland, Statens Historiska Museum, Stockholm; *O. Janse: Medeltidsminnen från Östergötland*, Stockholm 1906, fig. 14), avb. av *Lorens Berg: Brunlanes, en bygdebok* (Kristiania 1911), fig. 50, 51, och i Tönsberg har en gravsten (från 1300-talets andra hälft) blivit funnen, som enligt inskrift är inköpt på Gotland (se *O. Rygh: Fortegnelse over de til Universitetets Samling af nordiske Oldsager i 1877 indkomne Sager ældre end Reformationen. Foreningens til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring Aarsberetning for 1877*, Kristiania 1878, s. 24). Även den norska inverkan, som på olika sätt gjort sig gällande i Linköpings stift — vartill Gotland ju hörde — (se sammanställningen av notiser i min anf. uppsats i Studier från Strängnäsutställningen s. 40) kan tänkas ha varit av betydelse för även den gotländska konsten. Emellertid må man behålla i minnet, dels att dessa fakta icke uttryckligen beröra trä-skulpturen på ön — som, efter vad kan konstateras, särskilt på 1200-talet gått egna, mycket originella vägar — dels att inom denna i övrigt intet förefinnes, som på något sätt ger anledning att misstänka, att gotländska konstnärer haft kännedom om norsk plastik.

³ Bilden finnes i sin helhet icke förut avbildad; däremot ses dock en — rätt otillfredsställande — återgivning av dess övre del i *Hans Hildebrand: Den kyrkliche kons-*

En sittande figur som denna och i för övrigt helt olika pose erbjuder ju intet bekvämt jämförelsematerial med en stående som Ruskobilden, och jag är den förste att erkänna, att de likheter dem emellan, jag trott mig finna, icke äro omedelbart påfallande. Vissa avgjorda olikheter komma likaså till synes. Så i fråga om utformningen av hår och skägg, det förra å Vätefiguren långt sirligare än hos den andra statyn, refflat i fina, parallella fåror, en teknik som i stället hos denna kommit till användning för utarbetandet av skägget, vilket däremot hos den gotländska bilden har en långt mer summarisk anläggning; *denna* olikhet tror jag mig nedan skola kunna tillfredsställande förklara. Som mera vägande kan då anföras den skiljaktiga gestalt, som givits de under de båda helgonens fötter lagda gnomen: här, i Rusko, i liggande ställning med benen korsade nästan som en vilande gavelfigur från barocken, där, i Väte, sprattlande med sina fortkomstledamöter på ett högst oplastiskt sätt. En viss karaktäristisk förkärlek för rörliga benställningar ger sig dock på båda håll tillkänna, i den finska statyn kanske rent av framtvingen av formen för det konstnären tillgängliga materialet — jag stödes häri av det intryck av otillräcklighet och insnördhet, som bildens hela nedersta del gör på mig — om man nu icke helt enkelt vill erkänna konstnärens rätt att efter behag variera sina motiv. Tilläggas bör också, att även om Vätehelgonets gnom är framställd klädd i en framtill spetsig järnhatt, medan det finskas (skadade) huvud synes varit omslutet av en tätt anliggande brynja, återfinnes denna senare huvudbeklädnad på en annan gotländsk, Vätestatyn närstående Olofsbild i Boge kyrka. En detalj, som i gnomens dräkt hos alla dessa tre återkommer, är det överdrivet höga, runda bältet kring livet.

Jag går härmed att påpeka övriga överensstämmelser mellan de här jämförda verken. Ansiktets ålderdomligt halvcylindriska, av blocket bestämda form¹, den raka näsan, den skarpt skurna munnen med dess nedhängande mustasch, skäggets högt uppe på kinden liggande fäste, händernas och fötternas utarbetning erbjuda hos båda mer eller mindre bestämt påtagliga paralleler. Ännu skarpare framträda dessa i fråga om dräktbehandlingen. Visserligen felas i Gotlandsfiguren den finskas vackra uppläggning av mantelfliken

Den helige Olof. Väte kyrka.
Gotland.

ten under Sveriges medeltid (Stockholm, 2. uppl. 1907, fig. 133) samt *samme förf.*: Sveriges medeltid II (Stockholm 1884—98) fig. 63, på båda håll resp. s. 65 och 380 daterad till 1300-talet.

¹ Jfr *Meinander*: Medelt. altarsk. och träsniderier s. 33 och 37.

över sköldens hörn, men i stället återvänder den i synnerligen snarlik form vid mantelns fall över den sittandes högra knä, liksom den stramning i tyget — med vecken konvergerande in mot en gemensam punkt — som åstadkoms av mantelns slag kring Ruskostatyns vänstra arm, återkommer hos Vätebilden, där manteln spännes för den utskjutande armbågen. En särskilt ögonskenlig analogi utgöres av mantelns hos båda på överensstämmande sätt återgivna pälsbesättning framför axlarne — även om denna detalj skall jag senare hava mer att säga

Den helige Olof. Tofta kyrka. Gotland.

— liksom av de få, kraftigt framspringande, framtill rundade veckryggar, i vilka kostymens underdel uppdelats, samt de skarpt framfallande vecken över det höga läderbältet. På ömse håll alltså en strävan efter en ytbehandling av bred, men på samma gång livligast möjliga verkan, avsedd att åstadkomma en kraftig fördelning av belysta och skuggade partier¹.

Allt synes mig sålunda giva vid handen, att de båda statyerna, om måhända icke återgående på samma mästarhand, dock tillhöra en gemensam skola, och med känedom om den ställning Gotland under ung- och höggotisk tid intog som medelpunkt för en livlig konstutveckling och konstexportering, torde det icke vara för djärvt att dit lokalisera densamma. Det är just Meinander själv, som på ett övertygande sätt på flerfaldiga ställen i sin »Medeltida altarskåp och träsniderier» framhållit detta icke minst i dess betydelse för det finska konstlivets vidkommande². På ön träffas dessutom flere statyer, som ehuru av underlägsen kvalitet och i vissa avseenden skiljaktiga, direkt sammanhöra med helgonbilden från Väte och vittna om förekomsten av en rätt flitigt arbetande skola: den ovannämnda i Boge, i Tofta, Hangvar och Hejdeby (dessa båda senare i Gotlands Fornsal, Visby), samtliga, möjligen med

¹ Huru den finske Olofs krona varit beskaffad är nu ej möjligt att säga. Ingenting synes mig dock — till motsats mot Meinander — tala mot, att den ej kan hava haft spetsar av samma höjd som Vätefigurens.

² Rörande det svenska fastlandet har jag sökt belysa vissa drag av den gotländska träplastikens stora roll i min uppsats: »Dalby mästaren». Om några krucifix i uppländska kyrkor (Uplands Fornminnesförenings Tidskrift h. XXVI, 1910, S. 20—45), i katalogerna över utställningen i Strängnäs 1910 (n:r 39, 45, 46) och kyrkomuseet sammastädes (1911; s. 9, n:r 18—20) samt i min anf. uppsats i Studier från Strängnäsutställningen s. 52—56. Jag hoppas att snart i en utförligare form, i samband med en fullständig historik över den gotländska medeltida träskulpturen, få återkomma till detta ämne.

undantag av den sistnämnda, även de Olofsframställningar, troligen ännu andra, om vilka jag dock för ögonblicket ej bestämt vågar uttala mig.

Att de många gotländska skulpturskolorna emellertid ej så att säga skapade ex ovo, utan — åtminstone i sina bättre exemplar — mer eller mindre direkt anslöto sig till utländska förebilder, är en sak, som ju faller av sig själv och som jag under mina forskningar i flere fall fått uttryckliga bekräftelser på. Det är då vad 1200-talet angår, så vitt jag kunnat se, och så som man kunnat vänta för övrigt, framför allt den tyska konsten, som varit uppslagsgivande. Av alldeles särskild betydelse tycks just den sachsiska plastikutvecklingen här vid lag hava varit. På Gotland — där främst tack vare sachserhertigen Henrik Lejonets bekanta ingripande år 1163 (eller 1161) till förmån för sina landsmäns tryggade tillvara på ön¹ det huvudsakligen blev kolonister av sachsisk och nedertysk härstamning, som kommo att bilda den första tyska främlingsstammen i Visby² — framträder nämligen redan under 1200-talets 2:dra fjärdedel alldeles påtagligt den gotländska skulpturen i sina mera representativa alster som en nära avhängig parallellföreteelse³ till de sinsemellan mer eller mindre intimt förbundna sachsiska skolor⁴, som utfört de bekanta krucifixen resp. kalvariegrupperna i Wechselburg, Freiberg, Halberstadt, Naumburg (S. Moritz), »Gyllene porten» i Freiberg m. m.⁵ Mer än ett konstaterande av detta faktum kan jag emellertid här ej göra — en fullständig utredning härav måste anstå till längre fram och till annat ställe — jag önskar blott påpeka, att efter Bachems datering av det tyska materialet, varigenom Goldschmidts tidigare, allmänt antagna kommit i lindrig förskjutning⁶, har den sachsiska konsten utövat ett kontinuerligt inflytande på den gotländska plastiken åtminstone under en tid av omkring 25 år från, senast, början av 1200-talets 2:dra fjärdedel, och att det därför ej vore alltför överraskande att finna traditionerna fortsatta århundradet igenom, även om det måste erkännas, att kontinuiteten i dessa traditioners vidmakthållande ej nu låter belägga sig⁷.

¹ O. S. Rydberg: Sverges traktater med främmande makter I. (Stockh. 1877), n:r 42.

² Se *Adolf Björkander*: Till Visby stads äldsta historia (Upsala 1898), s. 46.

³ Om densamma som skapad på ön själv eller icke se vidare nedan s. 58.

⁴ Se *Adolph Goldschmidt*: Studien zur Geschichte der sächsischen Skulptur in der Übergangszeit vom romanischen zum gotischen Stil (Berlin 1902); *J. Bachem*: Der Meister der Kreuzigungsgruppe in Wechselburg (Zeitschr. f. christl. Kunst XX, 1907, sp. 323—334, 361—370); *samma förf.*: Sächsische Plastik vom frühen Mittelalter bis nach Mitte des 13. Jahrhunderts (Weimar 1908).

⁵ Även av andra sachsiska skolor från denna tid än dessa här nämnda mera bekanta tror jag mig hava funnit avläggare på Gotland.

⁶ Dateringarna hos *Hasak*: Geschichte der deutschen Bildhauerkunst im XIII. Jahrhundert (Berlin 1899) kunna alldeles lämnas ur räkningen (se rec. av *F. X. Kraus* i Repertorium für Kunstwissenschaft XXIII. 1900, s. 67).

⁷ Om sachsiskt inflytande (omkr. 1240) på den gotländska arkitekturen se *Johnny Roosval*: Die Kirchen Gotlands. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Schwedens (Stockholm 1911) s. 121; jfr s. 218, 223 m. fl.

Den skulpturutveckling, som i Sachsen under 1200-talets senare hälft vidare utbildade de av de äldre skolorna givna uppslagen, till dess de under det följande århundradets första decennier dukade under i kampen mot den inbrytande franska höggotikens främmande element, är med undantag av de stora centralmonumenten i Naumburg, Meissen och Magdeburg icke kända i samma omfattning som den tidigare och som den syntetiskt genomarbetad. Programuppgifter som de nyss nämnda ha varit sällsynta. Dess huvudsakliga specialitet tyckes hava varit gravskulptur. Något större mått av konstnärlig fullkomlighet nådde den inom detta område för övrigt icke. De framställda figurerna äro mestadels stela och uttryckslösa. Ett segt fasthållande vid ålderdomliga smakideal gör sig starkt gällande¹. Den inbrytande höggotiken gör sig ännu in på det nya århundradet blott sporadiskt gällande, och frontaliteten brytes blott sällan av dess strävan till asymmetri och rörelse². Ännu arbeten som Berthold von Hennebergs († 1330) gravsten i Johanniterhaus i Würzburg (nu i Nationalmuseum i München³), Friedrich von Salzas († 1327) i Langensalza⁴ eller Heyno Junges († 1330) i domen i Nordhausen⁵ uppvisa påtagligt dessa egenskaper.

Intressantast äro dessa skulpturer med hänsyn till de anknytningspunkter, man finner mellan dem och mästerverken i Naumburg. I enskilda rörelsemotiv som i vissa poser i deras helhet äro sådana allt för påtagliga för att låta sig förnekas trots den kvalitativa skillnad, som nästan överallt gapar som en klyfta mellan de senare och de mer eller mindre hantverksmässiga alstren av här i fråga varande grupp. Vad Berthold von Hennebergs monument angår, har redan K. M. Rohe⁶ påpekat dess likheter med Thimo von Kirsitz i Naumburg, och även med godtagande av de reservationer, som Pindar häremot framställt — han ställer monumentet på samma linje som de nedan omtalade Erfurtgravstenarna — bortförklaras de ej, om man också ej kan vidhålla Rohes åsikt om ett omedelbart sammanhang. Särskilt

¹ Se *Otto Buchner*: Die mittelalterliche Grabplastik in Nord-Thüringen mit besonderer Berücksichtigung der Erfurter Denkmäler (Strassburg 1902) s. 17.

² *Buchner*, a. a. s. 47.

³ *Wilhelm Pindar*: Mittelalterliche Plastik Würzburgs. Versuch einer lokalen Entwicklungsgeschichte vom Ende des 13. bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts (Würzburg 1911) s. 56—58; Taf. XVIII; jfr *Hans Börger*: Grabdenkmäler im Maingebiet vom Anfang des XIV. Jahrhunderts bis zum Eintritt der Renaissance (Leipzig 1907), s. 14, 18. (Av *W. Bode*: Geschichte der deutschen Plastik, Berlin 1887, s. 88 uppges årtalet för Bertholds död oriktigt till 1370).

⁴ *Buchner*: a. a. s. 46 f. Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Sachsen I. (Halle 1879) s. 39, fig. 9.

⁵ Bau- und Kunstdenk. d. Prov. Sachsen 11. (Halle 1888), fig. 47; jfr *Buchner*: a. a. s. 12.

⁶ Die figürliche Grabplastik des bayerischen Untermaingaus vom XII. bis zum Ende des XIV. Jahrhunderts (München 1908), s. 16.

starkt framträda likheterna i riddar von Hahns vackra gravsten i domen i Merseburg, som Bergner¹ t. o. m. anser frestande att — om ej andra omständigheter talade däremot — betrakta som ett ungdomsarbete av den store Naumburgmästaren själv — ett slags förstudie till hans Ekkehardstaty. Dräktens faktur, armarnes ställning, hårets behandling, allt finner klarare eller otydliga motsvarigheter i detta fräjdade verk.

Ernst von Gleichens gravsten.
Erfurt.

Walter von Glizbergs gravsten.
Erfurt.

Det synes emellertid vara å vissa skulpturer i Erfurt och andra med dessa sammanhängande, som man har bästa tillfället att konstatera det sakförhållande, varom här är tal. De som då närmast komma i fråga äro greve Ernst von Gleichens († 1264) och hans båda gemålers² samt Walter von Glizbergs och Hedvig von Foburgs³ gravstenar, den förra i domen, den senare i Schottenkirche. Till dessa kunna — andra mindre betydande att förtiga⁴ —

¹ Naumburg und Merseburg (Leipzig 1908) s. 140. Jfr *samme förf.*: Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland (Leipzig 1905) s. 222.

² Buchner: a. a. s. 1—8; avb. Taf. I; goda avb. även i *Hirths Formenschatz* XXXIV, 1910, fig. 4, i *G. Dehio* och *G. von Bezold*: Die Denkmäler der deutschen Bildhauerkunst (Berlin 1905 —), 13. Jahrh. Taf. 4: 1 samt Bau- und Kunstdenkm. d. Prov. Sachsen 13 (Halle 1890), fig. 25 a. Jfr *Paul Greinert*: Erfurter Steinplastik des vierzehnten und fünfzehnten Jahrhunderts (Leipzig 1905) s. 4 f.

³ Buchner: a. a. s. 8—12; fig. 1. *Greinert*: a. a. s. 5. Bau- und Kunstdenkm. d. Prov. Sachsen, 13. fig. 44.

⁴ T. ex. följande av Buchner ej omnämnda arbeten: gravstenarne över Otto (Bodo) von Hleburg i klosterkyrkan i Mühlberg (Bau- und Kunstdenkm. d. Prov. Sach-

läggas värden över abedissan Gertrud († 1270) i Quedlinburgs slottskyrka¹, Adelheid von Ameras († 1298) graverade sten i Erfurts Augustinerkirche² och Reinhard Varchs i Schulpforte³.

Stilens ovan antydda allmänna egenskaper röja sig även här, och först i fråga om den sista i raden, Adelheid-stenen, kan man mera nämnvärt spåra tendenser till större frihet och höggotisk rörlighet. Redan i Gleichenmonumentet iakttar man emellertid vissa trevande försök i samma riktning.

Adelheid von Ameras gravsten.
Erfurt.

Reinhard Varchs gravsten.
Schulpforte.

I den manliga figuren härskar visserligen ännu den obrutna symmetriska frontaliteten, men i gemålernas bilder, med deras livfullare handrörelser och mera omväxlande behandlade dräktdraperier, har man en känning med det,

sen, 29, Halle 1910, fig. 141) omkr. 1300, Burchard von Mansfeld († 1229) och hans gemål i Andreaskirche i Eisleben (a. a. 19, Halle 1895, fig. 57) — om dess ålder se nedan s. 53 not 2 — Konrad von Wernigerode († 1339) i Oberpfarrkirche in Wernigerode (a. a. 7, Halle 1883, s. 102) samt en obekant greve och grevinna von Wernigerode sammastädes (a. a. och sida), väl först från 1300-talets mitt; samtliga äro graverade. Om arbeten i andra delar av Tyskland, där stilistiska motiv analoga med de sachsiskas uppträda, se *Buchner* a. a. s. 17 f.

¹ *Max Kemmerich*: Die frühmittelalterliche Porträtplastik in Deutschland bis zum Ende des XIII. Jahrhunderts (Leipzig 1909), fig. 90.

² *Buchner*: a. a. s. 12—18; fig. 2.

³ *Buchner*: a. a. s. 45 f.; fig. 8. *Bergner*: Naumburg und Merseburg s. 101; fig. 82. Bau- und Kunstdenk. d. Prov. Sachsen, 26 (Halle 1905), fig. 84.

som håller på att arbeta sig fram¹. Det är också i dessa bilder, som parallellerna med Naumburgerverken huvudsakligen göra sig gällande. Oberäknat detaljer som den likartade formen för broscher och huvudbonader här som där, erfar man verkligen som en återklang av de stolta Naumburgerfurstinnorna i det sätt, varpå de båda grevegemålerna framträda på Erfurtstenen. Så som den högra av dessa lyfter fliken av sin mantel, imiterar hon Uta-statyn, medan hon, liksom Hedvig von Foburg och Adelheid von Amers, synes hava lärt sin

Ekkehard och Uta.

Hermann och Regelindis.

Naumburg.

gest mot mantelbandet — sannt nog en av tidens vanliga modegester — från »den leende bruden», den koketta Regelindis. Annars är det den vänstra av de två Gleichengrevinnorna, som synes lärt mest just av denna staty, vad också gäller Hedvig von Foburg, abedissan Gertrud och Adelheid. Det sätt varpå de ordna sina mantlar kring armarne och draperas dem vid midjan är just det, vari Regelindis vetat inlägga så stort raffinemang. Att observera äro till sist de långa, obrutna linjer, i vilka manteln faller längs den högra Gleichengemålens hela vänstra sida och längs Adelheids kjortelparti: synbarligen samma stilistiska uppfinning går här igen, vilken i Naumburg med så mycken originell djärvhet utnyttjats vid skapandet av Utas och Gepas storstilade uppbarelser.

Mindre påfallande göra sig parallellerna märkbara, då det gäller bestämmandet av de manliga gravfigurerna. Vad greve Gleichen angår, kan

¹ Jfr *Buchner*: a. a. s. 4 f.

Sizzo von Kefersburg
Naumburg.

man dock jämföra honom med Hermanns-statyn, där man finner både den kring högra armen stramade manteln, greppet kring sköldkanten och svärdfästet — jämför också Sizzo von Kefersburg¹ och Wilhelm von Komburg! — och den vänstra handens tag i mantelkanten. Inför Walter von Glizberg tänker man huvudsakligen på greve Konrad, där både motivet med den i mantelbandet dragande handen och det framför benen ordnade draperiet² gå igen. Den kvalitativa skillnaden är ju oerhörd, men likheterna låta, trots deras oorganiskt detaljmässiga uppträdande, icke förneka sig³.

Med konstaterandet av detta faktum får man likväl icke förbinda den meningen, att man står inför ett direkt motivöverförande från de stora mästerverken till de smärre, om vilka här varit tal, att alltså de förra varit direkta inspirerande förebilder för de senare. Visserligen falla de huvudsakligen på 1260-talet skapade Naumburgerarbetena⁴ i tiden betydligt före dessa, och visserligen ser man att just i Erfurt de uppväckt sådan anklag, att västkorläktarens krucifixgrupp ännu 100 år därefter kopierats i tympanet på domens stora nordportal⁵, men man måste vakta sig för att härutav draga alltför hastiga slutsatser. I själva verket kunna, som Buchner framhåller⁶, de stilelement, som på båda hållen uppträda, ledas tillbaka till ett gemensamt ursprung, den äldre sachsiska gravplastiken. I främsta rummet visserligen icke dennas mest representativa monument, Henrik Lejonets i Braunschweig, men väl de tvenne andra, knappt mindre fräjdade vårdarne över greve Dedo och hans gemål Mechthild i klosterkyrkan i Wechselburg samt över Wiprecht von Groitzsch i Pegau, båda Braunschweig-monumentet stilistiskt när-

¹ Det är givetvis denna staty, vartill Reinhard Varchs gravstensfigur närmast ansluter sig — man observere dräktarrangemanget över den högra armen! — medan riddar von Hahns i Merseburg upprepar motiv från Hermannsbilden och, som sagt, även från Ekkehard (snarare än från Thimostatyn, som *Pindar: Mittelalt. Plastik Würzburgs* s. 57 menar).

² Mantelfliken, som på Konrad-statyn nu faller fram över skölden, är en modärn tillsats (*August Schmarsow: Die Bildwerke des Naumburger Domes, Magdeburg 1892, s. 28*).

³ En undersökning av övriga, här icke närmare behandlade huggna eller gravade stenar (se ovan s. 49) ger ungefär samma resultat.

⁴ *Schmarsow: Bildwerke d. Naumb. Domes* s. 49.

⁵ *Buchner: a. a. s. 16; jfr Greinert: Erfurt. Steinplast. s. 19. Bode: Gesch. d. deutschen Plastik* s. 98 anmärker gruppens dramatiska liv, men utan att observera dess stilsammanhang.

⁶ *A. a. s. 16, 18; jfr Pindar: Mittelalt. Plastik Würzburgs* s. 57.

Wiprecht von Groitzsch's gravvård. Pegau.

stående och ungefär samtida med detta¹. Särskilt påtagligt framstår von Hahn-stenen i Merseburg som ett mellanled mellan dessa och de yngre monumenten². Medan, som nyss påpekades, den uppvisar drag, som i konstnärligt klarare form upptagits av Naumburgermästaren i vissa av dennes statyer, har man i livrockens oroliga nederdel en direkt känning med de fladdrande draperiflikarna hos gravfigurerna i Wechselburg och Pegau. Det är också dessas poser och rörelsemotiv, som här gå igen i den frontala ställningen med de raka vristerna, sköldens hållning och mantelns arrangemang m. m. Från denna figur

Riddar von Hahns gravsten. Merseburg.

samt de andra förut nämnda är icke heller steget långt. Även dessas kvinnofigurer äga i de äldre monumenten sina prototyper. Det är grevinnan Mechthild som givit upphovet till Adelheid von Amera och den vänstra av kvinnofigurerna å greve von Gleichens sten, medan den högra av dessa sistnämnda liksom abedissan Gertrud och Hedvig von Foburg äga

¹ *Goldschmidt*: Studien s. 18 f., där dateringen hos *Hasak*: *Gesch. d. deutsch-Bildhauerkunst* s. 4 f., 10 — till strax efter 1195 — vederlägges. *Hasak* har visserligen senare (*Zur Geschichte der deutschen Bildwerke des XIII. Jahrhunderts*, *Zeitschr. f. christ. Kunst* XIX, 1906, sp. 376—378) sökt närmare begrunda sin egen äldre åsikt i frågan, utan att dock lyckas rubba *Goldschmidt*s. Jfr *Kemmerich*: *Die frühmittelalt. Porträtpl.* s. 195—199. — Av Pegau-graven gives en god avb. av *Dehio u. Bezold*: a. a., 13 Jahr. Taf. 7. samt i *Beschr. Darst. d. älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsens*, 15 (Dresden 1891), bilaga X—XII. *Bergner*: *Handb. d. kirchl. Kunstaltert. in Deutschland* s. 222 har räknat Pegaugraven som ett ungdomsverk av Naumburgermästaren, en åsikt som han dock senare övergivit (*Naumburg u. Merseburg*, s. 31).

² Gravvården över Burchard von Mansfeld och hans gemål i Eisleben skulle kunna tänkas även den vara en representant för denna övergångstid i betraktande av årtalet för de båda ägarnes död (resp. 1229 och 1240). På dess baksida ser man nämligen (se Bau- u. Kunstdenkm. d. Prov. Sachsen 19 s. 101) en framställning av de båda döda, vars otympliga stil synes i släkt med t. ex. ett tympanon i stadskyrkan i Freyburg, som *Burchard Meyer*: *Die romanische Portale zwischen Weser und Elbe* (Heidelberg 1911, *Zeitschrift für Geschichte der Architektur*, Beil. 6, s. 65 not 9) sätter till omkring 1225, men som enligt *Bergner*: *Naumb.u. Merseb.* s. 125 ej kan vara äldre än omkring år 1240. Sannolikt är dock stenen i sin nuvarande form ej äldre än tidigast från omkring år 1300. Det förefaller alltså, som hade man omkring 70 år efter greve Burchards död funnit den ursprungliga stenen allt för otillfredsställande och därför låtit en skickligare konstnär omhugga densamma.

sina närmaste motsvarigheter i den över abedissan Agnes († 1203) i Quedlinburg, ett med Braunschweig-, Wechselburg- och Pegaumonumenten samhörigt verk¹.

Det är alltså tydligt, att hela den skulpturutveckling, som vidare utfört de från den äldre sachsiska skulpturskolan givna uppslagen, förvaltat dem rätt oindividuellt och onyanserat. Man har arbetat vidare med de motiv, man övertagit, blott obetydligt omgestaltat dem och endast, under inflytande av den nyare tidens mot större enkelhet och statuariskt lugn gående anda, nästan som motvilligt transponerat dem efter dennas fordringar, allt medan hantverksskickligheten och den tekniska omsorgen sjunkit steg för steg. Reliefen blir lägre och flackare, tills man hamnat i den rena konturteckning, vari Adelheid von Ameras, Reinhard Varchs och andra monument äro utförda². Ej ens mästerverken i Naumburg bryta sig ut ur det allmänna sammanhanget. Skillnaden är blott den, att det varit en genialt koncipierande, av främmande, livskraftig (fransk) konst inspirerad skulptör, som där varit i verksamhet och som förstått att avvinna sina lån nyskapade, självständiga värden.

4.

Med den grupp av sachsiska skulpturer, som här skisserats, är det nu jag anser att Olofsstatyn från Rusko kan sammanföras och därmed alltså hela den gotländska träsnidarskola, inom vilken dess ursprung närmast vore att söka. Vid efterspanandet av direkt parallellbelägg härför, gör jag särskilt uppmärksam på Gleichenstenen. På båda håll samma stela frontalitet, samma nedåtriktade, något utåtvända fotställning, samma dräktens summariska veckbehandling, hur mycket livfullare och med kraftigare betonad relief denna än i den finska bilden gör sig gällande. På samma sätt stramas manteln samman kring båda figurernas vänstra underarm — man observere huru på ömse håll mantelns främre kant är bandformigt utplattad! — och greppet kring sköldkanten är hos båda nästan identiskt³. Visserligen är Gleichenbildens sköld så liten, att den ej stöter i marken, men i stället är detta motiv välkänt från andra samtida och äldre sachsiska verk: från flere av Naumburgerstiftarne (Sizzo, Wilhelm, Hermann, Ekkehard), från Schulpforte, Merseburg (?)⁴,

¹ Se *Goldschmidt*: Studien s. 18. Av intresse är i detta sammanhang den ovan nämnda Mühlbergsstenen, där den bakom riddarens huvud utblåsande fanduken är en påtaglig reminiscens från motsvarande parti av Wechselburg- och Pegauvårdarne.

² I detta avseende kan man emellertid icke följa en fullt kontinuerlig kedja. Så äro Glizbergsstenens figurer visserligen av rundare och högre former än t. ex. greve von Gleichens, men är trots detta enligt *Buchner*: a. a. s. 12 yngre än denna.

³ Rusko-Olof saknar visserligen i olikhet med denna och andra närstående det samtidigt omfattade svärdet. Häremot kan hänvisas till Sizzostatyn i Naumburg, riddar von Hahns och Friedrich von Salzas stenar, där svärdet även saknas.

⁴ Sköldens nedre spets är här förstörd. — På tal om detta arbete kan påpekas den må vara obetydliga avvikelser från den rena vertikalismen, som vänstra sidan av Rusko-bildens kjorteldraperi företer och i vilken man måhända har rätt att finna en viss anknytning med motsvarande dräktparti hos von Hahn.

Wernigerode (greve Konrad) och Langensalzastenerna samt icke minst från Wechselburg- och Pegaumonumenten. Här återfinna vi också mer eller mindre understruket (hos Dedo, Wiprecht von Groitzsch, von Hahn, Sizzo) den längs sköldkanten nedhängande mantelfliken, i vilken skolans förkärlek för måleriska draperimassor uppenbarar sig — man jämföre t. ex. grevinnan Utas och greve Dietrichs statyer i Naumburg! Vad Wiprecht von Groitzsch angår har hans skägg samma högt uppe på kinden liggande fäste som det finska helgonets och har för övrigt dennas svagt refflade faktur, något som också håret på *Gleichenfiguren* uppvisar.

Att i ansiktsbildningens detaljer söka bestämda överensstämmelser mellan vårt verk och de här som paralleller framhållna torde vara överflödigt — jag avser ju ej att uttala mig för annat än en gemensam stilriktning — hälst så allmänt som i detta avseende i fråga varande arbeten äro hållna — jag frånsér naturligtvis dem i Naumburg — om man ej just i detta faktum ville se en sådan; påpekas kan t. ex. huvudformens egendomligt runda typ. I någon mån kan man i stället framhäva den överensstämmande dräkten: den till strax ovan fotknölarne fallande livrocken (*sukkenie*) — över vilken vissa av här nämnda figurer bära en armlös tunika (*schapperun*) — gördlad med en bred gördel, och särskilt en detalj: den i det ena skiktet över det andra fallande mantelkragen. *Meinander*¹ har gjort uppmärksam därpå och anser den måhända återge en löst påsatt prydnad. Troligen vill den föreställa en besättning av pälsverk — man ser det tydligare, där en liknande besättning stundom på ett analogt sätt återgives i målning, så i domen i Braunschweig (1200-talets 2:dra fjärdedel²), i en väggmålning från ett privathus i Köln, nu i Wallraf-Richartz-museet (1200-talets mitt³) eller bland målningarna i Sankt Gereons dopkapell i Köln (samma tid⁴). Redan från 1100-talet kan man anteckna dess förekomst⁵, men stiliserad på det egendomliga sätt, varpå den här möter, tycks den mer än någonsin annars blivit en kär ornamentsdetalj för de sachsiska skulptörerna och kan nästan kallas för en av deras signaturer. Både på Wechselburg- och Pegauvårdarne ser man den, på Agnesstenen i Quedlinburg, på *Gleichen*-, *Wernigerode*- (den obenämnda) och *Langensalzastenerne*, vartill kommer drottning Margareta Sprænghests monument i Doberan, även det, som jag skall söka visa, ett verk av den sachsiska skolan⁶. Äntligen har man

¹ Medelt. altarskåp o. träsn. s. 31.

² *H. Janitschek*: *Gesch. d. deutschen Malerei* (Berlin 1890), s. 154 f. Jfr *Hasak*: *Gesch. d. deutsch. Bildhauerk.* s. 10 (där målningarna alltför tidigt dateras till 1190-talet).

³ *Friedrich Karl Heimann*: *Frühgotische Balkendecken und Wandmalereien aus einem Kölner Wohnhause* (*Zeitschr. f. christl. Kunst* XIX, 1906, sp. 237—244). *Wallraf-Richartz museets katalog* (Köln 1910) nr 333. *Janitschek*: a. a. pl. s. 154—155.

⁴ *Janitschek*: a. a. s. 150.

⁵ *Alwin Schultz*: *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger* (2:a uppl. Leipzig 1889) I fig. 86, miniatyr ur *Heinrich von Veldelgkes Eneit* (Kgl. Bibliothek, Berlin).

⁶ En trämadonna i Landesmuseum i Münster, publicerad av *A. Brüning*: *Mitteilungen des Landesmuseums (Westfalen II, 1910, s. 90 f., avb. Taf. 11)*, från omkring

den, som sagt, på Olofsbilden från Rusko lika väl som på de gotländska statyerna från Väte och i Tofta¹.

Vad Vätestatyn för övrigt angår, tror jag det vara överflödigt att efter föregående utredningar uppehålla mig särskilt med denna. Jag vill blott påpeka, hur man efter all sannolikhet har rätt att i de för infattning av »ädla stenar» bestämda uttagningarna i dess halslinning se en reminiscens från den analoga, men praktfullare utsirningen av greve Wiprechts vapenrock², och att formen av kronan nära ansluter sig till den, som bland Meissenfigurerna bäres av madonnan och kejsar Otto³.

5.

En invändning mot den attribution, som i det föregående försökts, kunde anföras med en hänvisning till att de utländska monument, som här framdragits som jämförelsematerial, äro utförda i sten, icke i trä. Mycket riktigt är också den yngre sachsiska skolan fattig på träskulpturer, men sådana saknas dock icke fullständigt. Av trä är t. ex. den vackra statyn av greve Dietzmann († 1307) i Paulinerkirche i Leipzig⁴, närmast jämförbar med Konradsstatyn i Naumburg, men även med Glizberg och Gleichen. Till här i fråga varande sachsiska skulpturgrupp tror jag också att man har rätt att föra ett

år 1300, där likaså denna pälsbesättning förekommer, har man måhända rätt att räkna, också den, till den sachsiska konstkretsen i betraktande av det dominerande inflytande, som enligt vad visats av *Stephan Beissel*: Die westfälische Plastik des 13. Jahrhunderts (Stimmen aus Maria-Laach 1903, s. 455—457) den sachsiska 1200-talsplastiken utövat på den westfaliska.

¹ Utom i här uppräknade exemplar känner jag denna kragform blott från ytterligare tvenne: drottning Hedvigs sigill 1268 (troligen; *B. E. Hildebrand*: Svenska sigiller från medeltiden, Stockholm 1862—1867, ser. I: 20) samt å Nils Jonssons från Rickaby († efter 1316) gravsten i Sigtuna dominikanerkyrka (*H. Hildebrand*: Sveriges medelt. III s. 447, fig. 335). Vad denna graverade gravsten beträffar, håller jag ej otroligt, att den på ett eller annat sätt står i samband just med förebilder i Sachsen — man jämföre såväl dess mans- som kvinnofigurer med Gleichen-stenen! — där graverade gravstenar vid denna tid ju voro vanliga.

² *H. Hildebrand*: Sveriges medelt. II: 429 förmodar att dessa uttagningar avse att giva en antydning om på ett snöre burna hängprydnader, »ty det lider ej tvivel om, att vi till de fem rundlarne hava att tänka oss ett förenande snöre.» Snarare synes mig, att de äro att betrakta på det sätt, som här omtalats, och att de förenats i en gemensam målad bård längs vapenrockens överkant.

³ Avb. i *Hasak*: Gesch. d. deutschen Bildhauerk. s. 80 och 82.

⁴ Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen XVII—XVIII (Dresden 1895—96; utg. av *Cornelius Gurlitt*), s. 83, avb. Taf. XIX. *Hasak*: Gesch. d. deutsch. Bildhauerk. s. 83. *Kemmerich*: Frühmittelalt. Porträtplastik s. 207. Gurlitts datering av en i samma kyrka förvarad trästaty av den helige Dominikus till denna tid tillbakavisas med rätta av *Hasak*. Även *R. Steches* (Beschr. Darstell. der ält. Bau- und Kunstdenk. des Königr. Sachsens XV, 1891, s. 179; fig. 199) åsikt om en trästaty i Otdorf som i tid och stil närstående Naumburg- och Meissenarbetena finner jag ytterst tvivelaktigt.

hittills blott föga beaktat verk, nämligen den danska drottningen Margareta Sprænghests († 1282) gravstaty i cistercienserkyrkan i Doberan¹. Manteln med den ovan omtalade skinnbesättningen är draperad i nära överensstämmelse med Adelheid von Ameras bild² — med det undantag blott att dess rakt nedfallande massa här är förlagd från höger till vänster sida — och gesten upp mot bröstet påminner om den, varmed hon, liksom den ena av grevinnorna von Gleichen samt Hedvig von Foburg, fattar i mantelbandet. Liksom den vänstra av Gleichen-gemålerna bär hon en bok, och ansiktets runda modellering och den högra handledens stela böjning påminner om de sachsiska monumenten³. Den datering, som tidigare författare hava givit, stämmer väl samman med denna min förmodan. Antagligen är väl vården tillkommen efter den brand, som 1291 övergick klosterkyrkan och varur den främst tack vare abbot Johann von Dalen (1294—1299) framgick i sitt nuvarande ståtliga skick⁴.

Greve Dietzmann.
Leipzig.

I detta sammanhang kan också den frågan inställa sig: måtte icke Doberanmonumentet är förfärdigat just på Gotland och ur den eller de varandra närstående ateljéer, som levererat helgonen till Rusko och Väte? Hypotesen är icke så osannolik, som den kanske vid första påseendet synes. Doberanmonumentet *kan* gott hava detta ursprung, hälst med tanke på de konstnärliga förbindelser mellan Gotland och just Doberan närliggande trakter av

¹ Den första notis jag funnit därom är av *F. Wigger*: Ueber die Stiftung des Klosters zum heil. Kreuz in Rostock, insonderheit über den Stiftungsbrief der Königin Margarete von Dänemark (Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde XXXIX, 1874, s. 48, not), där han efter meddelande av Fr. Lisch tror sig kunna datera statyn till ej långt efter drottningens död. Den är ytterligare behandlad av *J. Kornerup*: Minder om Dronning Margrethe Sprænghest i Rostock og Doberan (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie XII, 1877, s. 64-66) och *Henry Petersen*: Om Dronning Margrete Sprænghests Gravmonument i Doberan (samma tidskr. XVI. 1881, s. 50—56); båda godtaga den gjorda dateringen. — Goda avb. i Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin III (Schwerin 1899) s. 644 samt i *Joh. Stenstrup* m. fl.: Danmarks Riges Historie II (Köbenhavn 1898—1905) fig. 57.

² I Kunst- u. Gesch.-Denkm. d. Grossherz. Mecklenburg-Schwerin III s. 645 framhålles »den edlen Faltenwurf des Gewandes, der an antiken Statuen erinnert.»

³ Man kan också lägga märke till det stora bröstsmykke, som där sällan saknas.

⁴ Kunst- u. Gesch.-Denkm. d. Grossherz. Mecklenburg-Schwerin III: 560 f.

Nord-Tyskland, som av E. Sauermann¹ och J. Roosval² konstaterats. Men jag vågar ej här binda mig vid ett bestämt ståndpunktstagande och låter frågan stå obesvarad, dock rätt bestämt lutande åt att besvara den med ett nej.

Margareta Sprænghests gravstaty. Doberan.

Även vad angår de andra arbeten, som här betecknats som av sachsiskt-gotländsk skola, kan naturligtvis möjligheten stå öppen, att de direkt, alltså som tyska importgods, nått sina respektive hemorter. Emellertid tror jag, att här vid lag invändningarne äro utan vidare att tillbakavisa. I föreliggande uppsats måste jag dock avstå från att ge fulla skäl varför — detta får anstå tills jag framdeles får tillfälle att belysa större delar av det gotländska bildförrådet och från djupare basis diskutera dess ursprungsfrågor — utan inskränker mig till att påpeka den relativt talrika förekomsten av mer eller mindre framstående, samhöriga skolarbeten av detta slag på ön, där alltså ett verk som Väte-Olof ej uppträder isolerat, utan visar tillbaka på en lokalt bestämd skulpturverksamhet.

På vilken plats inom det sachsiska konstområdet den gotländska skulptören bör tänkas hava kommit i kontakt med och studerat sina förebilder, låter sig under alla omständigheter icke avgöra. Man ville häst tänka sig Erfurt, där det synes som hade den stilriktning, vi gjort bekantskap med, huvudsakligen utbildats³, men man känner från den tid, här är fråga om — då ännu icke det senare av nordbor så ofta besökta Erfurt-universitetet existerade⁴ — ej något urkundligt bestyrkande av, att förbindelser av något slag upprätthållits mellan denna stad och Gotland. Överhuvudtaget synas de sachsiska städerna hava utgjort en från den övriga hansa-handeln något särställd grupp⁵, och deras delaktighet i Östersjöhandeln torde alls ej i livaktighet kunnat mäta sig med de westfaliska städernas. Jag har i det föregående (s. 56) antytt den stora roll, som den sachsiska plastiken spelade för den westfaliska, och åtminstone tvenne westfaliska monument ansluta sig otvetydigt till i fråga varande stilriktning: de fyra yngre figurerna i Münster-

¹ Die mittelalterlichen Taufsteine der Provinz Schleswig-Holstein (Lübeck 1904) s. 19—35.

² Die Kirchen Gotlands s. 192. Jfr E. Wrangel i *Dehio* och *Bezold*: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes II (Stuttgart 1899) s. 415.

³ Se *Pindar*: Mittelalt. Plastik Würzburgs s. 57.

⁴ Blott en enda gute, franciskanerbrodern Gotschalch de Röde (omkr. 1400) är för övrigt från hela medeltiden antecknad i Erfurts universitetsmatrikel (*G. Lindström*: Anteckningar om Gotlands medeltid II, Stockholm 1895, s. 331, 412).

⁵ Se *Dietrich Schaefer*: Die deutsche Hansa (Bielefeld & Leipzig 1903) s. 38.

domens paradis (1261—1272?¹) och greve Gottfried von Kappenbergs gravsten i stiftskyrkan i Kappenberg (omkr. samma tid²). Men varken hos denna senare eller den s. k. Kappenberg-figuren i Münsterportalen framtråda stilparallellerna tillräckligt betonade, för att man har möjlighet att ställa den finska statyn dem nära. Tvärtom äro olikheterna skarpt i ögonen fallande — framförallt i fråga om Münsterstatyn — och uppvägas på intet sätt av de smärre gemensamma drag, som kunna konstateras. Erfurttarbetena förbli de, vilka, som sagt, erbjuda de mest belysande analogierna.

Till sist frågan om dateringen. Meinander har, som ovan nämnts, hänfört Rusko-helgonet till tidsavsnittet 1250—1275, varvid han förnämligast stöder sig på sköldens form med dess rundböjda yta och skarpa hörn³. Emellertid föreligga i hans premisser ett par misstag, såväl i fråga om den alltför tidiga dateringen av Naumburgfigurerna (till före 1242), som om påståendet att i Sverige rundningen av hörnen försvann i början av 1250-talet; skölden å hertig Magnus sigill (1270⁴) talar häremot, även om densamma tydligen är en övergångstyp. Huru länge denna buktade form hos skölden bibehöll sig, är svårt att med ledning av de svenska sigillerna bestämma. Hertig Magnus' nyssnämnda sigill är visserligen det sista exemplet, där den otvetydigt låter sig belägga, men det är antagligt att den fortlevat ännu ett par decennier, ehuru saken är svår att avgöra på grund av sköldarnas rena en face-ställning på sigillerna från denna tid. Den buktade överkanten på Lars Bengtssons sigill av 1292⁵ och ännu på Holmvid Abjörnssons av 1296⁶ tyckes tala härför. Under

¹ *Beissel*: Die westfälische Plastik d. 13. Jahrh. s. 446—448. Jfr *Max Hasak*: Zur Gesch. d. deutschen Bildwerke des XIII. Jahrh. (Zeitschr. f. christl. Kunst XIX, 1906, sp. 378—380); *samme förf.*: Gesch. d. deutschen Bildhauerk. s. 95—100; *Richard Hamann*: Die Kapitelle im Magdeburger Dom (Jahrbuch der Königl. preussischen Kunstsammlungen XXX, 1909, s. 110—113); *Hermann Schmitz*: Münster (Leipzig 1911) s. 18.

² *Beissel*: a. a. s. 455 f. *Wilhelm Lübke*: Die mittelalterliche Kunst in Westfalen (Leipzig 1853) s. 378 daterar stenen till 1300-talets början — allt för sent, medan Beissels datering kanske är en smula för tidig. Afb. i *Die Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen, Kr. Lüdinghausen* (Münster i. W. 1893) Taf. 14. Sambandet mellan skulpturen i Minden och Halberstadt (1250—1275) är nyligen påpekadt av *Alfred Wolters*: Beiträge zur Geschichte der Skulptur im Halberstädter Dom (Halle 1911) s. 63—66, 71, 85. Ännu fler exempel på den westfaliska skulpturens dotterförhållande till Sachsen, än vad hittills påpekats, kunna tvevelsutana framdragas.

³ Bildens krona är skadad och låter ej närmare bestämma sig, men Meinander anser dock troligt (Medelt. altarskåp o. träsn. s. 32), att den tillhör en tidig typ med föga utvecklade blad å ringen. För min del håller jag för troligt, att den snarast liknat Vätebildens — med fyra höga blad — och alltså är av en typ, vilken bäst representeras av Magnus Ladulås' sigill 1275 (*B. E. Hildebrand*: Sv. sigiller ser. I: 25), men redan långt tidigare finnes i blott föga avvikande former återgiven (t. ex. Erik Knutssons sigill 1210—1216, *B. E. Hildebrand*: a. a. ser. I: 6, Erik Erikssons 1224, *Hildebrand* a. a. ser. I: 10 m. fl.). — De årtal, som här och i det följande anföras, beteckna naturligtvis ej resp. sigills tillverkningsår, endast första gången de uppträda vidhängda bevarade dokument.

⁴ *B. E. Hildebrand*: Sv. sigiller ser. I: 22.

⁵ *B. E. Hildebrand*: a. a. ser. III: 82.

⁶ *B. E. Hildebrand*: a. a. ser. III: 115. Jfr *Otto Blom*: Bemerkninger om Konge-

denna epok — åtminstone från strax efter 1200-talets mitt¹ — börja emellertid de plana, med skarpa hörn försedda sköldarne att bliva allt vanligare², på samma gång formatet krymper, och det är en sådan sköld som bäres av gnommen under Vätehelgonets fötter³.

Det är dock rådligare att lämna det osäkra sigillmaterialet för att vända oss till de resultat, som kunna dragas av de sachsiska monumentens egen datering. För samtliga faller den rätt långt fram i tiden — jag fränser då Merseburgvården, vars tillkomsttid redan ligger mellan Pegau-Wechselburg- och Naumburgarbetena — d. s. v. 1200-talets slut och 1300-talets början. Äldst är Gleichenstenen, utan tvivel huggen före det förstnämnda århundradets slut, trots att Glizbergsvården, som Buchner⁴ anser utförd först under 1300-talets första årtionden, stilistiskt står på ett primitivare plan, och ungefär samtidig torde, som jag förut framhållit, Margaretastatyn i Doberan vara. Den livlösa frontalitet, som är dessa arbeten egen, fortsätter ännu in i 1300-talets andra fjärdedel (Würzburg- och Langensalzagravarna m. fl.), ja i viss mån ännu till dess mitt (lantgrevestenarne i Reinhardsbrunn⁵), men redan vid århundradets början begynna de nya smakidealen göra sig gällande, så som bäst illustreras av Adelheid von Ameras sten och Reinhard Varchs i Schulpforte samt, särskilt påtagligt, i Dietzmannstatyn i Leipzig. Av alla dessa står väl Rusko-Olof Gleichenmonumentet⁶ närmast, och med tanke på dess relativt höga kvalitet, som utesluter tanken på ett själlöst upprepande av förlegade motiv, så som fallet var med t. ex. Glizberg-stenen, samt med ytterligare stöd i den föregående dräkthistoriska undersökningen, kan man alltså datera den till 1200-talets sista fjärdedel, kanske t. o. m. dess avslutningsår.

Resultatet av vårt studium blir alltså följande: Olofs-statyn från Rusko stannar från en gotländsk bildhuggarateljé, verksam vid tiden för utgången från det 13:e seklet och arbetande efter uppslag, som erhållits från den slutande sachsiska 1200-talsskolan, och därigenom indirekt anknyttande till de stora mästerverken från århundradets början och mitt. Åsikterna om dess norska ursprung torde därmed få anses tillbakavisade.

Carl R. af Ugglas.

speilets Affattelsetid, belyst ved den deri skildrede krigerske Udrustning og Vaaben-dragt (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie II, 1867, s. 90).

¹ *Blom*: a. a. s. 90.

² En sådan ses dock redan så tidigt som å det sigill, som antages hava tillhört Knut Kristinsson 1222—1230 (*B. E. Hildebrand*: a. a. ser. III: 6).

³ Järnhatten, som denne är iförd, omtalas i svenska urkunder allt från 1200-talets slut. Ett tyskt exempel från samma århundrade avb. av *Friedrich Hottenroth*: *Handbuch der deutschen Tracht* (Stuttgart u. å.), fig. 39: 12.

⁴ *Mittelalt. Grabplast.* in Nord-Thür., s. 12.

⁵ *Buchner*: a. a. s. 22.

⁶ Den avvikelse från den stränga vestikalparallellismen i denna bilds dräkt-drapeeri, som Rusko-Olof företer och som jag ovan (s. 54 not 4) fäst uppmärksamheten på torde icke behöva jäva detta omdöme.

Regeringens vård om Finlands allmänna byggnader före 1809.

Den vård, som i Sverige under äldre tider kom kronans egna och andra allmänna byggnader till del, sträckte sig även till dylika byggnader i Finland. Tidigare var denna vård anförtrodd åt riksskattmästaren och räknekammaren och delvis även åt det 1634 inrättade Ståthållarämbetet i Stockholm, men senare, åtminstone från 1639, funnos för ändamålet hovarkitekter och från 1697 en »överintendent», vartill den kände N. Tessin d. y. som den förste utnämndes. Under överintendenten stod överintendentskontoret, som 1810 ombildades till kongl. Överintendentsämbetet. Enär detta ämbetsverk, som fortfarande äger bestånd, sålunda blev en direkt arvtagare av de nämnda äldre myndigheterna, har man kunnat vänta sig, att i dess arkiv skulle påträffas upplysningar också om vården av de allmänna byggnaderna i Finland under den tid, då landet tillhörde Sveriges rike.

År 1887 anställde statsarkeologen prof. J. R. Aspelin forskningar i svenska arkiv för att samla upplysningar om de äldre byggnader i Finland, vilkas vård ställts under uppsikt av den 1884 inrättade Arkeologiska Kommissionen. Det hopbragta materialet var rikligt och omfattade främst ritningar av och anteckningar om våra fornborgar från historisk tid samt har av olika forskare senare publicerats i Arkeologiska Kommissionens *Analecta*-serie, Finska Fornminnesföreningens *Tidskrift* m. fl. Också åt K. Överintendentsämbetets arkiv ägnades uppmärksamhet, varvid bl. a. kopior togos av E. Moraensons ritningar av Åbo slott 1770¹, av ritningar och bref ang. Åbo domkyrka m. m. En grundligare undersökning av detta arkivs rika skatter företogs dock ej denna gång.

Hösten 1912 var jag under en forskningsresa i tillfälle att genomgå också K. Överintendentsämbetets arkiv. Efter den nämnda ombildningen av detta ämbetsverk 1810 ordnades det äldre materialet i dess arkiv synbarligen redan under Överintendentsämbetets andra verksamhetsår, 1811, vilket synes bilda gränsen mellan arkivets äldre och yngre delar. Brevväxlingen, överintendentens underdåniga memorial o. a. handlingar rörande förekommande ärenden äro ordnade i en mängd band med titeln »Afgjorda mål före

¹ Publ. i *Analecta Archaeologica fennica*. I. Helsingfors 1890.

1811». OrdnanDET har skett såväl efter sakliga som topografiska synpunkter. En särskild serie bilda protokollen, vilka synas börja år 1783, ehuru det ej är omöjligt, att ordentliga protokoll förts redan tidigare åtminstone från 1772, då Överintendentskontoret omordnades, och att dessa protokoll ännu kunna anträffas i arkivet.

De upplysningar, som arkivet lämnar om finska byggnader, röra både de profana och kyrkobyggnaderna och sträcka sig från medlet av 1700-talet till år 1809. Större delen av de under denna tid behandlade finska målen rörde våra kyrkor eller deras fasta inventarier, och i handlingarna finnas sålunda mer eller mindre belysande uppgifter om 160 finska kyrkor.

Då mina forskningar i ifrågavarande arkiv ännu icke slutförts, isynnerhet rörande profana byggnader, och då det hopbragta materialet delvis kommer att publiceras på annat ställe, skall jag här redogöra blott för dess huvuddrag och särskilt för den nämnda tidens ämbetsåtgärder för värden av de allmänna byggnaderna.

Initiativet till de finska byggnadsärendena synes såsom naturligt var i regeln ha tagits av de inhemska myndigheterna. Ett undantag bilda blott sådana åtgärder, som avsågo hela rikets intressen, såsom t. ex. iståndsättandet av telegrafstationerna å Eckerö och Signilskär före finska krigets utbrott (1807—08), upprättandet av tullstationer vid ryska gränsen m. m. Frågor rörande de profana byggnaderna väcktes av vederbörande myndigheter och frambefordrades av landshövdingarne. Vid avlämnandet till överintendentskontoret åtföljdes handlingarna ej sällan av på ursprungsorten uppgjorda ritningar, men ofta begärdes även utförandet av dylika av Överintendentskontoret. Till läneresidensen synas landshövdingarna själva stundom ha uppgjort projektritningar. Så var fallet med Heinola läneresidens, vartill förslag uppgjorts både av landsh. *Gustaf Riddercreutz* (1777) och landsh. *Robert Wilhelm de Geer* (1787). Utförda på ort och ställe äro också *C. J. Elfströms* ritningar till Vasa hovrättshus (1784; originalen i Wrangelska samlingen i Skoklosters arkiv) och *Samuel Bergners* ritningar till Borgå gymnasium (1758; densamme gjorde 1761 ritningar till Kyrklätts kyrkas utvidgning¹), kanske också ritningarna till Kastelholms kungsgård (1783) och reparationer av Jakobstads rådhus (1787), vilkas upphovsmän ej angivas, men mot vilka överintendenten icke hade någon anmärkning att göra. Ritningarna till biskopsgården i Åbo, som överintendenten utan anmärkning godkände 1805, voro, som bekant, beställda av arkitekten *Charles Bassi*. Till broarna i Lauttakylä i Vittis och över Kaskö sund hade direktören och länsrättsmästaren *David Widén* uppgjort ritningar, vilka kontoret utan anmärkning godkände, den förra 1783 och den senare 1794. Ritningarna till Kalajoki bro 1805 av byggmästaren *Jacob Rijf* gjordes däremot om på Överintendentskontoret, och av protokollet för den 31 dec. 1806 framgår, att överintendenten

¹ O. I. Colliander: Suomen kirkon paimenmuisto I, s. 257.

ej ansåg mästare Rijf besitta sådana teoretiska insikter på brobyggnadsteknikens område, att han ens ville rekommendera R. till ledare av detta arbete¹.

Flertalet ritningar till finska profanbyggnader uppgjordes dock å Överintendentenskontoret, och såsom upphovsmän till dem nämnas överintendenten frih. *C. Hårleman* (1741—53; länsresidenset i Helsingfors², m. fl.), hovintendenten *G. af Sillén* (Gamlakarleby rådhus 1806, lanträneriet i Uleåborg 1804), professor *Olof Tempelman* (Björneborgs rådhus 1806 och skola 1805—07, residenset i Heinola, projekt 1780, residenset i Kuopio 1793 och hospitalet i samma stad 1794, hospitalen i Åbo 1782, Heinola 1794 och Uleåborg 1797) samt konduktörerna *Lorentz Almfelt* (Nykarleby bro 1803), *F. Blom* (Kalajoki bro 1806), *G. M. Melander* (Eckerö posthus 1802), *Henrik Måsbäck* (tingshuset i Finström 1803) *Petter Wilhelm Palmroth* (fängelset i Heinola 1796, tingshuset i Helsinge 1796), *Gust. Alb. Pfeffer* (tingshuset i Hammarland 1788, posthuset i S. Michel 1794) och *Thure Gust. Wennberg* (rådhuset i Helsingfors 1786, delar av residenset i Heinola 1787, spinnhuset i Åbo 1793—94, arresten på Åland 1780 och Porkala fyr 1798).

Initiativet till kyrkobyggnader togs naturligtvis av vederbörande församlingar. Liksom i fråga om profana byggnader anskaffades också för dessa ärendens belysning å ort och ställe av någon byggmästare eller annan sakförständig person förslagsritningar och kostnadsberäkningar, som jämte nödiga uppgifter om församlingens folkmängd o. d. genom vederbörande landshövding och åtföljda av dennes samt domkapitlets utlåtanden insändes till regeringens stadfästelse. Handlingarna remitterades till granskning av överintendenten, och vanligt var, att ritningarna gjordes om å Överintendentenskontoret. Om dessa nya ritningar icke i nämnvärd grad stredo mot församlingens önskningsmål och ej heller medförde större kostnader, underställdes de medels överintendentens underdåniga memorial Kongl. Majestäts stadfästelse. Ofta inträffade likväl, att ritningarna i ämbetsväg återsändes till församlingen för ny behandling, och man synes vid uppgörandet av de definitiva ritningarna ha fäst tillbörlig uppmärksamhet vid de önskningsmål och anmärkningar som uttalats av församlingen. Såsom upphovsmän till ritningar å ort och ställe nämnas stadsarkitekten i Åbo *Christ. Fridrich Schröder* (domkyrkotornet 1759), *Daniel Hagman* (Uleåborgs stadskyrka 1770; H. antogs också på rekommendation av Stockholms murarämbete till kyrkans byggmästare), kapt. *G. Bruncrona*³ (projekt till sänkning av taket i Tenala kyrka 1807), *J. H. Schultze* (Kiikka 1800), *Mäster Jacob Rijf* (Lehtimäki 1796, Kelviä 1796, Munsala kyrkas altare och altartavla 1787), *Johan Elfström* i Vasa (Replot 1778; kyrkan blev för stor på hans ritningar, som därför gjordes om på Överintendentenskontoret), *Simon Silvén* i Kalajoki (Frantsila 1782,

¹ År 1793 antog överintendenten Jakob Rijf till byggmästare i Västerbottens län.

² Enligt en promemoria av januari 1755:

³ B. har bl. a. målat sitt eget miniatyrporträtt, se Valvoja 1908, s. 455.

Merijärvi 1795), lantmätaren *Christ. Fabrell* (predikstolen i Tövsala 1780), *N. Pedergren* i Tavastehus (predikstolen i Hauho 1794), »Åbo domkyrkas byggmästare» *Anders Piimänen*¹ (Kökars 1768; byggde också Längelmäki kyrka 1772²), muraråldermannen *Johan Ahlström* i Åbo (Iniö 1796), murarmästaren *Jacob Grandell* (Mietois 1805), byggm. *Matts Åkergren* (Ruovesi 1776).

Å ort och ställe uppgjorda ritningar ha dessutom åtföljt handlingarna rörande flere andra kyrkor, ehuru deras upphovsmän ej angivits. Så var fallet, då Halikko kyrka utvidgades 1798, och likaså med Renko och Pedersöre (1783; gjordes om på Överintendentskontoret) samt Tammela (1771—76; gjordes om) kyrkor, vidare vid Gamlakarleby kyrkas utvidgande (1765, projektets verkställande uppsköts till 1786, då nya ritningar uppgjordes), vid byggandet av Kuru (1780, ritningarna gjordes delvis om)³, Kustö (1781, gjordes om), Hyrynsalmi (1781), Libelits (1765), Jalasjärvi (1786), S. Märrens (1765), Vihanti (1783) och Pörtom (1781) kyrkor, vilkas ritningar nästan alla gjordes om, samt Säräisniemi kyrka (1770), vars ritningar uppgivas ha blivit följda vid uppförandet av två andra kapellkyrkor under Paltamo.

Alla församlingar hade likväl icke att tillgå dugliga kyrkoritare. I sådana fall framställde församlingen sina önskningsmål rörande den nya byggnaden, lämnade uppgifter om folkmängd m. m. till vederbörande myndigheter, som insände dem till överintendenten med begäran om att erforderliga ritningar skulle uppgöras å Överintendentskontoret. Någon gång kunde de avgivna upplysningarna väcka betänksamhet, såsom då Kuopioborna 1794 anmälde sig behöva en ny kyrka för minst 5,000 personer, ehuru det sedan på grund av närmare förfrågningar utreddes, att en kyrka för 3,000 personer vore tillräcklig för lång tid framåt. Likaså beräknades Pörtom kyrka för 1,000 personer, ehuru församlingens hela folkmängd utgjorde blott 457 personer. Stundom uppgav församlingen någon annan kyrka, som den önskade som förebild. Så ville Nilsiäborna ha en likadan kyrka som den i Bräkylä, Nastolaborna ville bygga efter Askola kyrka o. s. v. Också färdiga ritningar till en kyrka kunde utan förändring användas vid uppförandet av en annan (t. ex. Kiukais 1761, Petäjävesi 1765).

De vid denna tid uppförda kyrkorna voro till större delen enkla och avsedda för mindre bemedlade församlingar. Deras arkitektur och byggnadstid är merendels förut känd på grund av inhemska källor. Det stora flertalet av dem är av trä, ehuru uppförandet av en dylik kyrka synes ha fordrat särskilt tillstånd av Kongl. Majestät, och exempel finnas på, att församlingar, som till det sista drivit på att få sin kyrka av sten, slutligen för kostnadens skull fått lov att nöja sig med en träkyrka. Så ha de av Hausjärvi,

¹ Hovpredikanten, kontraktsprosten Johan Grunerus till Åbo domkapitel 11 sept. 1768.

² Colliander, a. a. I, s. 397.

³ Kyrkan byggdes av byggm. Matts Åkergren från Ruovesi, möjligen har han också uppgjort de urspr. ritningarna.

Iniö, Kustö, Laihela, Larsmo, Pörtom m. fl. församlingar påtänkta och redan beslutna stenkyrkorna blivit uppfyllda drömmar. Andra församlingar åter hade medel att förverkliga sina önskningsmål, så t. ex., utom Tavastehus, Kuopio och Uleåborgs städer, även Kemi, Kumo, Lillkyro, Munsala, Nummis, Pyhämaa m. fl. församlingar. Och det är ej ovanligt, att på de av konungen fastställda ritningarna också en tornbyggnad anträffas, ehuru församlingen ej begärt någon dylik, och att i stadfästelsen meddelas nådigt tillstånd till att tornet uppföres senare, då församlingen har medel därtill. Att de fastställda ritningarna mångenstädes ej heller i andra detaljer kunde noggrannt efterföljas, kunna vi utan vidare förutsätta.

Regeringens åtgärder i fråga om de allmänna byggnaderna avsågo, vad »till allmänna byggnaders både varaktighet, bekvämlighet och prydligare utseende borde iakttagas», såsom det säges i förordningen om dessa byggnader av den 31 juli 1776¹. Att åtminstone Gustaf III med verklig iver ägnade sig häråt, framgår av att de av överintendenten till stadfästelse insända ritningarna ofta remitterades för att ändras i enlighet med monarkens önskan, och det hände t. o. m. någon gång, att till konungens nådiga remiss fogades ett högstegenhändigt förslag till ritningarnas uppgörande. Som exempel må här intagas Gustaf III:s remissbrev om klockstaplarna i Karttula och Salo.

»Gustaf med Guds nåde Sveriges, Göthes och
Wendes Konung & f. f. Arfvinge till Norrige samt
Hertig till Slesswig, Hollstein f. f.

Wår ynnest och nådiga benägenhet med Gud Allsmächtig Troman Friherre och Öfver Intendent, samt Commendeur af Wår Nordstjerne Orden. Härjämte återsändas 2:ne till klockstaplar vid Karttula och Salo Capell kyrkor, upprättade Desseiner med nådig befallning att efter Wårt egenhändigt författade utkast uppgifva förnyade ritningar, till vinnande af mera prydelighet, i anseende till sjelfwa formen af Byggnaden. Och Wi befalla Eder Gud Allsmächtig nådeligen. Stockholms slott d. 1 februari 1785.

Gustaf

E. Schröderheim.

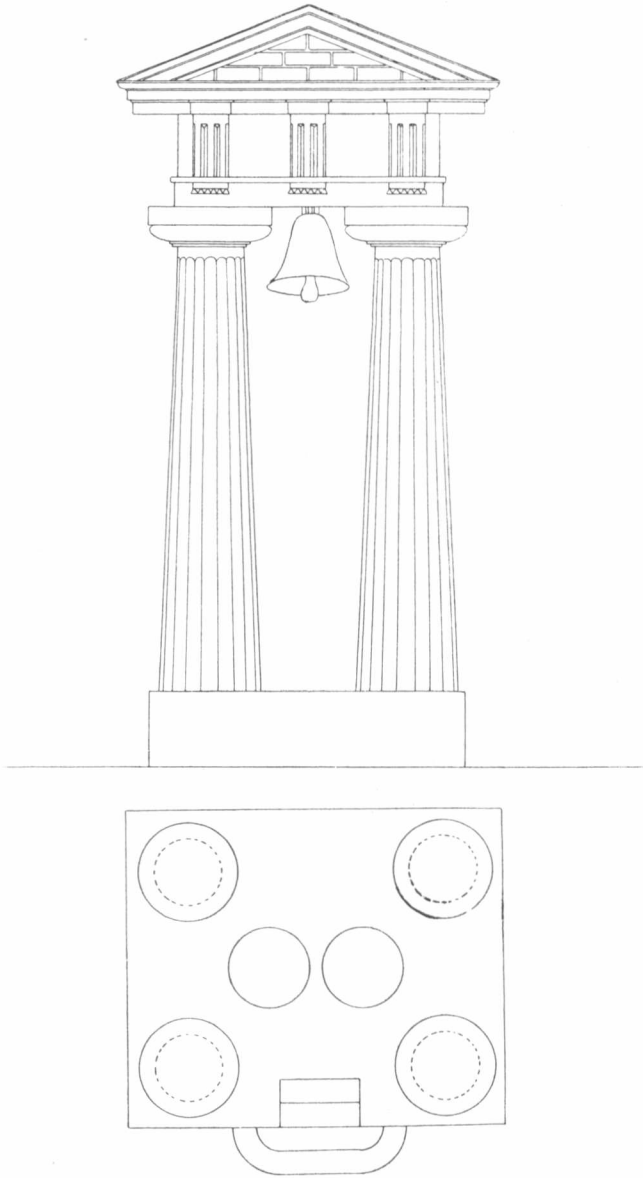
Till Öfver Intendenten Bar. Adelcrantz med återsända Desseiner till klockstaplar uti Karttula och Salo Capellkyrkor».

Enligt förordningarna från slutet av 1700-talet synes regeringens stadfästelse ha erfordrats icke blott för nya kyrkobyggnader, utan även för ändringar av äldre dylika samt t. o. m. av den fasta inredningen. En stor del av de finska kyrkoärendena berör också endast kyrkornas utvidgning eller enskilda partiens ombyggnad. Isynnerhet tillbyggnadsfrågor äro av stort värde för forskaren, enär vidkommande handlingar och bilagor ofta i någon

¹ Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XI, s. 140.

Gustaf III:s utkast till Karttula och Salo
klockstaplar. 1785.

Thure Gust. Wennbergs ritning till Karttula klockstapel, uppgjord efter Gustaf III:s utkast. 1785.

mån belysa kyrkans utseende före utvidgningen. Emedan dylika frågor i allmänhet måste lösas med minsta kostnad i förening med största vinnande av utrymme, visa projekten ofta anmärkningsvärd fintlighet. Stundom hjälpte man sig blott med en läktare, men ofta var en ordentlig tillbyggnad av nöden, och många äldre kyrka fick då sina korsarmar. Någon gång väcktes fråga endast om inredandet av sakristian eller vapenhuset för de församlingsmedlemmars gudstjänst, vilka hade annat modersmål än flertalet. Så skedde år 1783 i Hauho, i vars nya sakristia bereddes plats för 80 svenska åhörare, år 1796 i Kyrkslätt, där sakristian inreddes för finska gudstjänster, och år 1784-86 i Kimito, i vars år 1781 brunna kyrka vapenhuset inreddes för samma ändamål.

Blott och bart uppförandet av ett torn eller en klockstapel ifrågakom i 26 församlingar, däribland torn till Åbo (1759), Gamlakarleby (1797)¹, Raumo (1803), Nädendals (1783) och Lemlands (1807) medeltida kyrkor. Om anskaffande av altartavlor eller uppsatser var det fråga i Anjala (1794), Jomala (1793), Karis (1795), Lampis (1791), Lillkyro (1803), Nedertorneå (1803), Närpes (1801) och Vasa (1790,) om predikstolar i Esbo (1805), Hauho (1794), Laukas (1787), Lillkyro (1803), Nedertorneå (1803), Petalaks (1803), Purmo (1793) och Sund (1807), varförutom Johan Tellén skulle måla predikstolen i Tövsala (1780). Orglar skulle byggas i S. Michel (1792), Tavastehus (1795), Ekenäs (1799), Esbo (1789, Olof Schvan), Sjundea (1784), Vichtis (1793) och Nagu (1789).

Lämnande å sido alla detaljer skall jag här ytterligare omnämna de tjänstemän å Överintendentkontoret, till vilka beredningen av de finska kyrkoärendena hänsköts och som enligt handlingarna ha uppgjort ritningarna.

Konduktören *Lorentz Almjelt* har gjort ritningar till Brunkkala (1803), Jämsä (1802), Kiiikka (1800), Kisko (1807), Nummis (1807)², och Suomeniemi (1800) kyrkor, Tammela sakristia (1805), Lappi klockstapel (1800) och predikstolen i Sund. Han tillhörde en släkt av framstående tekniker och var själv känd som ritare. — Konduktören *Fredrik Blom* har ritat Kuhmoniemi (1806), Pyhäjoki (1802) och Urdiala (1802) kyrkor samt klockstaplarna i Pyhäjärvi (1803) och Sotkamo (1804). Han var en ovanligt skicklig byggnadstekniker, som redan i Fria Konsternas Akademi fått talrika utmärkelser. Konduktör 1801, övergick han snart till viktigare göromål. 1808 utnämndes han till kaptenmekanikus vid örlogsfloktan, och 1809 följde han som adjutant fältmarskalken von Stedingk till fredsförhandlingarna i Fredrikshamn och S. Petersburg. 1812 utnämndes han till major i flottans mekaniska kår och blev samtidigt arkitekt för kronans allmänna byggnader i Stockholm. 1817 blev han professor vid Konstakademien. Han dog 25 sept. 1853. Skeppsholmens kyrka och kaserner i Stockholm, Rosendals slott m. fl. äro byggda av honom. — Konduktören *G. W. Boman* nämnes som ritare till Lempäälä kyrkas utvidgning (1807), Polvijärvi kyrka (1806) och predik-

¹ Byggdes af kyrkobyggmästaren Carl Riff.

² De ursprungl. kostnadsberäkningarna, dat. Stockholm d. 25 febr. 1806 av Axel Blomfelt, tegeo till c. 12,000 D:r.

stolen i Esbo. — *Joh. Gust. Forsgren* har ritat Nastola kyrka (1801); *J. W. Gerss* ritningarna till Mietois kyrkas utvidgning (1805—06); *Daniel Forsman* Hinnerjoki (1798), Mörskom (1801—02), Tuusniemi (1796, 98) och Töysä (1799) kyrkor samt klockstaplarna i Jyväskylä (1798) och Lemo (1798); *G. W. Melander* Koskis kapellkyrka (1804) och projekt till Tammela sakristia (1804); *Henrik Måsbäck* klockstapelns i Lovisa (1807); *Sven Joh. von Engeström* Euraåminne (1800), Haapajärvi (1800), Karjala (1800), Nivala (1801) och Wahto (1800) kyrkor samt klockstapelns i Lappi (1804); *Pehr Estenberg* Hartola (1795), Luhanko (1796) och Tövsala (1788) klockstaplar samt Raumo kyrkas torn; *Gust. Alb. Pfeffer* projektet till en träkyrka i Pyhämaa (1795) och klockstapelns i Kurikka (1795); *B. Westman* ritningarna till utvidgning av Kyrklätts kyrka (1796) och klockstapelns i Merijärvi (1796) o. s. v.

Oftast användes likväl i dessa göromål konduktörerna *Jacob Wulff*, *Thure Gust. Wennberg* och isynnerhet *Petter Wilhelm Palmroth*. Av den förstnämnde äro bl. a. Askola (1797), Sideby (1785) och Ylivieska (1784) kyrkor, Gamlakarleby kyrkas utvidgning (1786) och projekten till Kemi (1784) och Laihela (1795) kyrkor, vilka dock ej godkändes. Wennberg har uppgjort ritningar till Nedertorneå kyrkas utvidgning (1793), Alavieska (1793), Haukivuori (1794), Jorois (1792), Joutsa (1793), Kemi (1786), Kronoby (1796), Laihela (1797), Nilsä (1795), Pyhämaa (1795) och Ylikiiminki (1785) kyrkor, Kangasala kyrkas torn (1785), klockstapelns i Karttula (1785; enligt Gustaf III:s utkast, se s. 66—67), predikstolen i Hauho och altarpopsatserna i Anjala, Jomala och Lampis. Av Palmroths talrika ritningar må här blott nämnas dem till Bräkylä (1792), Vittisbofjärd (1794), Härmä (1786), Ilomants (1795), Kauvatsa (1797), Kuopio (1795), Loppis (1801), Nurmijärvi (1788)¹, Pielavesi (1794), Teisko (1797) och Tyrvändö (1797) kyrkor, utvidgningarna av Jomala (1806—08), Kvevlaks (1786—93) och Vesilaks (1798) kyrkor, Lemlands kyrkas torn, Helsinge (1797) och Pikis (1807) klockstaplar, predikstolarna och altarpnydnaderna i Lillkyro och Nedertorneå, predikst. i Petalaks, orglarna i Ekenäs och S. Michel o. s. v. Utom genom sina kyrkor o. a. byggnader har *Petter Wilhelm Palmroth* också på annat sätt förbundet sitt namn med vårt lands historia. Han avgick nämligen våren 1789 ur Överintendentskontorets tjänst och inträdde som fänrik i det Sandelska jägarregementet, i vars leder han kämpade mot ryssarna till krigets slut, då han återvände till sin tjänst för att fortsätta de avbrutna arbetena, härvid fortfarande kvarstående i armeens rullor, ehuru överförd till Upplands regemente².

Vi se sålunda, att de finska ärendena i allmänhet anförtroddes åt kontorets yngre tjänstemän. Men exempel finnas på att också de äldre fingoträda till. Hovintendenten *Joh. Sundvall* uppgjorde ritningar till Gamlakarleby kyrkas torn, altarpopsatsen i Närpes kyrka och Åbo domkyrkas läktare (1799). Av hovintendenten *Fredrik Magnus Piper* (1746—

¹ Byggs av Matts Åkergren från Ruovesi; kyrkoherden Fabritii intyg ²⁰/₆ 1795.

² Överint. prot. ²/₇ 1789, ³⁰/₁₁ 1790, ¹⁰/₈ och ²⁷/₉ 1791.

1824) äro ritningarna till Kalvola kyrka (1797), orgeln i Tavastehus och sänknigen av Tenala kyrkas tak (1807). Hovintendenten *Gustaf af Sillén* (1762—1825), vars under vidsträckta studieresor väckta antikbeundran bäst gör sig gällande i den efter Roms Pantheon byggda Skeppsholmskyrkan i Stockholm, synes ha ritat åt oss bl. a. Iniö (1796) och Ristijärvi (1806) kyrkor samt Rautio predikohus (1797). Av prof. *Olof Samuel Tempelman* (1745—1816), vars antikiserande, något tunga stil också är påverkad av omfattande resor i utlandet, äro hos oss Bötom (1804), Eräjärvi (1807), Karstula (1800), Leppävirta (1800—03) och Lillkyro (1786, 1799—1800) kyrkor, klockstaplarna i Kelviå (1803) och Salo vid Brahestad (1785, efter Gustaf III:s utkast, se s. 66), altarpopsatsen i Karis och orglarna i Sjundeå och Nagu. Dessutom uppgjorde Tempelman två projekt till Tavastehus kyrka (1788—89), vilka likväl intetdera vunno konungens stadfästelse. De definitiva ritningarna till denna vårt lands första amfiteatraliskt anordnade centralkyrka lyckades först den kände, av Gustaf III inkallade franske arkitekten och konstnären, Gustaf IV Adolfs lärare och »konungens förste arkitekt» Jean Louis Desprez (1737—1804) skapa (1795).

Förutom de ovannämnda kyrkoritningarna ha å Överintendentsämbetet uppgjorts talrika andra, och ehuru deras upphovsmän ej nämnas i handlingarna, är det sannolikt att även de härröra från de nämnde ämbetsmännen. Såsom ritade på kontoret angivas sålunda Eura kapells nya träkyrka (1778), nybyggnaden av Vittis då nyss brunna kyrka (1783—84), Kiukais kyrka (1761; skulle göras för 650 personer, 12 famn lång och 6 famn bred¹), Kumo nya stenkyrka (1778), Larsmo kyrka (1783), Laukas kyrka, predikstol och altartavla (1787), Loimijoki klockstapel och utvidgningen av kyrkan (1795), Pöytis kyrka (1792; byggd av Michael Piimänen från Åbo), Tavastkyro kyrka (1779), Vårdö kyrkas torn och tillbyggnad (1783; tornet hade förs. ej begärt), Teuva kyrkas utvidgning (1785), Munsala nya stenkyrka (1775) och Petäjävesi kyrka (1761). En hel mängd andra kyrkobyggnader omnämnas, utan uppgift om ritarne.

Jag kan icke här närmare taga till tals de byggnader, vilka i det föregående i korthet uppräknats. En grundligare framställning av detta ämne fordrar sitt eget kapitel. Denna översikt visar likväl, att regeringens vård om våra allmänna byggnader under den svenska tiden var jämförelsevis väl ordnad, och att dessa byggnader, tvärt emot vad man hittills allmänt hos oss antagit, trots sin enkelhet äro alster av sin tids stilriktningar och uppgjorda av kända arkitekter. Dessa byggnader, äro sålunda värda vår uppmärksamhet ej blott ur byggnadsteknisk utan också ur arkitekturhistorisk synpunkt.

Juhani Rinne.

¹ Kyrkoherden Joh. Laihianders promemoria ²⁰/12/1760.

Torneå kyrkas restaurering.

Torneå kyrkas restaurering är nu i det närmaste slutförd. Till grund för densamma har legat ett av arkitekten C. Frankenhaeuser i januari 1910 uppgjort förslag, vilket på hösten 1911 erhöll Senatens stadfästelse. Att restaureringsarbetet, som fortgått sedan april detta år, varit drygt och omfattande, framgår redan av nedanstående summariska anteckningar över vad som utförts.

1. Det gamla, illa medfarna golv har blivit upptaget och ersatt med ett nytt, varvid bjälklaget tillika försetts med trossbotten och fyllning av mossa.

2. Stockväggarna ha blivit omdiktade och ånyo panelade (i mån av möjlighet har härtill det gamla innanfodret använts).

3. Brädvalven ha på ovansidan försetts med isolering av asfaltfilt och tjock vojlock.

4. Sakristians innertak har höjts c:a 60 cm och ett nytt fönster upptagits i väggen mot norr.

5. Sidoläktaren i söder har såsom obehörlig täckts in.

6. Kyrkan har försetts med dubbelfönster; vid blyinfattningen har i brist på äkta antikglas använts nu vanligt fönsterglas.

7. Kyrkbänkarna ha reparerats; bänkarna österom tvärgången i mitten af kyrkan ha omställts så, att bänkriktningen bildar rät vinkel mot denna gång (tidigare parallel med densamma), varigenom vunnits, att kyrko-besökande icke nödgas sitta med ryggen åt den predikande.

8. De två gamla kaminerna ha försetts med ordentliga brandmurar och nya dubbla rökrör, som vid takåsen mynna ut i det fria.

9. I sakristian har insatts en täljstensugn.

10. Slutligen har all målning i kyrkan dels fullständigt renoverats, dels undergått en möjligast pietetsfull restaurering.

Då Torneå kyrka såsom bekant har präktiga målningar i två av takvalven samt inredningen är synnerligen rik på skulptural ornering i skiftande färger, så har givetvis just denna sistnämnda del av restaureringsarbetet ur arkeologisk-historisk synpunkt påkallat den största uppmärksamhet. Det har självfallet gällt att nå den bästa verkan med minsta möjliga retusch. Försiktig rengöring gjorde redan betydlig effekt. Av takmålningarna voro korvalvets i olja utförda de bäst bibehållna. Här krävdes så gott som endast att ställvis med varsam hand friska upp bildernas neutrala partier — bakgrund, moln och himmel, en del accessoarer, något dräktparti — för att figurerna skulle få nödig relief och bilden helhet. En del svårare sprickor mellan takbräderna gjordes så litet märkbara som möjligt sålunda, att färg av omgivningens nyans och valör ströks in på träet i sprickan. Den vita texten måste gås över med en och samma gråvita ton, den svarta däremot trädde tydligt läsbar fram redan

genom att åt bakgrunden gavs en jämnare färg. Om här tillägges, att bildfälten avgränsande orneringar, bestående av ett och samma motiv upprepat, något klarades upp genom att en del dagerkanter och skuggor bättre markerades, så ha huvuddragen av nämnda målningars restaurering angivits. — Mera ingripande blev arbetet med centralvalvet. Limfärgsmålningarna där hade nämligen på rätt stora ytor helt och hållet bläddrat av. Nu utgöras ju dessa målningar till största delen av stora, ensartade och i färg lika behandlade bladkransar, och då det visade sig att en bar fläck, svagt besprutad med vatten ur en rafraichisseur, plötsligt klart, om ock i svaga konturer, återgav den ursprungliga målningen, så syntes det vara görligt och riktigt att helt måla upp alla dessa tomma ställen. Tillhörande texter förtydligades i mån av behov.

Slutligen några ord om restaureringen av kyrkbänkarna, korskranket, predikstolen och den grandiosa omramningen kring det invid predikstolen befintliga fönstret. De små dekorerade fälten på bänkdörrarna voro så stötta och slitna, att en rätt grundlig nymålning måste företagas; måhända hade det dock kunnat gå av för något mindre än faktiskt skett. Beträffande de övriga, just nämnda delarna av inredningen må nämnas, att en närmare undersökning gav vid handen, att desamma i onad grad ursprungligen varit dels försilvrade dels förgyllda. Icke utan ängslan för resultatet skreds till den genomgående renovering dessa partier voro i behov av: den starka glansen kunde måhända komma att verka prålig och påträngande. Emellertid har detta arbete enligt undertecknads mening utfallit lyckligt. De två stora dunkla valven mest åt öster göra nämligen kyrkan rätt mörk; även mobilierna äro hållna i dunkla kulörer; därigenom synes glansen från guld och silver vara fullt på sin plats och gör sig väl i synnerhet vid artificiell belysning. Denna utgöres av elektricitet — ett vågat experiment, vars effekt icke i detta nu kan slutligt bedömas, emedan kronor och annan armatur ännu icke satts upp. I varje händelse innebär denna belysningsform framom lampor och ljus full garanti mot nedsotning; genom användning av Bergmannrör och väl försäkrade ledningar är även faran för eldsvåda betydlig reducerad.

Restaureringen av kyrkan har under större delen av arbetstiden letts av byggmästaren J. R. Taso, tillika medlem i kyrkans byggnadskommitté, vars ordförande varit apotekaren F. G. Borg. Dekorationsmålaren John Engelberg från Borgå har haft om hand det ömtåliga arbetet med konstmålningarna och den färgade skulpturala delen av inredningen, medan arbetets övervakning från Arkeologiska Kommissionens sida varit anförtrodd åt undertecknad.

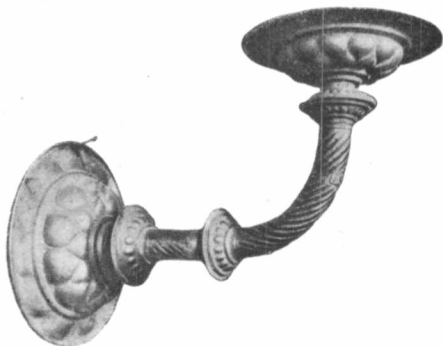
Helsingfors i nov. 1912.

Alarik Tavaststjerna.

Förvärv till Statens Historiska Museum år 1911. Den kulturhistoriska avelningen.

Under år 1911 ha de kulturhistoriska samlingarna ökats med 318 föremål, fördelade på 85 huvudnummer. Av dem tillhöra 40 föremål (10 huvudnummer) Antellska Delegationen, 112 (44) Arkeologiska Kommissionen och 166 (31) Finska Fornminnesföreningen. Härtill kommer ytterligare ett antal av 374 planscher och fotografier samt 700 fotografiska plåtar jämte kopior.

I fråga om betydighet kunna dessa förvärv ej jämföras med de närmast föregående årens. Då museet under hela året varit stätt under flyttning och nyuppställning, har endast ringa uppmärksamhet kunnat ägnas den systematiska ökningen av samlingarna, som vuxit huvudsakligen genom gåvor och tillfälliga inköp. Särskilt ha förvärven från kyrkorna varit få; bland dem är anmärkningsvärd endast en ljusarm från Gustavs kyrka, av starkt kopparblandad malm och ornerad med stora bucklor och snedreflor. Gustavs församling hade för några år sedan utan vederbörligt tillstånd överlämnat en kollektion delvis värdefulla kyrkliga antikviteter till Nystads museum. Med anledning härav gjorde Arkeologiska Kommissionen föreställningar hos Domkapitlet i Åbo, församlingens prästerskap och museets styrelse, men ansåg sig dock kunna medgiva, att de andra föremålen förblevo i museets värjo, med undantag av den från senare hälften av 1600-talet härrörande ljusarmen, vilken rekvirerades till Statens Historiska Museum, där detta slags kyrkliga föremål ännu ej var företrätt. Belysningsföremål ha överhuvud visat sig svåra att erhålla från kyrkorna, och detta bidrar naturligtvis till att öka värdet av nu i fråga varande förvärv.

Ljusarm från Gustavs kyrka.

Bland jordfynd från historisk tid, tillvaratagna för museet, märkes en liten (78 × 53 × 35 mm), sexkantig ask av koppar med sidorna prydda bl. a. av reliefbilder av en ryttare i 1600-tals kostym och ett gående lejon med svärd i ena framtassen och pilar i den andra. Asken hittades år 1903 vid plöjning å Neitsaari i Kustö.

Finska Konstföreningen har såsom deposition till museet öfverlämnat fyra oljeporträtt av fyra generationer svenska kvinnor, en främst i kostymhistoriskt avseende intressant kollektion. Tavlorna äro osignerade och framställa enligt anteckningar på baksidorna *professorskan Palmroth* (Cecilia Theel, g. 1698 med professor Johannes Palmroot), *biskopinnan Wallin* (Elisabet Palmroot, 1699—1722, g. 1714 med biskop Georg Wallin), bis-

kopinnan Kamecke (Cecilia Elisabet Wallin † 1751, g. 1735 med superintendenten på Gotland Martin Kammecker) och *presidentskan Ahlman* (Margareta Eleonora Kammecker, 1740—1808, g. med vice presidenten i Vasa hovrätt Per Zacharias Ahlman). Av apotekaren Fritz Frösén i Willmanstrand erhöill museet såsom gåva ett reliefporträtt i vax av greve Johan Henrik Tavast (1763—1814). Antellska Delegationens porträttförvärv voro ej betydande; bland dem märkas två stora gravyrer av Soutman av Gus-

Bordsuppsats av silver, utförd 1797 av A. C. Levon i Åbo

tav II Adolf och Kristina, samt en mängd större svenska, danska, ryska och polska nyare porträttverk. Det år 1910 påbörjade avbildandet och beskrivandet för museets räkning av viktigare porträttsamlingar i landet fortsattes 1911 med Åminne gårds och Vasa hovrätts samlingar.

Möbel- och keramiksamlingarna ha ej ökat med nämnvärda föremål; antecknas må en c. 3 1/2 m lång gustaviansk-familjesoffa, samt en stol och en soffa, som tillhört Elias Lönnrot (de senare gåvor av landssekreteraren G. Spåres arvingar). Silversamlingen riktades däremot med ett ovanligt intressant förvärv, en bordsuppsats, där den ena flaskan dock saknas. Flaskorna och pepparbössan stå i var sin korg, och det hela omslutes av

en oval korg, dekorerad med flätmönster, refflade pelare och lagergirlander. Uppsatsen vilar på fyra lejonfötter. Den vackra, i sengustaviansk stil utförda pjäsen är signerad av *A. C. Levon* i Åbo 1797. Uppsatsen inköptes av Antellska Delegationen.

Också för de textila samlingarna äro ett par förvärv av något intresse att anteckna. Fru Agnes Hougberg skänkte en linnedamastduk av det bekanta Borgå fabrikatet, med året 1758 och ett monogram (av C G I L ?)¹;

Duk av linnedamast. Borgå 1758.

bankdirektör *C. Cronstedt* en schlafrock av siden med brokigt blommigt mönster, från förra hälften av 1700-talet; och museets skrala kostymsamling ökades genom inköp bl. a. av ett par broderade sidenvästar från samma tid. Från Stjärnsunds staten tillhöriga gård i Tyrvärdö, där omfattande nybyggnader försiggått under året, sändes till museet prov på papperstapeter från 1700-talet i de gamla byggnaderna, med blommigt mönster i klara färger på vit botten.

Till de musikhistoriska samlingarna förvärvades genom inköp av Antellska Delegationen en kantele, förfärdigad 1847 i Kajana efter anvisning

¹ Jfr *Finskt Museum* 1912 s. 28. Det där anbragta monogrammet torde ej läsas G E S utan G B och avse handelsmannen i Borgå *Gustaf Borgström* (1730—95).

av Elias Lönnrot; ett waldthorn av samma typ som användes vid de finska trupperna 1808 (ett autentiskt dylikt förvaras på Rilaks gård och har tillhört Björneborgs regemente) samt signerat *P. A. Carlson C(arls)krona*; samt en basluta, signerad *Johan Jerner, Stockholm 1807*.

Till de nautiska samlingarna ha anskaffats modeller i $\frac{1}{8}$ storlek av en vinterpostbåt från Eckerö och en skötbåt från (Vasa) Rönnskär.

Av personer, som under året gjort föräringar till samlingarna, må ytterligare nämnas järnvägstjänstemannen K. E. Boijer, fröken Jenny Florin, häradshövding R. von Frenckell, fröken Aina Frieman, kontoristen Henry Kählman, herr I. Laukkanen, fröken Hanna Lundström, professor E. G. Palmén, fröken Sofie Rosell, fröken A. Sandell, fröken S. Schalberg, kommerserådinnan Hilma Schildt, överste R. Schulman, baron G. Standertskiöld, handl. K. Svensson, hovrättsrådet W. Salingre, kaptenskan Agnes Taube, överste E. S. Tigerstedt, hovrådet K. A. Weckströms arvingar och hovrådinnan S. A. Winter.

K. K. M.

Porträttmålaren Bernhard Reinhold.

Av de tyska målare, vilka uppehållit sig i vårt land, har säkerligen ingen efterlämnat talrikare alster av sin penna, än Bernhard Reinhold. I Fornminnesföreningens porträttenquête uppräknas icke mindre än 135 i Finland befintliga porträtt, målade av Reinhold under åren 1871-78 — ett antal, vilket under dessa år icke ens närmelsevis uppnåtts av någon inhemsk konstnär. Då Reinhold därjämte i Finland företrädes av åtminstone 4 altartavlor, enligt uppgift målat genrebilder av finskt folkliv, utgivit 3 häften silhuetter av finska konstnärer o. a. märkesmän, samt meddelat konstundervisning bl. a. åt Albert Edelfelt, så kan man antaga, att han gjort sig jämförelsevis väl förtrogen med vårt konstliv på 1870-talet.

Nära till hands ligger därför en önskan att av en så erfaren konstnär uppfånga ett uttalande om detta konstliv, men något sådant står oss icke till buds. Sannolikt har även Reinhold nedskrivit sina omdömen i personliga brev, dessa intima, men tyvärr så efemära urkunder, vilkas tillgodogörande för vetenskapen i regeln omöjliggöres av fördomar och oförstånd. I hopp om att Reinholds minne i Finland förr eller senare skall belysas av intimare meddelanden, upptaga vi här de yttre konturerna till hans levnadsteckning enligt meddelanden av hans dotter, fru Margareta Brückner i Wien, vilka vår med så många in- och utländska konstnärskretsar förtrogna landsmaninna Eva Ingman i Dresden vänligen delgivit oss.

Bernhard Reinhold var mecklenburgare och född den 23 april 1824 i Schönberg, där hans fader var jurist. Efter åtnjuten undervisning vid

domskolan i Ratzeburg begav han sig till Köpenhamn för att under Thorvaldsens ledning utbilda sina anlag för skulptur, och efter 2 eller 3 års ivriga studier därstädes — enligt Weilbach utställde han där 1844-46 några byster — till Rom, varest han, påverkad av umgänget med målare samt folklivet och den omgivande naturens sköna färger, övergav skulpturen och hängav sig åt måleriet. I Reikjavik på Island och i Schwerin finnas emellertid ännu av honom utförda skulpturarbeten, varjämte hans dotter i Wien äger en av honom skulpterad byst av sin mor.

Reinhold trivdes så väl i Italien, att han dröjde där i mer än 10 år, och återvände först 1856 till hemlandet, där han 1858 gifte sig med geheimerådet Brückners dotter Louise B. i Neubrandenburg. Det nygifta paret vistades sedan växelvis i Rom och i Dresden, i vilka båda städer Reinhold var omtyckt och eftersökt som porträttmålare. I Rom målade han bl. a. två gånger kardinal Antonellis porträtt; det ena hänger nu i Dresdengalleriet. Därjämte gav han undervisning i målning, och det var en av hans elever, fröken Emmi Uhlenius från Helsingfors, som under sin vistelse i Dresden på 1860-talet förmådde Reinhold att resa till Finland. Han kom 1870 till Helsingfors och fick så gott som strax full sysselsättning med att utföra porträttbeställningar. En av de första han porträtterade torde varit senator J. Ph. Palmén. Också säges Reinhold under hela sin vistelse i Finland ha stått i personligt umgänge med Palménska och Topeliuska familjerna.

Reinhold ägde i Dresdens förstad Plauen en vacker villa, ett stamkvarter under hans många resor. Ehuru han ännu efter sin återkomst från Finland tillbragte någon tid på resor, uppehållande sig än i Bremen, än i Geneve, bodde han de senaste åren av sin levnad företrädesvis på sin villa i Dresden. Där avled han också den 27 november 1892.

J. R. A.

Ett förstört fornminne i Lappfjärds socken.

Under en arkeologisk forskningsresa i södra svenska Österbotten sommaren 1912 fick jag höra berättas om en av skattgrävare företagen „undersökning“ i ett gravröse i Lappfjärds socken, varigenom ett intressant och i vetenskapligt avseende synnerligen viktigt fornfynd kommit i dagen, men på ett pietetslöst sätt åter bortslarvats.

Vid Härkmeri å finnas flere jättkast eller stenrösen även på Lappfjärds sidan, ej allenast i Sideby. Vid stockflötning i ån för 6—7 år sedan beslöto några stockflötare undersöka ett av dessa, „katsoa kuinka paljon aarteita siinä olisi,“ såsom orden lydde. Röset ligger på W sidan om ån invid Barka bys rå och nära till sockenrån. Det skall ha varit stort som

ett stugugolv och av anseelig höjd. „Undersökningen“ skedde sålunda, att karlarna — de voro 3 till antalet, näml. två bröder Westerbacka och en viss Iisakki Harju, benämd „Sakke“ — grävde en stor grop i mitten, och kommo så över 2 bredvid varandra liggande hållkistor, vilka båda ända till bräddarna voro fyllda med brända ben. I den ena kistan funnos ytterligare en kniv, en trattliknande sköldbuckla, spjutspets, järncelt, och 2 bronsarmringar av $\frac{3}{4}$ tums tjocklek. Alla dessa uppgifter fick jag av en av grävarne, den ena av bröderna Westerbacka, bosatt i Sideby Finby. Fornsakerna hade sedan legat hos honom, men en gång när han hållit dryckesgille hemma hos sig, hade en av kamraterna, bemälda Sakke, tagit alla föremålen, utan att W. hade sig något närmare bekant om deras senare öde. Sakke påstods bo i Bötom socken och Kitriikku by.

När jag kommit från Sideby till Lappfjärd, åkte jag därifrån den 2 mil långa vägen till Kitriikku för att om möjligt taga reda på föremålen i detta stora fynd, så enastående från dessa sydösterbottniska svenska kustsocknar.

Sist och slutligen träffade jag Sakke, alias Iisakki Harju. Han medgav, att han för 6 år sedan hade fört med sig fyndet i fråga till Hongonjoki, men när han hade flyttat därifrån, hade han sålt sina ägodelar på auktion, varvid dessa fornsaker legat i någon byrålåda och gått all världens väg. Möjligen vore det skäl att låta anställa undersökning i Hongonjoki. Harju trodde att byrån blivit köpt av en torpare Juho Västilä i Haapakoski by.

Detta fynds öde ger anledning till vissa reflexioner. Karlarna i fråga synas ha svävat i fullkomlig ovetskap om lag och förordningar. Vore det ej skäl för Arkeologiska Kommissionen att låta trycka en anslagstavla, där dessa lags bestämmelser skulle ingå, och där för övrigt avbildningar av fornsaker och fasta fornlämningar funnes? Dessa tavlor skulle sedan spridas i tusental och upphängas i kommunalstugor, läsesalar, på gästgiverier o. s. v. Då skulle en sådan upprörande vandalism, som den ovan relaterade, väl höra till undantagen.

A. M. Tallgren.

Antellska Delegationen och friluftsmuseet på Fölisön.

I sin berättelse om uppkomsten av friluftsmuseet i senaste nummer av Finskt Museum berör dr A. O. Heikel även Antellska Delegationens ställning till frågan. Vad därom anföres är visserligen riktigt i sak, men emedan förf., utan att ens antyda delegationens motiv, talar om dess „negativa verksamhet“ för friluftsmuseet samt tyckes vara behärskad av den föreställning, att delegationens hållning endast beror på att nya ledamöter i

densamma invalts,¹ finner undertecknad skäl vara att med några ord komplettera relationen.

Om den förra delegationen uppges, att densamma 1906 för 250 mk inköpt en gammal fäbod från Malaks och anslagit 1,000 mk för dess flyttning till Helsingfors, godkänt förslaget om grundande av ett friluftsmuseum först i Hesperia park, sedan på Fölisön, ansett inköp till detta museum „liksom till övriga museer“ kunna ur de Antellska räntemedlen bestridas, samt i sin relation till lantdagen 1907 allmänna yttrat, att den icke ansåg åstadkommandet av ett friluftsmuseum främmande för sitt uppdrag. Lantdagen önskade emellertid en noggrannare utarbetad plan för den nya anläggningen, och tillföll detta göra den nya delegationen. Denna utarbetade också ett betänkande i frågan, och just detta åsyftas med uttrycket „negativ verksamhet“. Delegationen framhöll nämligen såsom sin åsikt, att varken grundläggningen eller förvaltningen av friluftsmuseet rimligtvis tillkomme densamma, utan borde staten övertaga museet och förbinda det med Nationalmuseet samt även bekosta de köpta eller skänkta byggnadernas flyttning till Helsingfors.

Huruvida delegationen hade skäl för detta uttalande, torde framgå av följande. — För att grundlägga och förvalta ett friluftsmuseum behöves för det första för ändamålet disponibla medel, för det andra speciell sakkunskap; delegationen har dock varken det ena eller det andra. Enligt testamentets ordalydelse böra räntemedlen användas till inköp av „föremål av verkligt värde“ för *Nationalmuseet*, men ett friluftsmuseum, om ock grundlagt och förvaltadt av delegationen, är väl icke något „nationalmuseum“. Endast ifall det övertagits av staten och förenats med Nationalmuseet som ett annex därtill, kunde delegationen anses vara berättigad att göra inköp för densamma. För förvaltningen åtföljande kostnader har delegationen alls inga penningar, ty det anslag ur bevillningsmedlen densamma disponerar är givet för vissa bestämda utgifter. Vad åter sakkunskapen vidkommer, har i den n. v. delegationen endast *en* ledamot specialinsikter i etnografi, och framdeles blir det knappast annorlunda, vilket ju är begripligt, enär vid valet ej tänkts eller någonsin kan tänkas på att sammansätta delegationen av idel etnografer. Men även om det, enligt min mening, omöjliga antoges, att delegationens här angivna uppfattning kunde jävas, och att den alltså har nödiga betingelser för att ombesörja museets förvaltning samt rätt att till inköp för densamma använda Antellska räntemedel, skulle likväl uppgiften överstiga dess krafter. Anslaget för vetenskapliga ändamål utgör årligen vid pass 10,000 mk, och endast där kunde medel för friluftsmuseet tagas. Om därav till och med hälften regelbundet användes för detta speciella ändamål, medan arkeologin och kulturhistorien samt den allmänna etnografin erhöle den andra hälften, så vore det dock endast en bråkdel av vad som erfordras.

¹ Såsom nyvalda uppräknas blott hrr Aspelin-Haapkylä, Hirn och Ailio, men hr Hallberg är även ny ledamot.

Niemelä torp erhöjls som gåva och kostade således till en början ingenting, men ensamt flyttningen gick upp till 10,000 mk. Karuna kyrka åter kostade 8,000 (medlen togos ur anslaget för konst- och konstindustri, emedan delegationen avsåg blott i kyrkan förvarade föremål av konstvärde), men flyttningen är beräknad till icke mindre än 17,000 mk. (Keuru kyrka, varom tidigare var tal, hade väl ej kostat mindre). Må man med dessa siffror för ögonen betänka, vilket ansvar delegationen ådragit sig, om den, såsom dr Heikel vill det, ansett friluftsmuseets „grundläggning och förvaltning“ vara dess sak!

Oaktat den förra delegationens skenbart gynnsammare hållning, tvivlar jag ej på att den ställt sig på samma ståndpunkt som den nuvarande, i händelse den stått kvar, när fråga blev om friluftsmuseiplanens förverkligande. Tar man saken sådan den är, torde envar sansad betraktare erkänna, att den nuvarande delegationens förslag, att anläggningen borde omhändertas av staten och bringas under gemensam förvaltning med Nationalmuseet, var det enda riktiga — *i positiv riktning.*

Eliel Aspelin-Haapkylä.

Svar.

„Det är icke arbetet, som tynger, utan ansvaret och oron.“

August Hagman.

I sina kompletterande anmärkningar till min relation om uppkomsten av friluftsmuseet har den ärade insändaren icke exakt återgivit mitt omdöme om den nuvarande Antellska Delegationens verksamhet med avseende å sagda museum. Det betänkande, som delegationen utarbetade på anhållan av lantdagen, har jag ingalunda betecknat såsom „negativ verksamhet“. Att statsrådet Aspelin-Haapkylä likväl fått en sådan uppfattning av mitt uttalande synes bero därpå, att vi hysa olika meningar om vad som är huvudsaken i detta betänkande. Jag har trott att utarbetandet av den av lantdagen äskade planen för friluftsmuseet var i densamma huvudsak, och har jag framhållit detta såsom positiv verksamhet, men av statsrådet A.-H:s anmärkningar framgår, att betänkandets kärna ligger i den av delegationen framhållna åsikten, „att varken grundläggningen eller förvaltningen av friluftsmuseet rimligtvis tillkomme densamma“. Endast om detta är fallet, kan påstås, att jag med „negativ verksamhet“ åsyftat detta betänkande.

Härav följer således, att det legat den nuvarande delegationen närmast om hjärtat att bliva av med friluftsmuseet, som den föregående delegationen skaffat den på nacken. Detta må dock icke uppfattas såsom en förebråelse emot den tidigare delegationen, emedan statsrådet A.-H. icke tvivlar på att även den i händelse den stått kvar, när fråga blev om friluftsmuseiplanens förverkligande, ställt sig på samma ståndpunkt som den nuvarande. Att

den tidigare delegationen tagit avstånd från förvaltningen av friluftsmuseet, likasom av andra Antellska samlingar, är sannolikt, men att den skulle av-
sagt sig allt förverkligande av friluftsmuseiplanen är ett oberättigat antagande,
emedan sagda delegation i sin berättelse till lantdagen uttalat som sin åsikt,
att detta förverkligande icke vore främmande för dess verksamhet. Till
följd av denna åsikt icke blott inköpte den Malaks fåbod utan anslog även
medel för dess överflyttande till Fölisön, och hade samma delegation natur-
ligtvis fortsatt med inköp efter råd och lägenhet. Men ett motsatt förfarande
av den nuvarande delegationen hade jag icke bort kalla — negativ verk-
samhet!

Statsrådet A.-H. försvarar den n. v delegationens ståndpunkt gende-
mot friluftsmuseet bl. a. därmed, att inköpen med Antellska medel avse
Nationalmuseet, men att friluftsmuseet i fråga icke är något nationalmuseum.
Den första delegationen uppräknade visserligen vissa kategorier av samlin-
gar, som borde ingå i Nationalmuseet. Den näst sista delegationen har
till dessa samlingar hänfört även friluftsmuseet, och lantdagen har gillat
detta. Men nu kommer den nuvarande delegationens ordförande och säger,
att den del av de Antellska samlingarna, som tagit sin början under namn
av friluftsmuseet, icke tillhör Nationalmuseet!

Vidare säger statsrådet A.-H., att „endast ifall friluftsmuseet övertagits
av staten och förenats med Nationalmuseet som ett annex därtill, kunde
delegationen anses vara berättigad att göra inköp för detsamma“. Detta
villkor har likväl icke krävts med avseende å de vetenskapliga föremål,
som under par decennier förvarats i kaotisk ordning i Konstflitsföreningens
lokal i Ateneum.

Men penningar och sakkunnig förmåga att förvalta friluftsmuseet saknar
ju delegationen, genmäler ytterligare statsrådet A.-H., samt tillägger, att „det
anslag ur bevillningsmedlen densamma disponerar är givet för vissa be-
stämda utgifter“. — Härtill kan erinras, att då friluftsmuseet hittills rett sig
på egen hand,¹ det säkerligen icke behövt över hövan pungslå delegationen
eller ha för stora anspråk på dess kapacitet, även om densamma fort-
farande ansett friluftsmuseets förverkligande icke vara främmande för dess
uppgift. Antagligen hade i värsta fall lantdagen varit lika givmild som eljes
även mot den nuvarande delegationen, om densamma vid tillfälle framhåvt
en yttermera bestämd utgift — i väntan på att delegationens positiva för-
slag om friluftsmuseets grundläggning medelst statsmedel och förvaltning af
statsmyndighet, likasom en annan platonisk idé, stigit ned från höjden och
tagit effektiv gestalt.

Detta förslag i och för sig har jag således icke velat framhålla såsom

¹ Friluftsmuseets inkomster (av inträdesavgifter, broskyrer och vykort) ha under
åren 1910—12 tillsammans uppgått till 16,000 mk.; härtill kommer det kapital, stort
15,000 mk., som Aktiebolaget „Friluftsmuseet på Fölisön“ hopbragt; av detta har till
Karuna kyrkas flyttning åtgått 12,000 mk.

negativ verksamhet — ehuru min stilisering givit anledning till sådan uppfattning, — men väl den omständigheten, att Antellska delegationen begagnat detsamma till att göra sig av med friluftsmuseet omedelbart och innan Arkeologiska Kommissionen, genom beviljandet av det av lantdagen förordade statsanslaget, blivit satt i tillfälle att omhändertaga vården om detta museum, likasom andra Antellska vetenskapliga samlingar. Faktiskt har friluftsmuseet (förutom Karuna kyrka) varit och är fortfarande min privata affär. Detta kan synas för mig vara nog så angenämt och fördelaktigt. Men jag kan dock aldrig tro, att „Delegationen för de Antellska samlingarnas vård“ härvid handlat rätt och tillbörligt, då den tillsvidare undandragit sig all delaktighet¹ i friluftsmuseets „grundläggning och förvaltning“, för vilka jag sålunda tvungits ensam bära hela ansvaret och oron.

Slutligen framkastar statsrådet A.-H. den förmodan, att Antellska Delegationen framdeles knappast blir annorlunda organiserad än den varit och för närvarande är. Härom vore åtskilligt att säga, men detta ligger utanför ramen av detta svar.

Axel O. Heikel.

Landsortsmuseerna.

Ur landsortsmuseernas årsberättelser 1911 göra vi nedannämnda utdrag, liksom förut inskränkande oss till museerna i svenska trakter. Lovisa musei berättelse har ej varit oss tillgänglig.

Åbo Stads Historiska Museum har under år 1911 utvidgats med två rum för textila föremål, det ena huvudsakligen för uniformer, samt ett rum för fajanser. Den s. k. rokokosalongen har tapetserats med handmålade väggpannåer från Maanpää i Rimito och utgör i sin nya gestalt en av museets förnämsta sevärdheter. Yttermera har en ruminteriör från 1800-talets början med herrumsmöblemang av betsad björk tillkommit. Ett särskilt brandkårsmuseum har upprättats, huvudsakligen genom donation af Frivilliga Brandkåren i Åbo. — Samlingarna ha under året ökat med 360 nummer och uppgå nu till 9,394 nummer. Bland förvärven märkas porträtt av H. G. Porthan, Ch. Bassi, Alex. Armfelt, C. J. Jägersköld och E. J. Stadigh († 1814), en okänd kavaljer från 1641 och en okänd dam från 1700-talet; ett herrumsmöblemang av björk från 1800-talets början, från Åbo; två stora mässings ljuskronor genom direktionen för fattigvården i Åbo; en stor, dyrbar spegel med rikt skulpterad, förgylld ram i rokoko; en gungstol i sengustaviansk stil, som tillhört överste Carl Joh. von Konow. Särdeles

¹ T. o. m. brandstodsafgiften för de Antellska byggnaderna i friluftsmuseet har delegationen det senaste året vägrat erlægga!

omfattande har tillväxten av kostymsamlingen varit, bl. a. med flere uniformspersedlar från svenska tiden. Slutligen har inköpts en kollektion akvareller och teckningar från västra Finlands medeltida kyrkor och utförda av unga artister under arkitekten Armas Lindgrens ledning på en konsthistorisk expedition sommaren 1910. — Praktverket Åbo Stads Historiska Museum är numera färdigt. — Under 1911 besöktes museet av 30,997 personer. Museiräkenskaperna utvisa en behållning av 1,733 mk. 5 p. — Museets föreståndare är mag. Walter von Konow.

Borgå Historiska Museum har under år 1911 ökats med 385 föremål och inrymmer nu 3,778 föremål, häri icke medräknade museets mynt- och frimärkssamlingar. Bland förvärven må nämnas ett större skåp av ek med faner av valnöt i renässansstil, och tidigare förvarat hos häradshövding Johan Holm på Näse gård invid Borgå; samt ett i Borgå år 1824 tillverkat (eller saluhållet) flygelfortepiano. Museets samling fotografier av äldre Borgåbor har ökats med ett femtiotal; härtill komma oljeporträtt av Charlotta l'Estrade g. Möllersvärd (1756—1823) och rådmannen Paul Kniper († 1813). Tvisten ang. rentieren Henrik Borgströms testamente har avslutats så, att museet av boets utredningsmän fått mottaga 1,500 mk kontant och en till ett värde av 2,800 mk uppskattad gobelin „Faraos dotter“ av konstväverskan Frida Hansen i Kristiania. — Museet har erhållit understöd om 400 mark av Borgå Sparbank och lika mycket av Stadsfullmäktige. Museets kontanta tillgångar vid årets slut utgjorde 1,526 Fmk 5 p. Museets föreståndare är magister Ossian Wichmann.

Österbottens Historiska Museum har under året kämpat med svårigheter i fråga om lokal; särskilda framställningar till Stadsfullmäktige i Vasa om upplåtande av rum för museet i stadens lokaler ha ej lett till något resultat. Museets samlingar ha ökats med 163 föremål, fördelade på 118 nummer; antalet nummer är nu 2,100. Bland förvärv märkas 4 st. tavlor från Björkö bönehus, framställande madonnan med barnet och tre passionsscener. Enligt en uppgift, som dock befunnits oriktig, skulle tavlor i tiden ha tillhört Vasa kyrka. Under året har museet åtnjutit ett anslag om 2,000 mark av staden, och dess kontanta tillgångar vid årets slut utgjorde 772 mk. 16 p. Antalet besökande har varit 476. Museets föreståndare är magister K. A. Sääf.

Ålands Kulturhistoriska Museum har under år 1911 liksom förut varit inrymt i den av doktor Vilenius till Ålands folkhögskola donerade villan „Skogshyddan“ i Mariehamn, där alla användbara rum och uthus nu äro uppfyllda av museets egendom, varför önskligheten av rymligare lokal gör sig gällande. Museet har under året ökats med 19 föremål, vartill komma 41 mynt och medaljer. I understöd ur Längmanska fonden har museet åtnjutit 300 mk och av Mariehamns stad likaså 300 mk. — Före-

ståndare har varit till den 6 juli kronofogden J. A. Bergroth och därefter fru Laura Sundel.

Ekenäs Museum har ej mottagit märkligare förvärv eller undergått andra betydande förändringar. Antalet föremål är nu 978. Av staden har museet mottagit ett understöd om 500 mk. Föreståndare är hr V. E. Westman.

Jakobstads Museum omfattade vid utgången av 1911 c. 800 föremål, oberäknat mynt och böcker. Av Stadsfullmäktige har åtnjutits ett tillfälligt anslag om 1,000 mark; från och med år 1913 skall museet ställas å ordinarie stat. Föreståndare är fil. kand. F. K. Lindholm.

Hangö Museum står för närvarande under organisation. 1909 beviljade Stadsfullmäktige 800 mark för den s. k. Fohlinska stugans iordningställande till hemortsmuseum, och föreningen Hembygdsforskningens Vänner i Hangö, vilken omhänderhar museets förvaltning, skred till åtgärder för dess upprättande. Museiföremålen, som vid 1911 års utgjorde c. 250, äro ännu delvis oordnade. Föreståndare är järnvägstjänstemannen Gideon Laax.

Ett beriktigande.

I en artikel, „Spår af en uråldrig finsk bosättning i södra Sverige“, i Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, bd XXVI, n:o 10, har herr kyrkoherden Ad. Neovius huvudsakligen med stöd av ortnamn trott sig kunna antaga, om ock med tveksamhet, en uråldrig finsk bosättning i Älvsborgs, Skaraborgs och Kronobergs län. Han säger sig (sid. 153) så mycket hållre ha velat påpeka en sådan möjlighet, som enligt meddelande till honom av professor Hultman även undertecknad skulle ha uttalat den åsikten, att gamla ortnamn av finskt ursprung funnes i Älvsborgs län.

Det är sistnämnda passus som föranleder mig till ett beriktigande. Jag vet mig nämligen icke ha uttalat eller hyst någon förmodan av dylik innebörd. Ett minnesfel måste föreligga; måhända har det sin rot i något gammalt meddelande av mig, att i gränstrakterna mellan Västergötland och Närke finnas några små skogssjöar (tjärn), vilkas namn sluta på *-lamp* („Valka-, Mosta-, Pikka-lamp“). Dessa namn härleda sig naturligtvis från den välbekanta s. n. bosättningen av finska nybyggare i denna trakt (Finnerödja socken o. s. v.). — Någon annan förklaring till att nämnda åsikt kommit att tillskrivas mig kan jag för min del icke ens gissningsvis utfinna.

Att för övrigt i enskildheter uttala mig om de av herr Neovius förmodade språkliga spåren av medeltida eller ännu äldre finsk bosättning inom ifrågavarande område, därtill saknar jag nu tillfälle. Jag vill endast i korthet framhålla, att flertalet av de av honom andragna ortnamnen redan ha

fått eller torde kunna få en tillfredsställande tolkning utan tillhjälp av hans hypotes (åtskilligt hade väl varit att hämta ur de hittills utkomna 13 delarna av „Ortnamnen i Älvsborgs län“ liksom ur andra källor). Vad särskilt de många ortnamnen på *Finn(e)*- angår, ha åtskilliga otvivelaktigt sin grund däri, att en eller flera finnar (medborgare från Finland) där haft sitt hemvist, utan att det därför kan vara tal om en finsk bosättning i herr Neovius' mening. Men i många fall har man, som bekant, att göra med de allmännordiska, mycket vanliga personnamnen Finn, Finne, (fem.) Finna¹. Slutligen ha vi ett och annat uråldrigt namn på *Finn-*, t. ex. Finnvid, som visserligen innehåller det vanliga ordet „finne“, men måhända icke i en etnisk, utan i en ursprungligare, appellativisk betydelse.

Herr Neovius åberopar också (sid. 152) förekomsten av finska ord t. ex. i västgötadialekten, såsom *maxa ut* betala. Det är emellertid välbekant, att dessa närmast tillhöra de gamla västgötaknallarnas hemliga språk („månsing“ eller „bänarusk“), som visserligen har en respektabel ålder², men saknar all betydelse för den av herr Neovius uppkastade frågan.

Göteborg 1912.

Evald Lidén.

Litteratur.

Jully Ramsay: *Frälseläkter i Finland intill Stora ofreden. Andra häftet. Helsingfors 1911.*

Jultiden senaste år utkom andra delen av statsrådinnan Jully Ramsays värdefulla och i stora drag planerade arbete över »Frälseläkter i Finland intill Stora ofreden.»

Detta arbete kan anses vara en särdeles välkommen och god tillökning till vår fattiga inhemska genealogiska litteratur. Häftet omfattar 25 tryckark och innehåller bokstäverna H—M. Det har fordrats av förf. ett stort tålmod att samla detta vidlyftiga material, och sedan ordna och sammanställa det hela. — Naturligt är det, att misstag av ett eller annat slag kunnat inträffa, och erbjudes härvidlag ett tacksamt tillfälle till rättelser för den som fäster mera vikt vid detaljer än vid det väsentliga. — Mest betydande bland de ätter, som äro behandlade i detta häfte, äro ätterna Horn, Ille, Jägerhorn, Kurck. Av dessa har ätten Jägerhorn blivit föremål för en mycket noggrann

¹ Om *Finnunga*, nu *Finninge* (Södermanland) se *Hellquist*, Göteborgs Högskolas Årsskr. XI. 1, s. 27.

² Se t. ex. Nils Hufwedsson Dal, Boeråas Stad beskrifwen (1719), sid. 109; Hof, *Dialectvs Vestrogothica* (1772), sid. 77 [jfr. nu också *Thesleff*, Stockholms förbrytarspråk och lägre slang (1912). sid. 4 och passim].

och utförlig undersökning. Så har den förut gängse uppfattningen om denna ätts härstamning från en vapendragare Rötter Ingesson, som skulle ha medföljt Erik den helige och biskop Henrik på deras korståg till Finland, förvisats till myternas värld. I stället kan man fastslå den första med säkerhet kända medlem av ätten till 1449, då en herr Peder väpnare gav godset Kaitanen i Lemo till Nädendals kloster. Förut har man som känt endast kunnat skilja mellan tvänne Jägerhornska ätter, näml. J. till Spurila och till Storby; numera ha därifrån avskilts 3 å 4 Jägerhornska ätter, bördiga från Härtonäs, där de redan bott under medeltiden. Från den ena av dessa har till följd av tidigare introducerade Jägerhornska ätters protest vid introduktionen den Jägerskjöldska ätten utgrenat sig. — Slakten Horns genealogi har icke i nämnvärd grad undergått någon förändring, dock har den blivit betydligt rikare på detaljuppgifter, liksom de flesta här omtalade ätter. Ätten framträder numera som inhemska adel, vars stamfader Olof Mattsson levde i början på 1400-talet. Hans son Henrik Olofsson fick 1407 sin frälserätt bekräftad. — Vad åter slakten Kurck vidkommer, är den särdeles klart framställd; dess anor sträcka sig med säkerhet till medlet av 1300-talet, då Herman Sverd, bördig från Livland, antagligen genom släktskapsförbindelser kom i beröring med Jakob Korka, lagman i Finland. Från honom härstamma ätten Svärd, utdöd i början på 1600-talet, samt den äldre Kurckska ätten, som, efter att med utmärkelse ha deltagit i landets öden, överlät sitt gamla namn och anseende åt den yngre Kurckska, numera åter i Sverige bosatta ätten, från vilken denna på moderne härstammade.

Kanske av ännu större intresse är framställningen av de ointroducerade fräsläskter, vilkas namn blott sluta sig till de gårdar de besuttit. Dylika ätter äro till ex. Hietamäki slakten, 2:ne Huggut, Knape släkterna, Husgafvel och Vilken, Jackarby, Kuurila, Maajärvi m. fl. En del av dessa släkter har endast ofullständigt behandlats av Klingspor i hans verk om de ointroducerade sv. adl. ätterna, en annan del åter behandlas här för första gången. Många av dessa släkter ha som bekant icke spelat någon framstående roll i vår historia, utan ha de, sedan de i några generationer tjänat som krigare, antingen dött ut eller åter sjunkit till bondeståndet, från vilket de även för det mesta härstammade. Beskrivningen giver oss en trogen bild om lågadelns liv under Sveriges storhetstid, en hård kamp emot nöd och förtryck. — I sammanhang härmed kan jag ej låta bli att påpeka en källa, som ofta ger oss alldeles unika uppgifter om personers födelse- och dödsår — jag syftar härmed på de adliga vapensköldar, som under storhetstiden upphängdes i våra kyrkor. De data de giva oss, kunna vara och äro ofta otillförlitliga, men i de fall då de äro de enda som om resp. personer äro kända, böra de anlitas. Så har Torsten Myhrs födelseår icke utsatts, ehuru det står på hans huvudbanér, som numera förvaras i Statens Historiska Museum, att han är född på sin gård Vannäs år 1630. Jag har velat fästa uppmärksamheten just vid detta slags uppgifter, då de ej i så hög grad som de det förtjänat bli-

vit av forskare uppmärksammade. — Slutligen kan även omnämnas den förtjänstfulla utredningen av ätterna Munck av Fulkila och Sommarnäs, varav framgår, att den nu levande ätten Munck förväxlats med den på 1600-talet utdöda ätten Munck av Sommarnäs, bördig antagligen från Danmark.

Vi böra vara förf. tacksamma, för att hon ej tröttnat i sitt strävande att sprida mera ljus över denna betydelsefulla sida av vårt kulturliv. Det är att hoppas, att vi inom en icke avlägsen framtid kunna stifta bekantskap med den utlovade fortsättningen av arbetet.

H. D.

K. Soikkeli: *Nylands silverskatt och silverskatteregister för år 1571. Helsingfors 1912.*

Registret över den silverskatt, som Johan III upptog år 1571 för Älvsborgs lösen, hör till de viktigaste källorna för kännedomen om vårt lands tillstånd på 1500-talet, och man bör vara Finska Historiska Samfundet tacksamt att det med föreliggande arbete fortsatt Fontells redan 1892 utgivna sammandrag av Egentliga Finlands register. Denna gång meddelas registret in extenso och vinner därigenom naturligtvis ofantligt i värde, isynnerhet för den nu uppblomstrande hembygdsforskningen, som här får en synnerligen levande bild av det dåtida tillståndet och en utgångspunkt för vidare undersökningar. Måtte den genom begagnande och bearbetning belöna den stora omsorg och möda utgivaren nedlagt på sitt arbete!

K. K. M.

Prenumerationsanmälan.

Suomen Museo — Finskt Museum.

Tidskriftens XX årgång utkommer under år 1913.

Tidskriften har strävat och skall även framdeles sträva att uppväcka och vidmakthålla intresset för den inhemska arkeologiska, etnografiska och kulturhistoriska forskningen samt att främja bevarandet och vården av vårt lands fasta fornlämningar o. a. kulturminnen. Framförallt vill tidskriften vara ett organ för museerna i vårt land, och nyheter såväl från huvudstadens som landsortens museer komma därför att intagas i densamma.

Suomen Museo—Finskt Museum kommer att år 1913 utgivas med 8 nummer, ett vart av minst ett tryckarkes omfång, och skola 4 av dessa nummer vara svenska, 4 finska. Vardera serien får skild paginering och kan även prenumereras särskilt. Till slutet av årgången fogas för utländska läsares räkning en tysk översikt av viktigare uppsatser i tidskriften; denna översikt utdelas i Finland endast till prenumeranterna å bägge serierna. Tidskriften skall liksom hittills vara rikt illustrerad. De finska häftena utkomma i januari, mars, september och november, de svenska i februari, april, oktober och december.

Prenumerationspriset är såväl å postkontoren som vid prenumeration direkt hos redaktionen för hela tidskriften (8 nummer) 5 mk och för endast den svenska eller finska serien 2 mk 50 p. Finska Fornminnesföreningens medlemmar erhålla tidskriften vid prenumeration direkt hos redaktionen för resp. 2 och 1 mk.

I Helsingfors sker prenumeration lämpligast hos redaktionen, vars adress är *Nationalmuseet, Tölö, Helsingfors* (Tel. 48 90) hos bokhandlare eller i tidningsdepoterna.

Juhani Rinne

A. Backman

K. K. Meinander

U. T. Sirelius

Referate.

Die Schäftung der steinzeitlichen Schaftlochwerkzeuge. (J. Lukkarinen). S. 1—10. Im folgenden bezeichnet Typ A der Hammeräxte das s. g. Arbeitsbeil (vergl. J. Ailio, Steinzeitliche Wohnplatzfunde I Abb. 33). Typ B steht typologisch betrachtet am nächsten dem kupfernen Prototyp (Ailio, Abb. 30 u. 31), Typ C ist der nächstfolgende und Typ D der letzte in der typologischen Entwicklungsreihe der Hammeräxte (Ailio, Abb. 32). Mit Typ E ist die spitznackige Beilform (Vorgeschichtl. Altertümer aus Finnland T. XX, 1—7) bezeichnet.

An den bootförmigen Hammeräxten ist beinahe ausnahmslos die Mündung des Schaftloches am Rücken grösser als an der Innenseite. Bei den verschiedenen Typen variieren die Masse ein wenig. Bei Typ B beträgt der Unterschied des Durchmessers an der Innenseite und am Rücken 0—6 mm, im Durchschnitt 3 mm. Bei Typ C ist der Unterschied kleiner, 0—3 mm, im Durchschnitt 1,5 mm und bei Typ D nur 0—2 mm, häufig 0, so dass der Durchschnitt 1 mm beträgt. Bei Typ E ist der Unterschied 0—4 mm, am häufigsten 0 oder 1 mm, schliesslich bei Typ A 1—5 mm, im Durchschnitt 2,5 mm.

Dass das Schaftloch gewöhnlich eine solche Form erhalten hat, ist natürlich in einer bestimmten Absicht geschehen. Erstens lassen sich in das Ende des Schaftes, das sich in einem sich verbreitenden Schaftloch befindet, Keile einschlagen. Zweitens war es zweckmässig in ein so beschaffenes Loch von der Rückseite aus einen oben breiten Schaft zu stecken, wie er noch jetzt an Schmiedhämmern benutzt wird (Abb. 1—2). Wenn sich am Schaftende ein Astansatz befand, konnte der Schaft mit einem Riemen fester angebunden werden (Abb. 3). Dasselbe Resultat wurde erzielt, wenn man einen Schaft wählte, an dessen Ende sich zwei einander gegenüber stehende dünne Zweige befanden, die man um die Axt band. Vielleicht ist der an einigen Hammeräxten hervortretende Querrand eine Erinnerung an diese Befestigungsart.

Die Äxte vom Typ A liessen sich, nach der Grösse des Schaftloches zu urteilen, gut an den Schaft befestigen. Sie sind daher zum Schlagen benutzt worden. Als Keile haben sie kaum dienen können, da das Loch zu nahe am Hammerende liegt, das in diesem Fall leicht entzweigeschlagen worden wäre.

Die stärksten Schäfte müssen, nach dem Gewicht des Werkzeugs zu schliessen, die s. g. nordrussischen Äxte (Aspelin, Antiquités du Nord Finnoougrien, Abb. 99—109) gehabt haben. Diese wiegen 500—600 gr und ihr Schaft war 21—22 mm dick. Die Äxte vom Typ A wiegen 600—1000

gr, der Schaft ist 22 mm dick; das Gewicht der Äxte vom Typ B 600—900 gr, Schaftloch 22—25 mm; C und D 500—700 gr und 20—22 mm.

Das Schaftloch der Keulen ist meist eingehauen, zuweilen mit dem Vollbohrer verfertigt. Oft ist es ungeschickt und unpraktisch ausgeführt, zumal sich im Inneren oft eine scharfe Kante befindet, gegen welche der Schaft beim Schlagen entzweibricht (Abb. 5—8). Wahrscheinlich verstand man es noch nicht das Schaftloch auszuschleifen wie später bei den Hammeräxten. Bei den Keulen ist im Gegensatz zu den Hammeräxten die Lochmündung an der Innenseite grösser als am Rücken.

Der Schaft ist in derselben Weise befestigt wie bei den Äxten. Wahrscheinlich war er dünn und elastisch, von einer festen Holzart. Sonst könnten viele Keulen mit engem Schaftloch überhaupt nicht mit einem Schaft versehen gewesen sein; hartes Holz hätte hier nicht gehalten. Auch können sie als Wurfsteine mit einem Lederriemen geschleudert worden sein. Im Winter konnte man dann den in den Schnee gefallenem und sonst schwer wiederzufindenden Stein am Riemen herausziehen¹.

An den mit Ansätzen versehenen Keulen ist die Lochmündung grösser an der Innen- als an der Rückseite. Dazu ist das Loch oval wie bei keinem anderen Steingerät und so klein und unpraktisch, dass diese Keulen kaum mit einem zur Arbeit tauglichen Schaft haben versehen sein können. Sie sind sicher als Häuptlingsabzeichen, heilige Gegenstände oder dergl. anzusehen. Dass die Ansätze der besseren Befestigung halber angebracht worden wären, ist nicht anzunehmen. Oft sind sie überdies so verkümmert, dass sie nicht zur Umwicklung einer Schnur haben dienen können. In Russland sind solche Ansatzgeräte ohne Loch gefunden worden.

Die Schaftlöcher der Hammeräxte und Keulen der aus der Kamagengend stammenden, vom Helsingfors Museum erworbenen Sammlung Zausailow sind von derselben Beschaffenheit wie die der finnländischen Geräte. Wir dürfen demnach zwei verschiedene Arten der Schaftlochtechnik annehmen, eine östliche, vertreten durch die Keulen, und eine westliche, vertreten durch die Hammeräxte.

Die Kirche von Nilsjä. S. 11—14. Diese Kirche, die nach dem von den Behörden bestätigten Beschluss der Gemeinde zum Abbruch verkauft werden soll, ist 1796 aus dicken Balken auf einem geschlossenen Steinfundament erbaut und mit einem Holzdach versehen, dessen Schindeln einfache Muster bilden (Abb. auf S. 12 u. 13). Der Glockenturm (S. 11) soll vorläufig stehen gelassen werden.

Der Begräbnisplatz des Dorfes Kinansaari im Kirchspiel Valkeala (Län Viborg). S. 14—15. Befindet sich auf einer kleinen Insel und wird nur von den Bewohnern derselben benutzt. Soll aus der katholischen Zeit stammen. Neulich erweitert und mit einer Kapelle und einem Glockenturm (Abb. auf S. 15) versehen.

Über finnländische Fahnen. (K. K. Meinander). S. 17—32. Die Geschichte der finnländischen Fahnen ist bis 1809 dieselbe wie die der schwedischen. Die ältesten unter ihnen weisen keine gemeinsamen Züge auf; erst unter Johan III kann von solchen die Rede sein: die aus langen Streifen in verschiedenen Farben genähten Fahnen werden durch ein gelbes Kreuz in 4 Felder eingeteilt. Ein Beispiel hierfür auf S. 18: eine Fahne aus dem Wappen des Geschlechtes Tavast. Unter Gustaf II Adolf und noch

¹ Die letztere Beobachtung ist ein späterer Zusatz zum Originaltext.

unter Karl X Gustaf wurden meist einfarbige Tücher benutzt, in jeder Truppe von derselben Farbe, nach welcher die Truppe oft ihren Namen erhielt, z. B. die gelbe und die blaue Brigade. Die Fahnen der Kompanieen unterschieden sich durch willkürlich gewählte Sinnbilder und Denksprüche. Beispiel S. 19: grüne Fahne der Reiterei des Lånes Viborg von J. 1665. — Später wurde der Brauch Landschaftswappen und andere Wappen auf den Fahnen abzubilden immer allgemeiner; Beispiele, S. 21: gelbblaue (?) Fahne mit grünem Kranz und dem Wappen der Stadt Borgå des Infanterieregimentes Tawastehus vom J. 1673; S. 22: eine etwas ältere Fahne, rot mit dem Wappen von Tawastland, desselben Regimentes; S. 23: weissrote Fahne mit Südfinnlands Wappen des Infanterieregimentes Nyland (nach einer Darstellung auf einem adligen Begräbniswappen in der Kirche von Hollola). Genaue Bestimmungen über das Aussehen der Fahnen wurden erst unter Karl XI gegeben, besonders durch die Verordnung von 1686. Die Leibfahne (die der ersten Kompanie) jedes Regimentes sollte weiss sein, mit Schwedens Wappen auf beiden Seiten für die Infanterieregimenter, während die Reiterei das Wappen auf der einen und den Namenszug des Königs auf der anderen Seite hatte. Beispiel, S. 25: Leibfahne der Nyländer Dragoner. Die 7 übrigen Kompanieen hatten Fahnen in der Farbe der Landschaft, deren Wappen in einem grünen oder silbernen Kranz sie trugen. Beispiel, S. 29: rote Kompaniefahne des Regimentes Kymmenegård. Kleinere Veränderungen wurden im 18. Jahrhundert vorgenommen: auf der gelbschwarzen Fahne des Regimentes Savolaks von 1766 (S. 30) ist das Wappen klein, in einer roten Rokokokartusche. Die vielen aufgebotenen Truppen unter Karl XII hatten besondere Fahnen: das Kirchspiel Korpo gelb u. a. mit dem Wappen des Kirchspiels, einem Raben (S. 26). — Auf unsere Zeit haben sich 177 finnländische Fahnen erhalten, darunter 22 im eigenen Lande, 35 in Stockholm, 12 in Kopenhagen und 108 in St. Petersburg, die beiden letzteren Gruppen als Kriegsbeute.

Bronzesicheln aus Ostrussland. (A. M. Tallgren). S. 32—38. Aus Ostrussland kennt man 84 Bronzesicheln, nämlich 18 aus dem Gouvernement Ufa, 2 aus dem Gouv. Wjatka, 11 aus Kazan, 4 aus Samara und 49 aus Saratow. Die letztgenannten (42 ganze und 7 fragmentarische) gehören nebst 5 Dolchen (Abb. 3 Seite 35), 3 Tüllenäxten, einem Meissel und einem Stück Kupfer zu einem und demselben Funde. Die Analyse einer Sichel aus diesem Funde ergab 96,6% Kupfer und ca 3% Eisen.

Aus Südrussland (dem Gouv. Cherson und Jekaterinoslaw) und dem Kaukasus liegen viele Funde von Bronzesicheln und von Gussformen zu solchen Geräten vor.

Verf. teilt die ostrussischen Sicheln in 3 Gruppen ein A) Hakensicheln, die Hubert Schmidts Gruppe III (Zeitschr. f. Ethnol. 1904, S. 421, Abb. 23) nahe stehen, sich aber von dieser dadurch unterscheiden, dass ihr Griffende nicht knieförmig gebogen ist. (Abb. 1. S. 35). Zu diesem Typ gehören 19 der ostrussischen und der grösste Teil der südrussischen Sicheln sowie Gussformen. In Sibirien kommt diese Form überhaupt nicht vor, weshalb ihr Erscheinen in Ostrussland auf ungarischem Einfluss beruhen muss.

B) Krumme Sicheln, deren Schneide und Griffende ineinander übergehen. 9 Exemplare. Diese Form erinnert an Hubert Schmidts Typ I (Abb. 7, S. 35), ist aber nicht mit Längsrippen verstärkt. Sie lässt sich auch mit sibirischen Sicheln vergleichen, hat aber nicht wie diese ein Loch am Griffende. Diese Gruppe hat vielleicht einen Prototyp aus Stein (Abb. 9, S. 38).

C) Sichel vom Typ der Abb. 2 (S. 35). Hierzu gehören alle Sichel aus dem Saratower Depotfund. Sie sind alle in einseitigen Gussformen gegossen, viele von ihnen sichtlich in einer und derselben Form. Im Ganzen scheinen 8 Gussformen benutzt worden zu sein. Die Löcher sind offenbar schon im Guss hergestellt. Analogieen zu dieser Form sind dem Verf. nicht bekannt.

Der Typ A scheint der Hallstattzeit, Typ C dem Ende der Bronzezeit anzugehören. Die Sichel der Form B sind alle einzeln gefunden.

Die ingermannländische Tracht von Hevaa. (S. Paulaharju). S. 39—43. Die Hauptbestandteile dieser archaischen ingermannländischen Tracht bestehen ausser dem Hemde aus dem von der linken Schulter herabhängenden und an der linken Seite offenen Rock, *aannua*, dem von der rechten Schulter hängenden, rechts offenen und unter der *aannua* getragenen, zweiten, kürzeren Rock, *hurstut*, sowie dem mit Stickereien geschmückten Kopftuch, *lakki* oder *sappano*.

Das Wort rita (Falle). (Yrjö Wichman). S. 43—46. Über die Verbreitung des eine Falle bezeichnenden Wortes *rita* bei den finnisch-ugrischen Völkern und über die ihm entsprechenden Fanggeräte und deren Entwicklung. Ältest scheint das Wort einen Hebel bezeichnet zu haben. „Dessen ungeachtet braucht man nicht daran zu zweifeln, dass dieses Wort schon in der s. g. finnisch-permischen Zeit auch in der Bedeutung Fanggerät mit Hebel gebraucht worden ist.“

Die ältesten eisenzeitlichen Funde in Finnland. (A. Hackman). S. 49—65. Funde aus der vorrömischen Eisenzeit sind überaus selten. Eine sichere Datierung lässt nur ein Fund von 3 Halsringen aus Panelia (Abb. 1) zu, der aus der ersten Stufe dieser Periode stammt (nach Montelius ca 550—300 v. Chr.). Die anderen Gegenstände — Gussformen und Tüllenäxte von ost- und nordfinnischen, den uralischen verwandten Typen — sind nicht mit Sicherheit zu datieren und können noch der letzten Stufe der Bronzezeit angehören (Abb. 2—5). La Tènezeitliche Funde fehlen gänzlich.

Auch die ältere römische Eisenzeit (die beiden ersten Jahrhunderte n. Chr.) war noch vor kurzem sehr spärlich durch Funde vertreten, bis in den letzten Jahren einige neue kleinere Funde hinzukamen und bei Pentala in der Nähe von Björneborg ein ganzes Gräberfeld aus dieser Zeit entdeckt wurde. Es sind bis jetzt im Ganzen 10 Fundorte bekannt geworden, die alle im Westen des Landes, nicht weit von der Küste entfernt liegen, nämlich 7 in der Landschaft Eigentliches Finnland, einer in Satakunta und 2 in Österbotten. Von diesen Funden gehört nur einer dem 1. Jahrhundert an — ein römisches Schöpfgefäss (Abb. 6), gefunden bei Perkiö im Kirchspiel Vähäkyrö (Lillkyro); alle anderen stammen aus dem 2. und spätestens dem Anfang des 3. Jahrhunderts. Zu diesem Fundmaterial ist jedenfalls noch ein kleiner Teil der weberschiff förmigen Feuererschlagsteine hinzuzurechnen, die in einer Anzahl von über 260 Stück hauptsächlich in Südwestfinnland gefunden worden sind und deren Hauptmasse aus der Völkerwanderungszeit stammt.

Die Mehrzahl der Funde hat ein ausgesprochen ostbaltisches Gepräge, während Gegenstände, die als spezifisch skandinavisch bezeichnet werden müssen, fehlen. Ostbaltischer Import oder ostbaltisch beeinflusst sind die Halsringe mit hohlen und die mit massiven trompetenförmigen Enden (Abb. 11, 15, 19—22), mehrere Armringstypen (Abb. 27, 28, 30), die

Augenfibeln (Abb. 16—18) und eine diesen verwandte Form (Abb. 7) sowie die Hirtenstabnadeln (Abb. 33, 34).

Mit einem Paar Ausnahmen sind alle unsere Fundstücke Grabfunde. Unter den Gräbern werden 2 mit einander sehr nahe verwandte Hauptarten unterschieden, nämlich 1) der niedrige Grabhügel, der entweder aus Erde und ein Paar Schichten Steine angeworfen ist oder nur aus Steinen ohne Erdfüllung besteht, und 2) das Flachgrab mit Steinpflasterung, das durch keinen aufgeworfenen Hügel gekennzeichnet ist.

In allen Gräbern ist Leichenbrand festgestellt worden, mit Ausnahme von zweien, wo diese Bestattungsart als höchst wahrscheinlich bezeichnet werden kann. Die Reste des Leichenbrandes sind nicht in Urnen beige-setzt, sondern über den Boden oder über höher liegende Steine zerstreut.

Die Frage nach der Nationalität der damaligen Bewohner Finnlands wird nur gestreift. Wahrscheinlich fand in der älteren Eisenzeit eine Einwanderung finnischer Elemente in die vorher verhältnismässig spärlich von Skandinaviern bevölkerten westfinnischen Landschaften statt.

„Steinzeit“ von heute. (U. T. Sirelius). S. 66—69. Kurze durch Abbildungen erläuterte Beschreibung von ostjakischen und wogulischen beinernen Ahlen, Nadeln, Fischschuppenmessern sowie durchbohrten Netzbeschwerern aus Knochen und Stein und steinernen Betäubungskeulen, welche Geräte teils noch heute in Gebrauch sind, teils es noch vor Kurzem waren.

Die J. R. Aspelin-Feier am 14. Dez. 1912. S. 70—83. Am genannten Tage beging die Finnische Altertumsgesellschaft die vom Sommer (1. August) aufgeschobene Feier des 70. Geburtstages Prof. Aspelins, der seit 25 Jahren ihr Vorsitzender und vorher 10 Jahre lang ihr Schriftführer gewesen ist. Auf der Festsitzung im Nationalmuseum hob Dr. Hj. Appelgren-Kivalo in einer Rede die grossen Verdienste des Jubilars um die finnische Altertumsforschung hervor, worauf die vom Bildhauer Alpo Sailo entworfene Bronzebüste Aspelins (Abb. S. 70) enthüllt und dem Altmeister eine ihm von Schülern und Verehrern gewidmete Festschrift (zugleich Band XXVI der Zeitschrift der Gesellschaft) überreicht wurde. An diese Feier schloss sich ein Festmahl, auf welchem viele Reden und Ansprachen (zum Teil im Texte wiedergegeben) an den Jubilar gehalten und von ihm erwidert wurden.

Das Heimatforschungsarchiv der Studentennation Eigenliches Finnland. (A. M. Tallgren) S. 83—86. In den letzten 5¹/₂ Jahren hat die genannte Studenten-Nation — eine der 12 Abteilungen, in welche das Studentkorps der Helsingforscher Universität eingeteilt ist — ein Archiv zur Erforschung ihrer Heimatlandschaft gebildet. Dasselbe enthält: 1) einen topographisch geordneten Zettelkatalog der einschlägigen Literatur, 2) eine ebenso geordnete Bildersammlung, 3) Porträtsammlung und biographische Notizen über bemerkenswertere Personen aus der Landschaft, 4) die topographische Literatur über die Landschaft, 5) Karten der Kirchspiele, 6) Folklore, gesammelt von Stipendiaten. Hierfür sind von der Korporation bei verschiedenen Gelegenheiten im Ganzen 2000 Fmk bewilligt worden. Die Abteilung 1 des Archivs enthält jetzt ungefähr 20000 Zettel, Abt. 2 ca 4000 Bilder, Abt. 3. ca 250 Porträts, Abt. 4 ist unbedeutend. An folkloristischem Material haben die Mitglieder der Nation ungefähr 10000 Nummern gesammelt.

Trauungs und Hochzeitsgebräuche bei den Wach-Ostjaken. (U. T. Sirelius). S. 86—88. Die Eltern wählen die Braut noch während der Minderjährigkeit der zu Trauenden. Beschreibung der Ankunft des erwachsenen Bräutigams in das Dorf der Braut, der Unterhandlungen zwischen dem Gefolge des Bräutigams und dem der Braut und der Übergabe der Braut an den Bräutigam. Die Unterhandlungen werden durch den Sprecher des Bräutigams geführt, der wegen der abweisenden Antworten seitens der Partei der Braut wohl hundertmal zwischen den Zelten hin und herlaufen muss. Der Bräutigam und der Brautvater oder jemand aus dessen Umgebung tauschen die Kleider mit einander; der Kaufpreis für die Braut wird bezahlt und die Gefolge vereinigen sich, wonach der Festschmauss beginnt. Der Tag, an welchem der Bräutigam mit seinen Freunden die Braut abzuholen kommen soll, wird vereinbart. An diesem Tage bedeckt die Braut zum ersten Male ihr Gesicht mit einem Tuche. Darauf füttert der Bräutigam die Braut, und der Sprecher der letzteren führt das junge Paar in das Schlafzelt. Am folgenden Morgen braucht die junge Frau ihr Gesicht nicht mehr vor ihrem Mann zu verhüllen. Der junge Ehemann bleibt noch eine Zeit lang beim Schwiegervater. Wenn er endlich sein Weib in sein Heim bringen will, versucht man ihn zum Schein daran zu hindern.

FINSKT MUSEUM.

Das Freiluftsmuseum auf der Insel Fölisö. (A. O. Heikel). S. 1—19. Der Begründer dieses Museums schildert dessen Entwicklung seit dem J. 1903, in welchem er auf einer Reise im Kirchspiel Malaks (Österbotten) eine s. g. Fäbod (Senne) von sehr altertümlichem Typ zu sehen bekam. Im J. 1907 reifte der Plan zu einem Freiluftsmuseum noch mehr aus, als die Kötnerei Niemelä im Kirchspiel Konginkangas, eine ungewöhnlich vollständige Gruppe von Gebäuden aus dem 18. und 19. Jahrh., den Antellschen Sammlungen als Geschenk überlassen wurde. Inzwischen war H. zur Verwirklichung seiner Pläne geschritten und hatte im J. 1906 die Antellsche Delegation vermocht die Senne in Malaks anzukaufen, die Stadt Helsingfors um einen Platz für ein Freiluftsmuseum auf der Insel Fölisö zu ersuchen und dem Landtag ein Programm für dieses vorzulegen. Der Landtag brachte jedoch erst im J. 1908 seine Verhandlungen darüber zu Ende mit dem Beschluss höchsten Ortes um die Bewilligung eines jährlichen Beitrages von 10,000 Fmk auf zehn Jahre anzugehen. Diese Eingabe ist aber bis jetzt ergebnislos geblieben. Als auch die Antellsche Delegation, die bisher das Unternehmen gestützt hatte, sich zurückzog, schritt Heikel 1911 zur Bildung der Aktiengesellschaft Fölisöns Friluftsmuseum, mit einem Grundkapital von 15,000 Fmk und mit der Bestimmung alte Gebäude für das Museum zu erwerben. Die Helsingforser Stadtbevollmächtigten hatten sich dem Unternehmen gegenüber wohlwollend gezeigt und ihm einen Teil der genannten Insel überlassen, so dass 1909 die Kötnerei Niemelä und 1911 die Malakser Senne dorthin geschafft werden konnten. Die späteren Erwerbungen bestehen in kleineren Gebäuden, Böten u. a.

und vor allem in der alten Holzkirche von Karuna aus den 1680-er Jahren nebst einem grossen Teil der dort verwahrten Kunstschätze. Die Kirche ist im J. 1912 nach der Fölisö transportiert und dort aufgestellt worden.

Die Kirche von Brahestad. (J. M. Montin-Tallgren). S. 19—26. Eine Beschreibung der am 24. Juli 1908 durch Feuersbrunst zerstörten Kirche und ihrer Einrichtung. Sie ist in den 1650-er oder 1660-er Jahren aus Holz in typisch nordfinnländischem Stil — ein Langhaus mit einem kleinen Turm im Westen — erbaut worden. Sie wurde reich beschenkt, u. a. vom Grafen Per Brahe (nach welchem die Stadt benannt worden ist) und dem Bürgermeister Hindrich Corte, auf dessen Kosten die in Abb. S. 20, 21 dargestellten Verzierungen an den Fenstern und der Kanzel (1655) vom Bildhauer Michael Balt ausgeführt wurden. Die Abb. zeigen das Innere der Kirche vor der um 1884 vorgenommenen Modernisierung.

Lorentz Creutz des älteren Bild auf dem Gute Nuhjala. (G. Granfelt). S. 26—27. Verf. weist nach, dass dieses im Finskt Museum 1911 S. 65 wiedergegebene Porträt durch Erbschaft und Wechsel der Besitzer nach Nuhjala aus dem Gute Lehtis im Kirchspiel Mietois gekommen sein kann. Lehtis gehörte Lorentz Creutz. Der Umstand, dass das Bild sich jetzt auf einem dem Geschlechte Creutz fremden Gute befindet, spricht nicht gegen seine Echtheit.

Ein Erzeugnis der Leinenweberei in Borgå. (K. K. Meinander). S. 28. Mit der Abbildung einer 1777 in Leinendamast gewebten Serviette, als Probe der damaligen lebhaften Fabrikation solcher Gewebe in Borgå.

Literatur: U. T. Sirelius, Primitive Wohnungen. (Nils Keyland). S. 29—32. Lobend. Einige schwedische Seitenstücke werden angeführt.

Oskar Nylander. (J. R. Aspelin). S. 33—39. Dieser österbottische Maler, der 1827 in Uleåborg geboren wurde und 1849 durch Selbstmord endigte, hat Arbeiten hinterlassen, die während seiner Lebenszeit zu grossen Hoffnungen berechtigten. Von seinen Gemälden geben die Abbildungen einige Proben.

Das Olofsbild der Kirche von Rusko. (Carl R. af Ugglas). S. 40—60. Der Verf. behandelt ein früher von K. K. Meinander veröffentlichtes frühgotisches Holzbild des Hl. Olof aus der Kirche von Rusko in Finnland. Er wendet sich gegen die später auch von Meinander beigegetrene Ansicht des norwegischen Verfassers Fett, nach welcher das Bild norwegische Arbeit sei, und schliesst sich Meinanders früherer Vermutung an, dass die Statue unter sächsischem Einfluss entstanden sei. Nach einer stilkritischen Besprechung einiger Arbeiten dieser Schule aus dem 13. Jahrhundert, in erster Linie der Meisterwerke im Naumburger Dom und der einfacheren Grabsteinbilder in Erfurt, kommt Verf. zu dem Ergebnis, dass besonders die letzteren das Bild von Rusko beeinflusst haben müssen, das in der Komposition, der Tracht u. a. m. viele Übereinstimmungen mit ihnen aufweist. Der Weg, den dieser Einfluss nahm, ging über die Insel Gotland, wo zwar keine direkten Seitenstücke — stehende Bildwerke fehlen — vorhanden sind, deren gleichzeitige Holzsulpturen aber aus anderen Gründen als überzeugende Analogieen zu der Statue von Rusko aufgefasst werden müssen. Die letztere, welche demnach ein gotländisches Kunstwerk war, wird in die Zeit um 1275—1300 datiert.

Die Pflege der öffentlichen Gebäude in Finnland vor 1809. (J. Rinne). S. 61—70. Der Verf. hatte im Sommer 1912 Gelegenheit in der Kgl. Oberintendantur zu Stockholm Finnland berührende Akten durchzugehen und konnte dabei feststellen, dass die schwedische Regierung besonders während der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts und bis zur Abtretung Finnlands an Russland 1809 für die Kirchen und weltlichen öffentlichen Gebäude des Landes eine lebhaftige Fürsorge bekundete. Im Gegensatz zu der früheren Annahme, dass die Kirchen in der Regel von den im Zusammenhang mit ihnen genannten Baumeistern nach deren eigenen Zeichnungen aufgeführt seien, zeigt Verf., dass die Entwürfe beinahe immer (und nicht selten mit Umänderung lokaler Vorschläge) von kundigen Architekten und in einem Stil, in welchem der Geschmack der Zeit sich zwar nach dem Stoff und den verfügbaren Mitteln richtet, aber doch zum Ausdruck kommt, ausgeführt sind. Sogar der König Gustaf III interessierte sich dafür und zeichnete u. a. einen Entwurf zu den Glockentürmen in Karttula und Salo, der dann von Thure Gustaf Wennberg ausgeführt wurde (Abb. S. 66, 67).

Die Restaurierung der alten Kirche von Torneå. (A. Tavaststjerna). S. 71/72. Der Verf. beschreibt die 1912 unter seiner Leitung vorgenommenen Restaurierungsarbeiten, von welchen die interessanteste die Reinigung der alten in Leim- und Ölfarbe ausgeführten Deckenmalereien aus dem 17. Jahrhundert waren. Am besten erhalten waren die Malereien in Ölfarbe, die nur an neutralen Stellen — dem Hintergrund u. s. w. — aufgefrischt wurden um die Figuren besser hervortreten zu lassen und an den Rissen übermalt wurden. Eingreifender war die Restaurierung der beschädigten Leimfarbe-Malereien, welche jedoch zum grössten Teil ornamental und daher leichter ergänzbar waren. — An der Einrichtung der Kirche, den Bänken, der Kanzel u. s. w. trat die frühere Ausschmückung mit Vergoldung und Versilberung zum Vorschein. Sie wurde jetzt erneuert, nicht ohne Bedenken im Hinblick auf die neueingeführte elektrische Beleuchtung.

Erwerbungen des Historischen Museums des Staates im J. 1911. Die kulturgeschichtliche Abteilung (K. K. Meinander). S. 73—76. Folgende interessantere Erwerbungen sind abgebildet. S. 73 ein Armleuchter von Kupfer aus der Kirche von Gustavs (zweite Hälfte des 17. Jahrhunderts); S. 74 ein Tischaufsatz aus Silber, 1797 von A. C. Levon in Åbo verfertigt; S. 75 ein Tuch aus Leinwanddamast vom J. 1758, ein Erzeugnis der während der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts blühenden Weberei in Borgå.

Der Porträtmaler Bernhard Reinhold. (J. R. Aspelin). S. 76—77. Dieser 1824 in Schönberg in Mecklenburg geborene und 1892 in Dresden gestorbene Künstler war während seines Aufenthaltes in Finnland 1870—78 sehr produktiv und sehr beliebt als Porträtmaler — vorhanden sind 135 Porträts von ihm. Er malte in Öl, hat aber auch eine Menge vortrefflicher Silhouetten verfertigt.

Ein zerstörtes Steinhügelgrab im Kirchspiel Lappfjärd. (A. M. Tallgren) S. 77—78. Verf. erfuhr auf einer archäologischen Forschungsreise in Österbotten, dass vor einigen Jahren ein grosses Steinhügelgrab in der Nähe des Dorfes Barka by im Kirchspiel Lappfjärd von ein paar Arbeitern geplündert worden war. Sie hatten eine grosse Grube in die Mitte des Hügels gegraben und waren auf zwei nebeneinander liegende

Steinkisten gestossen. Diese waren mit verbrannten Knochen gefüllt. In der einen Kiste lagen ausserdem ein Messer, ein trichterförmiger Schildbuckel, eine Lanzenspitze, eine Tüllenaxt und 2 Bronzearmbänder. Leider sind diese Funde verloren gegangen.

Die Antellsche Delegation und das Freiluftsmuseum auf der Insel Fölisön. (E. Aspelin-Haapkylä und Axel O. Heikel). 78—82. Polemik über den Standpunkt der Delegation in der Freiluftsmuseumsfrage. Der Wortführer der Delegation führt die Gründe an, aus welchen diese die Verwaltung des Museums nicht übernehmen konnte. Dr Heikel macht geltend, dass er eine Sache auf eigene Schultern habe nehmen müssen, die seiner Ansicht nach der Delegation obgelegen hätte. Diese hätte sich wenigstens nicht der Verpflichtung entziehen dürfen, das von ihr gegründete Unternehmen zu unterstützen.

Die Provinzialmuseen. S. 82—84. Kurze Mitteilungen aus den Jahresberichten der in den schwedischen Teilen des Landes befindlichen Museen für das Jahr 1911.

Berichtigung. (Evald Lidén). S. 84—85. Der Verf. erklärt einen Hinweis von Herrn Ad. Neovius in der Zeitschrift der Finnischen Altertumsgesellschaft 26, Abhandlung n:o 10, auf eine angeblich von ihm (Lidén) geäusserte Ansicht über das Vorkommen von finnischen Ortsnamen im Län Älfsborg in Schweden für einen Irrtum und verhält sich auch gegenüber anderen hierhergehörenden Hypothesen von Herrn N. skeptisch.

Literatur. Jully Ramsay: Fräsesläkter. (Harry Donner). S. 84—85. Der Ref. lobt die Arbeit, ein genealogisches Werk über die finnländischen Adelsgeschlechter bis um 1720. — **K. Soikkeli: Nylands Silfverskatt 1571.** (K. K. Meinander). S. 87. Der Rez. hebt den Wert der Arbeit hervor und lobt die Sorgfalt des Verfassers.

